

Марина та Сергій

Дяченки

Скрут

Марина та Сергій ДЯЧЕНКИ

СКРУТ

УДК 821.161.1 – 312.9
ББК 84.4 Укр6 – 445
Д99

Дяченко Марина Юріївна.
Дяченко Сергій Сергійович.

Д99 Скрут : роман / Марина та Сергій Дяченки.— К. : Гамазин, 2009. — 384 с.

ISBN 978-966-1515-46-7

Для справжнього кохання немає перешкод. Та якщо на шляху закоханих постане смертельна загроза, а замість щастя на них чекатимуть важкі випробування, то це буде справжньою перевіркою почуттів... А може і підтвердженням того, що людська природа суперечлива і недосконала. Адже не випадково у старому лісі ховається від світу чудовисько – скрут. Кажуть, що він – втілення людської зради, яка перетворила колись безстрашного воїна на безжалісну потвору. Скрут вимагає помсти, а майбутні виконавці його волі вже самі прямують до небезпечного лігва.

УДК 821.161.1 – 312.9
ББК 84.4 Укр6 – 445

© М. та С. Дяченки, текст, 2009
© О. Костенко, обкладинка, 2009
© ТОВ «Гамазин»,
художнє оформлення, оригінал-макет,
виключна ліцензія на видання, 2009

ISBN 978-966-1515-46-7

ПРОЛОГ

...Трави більше не було. Землю встеляло щось розчавлено-м'яке й вологе, та дівчинка воліла б іти суцільним кропив'яним килимом. На її босих п'ятах — чужа кров...

Злобливий чоловік у залізному одязі хотів зупинити їх, але супутник дівчинки щось неголосно мовив — і чоловік з поклоном відступив.

— ...Не злякаєшся?

Багато чорних птахів. Відчужено блукають жінки; проводир сказав, що кожна з них заплатила лихому залізному чоловікові золоту монету. Але жінок мало, тому що ті, хто бився тут, приїшли здаля... Їхні жінки ще думають, що вони живі...

— Не дивися, — сказав проводир. — Я дивитимусь... А ти заплющ очі.

Вона заплющила — але так було страшніше. Тоді вона почала дивитися вгору — на сонце, як і раніше, тьмяне та кругле, мов та монета, яку треба заплатити за право ходити серед мертвих...

— Ніколи не думав, що коли-небудь шукатиму на полі бою — ляльку... Нема її, мала. Ходімо.

Дівчинка мовчала. Якби не він, не її рятівник — вона теж отут лежала б. Розтоптана, серед усього цього жаху, серед цих перекошених лементом ротів, серед оголеного м'яса, над яким хмарою в'ються зелені мухи. А ворони — ті відлітають, ненадовго, неохоче...

Вітер доніс запах багаття — не веселий запах, який обіцяє щось смачне, а пудотний, огидний, страшний. Я знаю, для чого це багаття, подумала дівчинка, і їй стало зле.

— ...Дурень я, що тебе послухав. Не можна тобі тут... І не знайдемо. Тут людини знайти не можна, не те що... Давай, я тебе на плечі візьму...

Дівчинка мовчала.

Лялька Анісу лежала там, де мала б лежати сама дівчинка — просто посеред поля. Поряд стирчав увіткнутий у землю меч; дівчинка сахнулася. Анісу була вся чорна, кров просочила її наскрізь, та так і запеклася. Намальоване вуглиною обличчя стерлося, начебто ворони не пожаліли й ляльки.

— Вона мертва, — сказала дівчинка, і це були перші її слова за багато годин. — Вона теж мертва, теж...

Проводир стис її руку:

— Так. Але ми живі, мала. І житимемо довго.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

* * *

...Ось і довіряй після цього кепським прикметам.

Сонце ще не встигло пірнути за ліс, а вони вже стояли перед Вівтарем, і з мовчання Ілази Ігар здогадався про безліч речей. Серед іншого він зрозумів і те, що супутниця його, виявляється, ніколи до кінця не вірила в успіх цього заходу; проте ось вони стоять перед Вівтарем, і за їхнє Право щедро сплачено пережитим страхом.

Авжеж, добродії, не всім вдається досягти заповітної мети — й це справедливо. Якби не було лісу та пов'язаної з ним таємниці, якби не було цих кривавих і мерзенних легенд — і будь-який дурень приходив би до святого каменя без жодної нагальної потреби: подивитись, у річку плюнути, порибалити...

Ігар криво посміхнувся. Колись, кажуть, так і було — поки Вівтар не повстав і не закликав людей до порядку. Тепер сюди

приходять тільки ті, кому інакше ніяк не можна, для кого це останній шанс... Втім, із цих, відчайдушних, теж доходять не всі.

Річка виявилася широкою та мілкою, Ілазі по коліна. На дні ледь білили дрібні камінчики, а цар-камінь, Вівтар, лежав просто посеред потоку та з першого погляду нагадав Ігарові величезний непросмажений млинець, блідий такий, нетямою випечений; він тихенько гмикнув. Ілаза глянула здивовано й сердито: що тут смішного, мовляв? Вівтар!

Ігар зробив серйозне обличчя — та нервовий сміх рвався зсердини, роздираючи рота.

— Пробач, — вичавив він, силкуючись руками стримати неслухняні губи. — Це... Воно саме...

Наступної миті він уже валявся по траві й трусився від нервового реготу, Ілаза ж стояла над ним із щільно стиснутими губами, й красномовнішим за будь-які слова був гнівний блиск її очей.

Сонце сіло. Світлого часу лишилося обмаль, тому доводилося квапитись.

Від крижаної води аж ломило ноги. Не озиваючись ані словом, обоє видерлися на плескату спину священного каменя та, не змовляючись, огляділися.

Ліс підступав до самого берега. Ліс пропустив їх і тепер мовчазно чекав дивовижного дійства; під ревним поглядом Ілази юнак дістав зі свого ранця тонку воскову свічку, бджолині стільники в забрудненій медом ганчірці, короткий кривий ніжик із напівкруглим лезом та глиняну фігурку бика. Текст належних слів записаний був на зім'ятому папірці — Ігар не сподівався на свою пам'ять, яку навіть Отець Навчитель вважав «дірявою».

— Великий Вівтарю, прийми нашу жертву... Освяти нам шлюб, адже люди не бажають освятити його. Помисли в нас чисті, й нема між нами ані неправди, ані влади, ані грошей; присягаємося прийняти твоє благословення та єднатися в шлюбі до самої смерті...

Ігар говорив неквапно й виважено, як і потрібно за ритуалом — але все, що відбувалося, здавалося йому репетицією або

сном, він ніяк не міг втямити, що ось воно, пережите багато разів, вимріяне та вистраждане, здійснюється, проте якимось аж надто просто, швидко та буденно.

— ...а якщо один із нас умре раніше, то другий залишиться в щоденній самоті. Почуй же нас — ми приготували тобі жертву!

Ілаза мовчки стояла в нього за спиною, але тепер спіймала його долоню, і він відчув, що рука в неї дрібно тремтить.

Різнути себе гострим лезом виявилось непросто — Ігар завжди боявся крові й болю. Але розрізати палець Ілазі виявилось ще складніше. Зрештою вона сама взяла з його рук кривий ніжик-півмісяць, і її кров закапала слідом за Ігаровою — просто в медяні стільники. Глиняний бугай несхибно дивився на вогонь свічки; морду йому Ігар вимадав медом із домішкою крові, Ілаза ж обмастила йому чоловічий орган, любовно виліплений скульптором.

Це ще не жертва. Глиняний бик — лише свідок.

Небо над їхніми головами повільно гасло; від води тягло холодом — але камінь здавався теплим, дедалі теплішим, свічка тріскотіла, язичок полум'я смикався; Ігар теж здригався. Йому дуже хотілося в сутінках обійняти Ілазу за плечі, захистити й самому захиститись — але знав, що зараз вони не повинні торкатися одне до одного. Нізащо.

Запала ніч. Свічка прогоріла наполовину; над непроникно чорними кронами близького лісу змалювався вузький серпик місяця — начебто хтось пожбував на небеса ритуального ножа. Ігар підвівся.

...Шлюб, скріплений на Вівтарі, непорушний. За кілька годин усі жінки світу вмруть для Ігара, на всьому світі залишиться тільки Ілаза. На все життя. Якщо навіть її спіткає раптова й безжална погибель — Ігар не звільниться від присяги, він буде вічно самотнім і вірним померлій дружині...

На мить йому зробилося холодно й страшно. Ганьба — він ладен був відступити; одним незграбним рухом його наречена виказала таку само негідну слабкість. Ігар спіймав її переляканий погляд і здогадався, що й вона соромиться, теж хоче вагання приховати; дивна річ, але Ілазин переляк допоміг йому впоратися з власною нерішучістю. Він навіть зміг підбадьорливо посміхнутися.

Ще хвилину вони стояли в темряві, слухаючи дихання одне одного, уникаючи погляду в очі. Ігарові думки метались: але ж він не міг жити без Ілази, це було так природно, це ж не з примусу, а на виконання рокованого...

По тому й Ілаза себе опанувала. Посміхнулася щасливо й водночас напружено:

— Час...

Ігар проковтнув грудку:

— Коли... Догорить свічка.

Вони повернулися одне до одного спинами й ступнули в потік по різні боки каменя. Щоб виявитися на різних берегах, але не втратити з поля зору вогник свічки.

Крижана вода обпікала ноги, та Ігар ніби не відчував. Одяг здавався суцільним липким пластиром; він виліз на берег, стяг із себе все до нитки й на купу ганчір'я кинув храмовий знак на ланцюжку — Вівтар не зносить чужих амулетів. Йому, як і раніше, здавалося, що це або сон, або ж відбувається з кимсь іншим — надто нереально, надто просто, буденно...

...Вівтар укладає шлюб, яких ніколи не благословили би люди. Вівтар зв'язує навіки — тоді людям нема куди подітися, вони проклинають геть усе, але якщо королівна поєднується на Вівтарі з підпаском, то або їй до смерті жити в хліві, або пастушок стане владарем. Тільки так. Вони зробили вибір.

За жертву для каменя слугує кров, пролита незайманкою першої шлюбної ночі. Ігар не знав достеменно, чи належить бути й нареченому цнотливим — раніше йому легко було запевнити себе, що подібні тонкощі байдужі каменеві. Тепер же, стоячи оголеним на березі нічної річки й до болю в очах вдивляючись у мерехтливий вогник, він із жахом пригадав те руденьке дівчисько, якому він спочатку заморочив голову безсоромним вихвалянням, а по тому було запізно відступати; далі ж вона досхоchu насміялася з його несміливості, а ще згодом Отець Дізнавач, найстрашніша в скиті людина, наклав таку тяжку покуту, що в Ігара цілий місяць очі лізли на лоба від непосильної роботи й щоденних покарань...

Свічка кліпнула й згасла. Здригаючись, Ігар зробив крок у воду — хоч би там що — відступати пізно...

Хоча хіба такі думки доречні зараз, за хвилину до...

...Але цісі миті з темряви назустріч йому виступила оголена Глаза, й недоречні думки зникли. І будь-які думки зникли. Зовсім.

Напевне, ліс і не таке ще бачив. Ліс не першу сотню років стояв над стрічкою води, над Вівтарем у її водах — і рік за роком хоробрі пари брели сюди, нехтуючи небезпекою, сходили на шлюбне ложе з білого каменю. Ліс бачив у темряві, й ліс дивився безсторонньо.

Двоє оголених виконували ритуальний танок. Якоїсь миті рішучість зрадила дівчину, й вона спробувала вирватися, зіштовхнути з себе обранця, напруженого, мов струна; за століття свого існування ліс надивився також і на незайманок, які полипали Вівтар завчасу та в сум'ятті дерлися на берег. Юнак бурмотів щось заспокійливо-невизначне — слова його губилися в гомоні річки, й ліс бачив крапельки поту, які виступили на гнучкій вузькій спині; траплялися тут і безпорадні наречені, які принижено благали в обраниць поблажливості. Нинішні двоє виявилися нічим не примітною парою — хлопець заспокоїв дівчину та поновив нестоїці, дихаючи що не мить глибше й важче. Незайманка ж не знала, щастя вона відчуває чи страждання — однак скорилася неминучому й не силкувалась більше зволікати з жертвопринесенням.

У небі висіли зірки, жовті й великі, мов яблука. Над річкою стелилися пахощі отруйних нічних квітів; темне гілля простяглося високо над водою, і, якби серпик обернувся на повнотілий місяць, то серед світлого каміння на річковому дні виділилися б темні спини форелі. Юнак застогнав крізь міцно стиснуті зуби, дівчина заборсалася від болю, стримуючи крик; по чорних кроках пробіг вітер, і в голосі гілок почувалося схвалення.

Дві зірки, трохи темніші та жовтіші за інші, не знати як опинилися на березі, серед стовбурів. Власник круглих байдужих очей дивився, як вода в річці підіймається, рине через Вівтар, змиваючи кров незайманки — жертву прийнято... За мить камінь знову підійметься над водою, молоді, захлинаю-

чись, знову виявляться на суші, й руки, якими вони судомно вчепилися в тіла одне одного, потроху розслабляться, тоді ці двоє вперше усвідомлять, що таїнство звершилося...

Круглі очі кліпнули, байдужий вираз полишив їх — лише на мить.

...Ішли повільно — через кожні десять кроків доводилося валитись у траву й цілуватися до запаморочення, до оніміння збуджених і скусаних губів. Ігарові жагуче хотілося нескінченно повторювати те, що трапилося вночі на камені, — але він стримувався, розуміючи, що Ілазі необхідний відпочинок.

Ілаза нагадувала людину, яка скинула гору з пліч — проясніла; вона то підминала під себе високу траву з синім розсипом квітів, то накидалася на Ігара з пестощами, то відкидала голову й сама підставляла п'яне від щастя обличчя. Тоді він із насолодою вдихав її запах, запах шкіри й ніжного поту, річкової води й тонких парфумів — бо серед найнеобхідніших речей Ілаза прихопила з дому крихітну скляночку, подарунок митецького парфумера. Вони вовтузилися в траві, ніби веселі цуценята; зворотний шлях був суцільно залитий сонцем, а майбутнє довге життя здавалося лише продовженням цієї сонячної дороги, тому обом лінки було замислюватися про майбутнє. Усе владнається саме по собі, думав Ігар, занурюючи руку в плутанину з трави й Ілазиноного волосся. Там буде видно...

Вихваляючись перед молодого дружиною та шукаючи застосування власній бурхливій силі, він просто на шляху продемонстрував Ілазі кілька стрибків Отця Розбивача — «високих» і «низьких», бойових і тренувальних. Ніколи в стінах Гнізда йому не вдавалося домогтися такої легкості та плавності, які самі прийшли до нього серед залитого сонцем лісу; він жалкував, що з ним нема ніякого спорядження — хоча б легкого учнівського «пазура», не кажучи вже про чудові, жодного разу ще не надягнуті «крила»... Ілаза сміялась, охкала та ойкала, і він бачив, що вона не вдає захват, а справді захоплена; вкотре обіймаючи її, він подумав, що якби Ілаза виявилася на місці Отця Розбивача в Гнізді, з послухника Ігара вийшов би першокласний боєць, а не слабенський вічний учень, який постійно помиляється...

Опівдні вони довго бенкетували перед розкладеними на старому пні останніми харчами та раз за разом з'єднували долоні. Батуючи сухий хліб, Ігар думав про тонке, просочене вином тістечко, а білі Ілазині зуби жували, а жадані губи рухалися їм у такт, і гострий язичок злизував прилиплі крихти настільки хвилююче, що Ігар забував про голод; ловлячи його погляд, Ілаза посміхалася своєю хмільною посмішкою — і крихти з її губів відразу опинялися в Ігаровім роті, а недоїдений шматок хліба падав у траву...

Ігарові здавалося, що він тілом відчуває нитку, яка зв'язала їх навіки. Тепер вони стали однією істотою, Ілаза живе в ньому, як дитя живе в материнському череві. І він теж зовсім п'яний, але ж уже багато днів не мав у роті й краплі вина...

А потім вони стомилися.

Тримаючись за руки, повільно брели крізь ліс, який приховав до часу свої пастки і таємниці. Сонце, що супроводило їх цілий день, опускалося за стовбури. Трава під ногами зріділа, під нею виявився пісок, у якому втопали й без того натруджені ноги; довгий яр, на який вони очікували наткнутися набагато пізніше, виявився в цьому місці надто глибоким, щоб через нього перебратися. Молодята рушили вздовж урвища, й сили в них лишилося тільки на те, щоб обмінюватися підбадьорливими посмішками.

— Птахи не співають, — повідомила Ілаза по півгодинному шляху.

Ігар пожартував — доволі паскудно, та Ілаза не образилася.

— Цілий день цвірінчали... — провадила дівчина. — І сонце ж іще не сіло.

Ігар знову пожартував — цього разу Ілаза лягнула його нижче спини:

— Прикуси язика, якщо збираєшся стати князем!

Він затнувся. Ілазині слова нагадали про неминуче завтра. Завтра доведеться відпрацьовувати сьогоднішнє щастя, доводити, що гідний його та здатний ошчасливити жінку довше, ніж на одну ніч і один день...

А найнеприємніше — завтра доведеться спокутувати провину перед скитом і Святим Птахом. Птах, він знав, пробачить,

але скит... перед Гніздом доведеться залагоджувати. І він ще не знає, як.

— У замок, матері, гінця пошлемо, — припустила Ілаза, яка думала про своє. Ігар похитав головою:

— Нас притягнуть на аркані.

Ілаза спіткнулася. Роздратовано відкинула волосся з чола:

— Дурниці. Мати не посміє... Нас поєднав Вівтар...

Ігар мовчав. Ілаза й сама чудово знала ціну своїм словам. Спіткнулася ще раз, тихо вилаялась і теж замовкла.

Ні, навіть Ілазіна мати не зважиться заперечувати шлюб, укладений на Вівтарі. Однак їй нічого не варто закатувати самозваного зятя на очах новоспеченої дружини й покарати тим самим обох, бо ж неслужняна дочка проживе решту життя у вдовиній сукні та під суворим наглядом яких-небудь гірських черниць...

Ілаза спіткнулася знову. Як здалося Ігару — на рівному місці; Ілазі здалося те саме, бо вона роздратовано озирнулася, розглядаючи вузьку стежинку:

— Я божевільна, чи що... Начебто нитку впоперек дороги натягнуто. Чи ноги не носять?

Ігар несподівано для себе припустив, чому не носять ноги й що робити, аби знову носили. Ілаза почервоніла:

— Дурень...

Якийсь час вони стояли, обіймаючись, але Ігар не дозволив собі колишньої безтурботності — обережно притискаючи до себе Ілазу, він уважно вивчав гілля над головою, чагарник осторонь від стежки, темне сплетіння гілок на дні глибокого яру; птахів дійсно не було, жодного. Десь у глибині лісу протяжливо зарипіло дерево — звук нагадував скреготіння зубів.

— Ігаре, — пошепки попросила Ілаза, — давай зупинимось. Я стомилася.

Він приглушено зітхнув:

— Потерпи... Ще трішечки. Пройдімо ще...

Йому не хотілося зупинитися на нічліг у місці, де з незрозумілих причин не лишилося жодного птаха. Висока хмара ще ловила боком прощальний сонячний промінь, а на дні яру давно

стояв пізній вечір. Ігарові подумалося, що ніч заповнює ліс, вповзаючи з яру.

Вони йшли дедалі швидше, бо невиразна тривога опанувала й Глазу; яр ніяк не думав нижчати й вужчати, а продиратися ним у темряві, яка дедалі густішала, Ігарові тим більше не хотілося. Від голоду підтягувало живіт — Ігар з жалем згадав шмат хліба, загублений удень на галяві в розпал любовної гри; не треба було кидати хліб. Голод накладався на нічний страх, який неблаганно насувався, і поєднання це виходило вкрай мерзенне. Він сам кілька разів спотикався — здавалося, на рівному місці. Начебто мотузку впоперек шляху натягнуто, а озирнешся — нема ніякої мотузки, лише прим'ята травичка та залисини жовтого піску. Та й їх розгледіти було щораз важче...

— Що це? — Глазин голос примусив його здригнутися.

Дружина стояла з високо задертою головою. У кронах над ними колихалося сіре щось, не помітне у півморочу, схоже найбільше на полотнище, точніше, на кілька полотниць, безладно розвішаних поквапливою господинею, тільки господиня ця мала бути на зріст як столітній дуб. Від кожного повіу те, сіре, неприємно ворухилося. Так, напевне, ворухиться під водою волосся потопельника. Там, у сірому ворухінні, було щось іще, й Ігар інтуїтивно відчував, що це обов'язково варто розгледіти, але сутінки погустішали настільки, що він лише натужно мружився, посилюючи власне занепокоєння.

— Ігаре... — Глазина рука вчепилася йому в плече, й він усвідомив раптом, що малий, кволий, худорлявий, одного зросту з Глазою і дуже боїться.

— Ходімо, — голос у нього попри очікування не дуже й тремтів. — Нема чого боятися, мало там що... Деякі звірі... Плетуть собі такі гнізда. Відійдімо... подалі та станьмо на перепочинок.

Він ішов, відчував у руці її долоню та посміхався подумки: «Деякі звірі плетуть такі гнізда. Треба записати».

Пізнього вечора небо над лісом раптом освітілося — це повільно падала вогонь-зірка, яка за всіх часів вважалася добрим знаком. Обое несхибно дивилися на жовту, немов жовтець, іскру, поки Лаза нарешті не спохопилася:

— А бажання?! Ти встиг задумати?

Ігар посміхнувся багатозначно й лукаво:

— У мене тепер на все життя одне тільки й залишилось...
Одне бажання... Сказати, яке?

Ілаза — хоч і не наречена вже, а дружина — не витримала й щасливо почервоніла. Втім, очікування її були марні, бо вночі їм не довелось кохатися.

Спочатку до них на вогник зазирнув самотній вовк — обоє майже не встигли його розгледіти й похололи від жаху. Не тому, що вовк чимось по-справжньому загрожував їм — просто в кров і плоть обом в'ївся звірячий страх зимових ночей, страх, завдяки якому їхні предки зуміли залишити достатню кількість нащадків. Вовк пішов перш ніж Ігар отямився й потягнувся до головошки з вогню.

А потім, коли вже заспокоїлися, розслабились і обійнялися, вовк подав голос, і волосся заворушилося на Ігаровій голові.

Спочатку здалося, що кричить людина. Звук був нестерпним — передсмертний крик істоти під тортурами — й лунав він зовсім недалеко, швидше за все, за яром. Ігар зроду не чув про небезпеки, які чигають у лісі на вовків і викликають такі моторошні крики. А вовк тим часом і далі кричав. Ігарові чомусь пригадалося сіре полотнище в темних кронах. До чого б то?

Потім вовк умер. Ні Ігарові, ані Ілазі не спало на думку засумніватися в його смерті — крик перейшов у хрипіння й обірвався. На молодих ринула тиша, бо в нічному лісі зробилося так тихо, як узимку на цвинтарі.

До ранку вони не розтискали рук — але не більше.

Рушили далі на світанку — як тільки стало помітно стовбури, яр і стежку. Обом хотілося якомога швидше віддалитися від місця загибелі вовка, незалежно від того, хто чи що його вбило. Птахів, як і раніше, не було, але день вступав у свої права; зі сходом сонця й Ігар, і Ілаза помітно повеселішали.

Цілу годину провели серед малини — хоч не наситились, але приглушили голод. Ігар зрадів, знову відчув заклик плоті; цієї ночі він не раз і не два ставив собі запитання: чи можна від раптового переляку позбутися всіх чоловічих бажань. Виявилось —

не можна. Тільки-но полишає страх, як бажання повертаються. Він уже хотів сказати про це Глазі, але глянув на її стурбоване обличчя й прикусив язика.

Глаза постійно озиралася. Часто, значно частіше, ніж слід було: вона озиралася на ходу, через плече, й від цього крок у неї ставав нерівним і невпевненим; вона раз у раз зупинялась і довго дивилася назад, туди, де пройдена ними стежка губилася в листі.

— Що? — нарешті запитав Ігар. — Ти щось загубила?

Глаза проковтнула слину — він побачив, як сіпнулася її шия:

— Ти... Тобі нічого не здається?

Він теж озирнувся й глянув туди, куди за мить до цього був спрямований Глазин погляд. Стежка була порожня; повільно розпростувалися пружні травинки.

— Мені здається, — повільно промовив Ігар, — що сьогодні вночі ми...

Він пожартував, але Глаза не розсміялася:

— Ігаре... А ми можемо йти швидше?

І вони майже побігли. Глаза незабаром захекалася, рвонула комір сорочки, розкрила його ледь не до самих грудей; Ігар мимоволі уявив, як зручно й тепло запхати руку за розкритий виріз.

— У нас буде п'ятеро синів, — повідомив він, переводячи дух, — і дочка на ймення...

Глаза спіткнулася. Ігар подався вперед, щоб підхопити її — і цієї миті край яру під їхніми ногами здригнувся й осів.

— Тримайся!!!

Перед очима в Ігара виявились якісь вирвані з корінням стебла, потім таке саме стебло опинилося в його правій руці, а лівою він тримав за пояс Глазу й разом із нею стрімко з'їжджав на дно яру. Щось боляче вдарило його по литці; він устиг весело крикнути «От і переправилися!», коли їхній спуск перейшов у падіння — й відразу за цим незрозуміло як припинився. Пояс Глазин вислизнув із Ігарової руки.

Якийсь час він прислухався до власних відчуттів. Над головою було сине небо в плетиві гілля; десь неподалік, унизу, мелодійно дзюркотів струмок. Він лежав на м'якому, а правий рукав, видно, за щось зачепився, і руку неприємно тягло догори.

— Глазо! — погукав він якомога безтурботніше. Поряд тихенько схлипнуло. Він повернув голову.

Глаза була поряд. Глаза висіла невисоко над землею, точніше, над похилою стіною яру, саме висіла, обплутана густими напівпрозорими тенетами. Ігар не встиг ні про що подумати, кинувся до неї — його рух виявився марним, він сам важко заколихався в таких само тенетах; праву руку нестерпно смикнуло, він скрикнув від болю й заборсався дужче:

— Глазо! Руку!

Глаза спробувала простягти руку — дрібні, тендітні з вигляду волоконця не бажали піддаватись і рвалися з натугою. Ігар щосили сіпнувся — кілька ниточок лопнуло й згорнулося, неначе виноградні вусики.

Він розлютився. Сітка здавалася дивно бридкою на дотик: треба буде як слід вимитися в струмку...

Спершу виборсатися самому, потім витягти Глазу. Зрештою, перепалити ці брудкі ниточки або перерізати ножем...

Він вивернув голову. Його торба валялася далеко вниз — якийсь вузлуватий корінь перехопив немудрящу Ігарову поклажу, не дав їй скотитися на дно яру, до струмка. Він не шляхетний пан, щоб носити ніж при поясі... І він більше не послухник, аби носити при поясі знаменитий «пазур». Теперішній його ніж — не зброя, а знаряддя, і місце його — в торбі...

Він плюнув. Плювок пролетів до землі й лягнувся в опале листя.

— Іга-аре... Витягни мене, мені... гидко...

Справді мерзенне відчуття, подумав Ігар. І не тільки тому, що ця сітка... Павутиння, так його перетак... Липке. Та й саме відчуття огидне: людині не личить теліпатися над землею, ніби котові у мішку... Як мусі в павутині... От гидота — ну й павучок тут побував... Ну й павучок...

Він примірявся — і рвонув павутиння руками, намагаючись звільнити праве плече. Кілька ниточок знову лопнули; Ігар напружився, рвонув знову, так що боляче зробилося м'язам. Права рука майже звільнилася; підбадьорений, він рвонув знову, і знову, й знову...

Не відразу второпав, що марно себе виснажує. Півпрозорі ниточки чи то зростались, а чи постійно множилися; звільняю-

чи одну руку, Ігар дужче заплутував другу, й дедалі складніше ставало крутити головою. Він зціпив зуби та вирішив розгойдатись, наче маятник, і дотягтися до найближчої гілки; за увесь день це було найневдаліше його рішення. Він зрозумів це вже на півдорозі.

Проклята сітка множилася від руху. Що більше Ігар розгойдувався, то щільніше його сповивали тисячі й тисячі майже невидимих ниточок, утворюючи довкола нього щільний сірий кокон. Він відірвав погляд від жаданої гілки, випадково глянув на себе, злякався й закричав.

Його розгойдування перетворилося на панічне борсання. Він бився в павутинні, а павутиння обплутувало його дедалі дужче, проте йому забракло здорового глузду усвідомити це — у сум'ятті він перетворився на шмат крикливого м'яса. За кілька хвилин істерики вже заплутався так, що насилу міг дихати.

Нарешті він знесилів, а павутиння ще й досі смикалося; проковтнув слину з присмаком заліза, замовк і зрозумів, що крик триває — Ілаза, охоплена таким само жахом, теж втрапила в подібну пастку; тепер вона кричала та борсалась, заплутуючись щораз дужче...

Сіре полотнище в кронах високих дерев. Передсмертний крик вовка...

Ілаза більше не кричала — плакала. Ігар, розвернутий обличчям до неба, не міг її бачити. У просвіті між гіллям зазірало сине, сліпуче, безтурботне небо.

— Ілазо, — промовив він якомога спокійніше. — Не плач. Ми зараз виборсаємося. Чуєш?

Вона протяжливо схлипнула — й замовкла.

— Отак, — сказав він, намагаючись плечем витерти мокре обличчя. — Зараз ми... — голос підвів його й недобре здригнувся. Ілаза почула — й розплакалася знову.

Ігар мовчав, дивився в небо й кусав губи. Ніхто й ніколи не розповідав про таке... Ніхто й ніколи, у жодній казці, в жодній історії... Можливо, тому... що не було кому розповідати? Хто це бачив — не повертався? Якщо таке павутиння — то який же...

— Ми зараз виборсаємося, — сказав він жорстко. — Ілазо, в тебе хоч шпилька є?

А що шпилька, відразу подумав він. Що тут шпилькою зробиш... Навіть... Може, цієї гидоти й ножем не розріжеш...

— Я... Не дістану, — Ілаза насилу опанувала власний голос, щоб відгукнутися. — У мене руки... зв'язані...

— А кресала нема в тебе?

— Звідки... І все одно... Не дістала б...

А якщо зубами, подумав Ігар із раптовою рішучістю. Дотягся ротом до найближчої павутинки, стиснув зуби... Огідно. Бридко й паскудно, але якщо перекусити...

Павутинка пройшла між зубів, ледь не порізала йому язика. Він виплюнув її і теж заплакав — безгучно, щоб Ілаза не чула.

— Ігаре, — хрипко промовила його дружина, — Ігаре... Давай кликати на допомогу!

Він болісно ковтнув. Аякже, почують тут... Але...

Уява відразу підкинула йому мисливця — справжнього мисливця із зазубреним ножем, із кресалом, із мотузкою... От він розріже прокляте павутиння, й Ігар умиється в струмку...

— Давай, — сказав він майже весело. — Сором же який! Вигляд у нас, напевне... Як у недовилуплених метеликів...

Ілаза не посміхнулася. Ігар набрав повітря — наскільки дозволяли стягнуті павутинням груди — й закричав несподівано тонко, по-хлоп'ячому:

— Е-ге-гей! Сюди! Сю-уди!

— Допоможіть! — підхопила Ілаза, але дзвінкий її голосок звучав тепер надтріснуто, глухо. — Допоможіть!

Вітер гойднув гілку над Ігаром — та й по всьому. Тиша.

Вони кричали несамовито, зриваючи голоси — й нарешті Ігар з подивом виявив, що не може вичавити з себе жодного звуку. Горло відмовилося коритись, із нього виривалося тільки жалюгідне хрипіння.

Якийсь час минув у мовчанні. Ігар дивився в покреслене гіллям небо — й не думав ні про що. Нестерпно саднило горло; далі з'явилася перша думка: якщо хто-небудь і почув, він уже, певно, не прийде...

— Ігаре, — долинуло до нього ледь чутно, з хворобливим присвистом, — ти знаєш, що це?

Павутиння, хотів сказати він, але зірване горло не послухалося.

— Це... Ми в павутинні, наче комашки. А потім прийде павук.

Він зрадів, що Ілаза не бачить його обличчя. Воно не було зараз обличчям героя та й взагалі чоловіка — хлопчисько, баба, розклеївся...

— Павуки, Ігаре... Вони висмоктують. Живцем.

Ігар знав: мусить щось сказати. Повинен допомогти дівчині, яка довірила йому своє життя, повинен... хоч і зі зв'язаними руками.

— Ти най... — насилу вичавив він, — ...чарівніша... мушка із усіх, які тільки літають по світі. Павук буде зачарований тобою... Він скаже: забирайся, Ігаре, такі дівчатка не для тебе... А я скажу: дулю тобі, восьминогий! Хочеш — лови собі павучиху та давай... на Вівтар...

Згадка про Вівтар здалася недоречною; Ігар замовк.

— Я відчувала, — прошепотіла Ілаза. — Там... на дорозі... Щось таке... І той вовк...

Ігар неспокійно завовтузився в павутинні. Не треба про вовка. Ми не вовки, ми...

— Перестань, — кинув він майже сердито. — Ми не мухи. Я цих павуків знаєш скільки зачавив? За своє життя?

— Павуків убивати не можна, — глухо сказала Ілаза. — Погана прикмета.

— Дідька лисого! — голос Ігарів знову зірвався.

— Помовчи тепер, — промовила Ілаза ще глухіше. — Давай спробуємо... поспати... І помолися своєму Святому Птахові...

* * *

...Дівчинка стояла на вершечку пагорба, і очі в неї здавалися чорними від надміру розширених зіниць.

Давно знайомий ліс ожив. Деревя перетворилися на залізних людей; згори вони здавалися маленькими, як Анісу, але Анісу ганчір'яна та м'яка, а люди, яких усе вихлюпував і вихлюпував

ліс, навіть здаля були страшними. Може, це й не люди зовсім. Так багато людей не буває на світі...

Страшні люди прибували та прибували, а ті, хто вийшов із лісу першим, стояли тепер плече до плеча, так рівно й у такому порядку, в якому справжні люди ніколи не зможуть вишикуватися. Залізна стіна повільно рушила вперед, і тремтячій дівчинці примарилося крицеве чудовисько, яке зайняло собою все узлісся, з виваленим червоно-зеленим язиком — прапорцем на довгій і тонкій щоглі...

Вони розтопчуть її Анісу!!!

Босі ноги безстрашно прорвалися крізь зарості кропиви. Зелена земля мчала вперед нерівними стрибками; похилий курінь вискочив ледь осторонь, їй довелося загальмувати, стираючи п'яти, й рвучко повернути. Вологе сіно пахло густо й терпко, жмуття летіло навсібіч, вона до смерті налякалася, що Анісу нема — аж ось обдерті до крові пальці наткнулися на безвладну ганчір'яну ногу.

Вона притисла Анісу до себе. Міцно, до сліз. Варто було втікати від родичів, долати страх і збивати ноги — вона не покине Анісу, ніколи, нізащо...

Удалині вдарив барабан. Відгукнувся інший — зовсім поряд, дівчинка сіпнулася й підскочила.

Від пагорба, від того місця, де вона нещодавно влетіла в кропиви, повільно рухалася залізна стіна. Занадто повільно: дівчинка бачила, як одночасно підіймаються важкі ноги, багато ніг, як ніби зависають у повітрі й важко вдаряють у траву — здригається земля... І глибоко в неї вчавлюються стебла й квіти. Бух-х... Бух-х... Бух-х...

Кілька секунд дівчинка дивилася з напіврозтуленим ротом і широко розплющеними, знову почорнілими, без жодної сльозинки, очима; по тому бездумно, неначе звіря, кинулася геть.

Рокотіли барабани. Анісу борсалася за пазухою, зовсім як жива. Стрибками кидалася назустріч зелена земля; по тому трава зробилася високою, вище дівчачої голови, й кожна стеблинка цілилася в кругле, тьмяне, огорнуте димом сонце, яке ніби вгніздилося якраз посеред неба, не бажаючи сходити з місця.

Далі трава раптово розступилась, і дівчинка за інерцією пробігла ще кілька кроків та впала рачки.

Назустріч їй пхалася інша стіна — теж залізна. Задкуючи, дівчинка встигла розгледіти, що страшні люди йдуть плече до плеча, а замість облич у них крицеві каструлі, тому очей нема зовсім. Залізні ноги підіймались і падали в такт барабанам — дівчинка зроду не бачила нічого жахливішого за ці ноги, що так ритмічно бухкали: бух-х... бух-х... бух-х...

Спочатку їй здалося, що коли сховатись у траві, щільніше заткнути вуха й замружити очі, то нападсть обмине її, обійде стороною; вона припала до землі, щосили притискаючи до себе Анісу, — але земля двигтіла. Здригалася. Бух-х. Бух-х. Бух-х.

Залізна стіна була зовсім близько. Вітер приніс її запах — різкий, кислий, нудотний; дівчинка закричала, не тямлячись, кинулася геть.

Барабани тріумфально гриміли, глушили її тонкий, зривистий від жаху голос. Анісу за пазухою стрибала, начебто намагаючись вирватися й теж бігти, бігти світ за очі...

...Величезна, нестерпно величезна залізна нога зависла над нею, і дівчинці здалося, начебто вона закриває сонце. Назад!!!

Усе було мов уві сні, коли хоч як стараєшся, а не зрушиш із місця; кілька довгих секунд вона силкувалася бігти, але земля примудрилася підставити їй гачкуватий корінь, який бозназвідки тут узявся. Безгучно роззявляючи рота, дівчинка впала животом у траву, придавила собою Анісу. Бух-х! Бух-х! Бух-х! — наростало ззаду. Бух-х! Бух-х!!

— Мамо! Ма-а-амо!!!

Трава покірно лягала ниць. Стискалися, мов щелепи, дві залізні фаланги. Барабани заревли — й стіна, що звелася назустріч маленькій втікачці, раптом наїжачилася вістрями. Короткі леза мечів забарвилися тьмяним сонячним світлом; хапаючи ротом повітря, дівчинка озирнулася — та, інша стіна, що наздоганяла її, й собі наїжачилася. Нещадно, ні на мить не збиваючись із ритму, падали на землю ноги. Бух-х! Бух-х! Бух-х!

— Ма-а-а...

Коліна в неї підігнулись, і небо зробилося чорним. Праворуч і ліворуч підіймалися над вершечками трави безокі, байдужі обличчя.

Бух-х!!! Бух!!!

— Ма...мочко...

Пронизливий вереск. Не вереск — істеричне іржання. Вона підняла голову й побачила, як між майже зімкнутими щелепами летить, ледь торкаючись до землі, білий кінь із тонкими, ніби павутинки, ногами. Крицеві зуби стискалися дедалі щільніше, погрожуючи розчавити і його, єдиний шлях, яким іще міг мчати кінь, пролягав через її, ось цієї дівчинки, схилену голову.

— Ма...

Знову знавіснілий кінський вереск. Підкови перед обличчям і...

Земля сіпнулася і ухнула вниз. Востаннє злетіла й упала окута залізом нога. В обличчя вдарив вітер, затріщала стара сукенка, заболіло в грудях, і з кожним ударом копит дедалі дужче; вона замружилася, чекаючи, коли копита розтопчуть її геть, зовсім, на корж, — але копита вицокували внизу, під нею, а вона летіла, і десь осторонь задзвеніла криця й хтось закричав тонко й хрипко, та кричав довго, довго, довго...

Потім вона знепритомніла.

...Темний щербатий стіл пам'ятав і весільні бенкети, й тягар відкритої труни. Тепер на столі лежала майже нова, любовно виткана й не менш ретельно вишита скатертину. Під свічку поставили глиняне коло — щоб сало, стікаючи, не псувало краси.

Дівчинка дивилася на язичок вогню. Язичок чомусь плавав у туманному ореолі — останнім часом нерідко в її очах усе так каламутилося. Траплялось навіть, що над ранок вона прокидалася на мокрому й мати тоді тужно стискала кутики губів, але бабуля-травниця сказала, що все минеться. Хвала Небові, жива залишилася — радіти слід...

Дівчинка не чула, що казав батько. Він промовляв довго та врочисто, дівчинка розрізняла тільки раз у раз повторюване «дяка»; потім заговорив він, і дівчинка чула все, від слова до слова.

— У долі довгі руки, — казав він. — Так нею було призначено, щоб я врятував вашу доньку від вірної смерті. Не має значення, хто я, не так важливо, який мій чин і кому я служу — доля сказала своє слово, тепер ми пов'язані міцніше, ніж мати й дитя.

Я не прошу у вас винагороди, але дотримуватися приписів долі зобов'язаний. Життя цієї дівчинки тепер моє; віддайте її мені, я берегтиму її як дочку, а коли вона виросте — оженюся на ній. Так буде.

Дівчинка дивилася на полум'я свічки. Все, що було сказане по тому, не збереглося в її пам'яті; перебивали один одного мати й батько, а дівчинка думала про Анісу. Про ляльку Анісу, що залишилася на полі бою.

* * *

...Щільний кокон із сірого липкого павутиння сприяє найщирішим молитвам.

Ігар потрапив до скиту в семирічному віці — й Отець Дізнавач довго тримав його за підборіддя, не дозволяючи відвернути очі й не зводячи свого важкого погляду. Потім пошепки звернувся до Отця Вищепоставленого: «Кручений. Але — може бути».

Спершу його навчили скоблити дощану підлогу й виносити помії, потім прислуговувати за столом; його вчили слухатися старших, як належить пташеняті, а також того, що «дабат» означає «хай буде так», і якщо сказано «дабат», виходить, нічого змінити не можна... За місяць він уперше побачив Святого Птаха — і нарешті зрозумів, повірив, що залишиться тут навіки. Святий Птах дивився в Ігарову душу, як і Отець Дізнавач, але якщо погляд Дізнавача важко влямувався у свята святих, проникаючи в таємниці й не залишаючи лазівок, то Птах просто все приймав як є. Приймав, розумів і співчував, і начебто промовляв — утішся, пташеня...

Він умів молитися палко, як ніхто інший — Отця Служителя зачарувала ця його відданість, і він наблизив хлопця до себе. Ігар устиг присохнути до нього, такого м'якого та добросердного, коли одного дня Отець Служитель покликав хлопчика в спальню, щоб той допоміг йому вбратись у нічну сорочку.

Про подальше Ігар згадував, укриваючись холодним потом. Він вилетів зі спальні, тремтячий, мов осиковий листок, і назавжди втратив прихильність Отця Служителя...

...Один лишень Святий Птах втішав його завжди й у всьому. Його золота голова була схилена до правого плеча, і в темних очах відбивалися вогники ритуальних свічок; Ігар щосили хотів стати гарним послушником, однак норів у нього...

...Святий Птаху, допоможи нам. Я зрадив тебе, звернувся до Вівтаря; я зняв із себе храмовий знак, ти маєш право відвернутися від мене — благаю, порятуй нас. Усе, що я робив, я робив з однієї тільки... Глаза, вона...

Сонце прозирнуло в плутанині гілля й обпалило його щоку болісним поцілунком. Глаза... Цей запах, волосся, вплетене в траву, під оксамитовими губами — зуби, білі, мов порцеляна... Лялька з порцеляною головою... Звідки — лялька? Глаза живе в ньому... Вона — його, і як кривдно, якщо... Ні, Святий Птаху, це неможливо... Ми пройшли повз стільки смертей... Порятуй...

Одного разу Отець Дізнавач узяв його із собою до Замку... який виявився не замком зовсім, а просто великим багатим будинком за високою кам'яною огорожею. Біля воріт стояв присадкуватий хлопець із неприємним тягучим поглядом, стояв і креслив по піску кінчиком оголеної шаблі. Ігар зустрівся з ним очима й відразу пригадав усе, що доводилося чути про господиню Замку, а говорили про неї неохоче й пошепки; хлопець пропустив Отця Дізнавача разом із юним послушником, йому велено було впустити їх. На Отця Дізнавача тут чекали, щоб він вийняв із петлі старшу доньку княгині, красуню Аду, яка спорудила у власному будуарі шибеницю та вмерла раніше, ніж сестра її, Глаза, з'явилася з побажанням доброго ранку.

Тоді Ігар і побачив свою майбутню дружину вперше.

Глаза не плакала. Вона цілком серйозно зібралася слідом за сестрою — бо ж «однаково як у могилі, то хоч не живцем».

Втім, великий дім не здався Ігарові схожим на могилу. Він зрозумів, про що говорила Глаза, лише коли побачив господиню — затягнуту в чорний оксамит володарку-княгиню, чю красу псував різко окреслений, обрамлений глибокими зморшками рот. Ігара особливо вразила її спина, перерізана глибокою поперечною складкою; настільки дивний рельєф надавав княгині подібності з туго перев'язаним мішком. Ігарові зробилося смішно; його завжди розбирав сміх саме в ті моменти, коли

сміятися в жодному разі не можна було. Він негайно ж ніби похнюпився, щоби схвати обличчя.

Сестра Ілази наклала на себе руки, бо напередодні завершився її болісно довгий роман із якимось зубожілим лицарем, вічним нареченим, якого її мати то приймала, то виганяла в нападі незрозумілого роздратування. Уже призначене весілля то переносилося, то скасовувалося, то призначалось наново; Ада закликала коханого на тасмні побачення, а цілий сонм утримуваних у домі старих дівок болісно підглядав і підслуховував, і серед цих нещасних, що скніли в своєму дівочтві, повнісінько було платних шпигунок. Єдиним другом бідної нареченої була її молодша сестра — вона ж і виявилася мимовільною винуватицею трагедії. Княгиня застала Ілазу за приязною розмовою з якимось гарненьким служником, роздратувалася; парубійка вигнали з двору батогами, та лють княгині на той час цілком вирвалася з-під контролю розуму, і в лиху годину з'явився Адин наречений, котрого й спіткала жаклива смерть від зграї лютих, зумисне нацькованих княгинею псів...

Ілаза не плакала. Ігарові не забракло нахабства вже за тієї першої зустрічі заприсягтися, що він вирве її із Замку й зробить своєю дружиною; в Ілази ж вистачило здорового глузду, щоб не поскаржитися матері на зухвалого послушника, а Отець Дізнавач був надто стурбований своєю місією, щоб звертати увагу на мрійливий вираз у Ігарових очах. Святий Птаху, він хотів стати гарним послушником, але вдача у нього...

Тіло болісно затерпло. Він не відчував власних ніг, а про існування рук лише зрідка нагадувало болісне поколювання; губи роздулися, мов мильні бульбашки. У ватяній тиші нескінченно довгого дня безтурботно дзюркотів струмок — його пісня була найгіршою з можливих тортур; потім до неї додалося басовите гудіння — над Ігаровим обличчям кружляла пара гедзів, він раз у раз болісно смикався, але кровососи дедалі нахабніли. Води...

— Води... — тихенько прохрипіла Ілаза, й Ігар не впізнав її голосу. Невже й вона так само не відчуває тіла та намагається облизати губи липким язиком із тягучою слиною на ньому?!

Від каяття він знову ледь не заплакав. Клявся, що відверне всі лиха — яка ж ціна його клятвам?! Обіцяв бути їй опорою

і захистом, а одурив наступного ж дня по весіллі, не вберіг, прирік на болісну смерть, тому що...

Він рвонувся дужче, й гедзі здивовано відлетіли трішки далі, ніж досі. Скільки ще чекати?! Або Павук, або смерть від спраги... Уже й не важливо, що гірше...

— Глазо, — озвався він, але не почув власного голосу. Спробував прочистити горло; ковтнув слину, якої вже не було. — Глазо... Давай гратися, начебто ми на весіллі. Начебто столи накрито... Ти кого запросила?

Якийсь час було тихо, тільки вітер сухо шелестів листям.

— А... навіщо? — запитала Глаза глухо.

Сонце низько, подумав Ігар. Незабаром і зовсім...

— Глазо! Не мовчи. Скажи що-небудь.

Чи то зітхання, чи стогін.

— Глазо... А чому... У киягині така... така яма на спині, начебто балка? Як від мотузки?

— Дурень.

— Ні, ти скажи!

— Вона не носить корсетів.

Ігар заплющив очі. Сто разів повторив про себе: «Корсет, корсет, корсет»... Слово втратило значення. Просто ланцюжок звуків.

— Ну то й що?

— Вона носить... Іншу білизну.

— Ну то й...

Глаза схлипнула:

— Води. Я хочу води.

— Не плач, — попросив Ігар безпорадно.

І знову тиша. У дірах між гіллям висіла самотня хмарина, така само біленька й пухка, як учора. Один бік її здався Ігарові золотавим. Ледь-ледь.

Вечір наповзав із яру...

Він лише на мить заплющив очі — й побачив теля зі свіжим тавром на боці, червоним тавром, болісною раною; наступної миті небо в плетиві гілля виявилось вже не синім, а фіалковим, а листя на гілках зробилося чорним. Місце хмаринки посіла тьмяна, щойно народжена зірка.

Він злякався, миттю пригадав усе, наново відчув і сухий збуджений рот, і мертве затерпле тіло, й страх за Ілазу. Святий Птах не спуститься з неба, не порятує, як рятував давніх і праведних предків; він, Ігар, відступник, бо, довіряючись Вівтареві, зняв храмовий знак; він же базіка й зрадник, бо втяг Ілазу в...

Павутиння ледь здригнулося.

Не так здригнулось, як звичайно, коли намагалася поворухнутись Ілаза. Павутиння здригнулось інакше, по-новому, й від цього руху Ігарове серце підстрибнуло до самого горла.

— Ілазо... Люба...

Він почув її дихання, схоже на схлипування.

— Ілазо... Я... спав?

— Тихше. Будь ласка, мовчи.

— Мені здалося, що...

— Мовчи! — простогнала Ілаза. — Ти... відчуваєш...

Павутиння здригнулося знову — тепер цілком відчутно; Ігар ледь стримав зойк.

— Він тут, — майже спокійно сказала Ілаза. — Давно тут. Він чекає.

Удень Ігарові здавалося, що сили в нього висохли раз і назавжди — однак чергове тремтіння павутиння перетворило його на грудку з нервів і м'язів.

— Агов, ти! — вигукнув він, вигинаючись дугою. — Агов... Ти... хто тут, га?!

— Пере... стань, — голос Ілази нарешті відмовився їй користись. — Ігаре... Я боюся... Я не...хочу... Я не хочу, не треба, ні!!!

Цієї миті Ігар погодився б умерти двічі. Не мало значення, як — аби тільки дали спокій Ілазі.

— Дай їй спокій! — закричав він, щосили намагаючись випрочати затерплі руки. — Тварюка!!!

Це смішно, подумав наступної миті. Ніби вмовляти голодного вовка... Ах, як кричав той бідолашний вовк... Як кричав...

Тепер павутиння розмірно, через певні проміжки часу здригалось — і здригалось дедалі дужче. Ігар вивернув шию, наскільки це було можливо, намагаючись побачити Ілазу — а замість неї по краєчку його зору прослизнула темна, безформна тінь. Здалося?!

Він вдивлявся в темну плутанину гілля, поки очі не почали сльозитись. Здалося? Страх? Що це було?

Павутиння гойднулося. Хрипко скрикнула Ілаза; Ігар заборсався, мов справжня муха, так що джгути з павутинок поврізалися йому в шкіру:

— Глазо! Не давайся! Говори зі мною! Я вмру за тебе! Говори! Нехай мене жере, я люблю тебе, більше за життя люблю! Не давайся!

Стогін.

Він закричав, як кричав минулої ночі вовк. Зірваного голосу вистачило ненадовго; звиваючись, до крові прокушуючи запечені губи, він хрипів, захлинався її ім'ям, і перед очима в нього металися в темряві вогненні іскринки — як тоді, на соломі, коли Отець Розбивач уперше поставив його на голову... Все дарма... Іла-азо...

— Тихше. Годі. Все. Тепер заспокойся і помовч.

Він марить. Це не голос Отця Розбивача — той говорив тонко, з металевим дзвоном, і дуже гаркавив... Це інший голос. М'який і вкрадливий, мов у...

— Глазо, — прохрипів Ігар востаннє й затих.

Павутиння гойднулося; до Ігара наблизилися ззаду. Він шкірою відчув присутність за своєю спиною — і роззявив рота, проте крику не вийшло.

— Тихше. Тепер тихше. Не смикайся.

Все-таки марення. Не сам же він із собою говорить... Це не може бути голосом Святого Птаха... Він запитає в Ігара по смерті: чому зняв храмовий знак?!

Сорочка на його спині тріснула, вечірній вітер лизнув оголену шкіру.

— Не треба... — писнув він ледь чутно.

— Не напружуйся. Розслаб м'язи. Не бійся, розслаб.

Марення.

— Не тре...

Під лопатку йому встромилося жало — у всякому разі, він вирішив, що це жало, сіпнувся й завмер чекаючи смерті.

Смерть не настала. По тілі розливалася тепла, розслаблююча хвиля.

— Спокійно.

Ривок. Половина ниток, що стягували Ігара, з огидним тріском розійшлася, але він не відчував полегшення. Ноги теліпалися, мов панчохи з піском.

По тому небо з зірками, які розпливались, повернулося й лягло на бік. Ігар схопив ротом повітря; перед очима виявилася тверда земля, точніше, похила стіна яру, вкрита шубою з торішнього листа, що пахло травою і вологою.

— Спробуй підвестися, — промовив хтось у нього над головою.

Він слухняно спробував сісти, підняв праву руку, здивовано глянув на безживні білі пальці, усі в огидному жмутті павутиння — й, мов обпечений, підскочив та закрутив головою в пошуках Ілази.

Її світла сукня виднілася серед гілля. Обличчя Ігар не бачив, лише чув збите, натужне дихання.

Насилу проковтнув тягучу слину:

— Хто... тут... Хто?!

Шелест вітру в кронах. Нерухома Ілаза в павутинні; щось заважає. Щось манячить осторонь, нагорі, неможливо велике, безформне, що це, що...

Його знудило жовчю. Одна довга болісна судома, порожній шлунок вивертається, решту паралізовано жахом, навіть думки про Ілазу...

— Хто... говорить...

І знову по краечку його зору ковзнула тінь — темніша за темне небо. Шлунок знову підстрибнув до горла — Ігар пережив довгу, марну блювотну потугу.

— Уставай, — м'яко, майже лагідно повторили в нього над головою. Підводься. Ну?

Він не міг підвестися. Ноги затерпли до неприємності; він спробував розтерти стегна — м'язи відповіли судомою, та такою, що тепер він повалився на килим із опалого листа й засичав від болю.

— Зрозуміло, — сказали з темряви. — Лягай обличчям униз.

— Ти хто?!

Тінь гойднулася над самою Ігаровою головою, і від неї віяло таким нестримним жахом, що він упав ниць, затуливши руками голову.

Від першого ж дотику його почала бити пропасниця. Він стискав зуби, щоб не надкусити язика; торкалися до нього не руки, у всякому разі не людські руки; якісь хапалки, найбільше схожі на велетенські гнучкі клішні, спритно розминали його змертвілу плотть, а він лежав обличчям у торішньому гниллі та безгучно скімлив від болю й жаху.

— Розслабся. Тихше, тихше... Тепер устань.

Він скорився не відразу. Став рачки; ноги слухалися його, хоча й із натугою.

— Візьми баклагу... або що в тебе там. Напої дівчину.

Ілаза мовчала. Як міг швидко він дістався до застряглої серед коріння торби; від звичних рухів, які давно в'їлися в пальці, йому ледь попустило. Він витяг до половини наповнену — о щастя! — баклажку та незграбно пошкандибав до Ілази; сповита сірими нитками, вона висіла тепер над самою землею, так що Ігар, стоячи навшпиньки, міг дотягтися до її обличчя.

— Ілазо... Все буде добре... Пий...

Добре, що такі густі були сутінки. Добре, що вони не бачили одне одного; Ігар не хотів знати, який тепер вигляд у Ілази, й не хотів показувати їй своє спухле, вкрите борозенками сліз обличчя. Вона ковтнула й захекалася; потім пила довго, зі стогоном, Ігар із дивними ревнощами подумав раптом, що там, на Вівтарі, вона постогнувала схоже... Мабуть, так само, тільки тихіше... А зараз...

Баклажка спорожніла. Ігар облизнув криваву коросту на власних сухих губах:

— Ти — як?

Пауза. Ледь чутно:

— Дякую.

— Усе буде добре, — сказав він так ласкаво, як тільки міг. — Потерпи, гаразд?

Павутиння здригнулось — Ілаза захиталася, ніби важка гиря. Ігар відігнав неприємний спогад про висельників, які повільно погойдуються в петлях. Підняв голову; павутиння затуляло півнеба, і в надрах його Ігарові привидівся темний згусток. Ні, здалося... Тепер у іншому місці, нижче... тепер...

Він рвучко озирнувся. Безформна тінь вислизнула з-за спини за мить до його руху.

— Звільніть... — попросив він жалібно. — Хто б ви не були...
Звільніть її...

Дивний дряпучий звук, схожий на тихе рипіння.

— Спокійно, спокійно... Напийся тепер сам.

Ігар перевернув баклажку — єдина крапля впала йому на черевик. Тихе рипіння повторилось, Ігар з жахом зрозумів, що це насправді сміх:

— Ну-ну... Дівчинка випила все, не залишила хлопчикові й ковточка... Чим же напоїти тебе? Можна її кров'ю?

Ігар злякався так, що довелося судомно стиснути коліна:

— Ні, ні... Не треба...

Тінь ковзнула в нього над головою, на мить заступила зірку.

— Гаразд... Іди-но до струмка... наповни баклажку. А потім ти повернешся. Йди.

...Дві ночі тому був Вівтар. Чи ж був?! Як сон... Як давній спогад. Начебто веслом по голові. Хлопчиська витягли риби-ну, вдарили веслом — і здивовані очі вилізли з орбіт, а чорні риб'ячі вуса сумно звисли...

Ігарові здавалося, що він втрачає пам'ять.

Він брів у темряві, раз у раз спотикаючись, падаючи та з'їжджаючи вниз на власному животі. Струмок дзюркотів дедалі голосніше; виходячи на галяви, де ще ледь-ледь світилося пригасле небо, він зупинявся, щоби безтямно втупитися в свою долоню. Згинав і розгинав пальці, пошепки просив себе: це я. Це моя рука, моя рука...

А потім він раптом забув про все. Струмок дзюркотів, струмок розливався, займав собою півсвіту; Ігар стояв над його гладінню, дививсь, як дробиться в ній світло зірок, а вони танцювали...

Ще далі його охопило щасливе заціпеніння. Вода стікала по губах, він уже й напився, та все лежав обличчям у струмку — бездумний і безвладний, він досяг ніби абсолютної досконалості, де немає місця бажанням чи іншій дріб'язковій метушні.

...А отямився на бігу. Нагору темним протилежним схилом, довгими й небачено потужними стрибками, як не бігав ніколи, ніби звір, котрий щойно перегриз мотузку...

Отець Розбивач навчав: вижити. Вижити будь-що-будь, молити Птаха про життя, дякувати Птахові за удачу... Жити. Жити!!!

Він біг, і незрозуміле шосте почуття допомагало йому обминати стовбури — інакше розбився б на корж. Тріскотів галуззям, неначе молодий вепр, ломився крізь куці — поки побачив над головою рятівний, протилежний край яру.

...І сказав Птах пташеняттям своїм: кожен із вас породжений, щоби жити, й кожен має право жити. Дабат.

— ...І чому?

Він мовчав.

— Чому ж ти повернувся? Так далеко втік... Справді далеко. Й повернувся... Навіщо?

Тепер зовсім темно. Так темно, що очей можна й зовсім не розплющувати. Краще замружитися — тоді, принаймні, не треба буде витріщатися, витріщатися, намагаючись розгледіти в цій суцільній чорноті бодай проблиск, бодай іскру.

Іскринку... Вогонь. Нічні тварини бояться вогню... Усі тварини бояться вогню, але той, що сидить у сірому павутинні, тварина незрозуміла й непередбачувана. Хто... Хто?! Павук, який плете павутиння на вовків і говорить... як по писаному. Як Отець Навчитель... Навіщо повернувся, дурню?! Що з того, коли тепер вони загинуть разом, а міг би...

Підборіддя його стягало підсохлою кров'ю. Там, за яром, він не втримався та вліпив собі ляпаса — виявляється, настільки сильно можна себе вдарити. Немилосердно. Без жалю.

— Хто вона тобі? Та, до кого ти повернувся?

Слух у Ігара загострився вдесятеро. Він чув її дихання; жодного звуку, жодного шелесту чи руху — тільки дихання, здавлене, начебто Ілаза намагалася втримати стогін.

Ігар підняв обличчя до непроникної темряви:

— Дружина. Вона дружина мені, ми поєдналися на Вівтарі... І той, хто зазіхнув на цей шлюб, проклятий буде.

Ні, павутиння є, навіть і тепер. Ледь помітний сірий кокон...

Він спіймав руку. Холодну й кволу, липку від ниток, дивно маленьку — він ніколи раніше не думав, що її рука така мала в порівнянні з його долонею... Аристократична. Дитяча. І не бажає відповідати на його потиск. Та й чи притомна Глаза?!

Пальці в його рuci здригнулися. Відчуває. Відповіла. Так кволо...

— Вона дружина мені, — сказав він придушено. — Ми належимо одне одному. І ми нікому не заподіяли зла!

Пальці Глазині послабшали знову.

Темрява в нього над головою помовчала. Скреготнула сміш-ком:

— Тепер ви належите мені... Вівтар не образиться. Вівтар навіть бажає, щоб доля у вас була... одна на двох. Кумедно лишень, що поки дівчинка зберігається тут, хлопчик ходить на прив'язі...

Ігар втиснувся обличчям у нерухому Глазину долоню. Дотягтися б до її губів... Але від його руху павутиння напружилось, й дівчина судомно зітхнула. Так їй боляче. Він боїться завдати їй болю...

— Що ви з нами робитимете? — запитав він, дивуючись із власного байдужого голосу.

— Ти не здогадуєшся? — здивувалася темрява. — Мине кілька годин... Я дам вам напиться ще. Якогомога більше води. Вам це зараз потрібно.

— Мене, — хрипко запропонував Ігар. — Мене.

— Обох.

— Ні...

Темрява посміхнулася:

— Так. Так... Вівтар схвалив би. Одне життя — смерть теж одна... Хочеш нити — напийся. Є час.

...Але ж утік був, відійшов уже так далеко!

Прокляте тіло так хоче вирватися й вижити. Отець Розбивач казав — тільки душа хоче вмирати. Тіло, якби його воля, ніколи не полізло б у петлю... Душа Ади, Глазиної сестри, бажала провалитися всередину. Знищити себе... І тіло програло. Тіло гойдалося в спальні, не дістаючи босими ногами до...

А що з того, якби тепер вони з Глазою і загинули разом?! Краще бути вічним удівцем, аніж умерти зараз, у вісімнадцять... Так нерозумно й так... огидно... Як муха...

А в мішку кресало. Якщо понишпорити в темряві... Підпалити все гніздо. Випалити...

Розвести вогонь. Але... Час. Цей, що в кронах, рухається зі швидкістю думки...

— Ігар — твоє ім'я?

Він раптом напружився. Темрява змінилася; тепер у ній відчувалося близьке, огидно близьке сусідство. Зовсім поряд... Так, що до обличчя торкається мерзений, теплий подих. Святий Птаха... Як це буде? Очікування смерті гірше за вмирання, зараз він сам попросить швидше скінчити з ним... Але він не Ада. У ньому забагато життя. Отець Служитель сказав би — забагато тіла й замало душі. Надто багато тремтячого, вкритого потім, живого тіла...

— Я... мене так звуть. Я Ігар... Звільніть її. Розплутайте. Їй же погано... Вона не втече!!!

Глаза мовчала.

— Якщо ви знаєте про Святого Птаха, — сказав Ігар пошепки, — якщо ви... але... я заклинаю ім'ям його: не мучте хоча б дівчину. В ім'я Птаха!

Він думав, що священне ім'я додасть йому сили. Він помилився — у цій чорній, неможливій темряві ім'я Птаха пролунало безглуздо, як дзенькіт скла.

Він замовк. Безживна рука Глази й власне важке дихання. Все, що залишило йому життя.

— Сядь, — звеліла темрява.

Він не міг сісти, не випускаючи руки; залишати ж Глазу не хотів.

— Ти хочеш, щоб вона жила?

У голосі темряви пролунало щось таке, що змусило Ігарове серце на мить зупинитися. Примара надії.

— Так, — прошепотів він ледь чутно. — Так. Так. Птахом присягаюся...

— Тихше. Вона житиме, якщо ти викупиш її.

— Собою?! — це було перше, що спало йому на думку.

— Ти й без того мій, — у голосі темряви почулася посмішка. — Ти нічого не вартий, на жаль... Але ти викупиш її іншою людиною. Жінкою.

Він облизав губи. Суцільна плівка підсохлої крові.

— Ти готовий умерти за свою дружину... Добре. Мені не потрібна, щоб ти вмирав. Ти підеш до людей... Ти знайдеш серед них жінку, справжнє ім'я котрої — ТІАР. Запам'ятай гарненько — Ті-ар... Звичайно, вона може зватися й іншими іменами, але справжнє її ім'я — це. Їй близько тридцяти... Трохи менше. У неї темне волосся з мідним відтінком і карі з прозеленню очі. Шукай її в провінції Ррок. Знайди та приведи до мене... Це важко, я знаю. Ти обдуриш її або спокусиш, або притягнеш силоміць — мені байдуже. Можеш навіть повести її до Вівтаря... Однаково. Ти приведеш її до мене, і тоді, натомість, я віддам тобі твою... Ілазу. Ти згоден?

Запала мовчанка.

— А навіщо вона вам? — тихо, ледь чутно, зовсім недоречно запитала Ілаза. Святий Птаху, Ігар не впізнав її голосу. Чужий, хрипкий...

— Я згоден, — промовив він люто. — Я згоден на все. Відпустіть її.

— Спочатку ти приведеш мені ту жінку.

— Але... це ж...

Він труснув головою — і відразу закусив губу від болю. Біль потроху вщухав, пульсуючи в потилиці, у скронях... Про що... Тіар... Про що вони говорять, із ким вони домовляються... На що він мить тому погодився?..

— А якщо Тіар умерла?!

— Якщо вона вмерла — виходить, вам не пощастило, — холодно відгукнулася темрява.

Ігар схлипнув.

Думки в нього плуталися, він жодної не міг довести до кінця. Ціла купа міркувань, яку ще належить розплутати, розібрати, але зараз нема на це ні часу, ані сили. Залишити Ілазу?! Від самої думки про це його обсипало морозом, він відчув, як потріскує волосся, стаючи сторч. Ілаза... Врятувати. Можна. Ілаза.

Залишити її... тут?!

— У мене... прохання, — він проковтнув грудку. — Можна, піде Лаза, а я залишуся?

— Погано, — відгукнулася темрява по нетривалій паузі. — Ти що ж, не віриш в успіх... заходу? Шкода. Доведеться залишити вас обох.

— Ні, — Ігара знову почало трусити. — Ні, я не те хотів... Я зроблю. Заради Лази я... хоч труп вам притягну... цієї Тіар.

— Труп мені не потрібен, — посміхнулася темрява. — Жива. Тільки жива. Живцем.

— Так, — Ігар аж засапався. — Я піду... Я просто зараз... Я швидко. Ви...

Він замовк. Нічне повітря, хвилину тому прохолодне, зробилося раптом липким, ніби смола, Ігар завис у ньому, як муха. Укотре — як муха, подумав він гірко.

Лаза переривчасто зітхнула. Ігар болісно ковтнув — і став навколішки, підняв обличчя до темряви у себе над головою:

— Не мучте її. Розв'яжіть... Ну будь-ласка!

Невловимий рух згустку темряви. Глухий зойк Лази; Ігар почув, як людське тіло м'яко лягає на пріле листя йому до ніг. Огидний звук розірваного павутиння. Тиша.

Він обійняв її. Притиснувся щокою до мокрого, липкого обличчя:

— Я... Не бійся. Тільки не бійся. Умий обличчя, відразу полегшає. Адже я люблю тебе... Більше за життя... А життя велике. Довге... й щасливе. Ми будемо... Потерпи трішки. Гаразд? Зараз я розітру тебе... Все добре.

— Не залишай мене, — попросила вона ледь чутно. Він здригнувся:

— Я швидко... Дуже швидко. Я заберу тебе.

— Не вір... Він мене... висмокче. І тебе... й ту... жінку... Я не хочу... Ігаре...

Він відчув, як судомо проходить по її тілі, скручує, загинає в баранячий ріг, мов її б'є правець. Він накрив її своїм тілом, намагаючись обійняти:

— Глазо... Глазо, не треба! Подивися на мене, я з тобою... Дівчинко...

І безформна тінь, яка була чорнішою за темряву, знову виявилася зовсім поряд. По той бік Ілазиного тіла. Ігар мимоволі сахнувся.

— Ні! — верескнула дівчина, але м'язи її відразу обм'якли. Ігар у сум'ятті відшукав її руку — пальці зробилися розслабленими й теплими.

— Ні до чого жалісливі сцени, — сказала темрява. — Заспокойся, вона спить.

Ілаза дихала глибоко й рівно. Ігар обережно провів долонею по її обличчі — вії були мокрими.

— З нею нічого не трапиться... Якцо, звичайно, ти виконаєш обіцянку. А тепер... ти слухатимеш. Дуже уважно; від цього залежить... ти зрозумів.

Зійшов місяць. Ігар слухав. Вітер важко погойдував попутане гілля, бавився сірими жмутами павутиння — Ігарові здалося, що над головою у нього зітхають чийсь сірі, роздерті на шмаття легені.

— ...Повтори.

Він спробував зібрати докупи думки, які вперто розбігалися, уривки спогадів, серед яких безнадійно загубилися ті нові, попутані знання, від яких залежало тепер Ілазине життя.

— Повтори, ну?

— Я не пам'ятаю, — зізнався він з жахом. — Я не можу... зараз...

У голові в нього котилася, гриміла та підстрибувала чавунна куля. Величезна важка куля боляче билася об кістки черепа, оберталася й гуркотіла — жодної думки, тільки тягар і біль. Я знову її погубив, подумав Ігар байдуже.

— Не рухайся.

До нього знову наблизилися ззаду, і вже розірвана сорочка тріснула ще раз. Він завмер, очікуючи болю — і біль прийшов. Начебто укус гедзя.

Чавунна куля обернулася на мильну бульку та безгучно лопнула. Тягар ночі відступив — тепер це була просто ніч, ясна та зоряна, Ігар відчув запах трав, і поряд, на дні яру, безтурботно співала вода.

— Дякую, — промовив Ігар самими губами.

— Ти згадав?

— Так...

Він повільно повторював назви далеких і ближніх міст і містечок — уся провінція Ррок: велике місто Тур, шановане, як столиця... Прилегле містечко Требур, де споконвіку повнісінько пихатих аристократів. Устя, багатолюдний порт. Далекий Важниц, прибережна Рава... Дневер, що славиться ремеслами. Олок у передгір'ях, Ремет у верхів'ях... І нескінченна безліч сіл: Мокрий Ліс і Вузький Бід, Качка, Кішка, Річка... Дві Сосни, Три Граки, імена звірів і птахів, лісів і озер... І — обов'язково треба запам'ятати — Холмище. Холмище, далеке село...

Він повторював і перелічував прикмети й звички незнайомої жінки, яка десь там цієї ночі спить і не відає, що по її душу вже відіслано гінця. Та, що своїм життям викупить Ілазине.

— Добре, — із темряви знову долинув огидний теплий подих. — Тепер подивися на небо.

Ігар підняв голову. Половина небокраю, як і раніше, була схована сірим запиналом, зате інша, чиста, ясна від зірок.

— Де зірка Хота, знаєш?

Ігар кивнув.

— Де?

Він підняв тремтячу руку й тицьнув пальцем у жовтаву, мерехтливу зірочку, що примостилася на кінчику довгої безлистої гілки. Отець Навчитель любив розповідати легенду про те, як миша потрапила на небо та заявила, що тепер...

— Зірка Хота опускається за обрій у середині осені. Часу тобі — поки зірка не зникне. Розповісти, що я вчиню з нею, з твоєю коханою дружиною? Що я зроблю з нею, якщо до того часу ти не повернешся разом із Тіар? Треба говорити чи ні?

Ілаза спала. Голова її лежала в Ігара на колінах.

— Пощадить її, — попросив він хрипко. — Я повернусь, але... Вона ж якось повинна дожити. Їй буде холодно, голодно, страшно... А вона князівна й звикла...

— Не турбуйся, вона живучіша за тебе.

Ігар знову підняв очі. Зірки згасали, розчинялися в небесах, які вже світлішали; ще трохи — й згасне зірка Хота... А так хотілося подивитись на сонну Ілазу в ранковому світлі...

— ...До речі, Ігаре...

Він ішов повільно, мимоволі очікуючи тенет, які падатимуть на голову. Коли його погукали, це змусило спіткнутися.

— Треба говорити, що буде, коли ти... Скажімо, повернешся з ватагою зарізяк? Що трапиться з Ілазою?

Ігар стис кулаки так, що нігті вп'ялися в долоні.

Добре, що Ілаза спить і не чує цих слів.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

* * *

Обличчя в цісі баби ніколи не посміхалося. Але там, у залі, де було багато люду й був він, там це обличчя зберігало хоча б видимість доброзичливості; тут, у маленькій задушливій кімнатці, баба дивилась, як торговець-скнара:

— Скільки весен ти пам'ятаєш?

Дівчинка напружилася, намагаючись порахувати; відповіла невпевнено:

— Шість... Чи сім...

Очі в баби зробилися маленькими-маленькими й пірнули глибоко під лисі надбрівні дуги:

— Навіщо ти брешеш? З вигляду тобі не менше десяти...

Дівчинка розгубилася. Відчула, як звично пощипують вологі очі:

— Так... але... я пам'ятаю з них тільки сім...

Баба презирливо скривила темні тонкі губи:

— Ти не настільки мала, щоб не розуміти, про що тебе запитують!

Дівчинка стримала схлипування. Там, де вона жила раніше, про вік запитували інакше.

Подорож не принесла їй радості; розлука з родичами засмутила менше, ніж вона очікувала. Тут, у чужому домі, навіть час здавався чужим, неповоротким, повільним; він говорив щось про спокій і майбутнє щастя, але слова його проходили повз дівчинку, не сягаючи її слуху. А вже душі не сягали тим більше.

— Тобі десять весен, — повільно, начебто в роздумі пробурчала баба. — Ну-бо, роздягнися.

Дівчинка скорилася; баба довго оглядала й обмацувала її худеньке дитяче тіло, і, здригаючись від дотику холодних рук, дівчинка думала про кротів, які перепорпали землю за повітряною. Вона так мріяла коли-небудь побачити живого крота — але бачила тільки мертвих. Тих, котрих убили хлопчиська...

— Ти дозрієш іще не швидко, — повідомила баба з ноткою розчарування. — Ти вчитимешся й гратимешся з іншими дітьми, але в тебе буде своя кімната; ти повинна пам'ятати, що більше не дитина — наречена, майбутня дружина пана й наша пані... Одягайся.

Вона довго не могла впоратися з поясом — на її колишній домашній сукні пояса не було зовсім, була мотузочка, затягнута вузлом; баба не допомагала — просто дивилася й супилась. Грубий гачок не бажав залазити в дірочку, нову й тому замалу, пальці почервоніли й відмовлялися слухатись, — але дівчинка із закушеною губою пробувала знову і знову, поки двері в неї за спиною не відчинилась, і, ще не дивлячись, вона відчула появу його.

Його долоні були білими, як цукор, і засмага на зворотному боці в них здавалася від цього ще темнішою. Довгі пальці одним рухом увігнули на місце неслухняний гачок; баба шанобливо схилила високу сиву зачіску:

— Так, Аальмаре...

Його рука недбало спіймала дівчинку за плече, мимохідь погладила, підбадьорливо поплескала по голові:

— Я їду.

— Уже зараз? — здивувалася баба.

— Так... — той, що ввійшов, кивнув. Дівчинка відчула, як її обличчя ледь піднімають за підборіддя:

— Мала, ходімо? Проведеш мене?

Вона глянула йому в очі — й злякалася знову. Як тоді, коли він відривав її, заплакану, від матері... Тоді він здавався їй найстрашнішою істотою в світі...

Але ця баба без брів була страшніша.

Дівчинку вже вели сходами вниз; із-за якихось дверей визирнуло чись цікаве обличчя, ковзнула під ногами руда кішка, кущик трави біля ганку — й ось уже дужі недобрі люди втримують дужих недобрих коней, погойдується порожнє важке стремено, блищить на сонці прикраса — бронзова собача морда на ремінці вуздечки...

— Я їду, — сказав він. — Незабаром повернуся. Чекай на мене та будь молодчиною... Ти незабаром звикнеш. Усе буде добре.

Вона зрозуміла: треба щось сказати; кивнула й прошепотіла ледь чути:

— Так...

— Скажи мені: «Удачі, Аальмаре». Тому, що мені дуже потрібна удача.

— Удачі...

Вона ніяк не могла запам'ятати його ім'я. Воно здавалося їй занадто довгим, складним і негарним.

— Удачі... Аальмаре...

— До побачення, мала.

Він скочив у сідло; завбачлива баба відвела дівчинку подалі. Якнайдалі від копит, що здіймають куряву, від білозубих людей, котрі гортанно перегукуються, від нагайок і шпор, від дивних залізних пристроїв, приторочених до сидел...

— Удачі, Аальмаре! — крикнула міцна жінка, що прикривала очі від яскравого сонця.

— Удачі, Аальмаре! — крикнув парубійко років вісімнадцяти, і клич його повторили ще кілька голосів, незнайомих дівчинці, чужих...

Стоячи під бабиними долонями, що лежали на плечах, вона раптом зрозуміла, що їде єдина людина, яку вона тут знала. Більш-менш знала, встигла освоїтися, запам'ятала ім'я...

— ...Наречена.

Вона рвучко озирнулася. Біля ганку, осторонь від дорослих, стояли тісною групкою троє хлопчиськ і дівчинка. Чотири пари очей дивилися з дивним виразом — їй здалося, що з недобрим. Їй здалося, що вони вивчають її прискіпливо, презирливо, зви-сока; напевне, кожен із них уміє заціпати пояс і без затримки відповідати на запитання про те, скільки пам'ятає весен.

Вона озирнулася, щоб іще раз побачити далеку хмару куряви на місці загону. Щоб іще раз гукнути вслід: «Удачі, Лальмарє!»

Але брама вже зачинялася. Стулки зімкнулись, брязнув засув, і дівчинка раптом усвідомила свою самотність. Гостріше, ніж будь-коли; гостріше, ніж залишаючи рідний дім.

* * *

— ...І проте поєднатися вони встигли. Це багато чого змінює, пані.

Із темряви глибокого крісла почувся смішок:

— Нічого це не змінює, отче мій. Це їхня дурість і їхнє ж лихо. Для мене — не змінюється нічого, ні.

Отець Вищепоставлений відвернувся від вікна. Губи його скривилися в негарній посмішці:

— Що ж, пані... Гніздо відповідає за малих недбайливих пташенят своїх, однак усіяка відповідальність має межі, чи не так?

Ігар придушив стогін. Вузькі ремені впиналися в зап'ястя — він не відчував своїх рук, замість них був постійний різкий біль. Часом зір у нього каламутився, і замість темної кімнати йому ввижалося сіре, туго натягнуте павутиння.

— Так, — по невеличкій паузі відгукнулися з крісла. — Я не маю до скиту жодних претензій. Я знаю достатньо, щоб чинити на власний розсуд... Скит же зрозуміє?

Ігар подався вперед, щосили подумки благаючи милосердя Отця Вищепоставленого. У відповідь — крижане мовчання; мабуть, надто незворушне, щоб здаватися щирим. Отець Вищепоставлений боявся остаточно зруйнувати душевну рівновагу, яка за останню годину вже двічі готова було по-

хитнутися. Малий заблуканий Ігар і без того коштував Гніздові надто дорого, бо нема нічого дорожчого за вражене самолюбство. А пташеня Ігар таки його вразив; Отець Вищепоставлений мовчав.

Із темряви крісла піднялася округла біла рука; Вищепоставлений церемонно кивнув і вийшов, старанно не помічаючи забутого пташеняти, що випало з гнізда. З власної волі ступило воно на шлях свій, і своєю ж головою за сваволю відповідь. Дабат — хай буде так!

За Вищепоставленим зачинилися двері; печать відторгнення виявилася настільки тяжкою, що Ігар не витримав і тихенько заскімлив. Якби мав вільні руки — напевно, зумів би затиснути рота й не виказати себе звуком, найменш гідним чоловіка. Але руки були стягнуті за спиною — і він заскімлив знову, принижено й благально.

Біла округла кисть розслаблено впала на підлокіття. Потарабанила пальцями; по тому крісло неголосно рипнуло й жінка, що сиділа в ньому, підвелася й стала на повен зріст. А заввишки вона була як Ігар.

— Де ти хочеш? — запитала княгиня замислено, і її глибокий голос виказав безсумнівний дар співачки. — Тут, чи в підвалі?

Ігар проковтнув тягучу слину. Ілаза, виявляється, дуже подібна до матері; княгиня, мабуть, навіть гарнішою була. На хижому обличчі відбилася висока порода, й чорний оксамит жалобної сукні дуже доречно відтінював і підкреслював тоскний погляд ледь косо посаджених очей, котрий вимотував душу. Так, подумав Ігар. Оце теща з тець. Це втілення всесвітньої тещі. Це твоя теща, дурню.

— Я дурень, — сказав він, намагаючись говорити спокійно. — Я відразу повинен був... я брехав. Я не ховав Ілазу, я все придумав. Вона... з нею лихо. Моторошне лихо, й тільки ми з вами можемо її врятувати...

Велично стиснуті губи ледь скривилися. Княгиня хотіла щось сказати, але натомість відійшла до дзеркала, що стояло на столі, та дбайливо поправила сиве пасмо на скроні. Одне-єдине сиве пасмо у всій високій споруді її зачіски.

Ігар став навколішки:

— Глаза... В полоні у... чудовиська. Я не знаю, що це... Я ніколи про таке не чув... Але це... він убивця! Він погрожує їй! Я йшов до вас... Я чесно до вас ішов, не треба було мене хапати... Необхідно рятувати її, слід споряджати загін — негайно, зараз...

Ні, Глаза не так схожа на матір, як йому здалося спочатку. Негарна, паскудна посмішка миттю зіпсувала цей чудовий правильний рот:

— Говори, синку... Як ти говориш, ми вже чули. Незабаром почуємо, як ти кричиш.

Ігар сів на п'яти. Голос його непристойно здригнувся:

— Я... розумію, що ви про мене думаете. Я розумію, що ви хочете зі мною зробити... Але, будь ласка, допоможіть спершу Глазі. Я один знаю, де вона. Я один зумію довести загін... Звільніть її, а потім робіть зі мною, що хочете!

Голос його знову здригнувся. Йому дуже не хотілося, щоб останні його слова зрозуміли буквально.

Княгиня зробила крок уперед — гойднулася важка пелена жалобної сукні. За ким вона носить жалобу, тужно подумав Ігар. За дочкою, за старшою дочкою, котру сама ж і заморила... Але ж більше року вже минуло...

Біла рука лягла йому на голову. Він скулився, не зважаючи на вивільнитися.

— Ти нічого не знаєш, — сумно повідомила княгиня. — Ні що я про тебе думаю, ні що збираюся робити... У тебе фантазії забракне. Ти не в змозі уявити, — і її пальці ледь поворушили його волосся, що повільно ставало сторч.

— Я ж ваш зять, — прошепотів він, із третьої спроби повертаючи собі владу над голосом. — Я ж... Глаза любить мене. Глаза...

Княгиня із завзяттям, гідним кращого застосування, творила на Ігаровій голові якусь подобу зачіски:

— Моя дочка дуже скривдила мене, синку. Дуже. Мені боляче й гірко. І причина цього — ти.

— З нею лихо! — Ігар зважився нарешті визволити голову й подивитися княгині в очі — знизу вгору. У цих косо посаджених очах стояли справжні сльози:

— Так, синку. З нею лихо. Дуже тяжке лихо — вона примудрилася вчинити проти моєї волі... Повір, що решта Ілазиних

ненриси́мностей — просто сміття, непорозуміння, сумна тінь цієї головної помилки... Розумієш?

Ігар скорчився, не в змозі відірвати погляду від чорних очей, у яких з-під вологи, що швидко висихала, прозирав жовтий, недобрий вогник:

— Глазі загрожує... я знаю, що саме загрожує Глазі. Але спочатку щось куди гірше загрожує тобі. Розумієш, чому?

— Я винен, — язик у Ігара якось відразу зробився сухим і неповоротким. — Я винен, я... Гаразд, я спокутуватиму. Гаразд... Ну, вбийте мене, зробіть дочку вічною вдовою... Але зараз же вона... — княгиня дивилася на нього з ледь помітною посмішкою, і від цієї моторошної поблажливої посмішки Ігара опанувала раптом розпачлива, безнадійна злість.

— Ви що, оглухли?! Ви не розумієте, про що я кажу?! Він ссе кров! Із тварин і... з людей теж! Він щохвилини може... й Глаза в його владі! І кожна мить зволікання — це сльози вашої дочки! Горе й страх! Якщо хочеться кого-небудь помучити, то спіймайте пацюка...

Княгинина рука знову відшукала його зашийок. Ігар міцно замружився, очікуючи болю; замість цього пухка долоня ковзнула по його обличчі, пальці ніжно намацали підборіддя:

— Пацюк не зробив мені нічого поганого, хлопчику. Жоден пацюк у світі не насолив мені так, як ти.

— Глаза вмира... — вигукнув був він, але прохолодна рука затисла йому рота:

— А ти насолив мені. Глаза — просто маленька дурепа... Коли жінка, — розчепірена п'ятірня зчавила Ігарове обличчя, — коли самотня жінка виховує єдину, — княгиня відіпхнула його, так що він знову ляпнувся на п'яти, — єдину... дочку, вона має право розраховувати на... хоча б на звичайнісіньку повагу. Я вже не кажу про послух...

Тепер він дивився в спину княгині, яка віддалялася. Туга перетяжка, як і раніше, перекреслювала її, розділяючи гарну спину надвоє та роблячи її схожою на зав'язаний мотузкою мішок. «Чому ви не носите корсетів?» — хотів запитати Ігар, але замість цього тільки протяжливо, переривчасто схлипнув.

— Моя Ада вмерла, — буденно повідомила княгиня. — І я до кінця днів запряглася носити жалобу. Той хлопчисько, що

занапастив її... умер доволі швидко. Звідтоді я багато мріяла, синку. Я мріяла, що можна було б... зробити з ним. І тепер, коли Ілаза... коли вона так зі мною вчинила, єдиною розрадою мені залишився ти. Ти мені відповіси й за Аду також... Спочатку, звичайно, розповіси, хто зі слуг бігав із записками, хто відчиняв браму... Але слуги — вони слуги і є. А ти тепер, — у голосі її почулося глузування, — ти тепер — зять.

Ігар мовчав. Усі його слова якось злиплися, застрягли під язиком, збилися у кислу та липку масу. Перед ним стояла глуха кам'яна стіна, а він намагався домогтися від неї розуміння, щосили б'ючись головою.

Святий Птаху, що їй казати?! Пообіцяти онуків? Які будуть із радісним щебетом... видиратися на коліна, вкриті вічним чорним оксамитом? Любов і підтримку на старість?! Вона не доживе до старості. Чорний вогонь, який відбивається зараз у косо посаджених очах, спалить її раніше, ніж побільшає сивих пасом у високій зачісці...

Які онуки! Та чи жива ще дружина його?

— Порятуйте Ілазу, — попросив він пошепки. — Тільки я можу відвести. Якщо ви мене вб'єте...

— Та хто збирається тебе вбивати, — вона неуважно дивилася в дзеркало. — Мені цікаво, щоб ти жив до-овго...

Біла рука різко струснула золотим дзвіночком, і дзенькіт його виявився несподівано хрипким, неначе вороняче каркання.

Але ж вони зовсім не схожі, очужіло подумав Ігар. Йому здалося.

— Присягаюся Вівтарем, який поєднав нас із Ілазою, що...

— Замовкни, — княгиня здригнулася. Ігарові здалося, що обличчя в неї за останні кілька секунд ще більше поблідло — хоч це і важко було уявити.

Очевидно, блідість княгині не була випадковою; у всякому разі, округлі руки до половини витягли шухляду й дістали звідти зелену, мов жаба, аптекарську склянку. Ігар байдуже рахував краплі, що падали в скаламучену рідину — вміст кришталевої склянки, а тим часом у двері шанобливо постукали й той, хто ввійшов, виявився невисоким товстуном із пузатим саквоюжем у опущеній руці.

Княгиня, морщачись, перехилила напій до рота; Ігар знову схлипнув, озирнувся на товстуна:

— Я... мене не можна зараз... Я ж повинен відвести людей на допомогу! ...А я от візьму й не поведу!!! Якщо ви хоч пальцем...

Товстун доброзичливо кивнув. Очі його, незвично широко посаджені, здавалися синіми, як вода.

— Долю Глази я вирішую, — холодно повідомила княгиня, засовуючи шухляду. — І ще дечию долю... І не хвилюйся, — вона раптом широко посміхнулася. — Буде загін, і ти його поведеш... Трохи пізніше. Кілька годин нічого не змінять, а стражденна мати має право... хоча б почасти відшкодувати моральні втрати. Тут, — іншим тоном сказала вона товстуну. — Приготуй.

Товстун знову кивнув, і на тім'ї у нього майнула, мов примара, недавно народжена пліщина.

Ігар скорчився, втяг у плечі голову та боявся підняти очі; до власного сорому, він зовсім не відчував радості з того, що похід на допомогу Глазі все-таки відбудеться. Хвилину тому він ладен був заради цього витерпіти будь-які тортури, а тепер блакитноокий товстун турбував його дедалі дужче.

У тиші, яка раптом запала, голосно брязнув метал — тихо, діловито й неминуче. Ігар міцно стис коліна; цілий світ стиснувся до розмірів княгининої кімнати, стеля опустилася нижче, й часу на життя лишилося кілька хвилин. Думай, бідолашна збуджена голово. Думай, як викрутитися... Безвиході не буває... Святий Птаху, допоможи мені...

Начебто у відповідь на його благання ремінець, що стягував зап'ястя, востаннє вп'явся в тіло — й послабшав. А оце непогано, мигцем подумав Ігар, поквапливо розтираючи лікті та кисті. А от вільні руки — це вже надія... Шанс. Отець Розбивач казав, що поки хоч палець вільний — шанс залишається...

Товстун відійшов, нечутно ступаючи, хазяйновито змотуючи дві половинки розрізаного ремня; саквояж його був широко розкритий і нагадував дрібне черевате чудовисько з роззявленою пащекою.

— Хто відчиняв ворота? — неголосно, якимось навіть сонно поцікавилася княгиня. — Імена слуг.

Їх звали Ятір і Тучка; чи то імена, чи прізвиська — але Ігар із жахом затиснув собі рота спухлою долонею. Ще мить — і вилетіли б... І він затремтів — не виключено, що такі признається... І тоді Ілаза пропала для нього назавжди, бо її чоловіком не може бути негідник, краще ніякого чоловіка, ніж боягуз і зрадник...

— Що за імена, яких слуг! — заволав він істерично. — Вона ж ваша дочка! А він — павук... І він жере її! Живцем! Зараз! Цієї миті!

Княгиня повільно опустила вії. Товстун, для якого це був, очевидно, сигнал, зробив крок уперед, чомусь ховаючи праву руку за спиною.

— Я не знаю їхніх імен! — Ігар підхопився, звично відмірюючи відстань до товстуна, до напіввідчиненого вікна, до масивного рогатого свічника, що прикрашав стіл. Товстун не чекає нападу — вирішив, імовірно, що Ігар зовсім уже розкис, розклеївся; тому й руки розв'язав, як необережно, як необе...

Не скінчив думки, стрибнув. Дуже вдало стрибнув, м'яко, й свічник виявився навіть важчим, ніж він думав. Розчепірені мідні роги вп'ялися товстунові в живіт.

— Я нічого не знаю! Було темно!

Крик був маневром для відволікання тих, хто чекає за дверима; зараз він здивує товстуна серією з трьох прийомів: голова — праворуч — стегно — ліворуч — шия — ліво... Нехай тільки товстун ледь підійме підборіддя, хай відкриється...

Він пішов по колу, змушуючи товстуна трішки повертати голову:

— Не підходь. Скалічу. Не під...

Товстун витяг праву руку з-за спini. В Ігара зупинилося дихання.

Там, де ще кілька хвилин тому була — або принаймні ввижалася — людська рука, сидів тепер громіздкий, багатопалий, лускатий пристрій, схожий швидше на окрему живу істоту. Ігар обімлів, коли розгледів голки й кільця, гачки й присоски незрозумілого призначення — цілий катівський оркестр, готовий до концерту, майстерня дізнання, рукавичка правди...

Секунда — і він втратив пильність. Лише мить; а наступної миті свічник дивився у порожнечу — товстун безгучно виник у зовсім іншому місці. Трохи ближче — і збоку. Те, що було на місці товстунової руки, безладно рухалося, жило відособленим життям.

Пальці, які стискали свічник, послабшали. Не до комбінацій — втримати б свою зброю... Пробач, Отче Розбивачу, здається, твій учень осоромить тебе... Щось не те з цим товстуном. Щось із ним не гаразд...

Десь осторонь тихенько гмикнула княгиня.

— Ви... — Ігар не впізнав власного голосу. — Невже ви ніколи не любите...

Товстун позіхнув.

Наступної миті очі його, сліпучо-сині, виявилися поряд із Ігаровим обличчям. Свічник гримнувся б на підлогу — якби товстунова лівиця, затягнута в тонку шовкову рукавичку, не спіймала його за мить до падіння й не поставила б акуратно Ігарові до ніг.

І знову десь далеко м'яко посміхнулася княгиня. Останнім зусиллям волі Ігар кинувся вбік; шовкова рука незбагненим чином обірвала його кидок, і від нудотно-м'якого дотику йому схотілося бути покірним. Скоритися й лягти.

— Ти, — глибокий голос княгині зробився оксамитовим, як її жалобна сукня. — Ти уявлення не маєш, синку, як це — любити...

Покірливість виявилася в'язкою, мов смола. Сині лампи товстунових очей пропікали аж до кісток; шовкова рука його лежала на горлі, й Ігар відчував биття власного пульсу в той час як руки самі слухняно, послужливо розстібали сорочку.

— Послухайте... Я... Ми з Глазою... Лю... любимо...

— Так, так... Ти ні про що не маєш уявлення. І ти не стояв перед могилою, яка з'їла твого... ні, не зрозумієш. Твій язик меле казна-що, й ти недостатньо щирий... Але це легко виправити, синку.

Товстун гмикнув. Складний залізний пристрій, що замінив йому руку, поворухнувся, і з надр його вистромилося щось уже

зовсім мерзенне. Ліва, шовкова товстунова рука притримувала Ігара за плече, й дотик цей викликав параліч, позбавляв волі.

— Ні... Ні-і-і...

— Не подобається? Не любиш?.. А ось я так живу щодня, — голос княгині зробився стомленим і безбарвним. — Тому, що моя дівчинка вмерла... через мене.

Товстун сумно зітхнув, і рукавичка правди опустилася.

* * *

Мураха довго й безглуздо повзла по довгому зеленому колоску. Ілаза дивилась, як біля самих очей дереться до неба чорне дрібне створіння, жалюгідно перебираючи лапками.

Байдуже. Вікова втома. Лягти й не вставати, заснути й не прокидатися. Вона проспала ніч, проспить і день; їй нічого не потрібно. Тиха та спокій. Як добре. Повзе по стеблу мовчазна мураха... Немає думок. Немає бажань. Страху теж нема — вигорів. Порожньо. Спати.

Вона ледь опустила повіки. Отак. Секунда — і вже вечоріє, а вона, як і раніше, лежить на траві, у тій самій позі, що й учора, й позавчора... Попиває теплу воду з Ігарової баклаги. Серед метеликів і бабок. А перед очима — зелений коник, тре ногами об крила, і тріскотить, тріскотить, тріскотить...

Змовк. Усе навколо якось принишкло й змовкло; на дівчину, яка лежала ниць, упала тінь — ледь темніша за сутінки.

— Ти жива? Слухай-но, твої ноги вже давно вільні. Чому б тобі не вмитися хоча б? Чому б тобі не попоїсти?

Вкрадливий голос пройшов крізь її відчуження, як ніж проходить крізь масло. Вона здригнулася, але не підняла голови. Не слухати, не розуміти. Це далеко, це не має значення...

— ...Ти чуєш? Устань. Устань!

Вона завовтузилася. Стала рачки; затисла очі долоньями, щоб не побачити випадково того, хто говорив. Їй страшно було його побачити.

— Іди до струмка. Опорядися.

Вона пішла, мов лялька. Скорилася й пішла.

Нога підігнулася не раз і не два. Вона зупинилась над струменистою водою, ненавмисно наступила на високу ромашку й довго, тупо дивилася на зламану квітку.

Ромашка лежала ниць у струмку. Вода ліниво обмивала зім'яті пелюстки; Ілаза дивилася, не відриваючись. Ромашка нагадувала їй похмільного п'яницю, що дістався нарешті до бажаної вологи. Обличчям у струмок...

Ілаза лягла на живіт — тому що зникла потреба дбати про колісь світлу сукню — й наслідувала ромашчин приклад. Волосся намокло, потяглося по воді, як водорості; якщо затримати подих і довго не підіймати голови, то можна втонути.

Довго вона не витримала, схопила повітря й захекалася; кашель перейшов у напад, напад змінився риданням — без сліз і без сенсу. Вона качалася по траві, збиваючи своїм тілом білі голівки кульбаб; потім притихла й розслабилася, несхибно дивлячись на нову мурашу, що брела нагору по новому колосочку трави.

Знову насувається вечір. А минулої ночі був напівсон-напівмарення, лихоманка та кошмари. Бачила себе: вона брела кімнатами власного будинку, але меблі було зсунуто зі звичних місць, а в спальні — Ілаза знала точно — теліпалася в петлі мертва Ада... І десь поряд ходив пацюк. І найгірше, що Ілаза жодного разу його не бачила, хоча пацюк був зовсім близько. Ледь не торкався обличчя своїм твердим щетинястим писком. Це павутиння...

Мураха дісталася до верхечка колоска й так само діловито рушила вниз. Ілаза стомлено заплющила очі.

* * *

Кілька днів тому цей самий шлях здався Ігарові тяжким і нескінченним; виявилось, однак, що тепер він може бути настільки ж коротшим, як і боліснішим. Кінний загін посувався стрімко, з тупотінням проламуючись крізь хащу, лишаючи за собою повалені кущі й розтопані трави; ватажок, глузливий рудий чоловік на ймення Карен, їхав у центрі, надаючи передовим почесне право прокладати шлях, а замикаючим пострілю-

вати в білок. Поряд із ватажком тримався схожий на підлітка і злющий, мов оса, арбалетник; через круп його коня мішком було перекинуто напівмертвого Ігара.

Уперлися в яр, зупинились. Не сходячи з коня, Карен поторкав бранця батоном:

— Яр, злодюго. Тепер куди?

Перед очима в Ігара давно вже було чорно від крові, що залила їх. У тумані, жалобному, як сукня княгині, нетерпляче переступали рябі, заляпані болотом кінські ноги.

— Я нічого не бачу, — прохрипів він ледь чуто.

Скоряючись жесту Карена, двоє кремезних хлопців зірвали Ігара з коня й посадили в траву. Карен терпляче чекав, поки Ігар упорається з запамороченням, ляскаючи батоном по халяві:

— Ну? Оговтався, злодюго?

Ігар стомився запевняти рудого ватажка, що він ні в кого нічого не вкрав. Схоже, Карен звав «злodyгами» всіх підлеглих, які хоч трохи у чомусь завинили.

Карен ось уже кілька років вважався безсумнівним фаворитом княгині; усім було відомо, що крім військових обов'язків при Замку він несе ще одну, також почесну й куди небезпечнішу службу в широченному княгининому ліжку. Ігар був високої думки про Каренову мужність: особисто він, Ігар, із більшою охотою поліз би в ліжку до крокодилиці... Гратися так довго з цим шаленим темним вогнем — і жодного разу не обпалитись?

— Говори. Куди тепер. Жсвавіше!

Він важко підняв голову. Полудень; сліпуче сонце в zenіті, навіть на дні яру майже світло... Той, що плете тенета, приходять уночі. Значить?

Він узявся за скроні, начебто намагаючись зібрати пам'ять, котра, ніби вариво, розтікалась. Де це? Де, по який бік яру? Зараз... Потрібно зміркувати, це так просто... Зараз...

— Якщо збрешеш, — весело повідомив Карен, — якщо ти, злодюго, за носа здумаєш водити... Рукавичка ж бо пожалів тебе на перший раз, дозволив відразу непритомним беркицьнутися... Це він жартував із тобою, але якщо ти не приведеш нас... — він брудно вилаявся.

Ігар тупо дивився на молоденьке деревце зі смарагдовим листям, яке стояло на самім краєчку яру. У нього якось відразу

спорожніло всередині; тепер він точно знав, що не знайде Ілази. Добре ж поєднав їх Вівтар — обом смерть, та ще й у розлуці, та ще й одна за іншу жажливіша!

Він змусив себе глянути Каренові у вічі:

— Що, коли корову лупити постійно, вона краще доїтиметься? Униз головою, по-вашому, проводиреві зручніше... А якщо помилиться, то шкіру дерти. А що князівна на павутинці висить...

Хирлявий арбалетник — чомусь Ігар був упевнений, що це саме він — штовхнув його чоботом у спину. Ігар упав рачки.

— Я ж бо знаю, про що ти, злодюго, думаєш, — зітхаючи, повідомив Карен. — Ти втекти хочеш, зараза. Тільки це дарма... — і, не змінюючи тону, хирлявому наглядачеві, — посади його в сідло. Нехай веде.

...А ліс був пронизаний сонцем. Зовсім як того дня, коли вони йшли, не розтискаючи рук, і раз у раз доводилося зупинятися, щоб зім'яти траву, щоб цілуватися, поки вистачає повітря...

...Довбає далекий дятел. А більше ніде нема птахів — правильно ведеш, Ігаре, значить, все-таки ведеш... А коли виходили з подвір'я, залишаючи за спиною припишклий Замок, — загін привітали двійко свіжих повішельників на поперечині воріт, і ноги їхні погойдувалися над головами. Ігар, хоч би як відвертався, однаково знав, хто це — Ятір і Тучка, повірники Ілазині. Хто назвав княгині їхні імена? Хто, адже ж він, Ігар, мовчав?!

...Або не мовчав. Знепритомнів — і пам'ятає тільки заціпеніння від погляду товстуна, Рукавички Правди; чому трапилось, що відразу по допиті обох повісили?! Хто виказав?! Або княгиня здогадалася сама... Або, може... у нестями...

Гілка провела по його обличчю. Раніше він відсторонився б, а тепер завмер, прислухався до дотику, щосили всотуючи цей ліс, цей хвойний дух та запах прілого листя, грибів, яких напевне повно зараз під кінськими копитами. Ось у нього є кілька годин життя. Перепочинок. Ці мускулясті, вгодовані, озброєні до зубів... Дідько їх забирай, та вільні ж люди, — але не розуміють... не розуміють, не бачать сонця, не чують запахів...

Він нахилився, майже торкаючись обличчям до рудуватої гриви. Хирлявий наглядач їде пліч-о-пліч, і біля стегна в нього

ніби недбало припасовано арбалет. Якби ж знаття, що пристрелить напевно — варто було б спробувати... Але досвідчений, добре навчений і вишколений стрілець підранить, та й по всьому...

Він випростався й озирнувся. Ну жодних же орієнтирів — праворуч як тягся яр, так і тягнеться, а ліворуч... Ну навіщо вони ломляться, мов череда корів, навіщо це переламане гілля, столочена трава?! Тепер він не знайде дороги. А той, цей, котрий плете павутиння... Святий Птаху, зроби так, щоб він удень спав, як усі нічні тварини. Ігар порушив присягу, з'явився з ватагою зарізяк, а Ти, Птаху, збережи Ілазу...

Карен ледь повернув голову — Ігар спіймав його погляд. Руда ватажкова голова горіла на сонці, мов золотий дзвін; чому, чому ця людина не на його, Ігаровому, боці? Як пояснити йому...

— Треба тихше, — сказав Ігар самими губами, але Карен його почув і запитливо підняв брову. — Треба тихше... Він може... вчинити з Ілазою що-небудь.

Карен підняв брову ще вище, так, що вона втонула в рудому волоссі, яке впало на чоло:

— Ти ж казав, що він... твоя тварюка полює тільки ночами?

— Я так думаю, — зізнався Ігар. — Але не знаю точно.

— Кепсько, — зронив Карен і послав коня вперед.

У мовчанні промайнули ще півгодини; обличчя вершників робилися дедалі нуднішими, а хирлявий наглядач наблизився до Ігара впритул, так що тяжке відчуття стріли, яка дивиться в спину, зробилося ще більш очевидним. Яр помітно повужчав; Ігар у сум'ятті зрозумів, що загін заїхав далеко, дуже далеко від місця Ілазиноного полону. Карен щоразу частіше озирався, і його примружені очі під золотими патлами не обіцяли проводиреві нічого доброго.

— Я помилюся, — сказав нарешті Ігар. — Треба в інший бік.

Карен осадив коня, повільно обернувся — Ігар зовсім недоречно уявив його з княгинєю в ліжку. Хто в них верховодить? Вона, звичайно. А він скоряється, мов колода. І не соромно після цього командувати загоном?!

— Ти ризикуєш, злодюго, — пошепки промовив Карен.

Вершники відверто розглядали Ігара — хто зацікавлено, хто байдуже, хто презирливо, а хто й зловтішно. Що вони знають про цього замордованого хлопця, який скорчився в сідлі, мов столітня баба? Що він виказав під тортурами Ятера й Тучку?

...Він не виказував. Якщо в нестямі — то не враховується...

Карен махнув рукою, посилаючи загін по власних слідах. Сонце полишило зеніт; Ігар опустил повіки й ловив щокою тепле червоне проміння.

...Як жила Ілаза всі ці дні? Невже, як і раніше, в липкому павутинні? А як вона жила всі ці роки... Мати тиранила насамперед тих, кого любила — Аду ось зацькувала до смерті... Тепер він розуміє Ілазу краще, ніж будь-коли. І любить її сильніше... І порятує. І, може, врятована Ілаза вмовить матір... Сумнівно, але все-таки. Якщо Ігар повернеться до Замку з Ілазою, то зустріч із Рукавичкою Правди буде відкладено. Не зовсім же княгиня скиблена, не може вона не розуміти, що шлюб, яким пов'язує Вітгар...

Наснажений цими думками, він відірвав очі від стоптаної трави й глянув уперед. Просто над рудою Кареновою головою, просто над гордо піднятою, упевненою в собі головою — висіла, погойдуючись, довга сіра нитка.

Від Ігарового крику сіпнулися, злякано захропли коні та вилаялися вершники. Незвичному поглядові складно було розгледіти напівпрозору нитку, що губилася в плутанині гілок; похмурий Карен довго й презирливо розглядав збудженого Ігара, по тому простяг руку в рукавичці, гадливо зморщився та щосили смикнув.

Нитка, попри очікування, не піддалася; Карен злобливо вилаявся та рвонув іще. Тріснула гілка, посипалися листя й сміття — з третього Каренового зусилля на голову йому завлився маленький пташиний трупик у обсипаному пір'ї та сітці павутиння.

Карен довго обтрушувався, бридливо мотав головою, витирав долоні об шкіряні штани; його люди спішилися і довго здивовано розглядали несподівану здобич. Від птаха — за життя це був, схоже, криводзьоб, а криводзьоби рідко бувають завбільшки за індичок — залишився обтягнутий шкірою кістяк, та

й той якийсь плаский, немов суха троянда поміж сторінок книги. Каламутні очі, — а голова криводзьоба попри все чудово збереглася, — дивилися крізь похмурого, зігнутого над знахідкою Карена.

Ігар відчув, як його розбирає сміх. Проклята натура — його смішить несмішне, і як пояснити цим лихим озброєним хлопцям, що він не знущається, що він просто нічого не може вдіяти?!

— Пташки, — він давився сміхом. — Пташки ж бо не співають... Як їм співати... Коли їх висмоктали... насухо... досуха... Ох-ха-ха...

По тому він замовк, начебто захлинувся. Йому привиділася Ілаза, пласка й знекровлена, з каламутними випнутими очима, в сітці з павутиння...

Сонце схилялося до заходу. Їхали мовчки; похмурий Карен очолював тепер кавалькаду, добре, що дорогу проламувати не потрібно було — поверталися власною второваною стежкою. Ігар дивився на яр; не раз і не два йому привиділася біла тінь серед темних заростей, а потім одночасно скрикнули кілька голосів, витяглися, вказуючи, кілька пальців, і він теж побачив. Довгий світлий клаптик, нанизаний на гострий сучок, і якраз на краечку яру. Начебто Ілаза бігла тут, шматуючи нижню спідницю... Або навмисно лишила знак. Вказала, де її шукати.

Серце Ігарове перемістилося до горла. Відолашна дівчинка. Так і є. Сонце вже низько...

— Тут, — сказав він пошепки. — Авжеж, тут. У яру. Тут.

Карен командував — різко, чітко, півголосом; Ігар щиро радів, що саме Карен вирушив на чолі загону. Такому ватажкові можна довіряти. Четверо спустяться в яр — двоє до самого низу, ще двоє очікуватимуть їх на півдорозі; тим часом решта вп'ятьох обнишпорять околиці на предмет виявлення чудовиська та коли зможуть, пристрелять його. Інші чекатимуть на спеціальну команду, їх багато, впевнених і досвідчених бійців, слідопитів, сторожів... Сонце ще не сіло, ще принаймні година лишилася, якщо знадобиться, ці люди обнишпорять усі околиці, кожну нору, кожне дупло...

Ігарові у спину вперлося щось гостре й тверде:

— Ну, ти, — голос хирлявого конвоїра. — Не здумай у колотечі... Не знаю, хто там кров ссе, а ти стрілу відразу заробиш, зрозумів?

Ігар кивнув, безглуздо посміхаючись.

Четверо безгучно пірнули в яр. П'ятеро розчинилися між стовбурами; їхні прив'язані коні понуро тупцювали. Ігар обхопив плечі руками, намагаючись вгамувати тремтіння. Як холодно. Як холодно і як довго.

Карен стояв у мальовничій позі, впираючись ногою в камінь; під ластовинням на його обличчі ходили жовна. На його думку, відіслані в яр люди надто довго там длушпалися.

Коні занепокоїлись. Забилися, начебто силкуючись обірвати поводи; з-під копит полетіли грудки землі та пріле листя. Хлопець, залишений за конюха, марно старався зупинити, вгамувати їх — Карен роздратовано озирнувся.

Ігарові дедалі гіршало. Сонце неблаганно повзло до обрію.

Карен зняв із пояса мініатюрний ріжок, більше схожий на дитячу іграшку; ліс, здавалося, здригнувся від різкого закличного звуку, а коні й зовсім збожеволіли. Ігар затис вуха: якщо й була якась надія на те, що нічна тварюка спить, то Каренів заклик і дике іржання напевне розбудили її.

— Пр-рокляття... — пробурмотів крізь зуби хирлявий наглядач. — Де вони там...

У відповідь сигналу не було. Ні з яру, ні з лісу — тільки важке дихання абияк заспокоєних коней та сумовите рипіння далекої сосни, що вже своє віджила.

Роздуваючи щоки, Карен протрубив знову. Мовчання. Люди збилися в тісну купку й роздратовано та розгублено презиралися.

— Скільки можна чекати, — буркнув хтось. Карен мотнув рудою головою — невдоволений поквапливо сховався за спини товаришів, але проводир виловив його, тицьнув пальцем у груди:

— Ти... А з ним ти й ти. Жвавіше! Що побачите — відразу сигнал... І поквапте там цих... — він вилаявся брудно й вибагливо.

Ще троє спустилися в яр — не дуже кваплячись, ретельно вибираючи місце, куди поставити ногу. У поміч конюхові при-

значено було ще двох, купка людей навколо Карена зріділа. Наглядач стояв у Ігара за спиною, бавився мечем.

Сонце прострілювало ліс наскрізь. Високі стовбури здавалися червоними, зате землі не сягав жоден промінчик, і з яру витікав, напливав, розливався вечір.

Ігар зціпив зуби. Бракувало ще прикусити язика.

Карен лаявся тепер без упину; люди, які залишилися з ним, і далі похмуро презирались, а коней опанувала нова хвиля паніки — двоє чи троє з них — Ігар не встиг помітити — таки відв'язалися та втекли в ліс. Наглядач пожував губами, плюнув, але не вгамувався; тоді, бажаючи зігнати на комусь злість, яка жадала виходу, з розмаху хльоснув Ігара по щоці. Той майже не помітив — його тіпало, мов у пропасниці.

Рештки Каренового загону голосно сперечалися; один, чорнявий і маленький, бризкав слиною, закликаючи покинути все й повертатися. Літній найманець вискалявся, називаючи Каренових вояків бабами, дурнями та нетямами. Сам Карен остаточно розгубив усю свою гордовиту велич, почервонів, наче рак, і за невдалий дотеп схопив за груди молодого одноокого хлопця; Ігар подумав, що безглуздішої халепи за ту, що в неї втрапив Карен, годі й придумати — ватажок розсилає людей із завданнями, а вони провалюються, ніби у вату, виказуючи тим самим неначе якусь непокору...

Літній найманець вихопив широкого ножа, демонстративно підкинув його, спіймав над головою, плюнув чорнявому під ноги й зробив крок до яру. Обурено вигукнув Карен — найманець плюнув і в його бік. Зашелестіли, змикаючись, кущі.

Люди розбрелися, не дивлячись один на одного. Прибіг захеканий конюх — Карен не став слухати його плутаних пояснень і прохань, просто з розгону дав у зуби — зігнав злість. Як перед тим наглядач на Ігарі.

Процокали, віддаляючись, копита, але то не був черговий кінь, який зірвався з прив'язі. Хтось із найманців легкодухо дав драла... Або просто вирішив, що більше нічого цікавого тут не буде.

Оскаженілий Карен роззявив рота для гнівного наказу — але дикий крик, який почувся з яру, завадив йому.

З голосу не можна було розібрати, хто кричить; затискаючи вуха, Ігар згадав чомусь обличчя літнього найманця. Крик тривав рівно три секунди, а по тому обірвався коротким булькотінням. Начебто на крикуна звалилася скеля й розчавила його.

— Т-тварюка! Тварюка ти!!!

Ігара брутально схопили за комір. Він не пручався; відразу кілька рук волокли його до краєчку яру:

— Ти... За-аманив! Сам туди йди! Ах, ти...

— Не віддам! — кричав наглядяч. — Я його швидше сам приріжу, живим нікуди не пущу, звелено мені, зрозуміло?!

Хтось репетував у відповідь. Надсаджувався Карен — Ігар невдовзі перестав розбирати слова, йому начебто заклало вуха. Земля під ногами ухнула вниз, перетворилася на круту стіну темного вже яру; за спиною задзвеніли схрещені шаблі.

— Глазо, — сказав Ігар пошепки. — Прости мені.

Поряд застромилась у стовбур арбалетна стріла; не розмірковуючи, а просто підкоряючись інстинкту, Ігар побіг. Униз, туди, де можна вмитися зі струмка. Туди, де чекає на нього Глаза.

...Рука схопила його за плече; він сахнувся й закричав — рука зависла, погойдуючись, ніби гілка. Це була безпечна, зовсім мертва рука — а власник її висів униз головою, і обличчя Ігар не розгледів. Це був сірий, волокнистий кокон.

— Ні... — простогнав Ігар, задкуючи.

Висів чоловік. Не дівчина у світлій сукні. В торішньому листі валявся марний тепер арбалет.

Ігар простягнув руку — й не взяв. Той, у сірому коконі, напевне володів зброєю краще. Не допомогло...

— Глазо! — погукав він ледь чутно. — Лю... ба...

...Він дуже довго казав їй «ви». Ви, князівно... Він звик. Вона приймала як належне. Між ними постійно стояло щось — паркани, мереживні ґрати, заклопотані слуги, замша тонкої рукавички, стіна дощу... Але ось настав день, коли, притискаючись обличчям до залізної хвіртки — замкненої хвіртки, коли увесь Замок давно спав, бо стояла глибока ніч — вона попросила: «Назви мене на ти».

Знову був дощ. Тхнуло мокрим залізом; по його щоці стікали холодні краплі. У тому місці, де щойно лежала її долоня,

хвртка була гарячою. Він доторкнувся до неї губами — присмак металу й нове слово. Ти, Глазо... Ти...

...Він отямився біля краечку яру.

На п'ятачку, витоптаному ногами й копитами, було ще світло. Ще світло й зовсім порожньо; коней не лишилося. І жодної людини. Тільки обламані гілки та потолочена трава. І ще один арбалет валявся — здається, той, що цілу дорогу дивився Ігарові у спину. Не інакше.

Ігар підняв очі до ще рожевого західного неба. Тепер він вільний, і Рукавичці Правди ніколи до нього не дістатися... Він умре інакше. І, здається, знає вже, як саме.

Ледь чутний звук змусив його рвучко озирнутися.

Руда голова, здається, світилась у півморюку. Вона висіла високо-високо від землі; руки звисали, наче натоптані піском. Карен дивився на Ігара, і той чомусь зрозумів, що ватажка грізного загону паралізовано. Він живий, але не може поворухнути й пальцем. Тільки тихо, зі стогоном, видихає повітря.

Ігар повернувся до покинутого арбалета.

Святий Птаху, єдина добра й по-справжньому потрібна справа, яку він може тепер зробити. Хоч якось виправдати своє мерзенне й безглузде існування...

Він довго цілвився, щоб влучити напевно. Він знав, що Каренові боляче дивитись, як він цілється, — але нічого не міг вдіяти. А Карен не заплющував очей. І погляд був вдячним.

Тятива відскочила, вдарила по пальцях. Тіло захиталося, ніби маятник; тонким струмком побігла на землю кров. Карен ще й досі дивився, але очі були вже спокійні. Байдужі.

— Ну? І навіщо ти це зробив?

Холодний подих ночі. Шлунок, який стрімко стрибає до горла. Здрастуй, мій щоденний кошмар. Ось і зустрілися.

— Він мені потрібен був живим... Що тепер? Хочеш на його місце?

— Мене не можна, — Ігар боявся озирнутися й побачити співрозмовника. — Я повинен... привести Тіар.

Тихе рипіння-смішок:

— Ти вже привів... І це не Тіар. А я ж попереджав тебе, що...

— Якщо хоч одна волосина впала з її голови, — Ігар не впізнав власного голосу, несподівано низького, аж до гарчання, — я з тебе, погана тварюко...

Він озирнувся. Безформна тінь розгойдувалася в кронах, і здавалося, що тіней кілька — вони виникали то там, то тут; Ігар підняв арбалет — стріла зникла в темряві. Між гіллям нерухомо стояла зірка Хота.

Він опустил руки. Шелестіла, проливаючись на старе листя, кров ватажка Карена.

— Знаєш, чому ти ще живий? — зірка Хота на мить зникла, затулена темнішою за п'ятому істотою.

— Ні, — відгукнувся Ігар по нетривалій мовчанці.

— Тому, що...

За спиною в Ігара відчайдушно затріщало гілля.

— Я тут! — із плачем вигукнув голос, від якого Ігарове серце ледь не лопнуло, як мильна булька. — Я ту...

Іаза проломилася крізь кущі, схлипнула, спіткнулася й упала б Ігарові до ніг, якби тої миті не напружилися невидимі нитки, що перетворили дівчину на подобу живої маріонетки.

— ...Тому що тепер-то я знаю — ти приведеш Тіар. Знаю напевно.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

* * *

Її тривала байдужість прорвала, як налив.

Гілля навколо здавалося неприродно непорушним. Сірі полотнища павутиння звисли, обтяжені людськими тілами; Ігар знову пішов, знову її залишив, саму, в страшній самотності... Павутиння гойдається, здригаються у світлі місяця круглі мішки з огидно липких тенет. Ковзнув по місячному

диску маленький кажан — і заборсався, спійманий безглуздо і назавжди...

Ілаза коротко схлипнула. Там, у неї всередині, підіймалося гаряче і лихе, підіймалося, мов піна в казані, що закипає. Зараз підступить до горла. Зараз...

Вона озирнулася, хоч і невидючими очима. Людина без обличчя, із сірим коконом замість голови погойдувалася над самою землею; із-за пояса стирчало ратище. Що там, на ратищі, Ілаза не розгледіла.

Мертве тіло смикнулося під її руками, нудотно захиталося в павутинні, прагнучи лягти на землю, у землю, знайти нарешті спокій. Ілаза скреготнула зубами й вирвала у мерця з-за пояса сокирку, — а це була саме сокирка, маленька й блискуча, несподівано легка в її руках. Два сильні, незграбні удари — й ненависні нитки лопнули, відпускаючи тіло; мрець звалився, ледь не причавив собою вискалену Ілазу із сокиркою напереваги.

Безформна тінь ковзнула в неї над головою, розчинилася у темній кроні. Знущально смикнулося павутиння; почувся рипучий смішок.

Каламутне вариво з Ілазиної душі полилося через вінця.

Горло здавило судомою. Сокирка в руці виявилася продовженням сліпої нудотної сили, яка рвалася зсередини, зносячи перепони. Рвати, рубати, кусати зубами; Ілаза кидалася на тенета, мов звір на пруття клітки, і в роті у неї був кривавий металевий присмак.

Ніколи в житті їй так страшно не хотілося вбивати. Зробити живе мертвим, а стрімке — нерухожим. Зір у неї роздвоївся; очі розрізняли дрібні, ледь освітлені місяцем деталі — зате решта світу розмилася, втратила обриси, як і темна тінь, яка завмерла нині у неї над головою...

Рух у кронах, ледь помітний; тінь промайнула — і зупинилася. Ось вона. Ось...

Хрясь! Летить на землю знесена гілка; сокирка безсило вгризається в плоть дерева — над головою рипуче сміються, глузують із її беспорядності, приреченості, з її слабосилого Ігара...

— Тварюка!!! Тварюко, я вб'ю, уб'ю тебе!

Ухкаючи, мов дроворуб, Ілаза рубала й рубала, прорубувалася, продиралася; здається, цикада, що жила біля струмка, злякалась і вмовкла. А якби вона й тріскотіла, як раніше, Ілаза все одно не почула б, оскільки кров у її вухах заглушала всі звуки, полишаючи тільки скажений стукіт серця: бух...

Піна, яка спухла в її душі, виливалася назовні. Сокира рвала павутиння і билася об стовбури; Ілаза кричала і кляла, замахувалася на тінь, яка миготіла перед нею, але удар її щоразу падав у порожнечу, і вона задихалася, немислимим зусиллям видираючи сокиру, що грузла в деревині. Ще одна цикада прокинулася зовсім близько, здаля відгукнулася ще одна; умиротворений, милостивий, ніжний звук...

— Обернися, я тут.

Хряскіт зрубаної гілки. Хрипкий зойк поразки.

— Не туди б'єш...

Сокира не зустрічає опору, розсікає повітря, тому неможливо втриматися на ногах. Ілаза підхопилася знову, не відчуваючи ні болю, ані страху. Смішок, схожий на тріск... Підрубана гілка гойдається, мов переломлена рука...

Сльози люті. Вереск, пронизливий, мов свердло. Нудота.

Там, над струмком, — пісня цикади. Запаморочення; у руках порожньо, і з долонь навіщось здерли шкіру. Торішнє листя тхне вологою гнилизною... Темні жолуді без капелюшків і капелюшки без жолудів.

...Зелений жолудь на шпильці, намальовані вуглинкою очі. Ноги... Босі ноги, на литці — довга подряпина... Ада бавилася з кошенятком. Ноги... не дістають до підлоги...

...От кого нагадують ці мертві тіла в павутинні. Висять, не сягаючи опори... Як там, у спальні, на шовковому паску...

Запаморочення.

Темний світ навколо знову змінив обриси. Туга, глуха й липка. Безнадія. Поразка.

Кінець.

А цикади гриміли — їх було вже без ліку.

Ніби зірок.

* * *

Від весни й до самих заморозків у цьому парку цвіли троянди. Кущі спалахували, мов смолоскипи, ніби передаючи вогонь один одному; чудові пахощі розливалися берегами невеличкого штучного озера, трішки присмачені пряним духом свіжих коров'ячих коржів. Пані обожнювала свіже молоко — нікому й на думку не спадало запитати, чому вона не користується послугами звичайної молочарки. Пані любить тварин, і пані неповторна в усьому. Якщо бура корова ходить серед трояндових кущів — значить, саме там і місце бурій корові; кажуть, дехто з багатих городянок спробував наслідувати цю дивну моду. Але, по-перше, ні в кого в околиці немає настільки розкішного парку, і, по-друге, не всякий чоловік погодиться терпіти гній на чепурненьких черевичках витонченої дружини...

Гладінню круглого озера мальовничо ковзав лебідь із гордовито вигнутою шиєю. Із зеленої води стирчала безліч нерухомих писочків жаб.

— Є речі... — повільно почав Корбор, володар округу Требура, родовитий вельможа з напруженими очима на широкому і простакуватому обличчі, — є речі, в яких неможливо засумніватися. Уже краще відразу кинутися вниз головою з балкону... Є заборонені сумніви. Це — один із них.

Його співрозмовниця відкинулася на спинку лави; темне волосся з каштановим полиском здавалося шовковим каптуром на її пласці. Пані не любила складних зачісок.

— Ви переплутали мене з ярмарковим віщуном, який за гроші дає поради... Що менше сумнівів — то міцніший сон. До чого тут я?

Лебідь видерся на берег і незграбно, мов качка, зашкунтильгав геть. Корова, яка меланхолійно рухала щелепами, провела його поглядом; рожеве вим'я звисало ледь не до землі.

Володар Корбор пограв жовнами:

— Я чудово знаю, хто саме уперше висловив... від кого... Одним словом, хто надихнув зграю радників на це розслідування.

Його співрозмовниця замислено поклала пальця до рота бронзовій левиній голові, яка прикрашала ослі:

— Ця, як ви зволили висловитися, згряя дбає передовсім про вас... Про вашу, якщо бажаєте, честь.

Володар смикнувся. Жінка поморщилася, ніби від болю — начебто бронзові зуби і справді вкусили її за палець:

— Повірте, уся ця історія зовсім не приносить мені задоволення. Навпаки. Мені обтяжливий... цей розгляд у вашому сімейному житті. І я не суддя... їй. А тому попрошу більше не радитися зі мною на цю тему. Гаразд?

Корова голосно зітхнула і переступила ногами. Корбор відвернувся:

— Як хочеш...

Якийсь час обоє уважно спостерігали за однією особливо великою жабою, що роздувала боки на листку латаття. Трояндовий куц за їхніми спинами духмянів так, що здатен був перебити запах цілої коров'ячої череди.

— Але... — знову почав володар, тарабанячи пальцями по підборіддю, — якщо я дійсно... Якщо мені й справді знадобиться порада... якої більше ніхто не зможе дати?

— Ніхто? Навіть згряя радників?

Корбор нервово переплів пальці:

— Якщо... якщо це правда...

— Це лише припущення, — холодно обірвала його жінка. — Правдою це стане тільки під тягарем... доказів.

— А... це можна довести?!

Жінка встала — легко, як підліток. Жаба, яка спочивала на лататті, важко ляпнулась у воду — й відразу, мов каміння, посипалися в озеро її подружки з берега.

— Я не знаю, друже мій. Не можу сказати напевне... Нічого. Єдине, на що ви можете розраховувати, — розуміння. Розуміння та зацікавленість із мого боку. Наближається час вечері, а ви просили нагадати...

— Атож. Дякую.

Володар підвівся, вклонився, ніби ненароком ковзнув долонею по мереживі на круглому плечі — розпрощався таким чином і повільно пішов геть.

Жінка провела очима похилу спину заклопотаного Корбора, поки не зімкнулися трояндові куці та не сховали її; по тому

замислено глянула на корову, підняла з лави шовкову накидку і, волочачи її по землі, неквапом рушила в інший бік.

У одному-єдиному місці сад відокремлювався від решти світу не вибагливою глиняною огорожею, а звичайними мережаними ґратами; шлях, який тут проходив, майже на цілий людський зріст лежав нижче за траву в саду. Ґрати стояли на краєчку невисокого урвища, врівень із кронами дерев, які росли внизу.

Жінка провела рукою по крицевому прутті, викутому в формі кинджалів. Хлопчисько, звичайно, був на місці — як і вчора та позавчора. Звичайний хлопчисько, брудний і обшарпаний, — однак нещасний писочок його здавався жінці значно симпатичнішим за багато облич із її розкішного оточення.

На що вони розраховують? Приходять часом здаля, стоять перед ворітьми, а найкмітливіші знаходять ці ґрати над шляхом... І все заради того, щоб здаля мигцем глянути. Одного разу вона задля жарту кинула свою хустку відразу двом — то й роздерли! На клапті роздерли, ревнивці, кожен хотів володіти реліквією одноосібно...

Вона посміхнулася. Хлопчисько по той бік шляху сполотнів і роззявив рота; його безсоромні очі ладні були зжерти жінку з кістками. Вона лунко розреготалася; хлопець зробив був крок уперед, але відразу відскочив і мало не втрапив під колеса екіпажа, що пролітав повз них; на мить їй навіть здалося, що й втрапив. Бракувало ще смертовбивства на її совісті...

Курява на шляху осіла. Хлопець стояв там само — і дивився. Пильно, якось болісно, напружено; вона здивовано подумала, що хлопець цікавий. Є в ньому щось... Незвичайність якась, котру навіть вона, ловець душ, не відразу в змозі вгадати...

Вона знову посміхнулася і поманила його пальцем.

Думала, він підбіжить, мов собача, — та хлопець наблизився повільно, сторожко, ніби ступаючи по товченому склу.

— Як тебе звуть?

Він забарився лише на частку секунди. Може, від хвилювання? По тому його запечені губи розліпилися:

— Ігаром...

Вона глузливо цокнула язиком:

— Ти хотів збрехати? Думав, чи казати правду, а потім усе-таки зважився? Ігар? Тебе дійсно так звуть?

Він кивнув.

— А навіщо тобі брехати? Ти що, шахрай?

Він помотав головою — трішки старанніше, ніж слід було. Вона вирішила залишити це запитання на потім... Якщо «потім» буде.

— У мене до тебе доручення, Ігаре... Виконаєш?

Він облизав губи. Знову кивнув. Ні, подумала жінка, він таки красунчик. Дівчачий пестунчик.

Із-за її корсети з'явився складений учетверо аркушик; хлопчиськові належало пожадливо стежити за мандрівкою її руки в потаємні місця — але він не зводив погляду з її обличчя. Начебто запитав і чекав на відповідь; цю незрозумілість вона теж вирішила залишити на потім.

— Ось що, Ігаре... Це лист. Ти віднесеш його за адресою, котру я назву... Зрозумів?

Він кивнув.

— Тобі не цікаво, чому я довіряю настільки важливу справу тобі? Шарпакові з вулиці, якого бачу вперше? Адже ж цікаво, правда?

Знову кивок. На «шарпака» такі, як він, зазвичай не ображаються.

— Це дуже кепське доручення. Той пан, для кого лист, може розгніватися, Ігаре. І добряче відлупцювати посланця. Тебе. Ну то що, берешся?

Їй цікаво було стежити за зміною виразів на його обличчі. Він кивнув, хоча спершу й замислився — лише на мить. Чи не повірив?

Вона розсміялася:

— Бачу, ти гарний хлопець... І хоробрий. Ти вмієш читати?

Він помотав головою — майже без затримки; втім, для її ока «майже» не існувало. Вона обірвала сміх і насупилася:

— А оце кепсько. Навіщо ти брешеш?

Він зашарівся, мов найбільша з її троянд. Навіть очі зволожилися — це ж треба такого!

— Я не гніваюся, — її голос пом'якшав. — Але тільки більше не бреші... Листа не читай. Віднесеш — приходь сюди само

та чекай. Якщо зробиш усе, як звелено... Подумаємо про винагороду. Зрозумів?

Він вислухав адресу і відступив, судомно стискаючи заповітний аркушик. Вона помахала йому рукою — і з чистим сумлінням повернулася до коров'ячого товариства.

Він повернувся на заході сонця. Після вечері жінка без особливої надії підійшла до ґрат — і побачила його; він стояв на колишньому місці. Хлопець підняв голову, і вона розгледіла в нього на обличчі темний синець.

На частку секунди їй зробилося незатишно. Не можна сказати, щоб вона відчула себе винною — просто ніяково, незручно, незвично якимось на серці. На щастя, дивне відчуття майже відразу і полишило її; вона знову поманила юнака пальцем.

Його хода ледь змінилася. Він ішов якимось боком, горбився та волік ногу. Підійшов і зупинився під ґратами, дивлячись на жінку знизу вгору. Очі були сірі.

— Відніс?

Кивок.

— Бачу, шляхетний пан прочитав послання?

Знову кивок.

— А ти? Прочитав?

Пауза. Вона перестала бачити його очі — тепер перед нею була розкішна шапка поплутаного русявого волосся. Довга мовчанка; нарешті — ще один приречений кивок.

Вона розсміялася:

— Ну, молодець! Ти прочитав, знав, що написано, — і все одно поніс?

Плечі у хлопця піднялись — і обпали.

— Розумник, що не збрехав, — сказала вона м'яко. — Йди до воріт — я звелю, щоб тебе впустили.

Він підняв очі й навіть здивував її...

Божевільною радістю в цих очах.

«Вона середнього зросту. У неї темне волосся з мідним полиском і карі з прозеленню очі. Швидше за все, вона змінила

ім'я... Вона вмів читати і писати, у неї, можливо, витончені манери, — але походить із простолюду. Вона розумна...»

«Але скільки їх! Скільки їх, таких жінок! Колір волосся й очей, змінене ім'я... Мені ніколи не знайти її за цими прикметами!»

«Я не сказав тобі всього. Під правою лопаткою в неї родима пляма у вигляді ромба... Але головне — вона не така, як усі. Де б вона не була — вона вирізняється. Шукай; ти знайдеш її, як у темряві знаходять маяк».

* * *

Дім уставав раненько, на зорі; в сутінках ж він поринав у тишу, і за порушення нічного спокою належала кара. Дім жив за особливим суворим розпорядком; дівчинці здавалося, що каміни зітхають, віконниці бурмочуть, а з фасаду дивиться вікнами безсторонне обличчя, схоже на голову бабці, й поріг — її опущена щелепа.

Вона невдовзі навчилася защібати пояс, потрапляючи гачком у дірочку — згодом і дірочка зробилася більшою та зручнішою. Тут її не примушували, як колись, прибирати в курнику чи носити дрова; тут було багато вільного часу, але дівчинка не знала, як його згаяти. Інші діти, — а всі вони були у ближньому чи дальньому спорідненні один із одним, — ретельно її уникали.

У домі верховодила безброва баба; люди її обмеженого, суворого світу поділялися на родичів і слуг. Єдиною людиною, котра не належала ні до тих, ані до інших, виявився сільський учитель, який раз на два дні збирав дітей у великій кімнаті, за столом.

Хлопчики, які доводилися один одному двоюрідними братами, вже вмів читати; дівчисько, яке звали Ліль і яке чомусь було їхньою племінницею, на уроки не ходило — жінкам грамота ні до чого. У рідному селі дівчинки читати не вмів і багато чоловіків теж; до її подиву, баба привела її в класну кімнату, де вчитель вручив їй пошарпану абетку. Виявляється, він висловив бажання бачити свою дружину грамотною і вихованою;

дівчинка вперше сіла за довгий стіл і, тупо дивлячись на чорні закарлючки під бляклими малюнками, ретельно вибудовувала в голові уривчастий ланцюжок: він — Аальмар... Аальмар — він...

Учитель сподобався їй; він був схожий на сусіда, який жив через паркан із її родичами в тому далекому, минулому житті. Веселий і галасливий, як і той сусід, він так само постійно гриз соломинку; вона то визирала з його рота, то ховалася знову, мов білка в дупло, й дівчинці подобалося спостерігати за цією грою.

Втім, у вчителя була одна негарна властивість, яка разом перекреслювала всі його добрі риси. Він не зносив, коли на уроці хтось відволікався і думав про своє; на цей випадок на столі його завжди була вимочена різка.

Хлопчаків карали тут, у кімнаті: відводили в далекий куток; дівчинка дуже злякалася, коли і її вперше спіймали на тій самій провині — вона задивилась у вікно і прослухала звернуту до неї фразу. Вже готова була скуштувати різки, та вчитель лише насупився і звелів бути уважнішою; хлопчаки глянули заздро — але, як звичайно, не озвалися й словом. Дотепер інші діти жодного разу не заговорили з нею.

Удруге вона захопилася, повторюючи пальцем складний візерунок на різьбленій стільниці, — учитель нахивав пальцем і розкусив роздратовано свою соломину, але до різки не взявся. За кілька хвилин один із хлопчаків, який ловив гав, отримав сповна — дівчинка вперше зрозуміла, що має тут деякі переваги. А коли зрозуміла, майже зовсім перестала слухати вчителя.

Не те щоб їй не хотілося вчитись — навпаки, перші успіхи в читанні неабияк її потішили; вона нібито й не хотіла підтвердити свої переваги та підкреслити всездозволеність — просто думки не бажали коритися здоровому глуздові. Дивлячись на малюнок у абетці, де зображено було вояка при повному озброєнні, вона згадувала чорну від крові луку, жінок, які, неприкаяні, блукали нею, та мертву ляльку серед мертвих, страшно покалічених людських тіл; малюнок, на якому доїли корову, нагадував про матір, про пузату дійницю з трикутною вм'ятинкою на денці — вона так виразно, так чітко уявляла собі цю дійницю, що й класна кімната, й учитель, і хлопчаки, які слухали його, здавалися безтілесними примарами, увесь цей новий світ був

ніби сном, і лише дійниця з пом'ятим денцем була справжньою. Тільки дійниця в руках у її матері...

Гра їй сподобалася. Світ її рідного дому, затишний світ, із якого її так раптово вирвали, у мріях поставав перед нею зримо та відчутно, начебто справжній. Материн фартух... Дешевий перстеник на її пальці... Дерев'яне намисто на шиї, одна намитинка з щербинкою... Запах молока. Плетені батькові гамаші, й сам він, постійно заклопотаний, суворий, відлюдкуватий... Вона пригадувала якусь річ і уявляла її в таких подробицях, у таких деталях, у таких звуках і запахах, що зрештою все, крім цієї уявної речі, переставало існувати; вчитель гнівався і суворо вичитував їй за неухажливість. Вона кивала і ховала очі.

Нарешті вчитель наскаржився бабі, яку всі тут звали Великою Фа; баба поставила дівчинку перед собою і повідомила жакливу річ.

Виявляється, ніхто, крім майбутнього чоловіка, не сміє карати її, наречену; виявляється, всі її провини не пробачаються, а відкладаються на потім, і Аальмар, коли повернеться, отримає докладний звіт про її провини та сам озброїться різкою, щоби покарати її відразу за все...

Після цього життя її перетворилося на суцільний кошмар.

Ночами їй снилось повернення Аальмара; вона здригалася, коли вдалині чувся цокіт підків, і багато разів на день виходила до хвіртки подивитися, чи не здійнялася курява на широкому шляху. Вчитися перестала зовсім, хоч і не зводила з учителя очей, хоч і намагалася поводитись пристойно; всі літери, навіть давно знайомі, зливалися в неї перед очима, і вона в сльозах ледь чутно шепотіла, що не винна, що не може, що забула... В однакових темних очах однокласників-хлопчаків не було й краплі жалю — швидше якась мстива, наполеглива цікавість. Зрештою, їх шмагали не раз — хіба вона краща?!

Одного разу серед ночі дівчинка прокинулася та крадькома попросила небо, щоб Аальмар не повернувся. Не повернувся ніколи...

На ранок їй зробилося страшно. Вона пам'ятала історію про те, як невірна дружина побажала смерті чоловіку-мисливцеві й того роздер ведмідь; вона уявила собі Аальмара на тім самім полі бою — розрубаного від плеча до пояса. Побачила його неру-

хомі, втуплені в небо очі — й заходилася благати в неба пощади. Вона бовкнула, не думаючи; нехай Аальмар повернеться, нехай шмагає її хоч до смерті — аби сам не вмирав...

І небо почуло її. За кілька днів біля брами закричали хрипко й радісно, і всі, хто був у домі, включаючи дітей, учителя і руду кішку, кинулися зустрічати.

Дівчинка не пішла з усіма. З вікна класної кімнати їй було видно, як спішуються вершники, як ритуально вклоняється Велика Фа, як той, кого вона спочатку не впізнала, киває і, мов приятельку, попліскує бабу по плечі — він засмаг іще дужче, його обличчя здається веселим і безтурботним, він оглядається, запитує про щось — Велика Фа скрушно хитає головою...

Далі дівчинка не дивилася. Злізла з підвіконня і повернулася за різьблений стіл; проклята уява зірвалася з ланцюга та показувала їй усе, що відбувається зараз на подвір'ї. «Як моя наречена?» — запитував Аальмар; Велика Фа хитала головою і докладно перелічувала її гріхи. «Сподіваюся, ви не карали її? — запитував тоді Аальмар. — І правильно. Я покараю її сам».

На сходах почулися кроки; вона втягла голову в плечі. Вона не проситиметься: тут цього не розуміють. Тут навіть шмаркакий Карі, наймолодший із хлопчаків, безмовно, без жодної сльозинки спускає штани...

— Ти тут?

Він стояв на порозі. Який він високий; як від нього пахне вітром і кіньми...

— Чому ж ти не зустрічаєш мене, га, мала? Я так хотів тебе бачити...

Вона схлипнула й не зрушила з місця.

— Ти плачеш?!

Він уже стояв поряд; вона відчула на голові його долоню й присіла, немов хотіла поменшати.

— Що сталося? Хто тебе скривдив, хто?!

Вона розповіла все й відразу. Просто не могла жити з таким тягарем на серці — адже вона побажала йому смерті... бо злякалася різки. Їй соромно, їй страшно, вона не хотіла лихого, але хай він її покарає і за це також. Тільки швидше, бо чекати несила...

У дверях стояли Велика Фа та цікаві хлопчиська; скоряючись жестові Аальмара, вони миттю зачинили двері ззовні, й на сходах почулися швидкі кроки; вони віддалялись. Дівчинка перевела подих — хоч свідків не буде...

Він поставив її між колін. Обійняв, як іноді, у хвилини радості чи ніжності, обіймала її мати:

— Я не збираюся тебе карати. І я тебе не каратиму. Ніколи.

Ще не вірячи, вона підняла до нього червоні, мокрі, відчайдушні очі; він дивився серйозно і якимось так сумно, що вона вперше побачила його обличчя ніби цілком — і випнуті вилиці, й тонкі рівні губи, й чоло з прилиплим до нього пасмом, і тонку синю жилку на скроні:

— Не плач.

І тоді вона вголос заревла від вдячності й величезної полегкості, пригорнулася до нього всім тілом і сховала обличчя у полу його куртки.

Від нього пахло дорогою. Залізом і кіньми. Дивовижні запахи.

* * *

Дідок у ліловому оксамиті чудово знав, що має лиховісний вигляд. Ігар устиг побачити на своєму віку дещо куди страшніше, та все одно здригався, коли доводилося прислужувати цьому маленькому, сухенькому дідкові.

— Це своя людина, — недбало пояснила ясновельможна у відповідь на стурбований дідків погляд. — Він цілком надійний.

«Ясновельможною» вона була до такої ж міри, як, скажімо, «королевою»; Ігар давно вже зрозумів, що ця витончена, чарівна жінка така сама «родовита», як і він. Однак треба ж було якимось називати пані, що перевершила могутністю самого володаря Корбора; не «дівкою» ж, справді?!

Ігар чудово знав, що звали й «дівкою». Пошепки й злобливо, і дуже часто розплачувалися потім за неповагу; принаймні, дружина володаря Корбора розплачується сповна. Дорого платить.

Дідок вовтузився, розкладаючи на червоній скатертині складні та дивні пристрої; Ігар стояв за кріслом у жінки, незво-

рушно очікуючи наказу. Ясновельможна виняткова у всьому — випадковий хлопець із вулиці так вразив її своєю жертвоністю, що відразу отримав місце при її священній особі, причому місце виявилось особливо довірчим... і небезпечним. Бо ж велика довіра обертається часом...

Ігар болісно ковтнув. Зірка Хота не цвяхами прибита до неба; зірка Хота по волосинці відмірює Ігарові час. Ця вродлива жінка вабить, притягує, неначе маяк. Тільки не мореплавців кличе, обіцяючи сушу, спокій і портовий шинок; комашок зтягує, дурненьких комашок, для яких розведено вже вогонь...

Дабат.

Требур був першим містом, яке зустрілося йому на шляху. Найближчим до Замку містом; ясновельможна була найяскравішою жінкою на всю околицю. Він не замислювався, звідкіля така удача — просто йшов на вогник. Тіар, Тіар, Тіар...

Він зітхнув. Затягти кудись цю жінку так само просто, як на собачому повідці доправити у визначений час кульову блискавку...

Якщо це — Тіар. Якщо це вона.

Дідок обережно розкрив коробочку тонкої роботи, виготовлену зі скла та яшми:

— Ось... Тут двійко комарів. Один напився крові володаря, другий — спадкоємця... Повинен вам сказати, що клятий хлопчисько прибив трьох комарів поспіль — повернувся лише четвертий... Таким чином, кров, узята з живого тіла. Це зручніше було б робити голкою, однак...

Ігар здригнувся. Ясновельможна махнула рукою:

— Далі. Ми не можемо ганятися за Корбором із голкою... Далі.

— Далі, — дідок ображено стис лиховісні губи, — далі я перевірів цю кров, родинну кров, як передбачається... за допомогою унікальних, найтонших процедур, описаних у моєму трактаті, йменованому «Природні та магічні властивості крові», написаному...

— Далі, — зронила ясновельможна, і якби вона була й тричі телятницею, сказано це було незаперечним тоном повновладної пані. — Ми підходимо до найважливішого — до результату.

— А результат, — дідок підняв вузлуватого пальця зі свіжим порізом, — результат... наполовину.

Якийсь час усі мовчали. І жінка, й Ігар марно силкувалися дібрати сенсу сказаного.

— Як — наполовину? — повільно запитала нарешті ясновельможна. Син володаря — наполовину син володаря? Ви це хочете сказати?

Дідок нетерпляче затрусив клочастою бородою:

— Е-е-е, ні, пані. Син може бути сином володаря до такої ж міри, як і... бути сином якої-небудь іншої людини. Наполовину. Половина шансів.

— Навдивовижу точно дослідження, — холодно кинула ясновельможна. Ігар переступив з ноги на ногу.

Жінка підвелася; темне волосся з мідним полиском здригалося на плечах від її кроків. Ігар залишився на місці.

— Ну, а «інша людина»? — ясновельможна зупинилася перед дідком у ліловому оксамиті. — Ваш комар кусав і його теж?

Дідок винувато посміхнувся:

— М-м-м... пані. Коли я перевірів його кров і порівняв із кров'ю сина володаря, то отримав те саме. Тобто хлопчисько міг бути сином пана Са-Кона, а міг і...

Алхімік розвів руками.

Ігар тихенько зітхнув. Пан Са-Кон був тим самим паном, якому не дуже давно він відніс нещасливе послання. У листі, кривдно чемному, містився доволі брутальний натяк на юнацький зв'язок пана Са з нинішньою володаркою Корбор і на сумнівне, з огляду на родовід, походження її сина. По прочитанні листа шляхетний пан роздратувався і, як і розраховувала далекоглядна жінка, зірвав злість на посланцеві; Ігар мерзлякувато зіщулювся, пригадуючи той вдалий і сумний день.

— Добре, — бадьоро мовила ясновельможна. — У всякому разі, ваші досліди не заперечують... нашого головного припущення. Додати сюди дитячий портрет Са-Кона... незвичайно схожий на нинішні портрети спадкоємця Корборів. Додати сюди терміни... Листування... Листи Са-Конови не збереглися — гадають, що добродісна володарка спалила їх, коли зважилася вийти заміж за Корбора. Але її ж бо листи, на щастя, вдалося роздобути...

Ігар зрозумів, що йому не буде шкода Тіар. Якщо це Тіар. Не буде шкода, коли той, що живе в тенетах, потягнеться до неї жалами... Чи що там у нього є. Не шкода її. Анітрішечки.

Він не витримав і посміхнувся. Стояти перед лігвиськом живого тигра і міркувати про фасон смугастої шуби — чи ж не заняття для довіреного слуги владолубної пані...

Жінка рвучко обернулася:

— Ти чого смієшся?!

Він затулив рота рукою:

— У мене... Навпаки. Коли я хвилююся... то завжди сміюся. Коли смішно — не сміюся... Завжди так було.

Він захлинувся нервовим сміхом; на його подив, жорстокий вогник у ясновельможних очах згас:

— А... Це буває. Смійся.

Однак йому вже перехотілося.

За кілька днів до трояндового саду з самотньою коровою навідався володар Корбор. Ігар спостерігав за ним здаля; володар був одночасно розлючений, розгублений і засмучений. Далі була довга розмова з ясновельможною — наодинці; Ігар очікував віддалік — якби жінка подала умовний знак, він з'явився б із послугою та перервав тим самим небезпечно усамітнення. Але нічого подібного не сталось; обоє підвелися з лави одночасно та рушили до будинку — рука в руці. Корбор залишився на ніч.

Слуги давно вже знали, що саме непокоїть володаря; іде поголос, що Корборового сина буде офіційно визнано байстрюком і позбавлено спадку. Що ж до його дружини, то навіть найостанніша повія серед посудомийок із піною біля рота паплюжила її, як сучку.

Ще за кілька днів володар з'явився знову — чорний мов хмара. Ігар почув звернені до жінки уривчасті слова:

— ...і остаточна правда. Мені набридли здогади; він уже в дорозі. Я не поскуплюся.

Ясновельможна довго мовчала. Потім запитала, здається, вражено:

— Володарку... її?!

— Його, — криво посміхнувся Корбор. — Мерзотника Са-
Кона. Мої люди візьмуть його відразу, як та людина прибуде.

Ігар чекав, що жінка відповість, — але вона промовчала.

Ввечері вона самотньо блукала садом. Ігар, який користу-
вався достатньою волею пересування, проник туди само; над
вершечками нерухомих дерев, над трояндовими кущами роз-
горнулося чудове, поцятковане зорями небо. Зірка Хота стояла
поки що високо.

Якби вони з Глазою дивилися на ту саму зірку! Потрібно було
умовитися. Тоді принаймні вночі він не почувався б таким само-
тнім. Він знав би, що Глаза дивиться на небо і думає про нього...

Втім, вона дивиться і так. Напевно; зірка — їхній свідок,
їхній годинник...

Біла сукня ясновельможної ледь мріяла на березі озерця.
Я принесу тебе в жертву, подумав Ігар із раптовою рішучістю.
Ти заручниця. Заради Глази. Заради...

І, невідомо на що сподіваючись, він пошепки покликав:

— Тіар!

Йому здалося, що постать у світлій сукні поворухнулася. Із
завмиранням серця він покликав знову:

— Тіар! Тіар!

«А як пояснити їй? Звідки я знаю її справжнє ім'я?!»

Постать у світлій сукні повільно рушила Ігарові назустріч.
Він відступив і покликав знову; ясновельможна підійшла зовс-
ім близько. У темряві він не бачив її обличчя.

— Принеси світильник.

Холодний і владний наказ. Вона зберігає своє ім'я в таємни-
ці; зараз почнеться допит, і до нього він, Ігар, не готовий. Він
піддався пориванню, миттєвому бажанню — і тепер часу на
роздуми в нього саме стільки, скільки буде потрібно, щоб піти
по ліхтар. А голова якось відразу спорожніла — жодної лазівки,
жодної розумної думки, тільки чергуються під ногами посипа-
на піском доріжка — кам'яні сходи — дощана підлога, знову
сходи, доріжка, трава...

Її брови виявилися піднятими, а губи щільно стиснутими:

— Кого ти кликав?

Він мовчав, зволікаючи. Він уже вирішив сказати, що їй причулося; цієї миті вона рвучко нахилилася до нього, схопила за комір:

— Якщо ти, шмаркачу... Май на увазі, щеня, що я запросто можу забути все добро, яке тобі зробила... Плакатимеш, а сльози не допоможуть!

Ігар ніби проковтнув язика. Ліхтар у його руці дрібно тремтів; баронеса продовжила трохи спокійніше:

— Ех, ти... «Тіар»... У тебе вже були дівчатка? Коли-небудь?

Він дивно мотнув головою, що могло означати й «так», і «ні». Як у питанні щодо походження володаревого спадкоємця: «наполовину».

— Іди в дім, — зовсім уже м'яко мовила жінка. — Скажи камеристці, що на сьогодні вона вільна... Ти мені допоможеш роздягтись. Я зараз прийду.

І, не цікавлячись Ігаровою реакцією, вона повільно пішла між трояндових кущів.

Якийсь час він дурнувато стовбичив. По тому акуратно поставив ліхтар на землю; знову підняв. Трояндові кущі відкидали моторошні тіні. Негоже настільки шляхетним і ніжним рослинам такий жахливий вигляд мати в сутінках...

Він пішов до будинку, і ноги в нього запліталися. «Обдури її, спокуси...» Усе складається якнайкраще. Ось тільки чи нема в неї традиції наступного ранку після бурхливої ночі топити випадкових коханців у цьому, скажімо, круглому озерці?! Для її натури це було б дуже логічним. Що таке для неї це її справжнє ім'я? Ти знаєш, я знаю, обоє ми мовчимо, а постіль — найзручніше місце, аби придушити пасочком... таких, надто добре поінформованих...

Він похмуро посміхнувся. Будь-які страхіття потьмяніють перед головним: заради порятунку Ілази йому доведеться... Ой, як погано. Як мерзенно. Як зовсім немислимо... Саме час перелізти через огорожу та дати драла. Знаючи, що Ілазу приречено. Знаючи, що...

Ігар зупинився. Треба йти, Святий Птаху. Треба...

У будці сторожа біля воріт горіло світло; на мить йому уявилося, як він б'є жінку канделябром по голові та перекидає її через дальні ґрати в саду. Маячня...

Він безпорадно озирнувся. З глибини саду повільно наближалася світла сукня.

— ...То ти й справді дівич?

Святий Птаху, врятуй мене. Витягни мене звідси, я не можу...

Жінка посміхнулася. Півколо її зубів було мов серпик місяця:

— Виходить, ти не вмієш розстібати суконь? І корсетів?

Її запах був запахом троянд із домішкою тонкого струмочку поту. Її рухи були рухами лані; Ігар стовбичив і далі, а по спині в нього великими градинами котилася волога. Він не відчував навіть натяку на збудження — тільки розпач і тугу.

— Ну, дівичу! Допоможи мені!

Тонкі руки спритно підібрали волосся з пліч. Перед очима в Ігара виявився довгий, нескінченний ряд петельок і гачечків.

— Ну ж бо, Ігаре!

Пальці втратили чутливість. Він бездумно розстібав гачок за гачком, і якоїсь миті повірив, що застібки ніколи не скінчатся.

Нарешті сукня розійшлася під його руками; під нею — о радість! — виявився ще один ряд, такий само, навіть трішки довший; ясновельможна глибоко, дедалі глибше дихала:

— Ти майстер... А вдаєш скромнягу... Нам нема куди квапитися. Продовжуй, як почав — не поспішай...

Він побачив її спину. Білосніжну, чисту, без єдиної волосинки. Тканина під його руками повільно розповзалася до пліч; сам не знаючи, що робить, він упав навколішки та ривком оголив праву лопатку.

Зовсім чиста шкіра. Мов сніг. Жодного натяку на родиму пляму в формі ромба.

Вона здивовано озирнулася:

— Ігаре? Що з тобою?

— Ні... чого, — насилу вичавив він.

— Ну то продовжуй!

Тоді він зрозумів, що пропав. Адже під страхом найболіснішої смерті не ляже з нею в ліжко. Власне, він знав це й раніше; навіть примарна надія врятувати Глазу ніколи не змусила б його...

...А вона не пробачить. Вона майже заморила Корборову дружину, вона живе зі світу Са-Кона і цього незнайомого Ігарові хлопчика... Що їй якийсь Ігар — воша... На один замах, та й то слабенький... Вона не знає, що він колишній послушник, а якби й знала...

Тепла рука лагідно лягла йому на голову:

— Що, малий, злякався? Ти такий гарний... Такий... Не бійся. Хочеш, я тебе обійму?

Запах троянд і поту посилювався. Запах поту від стомленої Глази в лісі не здавався Ігарові бридким — а тепер він інстинктивно почав дихати ротом. Руки ясновельможної зіслизнули з його пліч на спину, жінка гортанно муркнула — і він вичавив із себе зовсім несподівано:

— Не... не треба... запах такий...

Ясновельможна сторопіла. Вона просто позбулася мови; погляд її вп'явся в Ігара, начебто намагаючись спростувати почуте. Ігар позадкував, обираючи шлях до відступу.

І цієї миті почув неголосний, делікатний стукіт у двері:

— Пані! Пані!

Ясновельможна загарчала. Роздратовано обернулася:

— Ну?

— Пані, той чоловік, що прибув... Наші люди зустріли його — за п'ять хвилин він буде тут. А до володаря — тільки вранці...

Користуючись хвилиним замішанням жінки, Ігар стрибнув. Відкинув гобелен, який прикрашав стіну, — цими потаємними дверима ясновельможна привела його, й тепер він навмання кинувся в темний, вузький коридор, який незабаром змінився сходами. Він спотикався, боляче вдаряючись, тримався руками за холодні стіни і дурнувато посміхався на повен рот, нескінченно повторюючи подумки: втік, врятувався... Вирвався від сучки. Від шльондри. Втік!!!

Потаємний хідник закінчився так само гобеленом; мружачись, Ігар вибрався в коридор — широкий і освітлений, він плавно переходив у вітальню. Вітражні двері виявилися широко відчиненими; до порятунку залишалось всього кілька зусиль і всього кілька хвилин — однак у вітальні очікував прийому той самий довгожданий гість. Гість стояв спиною, і був він присадкуватий і товстий.

Ігар ковзнув уздовж стіни, бажаючи прослизнути якомога тихіше — і, мабуть, саме тому зачепив ліктем декоративну підставку з квітами. Почув дзенькіт розбитої порцеляни.

Довгоочікуваний гість озирнувся. Блакитні очі здавалися двома паперовими волошками; бля ніг стояв пузатий саквояз, який зберігав до певного часу Рукавичку Правди.

Крик застряг далеко в Ігаровій горлянці. Кволі ноги відмовилися коритись, аби втекти, поки ще є така примарна можливість, чи принаймні кинутися на товстуну, щоб зарізати його скалкою порцелянаної вази...

Тим часом зовсім інший, внутрішній Ігар здивовано подумав: то он на кого вона чекала. Ось кого викликав володар; бідолашний Са-Кон. Бідолашний пан Са-Кон, як жорстоко віділються тобі ті штурхани, яких отримав за твоїм наказом посланець-невдаха Ігар... Тепер ти зізнаєшся, що в дружини володаря Корбора не тільки син від тебе, але й...

Увесь цей час вклався в єдину мить. Довгу мить, протягом якої товстун із Ігаром дивилися один на одного.

По тому товстун тихо посміхнувся:

— Привіт. А тебе вже всі поховали.

Ігар уперше чув його голос. Несподівано низький, глухий.

Він повільно позадкував. Товстун зробив лише один крок — і виявився раптом ближче, набагато ближче, ніж був; воістину в деяких мистецтвах він виявився не менш досвідченим за самого Отця Розбивача... Якого Ігар, його найгірший учень, без кінця ганьбить...

— Стій, — тихо зронив Рукавичка Правди.

Ігар уперся спиною в щось тверде. Здається, одвірок.

— Ти живий... Це добре, — товстун задоволено посміхнувся, і по спині в Ігара пробіг мороз. — А дівчисько живе? Ілаза?

Ігар чи то кивнув, а чи смикнув головою.

— Я так і думав... Не трусись.

Застукотіли по сходах чийсь кроки; нагорі почувся роздратований голос ясновельможної. Ігар переривчасто зітхнув.

— Не тремти, кажу... Я зараз не на роботі. Я начебто в гостях. Приватна особа. Ти мене не обходиш...

Ігар не повірив власним вухам.

— Зараз — іди. А потім — не попадайся... Не попадешся?

Ігар замотав головою: ні.

— Іди.

Ігар відступив. Потім ще відступив. Потім ще; товстун не рухався з місця, як і раніше, посміхаючись. Ігар повернувся, готовий бігти стрімголов — і не побіг.

Товстун дивився — уже зацікавлено.

— Я... — Ігар підійшов, стримуючи тремтіння в колінах. — Я що... назвав їх? Це я назвав? Ятера і Тучку? Я... виказав?

Рукавичка Правди посміхнувся. Широко і багатозначно.

Голос ясновельможної долинув із коридору навпроти. Ігар повернувся і побіг, як не бігав ніколи в житті.

Воротар не отримував жодних застережень щодо нього; ворота встигли тільки відчинитись, а Ігар уже вирвався, обдираючи боки, та не чуючи під собою ніг, кинувся геть.

Зірці Хота було байдуже. На неї наповзла дрібна, клокаста нічна хмара.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

* * *

Спочатку вона бігла, але потім довелося перейти на крок, оскільки в боці різало, ніби ножем, у горлі пересихало, а дихати без схлипування не вдавалося. Саме час було упасти в траву і відпочити, але вона йшла і йшла, припадаючи на роздряпану ногу.

Яр залишився далеко позаду; до темряви вона повинна будь-що-будь вийти з лісу. Вийти в поле — там він її не дожене. Припустимо, у нього собачий нюх, він піде точно по сліду, він рухається, ніби камінь летить, — але в неї перевага довгого дня шляху. Якби ліс був нескінченний — у неї не лишилося б шансів; він, імовірно, на це й розраховував, коли залишав її

вільною, цілком вільною протягом дня. Можливо, він не знає, що людські поселення підступають до самого узлісся, що під стінами лісу жнуть пшеницю, що там він буде безсилий...

Між стовбурами промайнула білка. Ілаза вимучено посмінулася: тут межа його володінь. У його царстві давно з'їдено білок і птахів... І вона їх теж їла. Він залишав їй пташині стегенця, а вона пекла їх і їла, бо хотілося...

Вона наступила на гострий камінчик, болісно поморщилася, але не сповільнила кроку. Отак, напевно, почуватися пущена в ціль стріла — легить і летить, і її шлях стає її ж продовженням, частиною її тіла. Ілаза — і її шлях. Найвищий сенс життя — йти, пересувати ноги, дедалі вперед і вперед...

Попереду замріло світло. Вона засміялася, не вірячи собі: так швидко?! Так просто? Чи це вирубка? Її вона веде до житла?

Ілаза побігла. Не звертаючи уваги на гілки, які били по обличчю. Начебто до пояса в неї прив'язано міцну пружну мотузку і її тягнуть уперед... Коли уявиш собі таке — легше бігти. Легше йти. Ну... Вже... Ну...

Вона за інерцією пройшла ще кілька кроків — і стала. Ще один яр?! Та скільки ж їх у цьому лісі, однаково глибоких і довгих?

Нерішуче рушила краєчком — і побачила обману гілку. Далі — ще одну; озирнулася, затисла обличчя в долоні. Захиталася і важко осіла.

Водить? Водить проклятий ліс, чи вона сама винна, збилася з прямого шляху, звернула вбік, дурепа, зробила коло, як сільське дівчисько, що полює за грибами?

Сонце стояло в zenіті. Жорстоке маленьке біле око.

Вона зціпила зуби. Так просто вона не здається. Тепер буде розумніша й решту дня не згає марно...

Здоровий глузд запитав тихенько: полудень? А чому б не відпочити, і з новими силами... Завтра... зранку...

Вона похмуро посмінулася. Павук напевно зачує недобре та спутає її, мов коня. З путами на ногах далеко не втечеш...

Новий політ стріли. Тепер вона позначала наперед мету — примітний стовбур — і йшла просто до неї, без остраху заблукати знову.

...Мама. Жорстокі, косо посаджені очі: не виказуй, що тобі боляче! Припини ревети, інакше на зміну болю забитого місця прийде дужчий біль — від удару. Я надто люблю, щоб жаліти... Довга тріщина на темному комоді, буре голубине перо, що злетіло звідкись на підлогу. Тінь, що падає від високої Адиної зачіски — вона завжди і в усьому намагалася бути схожою на матір. Але не витримала порівняння, програла, закликала в судді шовкову петлю на паску...

А вона, Ілаза, мріяла бути схожою на сестру. Як їй хотілося закохатись! Довго, дуже довго не виходило — а потім перехопило дух, вона втрапила в якийсь очманілий вихор, у чад... Ігар... Вітгар. Кістяна кулька на підлокітті материного крісла. Дім, у якому вмерла Ада... Клацають дверцята — але звірятко вже вирвалося, тільки залишило на прутті кров і шматочки шкіри. Тому, що я люблю тебе, мамо... Мамо...

Сонце сіло. Уже сіло сонце; чому ж ніяк не закінчується й не закінчується ліс?!

Вона побігла. Налітаючи на стовбури, падаючи і підводячись знову. Стріла не знає зворотного шляху... Ціль — то продовження стріли... Жити... Ігар — продовження Ілази... Ада була продовженням матері, тому загинула. Уперед... Розступайся, лісу, розступайся...

Ліс розступився. Ілаза спіткнулася і впала рачки.

Навіть у півмороку їй не треба було придивлятися — ліс так співчутливо й безпорадно розводив гіллям, безглуздо гомонів струмок, і наповзала, вибиралася з яру ніч...

Стріла, наконечник якої застряг у оперенні. Змія, що здивовано витріщилася на власний хвіст.

Вона не заплакала. У неї більше не було сліз.

* * *

...Провінція Ррок велика і велелюдна. У провінції Ррок повно жінок — юних і старих, гладких і струнких, білявих і рудих, чорнявих і зовсім сивих. Табуни жінок, мурашник жінок, навала жінок; їх більше, ніж чоловіків, дівчисьок і бабів,

разом узятих. У кожної третьої у волоссі можна знайти відтінок міді — за бажання, якщо дуже хотіти його побачити. І вже, звичайно, ніхто з них не оголює на людях спину, відкриваючи поглядові родимі плями у вигляді ромбів...

Міцний літній чоловік, чю голову прикрашав високий повстаний капелюх без крисів, скептично оглянув величезну купу цегли, яка зайняла цілий кут просторого подвір'я. Похитав головою:

— Чого ж ти скинув, як попало? А в стосик, у стосик хто складе? Кицька?

— Таж візник квапився, — глухо відповів наймит. — Скидай, сказав, бо мені їхати треба...

Власник повстяного капелюха почухав під носом:

— Так, це... я візникові не за те платив. А ти, ледарю криво-рукий, не отримаєш нічого, поки не складеш рівненько, стосиком... Щоб гарно. Щоби зручніше брати... Пішов, кажу. Пішов працювати!

Наймит, чорно засмаглий хлопець у забруднених глиною штанах, облизав запечені губи і мовчки повернувся до купи цегли.

Повстаний капелюх неквапом повернувся в дім. Будинок — дуже примітна будівля — стояв на перехресті двох великих доріг і мав на фасаді вивіску «Криниця для спраглих». Із нагоди буденного ранку спраглих у обідній залі було всього троє, і Гричка, придуркувата помічниця куховарки, могла цілком сама впоратися. Власник гримнув на неї для порядку й повернувся на задній ганок, де витяг із кишені куртки маленьке зелене яблуко.

Наймит вергав цеглу. Спина в нього зробилася зовсім уже чорною від пилу — краплі поту, скочуючись, залишали на ній сірі доріжки. Власник капелюха надкусив своє яблуко; в нього за спиною рипнули дошки ганку.

— Он як, — зауважив хазяїн, не обертаючись. — А я, дурень, думав трьох наймати.

Куховарка, — а саме куховарка і вийшла зараз на ганок, більше не було кому — замислено гмикнула:

— Усі вони... У мене перший чоловік теж отак за ранкову чарку шовком стелився, що завгодно ладен був... А потім нажереться до вечора — худобина худобиною. Цей хоча б тихий...

Наймит не розрахував і підняв завелику ношу — впав, упустив цеглу, болісно охнув.

— Поб'є, зараза, — незворушно припустив власник повстяного капелюха. — Переб'є крам.

Куховарка посміхнулася:

— І звідкіля ще сили беруться... Такий запій. Уже більше тижня... не просихає... Тут здоровий мужик загнеться, а це ж хлопчисько, в мене старший син здоровіший буде...

— Ти це, — не знати чому стурбувався власник капелюха. — Гарного вина не давай йому. Нема чого добро переводити... Скільки в нього влазить? Перш ніж звалиться? Півбарила, менше?

Куховарка презирливо посміхнулася:

— Оце я давала б... Півбарила... У мене Гричка тютюну йому... додає... То він після двох кухлів падає і спить.

— Якби всі наймити отак, — власник капелюха виплюнув хробака, що трапився в яблуці. — Щоб усієї платні — два кухлі...

— Так надовго ж не вистачить, — пророчо зауважила куховарка. — Не вистачає їх... Цей уже вчора... Не до апетиту сказано, але всю комірку свою обблював! Не жере нічого, так жовчю... Гричка лаялась-лаялась... У мене перший чоловік як свічка згорів...

— П'янюга, — зронив власник капелюха з відразою. — П'янюга і є.

Тонкий недогризок полетів у траву.

...Він змарнував часу без ліку, але зараз він устане. Встане й піде... Ну до чого ж зле йому...

Дубовий стіл став дибки і боляче вдарив Ігара по лобі. Як учора. Учора він так і заснув — з брудною стільницею на обличчі. Довге, довге життя. Огидне пійло, без якого, однак, іще гірше. Як муха, котру Гричка накрила склянкою — навіщо битись об прозорі стіни. Складай крильця...

Ігаре, встань. Устань!!!

— ...не давати в обідній залі! Волокти його тепер... Сама волочи, коли така дурепа...

Заплювана підлога. А прокинеться він на сні — у тій самій комірчині, де завішено ганчіркою вікно. Завішено, закрито від погляду зірку Хота...

Він підняв голову; світ згорнувся в чорний джгут і кудись поповз, ковзаючи по колу, по колу... Щось іще булькає в глиняному кухлі, щось темне, маслянисте хлюпається на дні...

Не пий. Ну який же ти мерзотник... Не пий, не здавайся... Не пий же... Вставай, тварюко!!!

Перелякана фізіономія Грички. До кого це репетує насмерть п'яний наймит?

Він зробив ковток — і провалився в яму без дна.

«Шукай; ти знайдеш її так, як знаходять маяки в темряві. Вона не схожа на решту жінок; у великих містах ти знайдеш її швидше, ніж у глухих селищах, однак і в селищах шукай. Шукай мерщій».

Він втратив стільки часу! Його зірка сходить тепер пізніше та стоїть нижче, а провінція Ррок велика, й шляхи поплуталися в ній, мов тельбухи у велетня в череві. Ноша гне до землі, а розділити її нема з ким.

* * *

— ...Віддай! Віддай, чуєш! Не займай! Віддай!!!

Дівчинка несміливо зазирнула в садочок; Ліль, скуйовджена, мов мітла, металася між своїми малолітніми дядьками, які, стоячи трикутником, незворушно перекидали з рук до рук строкату ляльку з великими стопами, таку саму скуйовджену, як і Ліль.

— Віддайте! Я... Я... А-а-а!

Ліль ревла. Дівчинка й раніше була свідком сварок і навіть бійок між своїми новими родичами, однак такого нахабства хлопчиська собі досі не дозволяли; вона здивувалася, чому це Ліль не біжить скаржитися матері. Чомусь будь-яке звернення за допомогою дорослого тут вважається ябедництвом...

Молодший із хлопчаків, Карі, опинився спиною до дівчинки. Старший із його братів, Вікі, спритно перекинув ляльку через голову заплаканої Ліль — Карі підстрибнув і спіймав; не надто замислюючись, що робить, дівчинка кинулася до нього, вихопила ляльку із його занесених рук і відскочила назад.

Від несподіванки Карі не відразу второпав, у чому річ; усі четверо, мить тому непримиренні вороги, тепер стояли однією щільною купкою і дивилися на дівчинку. Ліль — крізь сльози, Карі — з образою і подивом, старші хлопчиська — вдавано байдуже, по-дорослому, із зачаєним запитанням.

Вона не знала, що казати, лише міцніше притискала до себе ляльку. Маленькій Анісу далеко було до цієї довгоногої, з обличчям зі справжньої порцеляни, з довгим і густим нитяним волоссям; про все це дівчинка подумала мигцем, бо Вікі, старший, виступив уперед і простяг руку:

— Віддай!

Вона відступила. Спохопилася, що нібито задкує, і швидко повернулася на колишню позицію:

— Вона що, твоя?

Вікі насупився. Коли він зсував брови до купи, то робився дивно схожим на власну матір — міцну чорняву жінку. Зараз вона в кухні, солить гриби...

Дівчинка не встигла додумати. Вікі стрибнув, схопив ляльку за стопи й різко рвонув до себе:

— Ану віддай!

Затріщала ляльчина сукня; дівчинка злякалася, що ганчір'яне тіло зараз розірветься навпіл — але не випустила з рук ляльки. Вікі рвонув іще — він був на голову вищим та в півтора рази важчим, але дівчинка виявилася чіпкішою.

Якийсь час вони мовчки напружувалися — кожне тягло до себе ляльку, причому з черговим ривком упертого Вікі дівчинка щоразу смикалась, як цуценя на мотузочці; нарешті середній брат, Яр, застережливо гукнув — біля огорожі садочка стояла Велика Фа, й під її лисими бровами холодно поблискували суворі маленькі очиці.

Ніхто не виправдовувався; Вікі випустив ляльку, Карі сховався за спину Яра, Ліль не поскаржилася на дядьків. Велика Фа затримала допитливий погляд на дівчинці — по тому повернулася й неквапом покрокувала до будинку. Дівчинка почула, як полегшено зітхнув за її спиною переляканий Вікі.

— Тобі не можна битися, — сказала Ліль; дівчинка не відразу зрозуміла, що ці слова звернено до неї. — Тобі не можна битися, бо ти наречена Аальмара.

Не обертаючись, дівчинка простягла їй ляльку:

— На...

Лялька таки порвалася; Ліль діловито задерла її синю в цяточку сукенку й пальцем запхала клаптик вати назад у дірку на ляльчиному животі. Дівчинці схотілося ще раз доторкнутися до м'якого, розкошланого ляльчиного волосся, але вона не зробила цього. Анісу була зовсім на така гарна — але Анісу була краща...

— У мене теж була лялька, — сказала вона вголос. — Але вона вмерла.

— Ляльки не вмирають, — заявив Вікі.

Дівчинка перевела на нього серйозний погляд; хлопчисько чомусь зникло і потупився.

— Ляльки теж умирають. Так, — вона затнулася, не знаючи, що ж іще сказати.

— У наречених не буває ляльок, — повідомив Яр.

Ліль шморгнула носом; дівчинка зустрілась із нею очима й із подивом помітила неприховані, шанобливі заздрощі:

— Та-ак... Тобі не можна-а...

Дівчинка відвернулася. Їй чомусь стало тяжко й сумно. Як у найперші дні, коли без туги за домівкою не могла прожити й хвилини.

— Щаслива, — пошепки зітхнула Ліль.

— Чому? — запитала дівчинка, дивлячись на порцелянове ляльчине обличчя.

— У тебе є наречений... такий наречений... А в мене, — Ліль щиросердно застромила пальця до ніздрі, — у мене нема...

Дівчинка опустила очі:

— Так... Зате в тебе... У тебе є мама.

* * *

Провінція Ррок переснована мережею шляхів і доріг. Найпряміші, найкраще доглянуті ведуть у місто Тур — столицю; де мандрівникові шукати яскраву, незвичайну жінку? Куди звертатися з розпитуванням... та й просто навздогад?

У Тур. Дабат — хай буде так.

У великих містах повнісінько довгих язиків. У місті Тур особливо велелюдно, метушливо, там товчється безліч приїжджих і заїжджих, купців і бурлак, багатіїв і жебраків. Теревенять у корчмах і на базарах, плещуть язиками в крамницях і на майданах, брешуть про що завгодно, у тому числі й про жінок; тільки ось той, хто надто уважно слухає та забагато розпитує, рано чи пізно отримує по шиї — не інакше, шпигун, «гачок» по-тутешньому. Спершу вуха відстовбурчить, а потім до міської управи побіжить, до начальника варти... Раз на п'ять днів на ринковій площі міста Тур обов'язково кого-небудь б'ють батогом — у тому числі й за довгого язика. У ката, подекують, платня від виробітку; якщо кат простоює, то й сам донощика найме; і катові ж, звісно, діточок годувати потрібно.

Ігар обходив корчму за корчмою, прислухаючись до балачок і часом дурнувато запитуючи начебто ні про що. Він давно вже приготував легенду про зниклу сестру, на яку вдома чекає спадок, але пустити вигадку в хід усе ніяк не зважувався. Та, що не схожа на решту жінок, навряд чи товчється серед безлічі благопристойних домогосподарок; вона може виявитися на вершині влади або ж на дні розпачу, й таку пані буде надто складно видати за віднайдену сестру. Легенда була з хібною, але нічого кращого поки не спадало Ігарові на думку.

Далі його помітили. Молодий, але гладкий і в'ялий підмайстер, якого Ігар зустрів у черговому шинку, безжально його викрив:

— А-а-а! Дивися, господарю, гачок приперся, я його вчора ще в «Золотому барані» примітив...

Господар, міцний косоротий старий, насторожився, однак повівся стримано. Звичайна Ігарова історія про сестру та спадщину зібрала достатньо слухачів — співчутливих і недовірливих. Підмайстер час від часу закликав не вірити «смердючому гачкові», а мерщій натовкти йому пику — зрештою Ігар не стримався, спритно схопив ворога за кирпатого веснянкуватого носа. Цього блискавичного прийому Отець Розбивач спеціально нікого не вчив — Ігар сам вивчився. Наочно, так би мовити.

Підмайстер гугняво скрикнув, сіпнувся, схопився був за Ігарову руку, але обм'як, бо той стис пальці щосили. Отець Розбивач любив карати нетям у такий ось простий та принизли-

вий спосіб; Ігар, найнедбаліший із недбальців, чудово знав, що зараз відчуває підмайстер.

— Дурень ти, — замислено мовив господар, але слова його, попри очікування, не мали до Ігарового вчинку жодного відношення. — Так за тобою сотня дівок тинятиметься — усі до спадщини охочі... Впізнаєш її, Тіар свою заблукану?

Із витріщених очей підмайстра градом покотилися сльози.

— Впізнаю, — заявив Ігар упевнено. — А хто мені її покаже — з тим спадщиною поділюсь... Я не скупий, — і відіпхнув від себе потерпілого підмайстра, який відразу кудись і зник.

Відвідувачі збуджено галасували; Ігарова історія підказала їм безліч тем для балачок, спогадів і суперечок. Хазяїн чухав брову та супився; куховарка, літня жінка з дівочою русавою косою, шморгнула носом:

— В управу піди... Минулого року ходили з сувоями, переписували всіх, і немовляток, і собак, мабуть, теж... Усіх переписали, а папери в управі зберігаються... Так там, певно...

Ігар болісно ковтнув. Власне, на щось подібне він і розраховував. Чув же колись, що у великих містах часом ведуть облік людських душ. Тур — найвідоміше, найосвіченіше місто у всій провінції; вустами куховарки говорив зараз сам Святий Птах.

— Тільки тобі такого перепису не покажуть, — припустив господар, і кутик його косого рота опустився ще нижче. — Хіба що за хабара... А ти, здається, голоштанько?

— ...Ану, шарпаку, ходи сюди! Оце він, хлопці! Осьдечки він, гачок недобитий!

У дверях стояли троє, й обличчя їхнього натхненника було замурзане кров'ю та перекошене від ненависті:

— Ану ходи сюди! Ходи-но, гачечку, по-доброму!

Господар сплюнув крізь зуби:

— Ти, Величку... Дірка тобі від бублика, а не кредит!

Закривавлений підмайстер ненадовго розгубився:

— А ти гачків прикриваєш, чи що?!

Юрба навколо Ігара якось поступово розсмокталася. Господар ще стояв поряд, болісно морщився; куховарка похмуро кинула від дверей кухні:

— Совісті в тебе нема, Величку... Мати твоя, як носила тебе, на жабу наступила... Всю совість жаба й висмоктала...

Підмайстер плюнув. Плювок летів дивно довго, однак у куховарку не влучив, завис на одвірку. Куховарка теж плюнула — під ноги — та зникла в кухні.

— На вулицю йди, хлопче, — кинув господар крізь зуби. — Мені тут бійка ні до чого...

Бійка, подумав Ігар кисло. Троє на одного — тепер це називається бійкою...

Він підморгнув закривавленому:

— А що, правда це, що твоя мати на жабу наступила?

Дочекався, поки звужені очі того виявилися зовсім поряд, і перекинув у них скляночку з перцем, яка стояла на столі.

— ...Пан архіваріус не приймають.

Прилизаний переписувач дивився презирливо та похмуро — на мить Ігар побачив себе його очима. Бурлака із синцем на півобличчя та роз'юшеним носом цікавиться речами, які йому ні за званням, ані за розумом не належні. Виходить, геть звідси.

Намагаючись повернутися так, щоб не дуже впадав у око синець, Ігар прохально посміхнувся:

— Таж... Подивитися тільки. Сестру я шукаю, сестра загубилася в дитинстві, а я шукаю ось...

— Не приймають, — кинув переписувач уже роздратовано. — Зараз варту погукаю, то в ямі переночуєш...

Ігар увібрав голову в плечі й бочком рушив до виходу. Будь-яка зустріч із вартою могла скінчитися для нього несподівано й трагічно.

У великій приймальні повно було люду й не менше переписувачів. Серед усієї цієї складної, тоскної, часом безглуздої метушні ходила, флегматично позіхаючи, руда сухоребра кішка із хвостом, задертим, ніби дороговказ. Кішка терлася об ноги скаржників і прохачів, тому час від часу хто-небудь із переписувачів неухважно чухав її за вухом.

При вході сидів стражник — розслаблений, добросердний з вигляду, зі строкатим плетінням на колінах; проминаючи його, Ігар затамував подих. Стражник скосив байдуже око — й знову повернувся до підрахунку петель. Величезну зазубрену піку було прихилено до стіни.

Ігар відітхнув полегшено, прослизав у двері; уже на самім порозі на плече йому лягла рука. Він не встиг зрозуміти, у чім річ, сіпнувся й присів.

Маленький чоловічок із довгим, тьмяним, зачесаним назад волоссям поманив його пальцем, закликаючи назад, у приймальню. Не зважаючи на ослуhatися, Ігар повернувся — ноги під ним зробилися зовсім ватяними.

— До пана архіваріуса? — м'яко запитав патлатий.

Ігар вагався, силкуючись визначити, що й звідки йому загрожує. Патлатий посміхнувся:

— Якщо до пана архіваріуса, то платити потрібно... У тебе монетки є?

Ігар скулився. Понуро мотнув головою.

— Заробити хочеш?

Ігар підняв очі. Не чекаючи відповіді, патлатий узяв його за лікоть і м'яко, але рішуче штурхнув; хтось із переписувачів заповідливо розчинив вузькі двері, й Ігар опинився в маленькій квадратній кімнаті, усе вмеблювання якої складалось із широкої лави та канцелярського столу в кутку. Втім, була ще й дїжка, з якої привітно стирчали різки, які там вимочувалися.

Ігар став, наче прибитий до підлоги. За що?!

Патлатий вмовився на столі; нога його в курному черевикун гойдулася, мов маятник, Ігар на мить побачив витерту коричневу підшву. Рука з олив'яним перстеником на мізинці недбало вказала на лаву:

— Сідай, не мнися...

Ігар підійшов і сів — як на розпечену пательню.

— Звати як?

— Ігаром...

Просто навпроти лави уся стіна була обчіпляна клаптиками паперу — білими й пожовклими; на кожному красувався грізний жирний напис: розшукується законом для справедливого покарання... Ігар не раз бачив подібні аркушики на велелюдних перехрестях, де вони прикрашали собою стовпи й стіни.

— Хто ж тебе так розмалював, Ігаре? Крав щось, а хазяїн за руку схопив, так?

«Розшукується законом... Снур Битий, шахрай, таврований, винний у розбишацтві та хулі... Зросту середнього, статури кремезної, тавро на чолі старе, синяве...»

— Гаразд, можеш не признаватися... Волоцюга?

Ігар проковтнув слину. «...для справедливого покарання... Івиліна Вушко, шахрайка, повія, винна в...»

Патлатий посміхнувся:

— Пощастило тобі, Ігаре... Гаразд, очима не бігай... Справа є.

«Розшукується для справедливого покарання шахрай, послушник Ігар, прізвиська не має, вісімнадцять років... Зросту середнього, статури худорлявої, очі сірі, волосся русяве, ніс прямий... Прикмети особливі: таких не виявилось. За оного призначено винагороду — сто повновагих золотих, а якщо хто вкаже на...»

Ігар дуже хотів сподіватися, що на обличчі його, позначеному синцем, не відбилосся сум'яття. Красень із тьмяним волоссям, який недбало погойдує ногою на краєчку столу; юрба прохачів у приймальні, стражник при вході... Скільки часу знадобиться охоронцєві, щоб відкласти плетіння та схопити свою піку?

...Сто повновагих золотих! Він зроду не бачив стільки грошей відразу. Хто платить? Рукавичка Правди? Княгиня, чи, може, та, скривджена, в якій корови у трояндах...

Патлатий таємниче посміхався; Ігар відвернувся. Святий Птаху, а мені ж бо потрібна була одним одна срібна монетка, щоби підкупити переписувача й проникнути до архіваріусів...

— Лови!

Ігарова рука сама звично піднялася й перехопила в повітрі важку торбинку, в якій щось дзвякнуло. Патлатий здивовано підняв брови:

— Ого! А я думав, упустиш... Чи ти грошей не губиш, га?

В торбинці легко можна було намацати ребра монет. Якийсь час Ігар тупо брязкав тим багатством, що бозна-як потрапило йому до рук.

— Шахрай ти, — підсумував патлатий, насолоджуючись Ігаровим замішанням. — Спритник... Нині в шинок підеш. Вина замовиш, нажерешся досхочу — тільки ж гляди мені, не

напивайся! І почнеш лаяти міського голову — мовляв, податки високі, усяке таке... Закони знову ж таки погані... Народець устрягне й собі лаятиметься, а ти примічай, хто найбільше язиком плеще. Як звуть, якого цеху... Потім до мене прийдеш — я додам. Грошенят іще додам — і шкандибай куди хоч... Второпав?

Ігар не второпав. Він взагалі погано міркував зараз, і зміст промови від нього вислизав, губився у ворухні тонких губів і погойдуванні ноги з коричневою підшоивою; усі сили витрачалися на те, щоб зберегти незворушний вираз обличчя. Він почувався голим, виставленим на загальний огляд зі своїми очима, волоссям і відсутністю особливих прикмет, але головне — о дурень! — ім'ям, ім'ям, якого він так і не зумів придумати...

Нога. Нога патлатого погойдувалася звабливо близько, якщо схопити за неї та рвучко смикнути на себе...

— Ай-яй-яй-яй! — заверещали в приймальні; патлатий поморщився. З грюкотом розчахнулися двері; стражник, який ще не так давно мирно плів при вході, тяг за комір розхристаного хлопчиська років п'ятнадцяти, який відчайдушно впирався. Хлопчисько волав без перестану.

— Пробачення просимо, — стражникові складно було перекричати вереск нещасного. — Приміщення нам...

Патлатий роздратовано вилаявся:

— Скільки разів можна просити...

Стражник перехопив комір хлопчиська зручніше:

— Справа ось термінова... А ви до канцелярії поки що...

Незачинені двері з рипінням гойдулись. Ігар побачив вільний тепер вихід із порожнім стільцем і грізною пікою при стіні. Один повільний, ніби випадковий, маленький крок до дверей...

Переписувач — здається, той, що прогнав Ігара свого часу — заслонив собою вузький отвір дверей; на папері в його руках висихало свіже чорнило:

— Прошу пробачення... Пане мій, — він звертався до патлатого, — підпишіть, зробіть ласку...

Новий вереск хлопчиська, з якого тим часом спустили штани, поглинув кінець його фрази. Стражник незворушно пропустив крізь кулак виловлену в діжці різку; хлопчисько йорзав по лаві голим животом, не зважаючи, втім, утікати. Ігар, який стояв саме під жовтою грамотою, котра обіцяла за його ж голову сто золо-

тих монет, вражено дивився, як патлатий вмочає палець у чорнило — і прикладає його до кутика поданого переписувачем паперу.

«Тому що неписьменний, — примовляв свого часу Отець Навчитель, — подібний до худоби — настільки ж тупоумний...» І над риб'ячим хвостом, який лежав поряд із чорнильницею, кружляли мухи та капали сльози на стару, зачитану абетку...

Цієї миті хлопчисько, до якого добралася нарешті озброєна різкою рука правосуддя, завив так, що здригнулися стіни, й усі присутні мимоволі озирнулися на лаву.

Усі, крім Ігара, бо наступної миті він уже біг щодуху.

Йому здалося, що всі прохачі, зібрані в приймальні, цієї миті зійшли зі своїх місць, щоб стати на його шляху. Рятівний вихід, де поряд із порожнім стільцем стояла біля стіни грізна піка, віддалявся та віддалявся, як віддаляється підсвічена сонцем поверхня води від плавця, який захлинувся й тоне. Чиясь рука схопила його за плече — він рвонувся, ледь не залишив у тій руці клопоть сорочки; переслідувачі виявилися в значно вигіднішому становищі, бо перед ними юрба розступалась, Ігарові ж доводилося протискуватись і розштовхувати її.

І коли він почув ганебну невдачу, то пожбурих під ноги переслідувачам так і не зароблену торбинку з монетами.

Під важким підбором торбинка тріснула. Мідні кружальця розкотилися, вдаряючись об черевики, які траплялись дорогою; хтось скрикнув, а хтось поквапився нахилитись і підібрати, за його прикладом вчинив багато ще хто, далі — більше, нарешті всі... Забуваючи про здоровий глузд, прохачі дотримувалися давнього, з пелюшок засвоєного правила: грошикам не місце на дорозі.

Першим спіткнувся стражник. Патлатий налетів на нього ззаду; Ігар не бачив цього й не чув. Останнім зусиллям перестрибнув через чиясь зігнуту спину й вилетів на залиту сонцем вулицю, де кинувся в найближчий наскрізний двір.

* * *

Зів'яла трава готувалася зустріти осінь, а на східному схилі з-під її жовтих заростей лізла нова, молода, пригріта сонечком, яке згубило лік часу. Аальмар кинув на землю свою куртку —

свою чудову, шкіряну куртку зі шнурками й пряжками! — і сів, простяг ноги, посадив дівчинку поряд.

— Сумувала?

Вона кивнула, зовсім щиро. Мабуть, уперше по-справжньому раділа з його повернення. Коли він зійшов з коня, то подав їй руку, як жінці, як рівні! Варто було бачити цієї миті обличчя Ліль і хлопчаків...

— І я теж сумував, мала. Я бачив багато країн і селищ... І скрізь шукав тобі подарунок. Ось, поглянь.

Згорток, який досі в траві ворушив на вітрі тугим бантом із щільної тканини, відкрився. Дівчинка мимоволі затамувала подих.

У руках Аальмара був млин — завбільшки як глечик. Чотири косих крила закрутилися, ловлячи вітер — і внизу відчинилася брама, звідти з'явився вирізаний із дерева мірошник, а за ним іще ціла низка фігурок із мішками на плечах, а наостанок чомусь ще й паяц — усі пройшли парадом перед очима враже-ної дівчинки й зникли у дверцятах навпроти. Млин сповільнив своє обертання, а потім знову закрутився від пориву вітру, і все повторилося спочатку: мірошник, наймити, паяц, а по тому ще задзвеніли крихітні, підвішені перед дверцятами дзвіночки, і дзенькіт їхній склався в мелодію простенької, всіма улюбленої пісеньки...

— Тобі подобається?

Дівчинка дивилася, не в змозі відвернути погляд. Напевне, мала б подякувати, — але вона була надто вражена. Їй зроду не доводилося бачити таких іграшок; тим важче було повірити, що це її іграшка, її власний млин!

— Я хотів тебе потішити, мала, — сказав він тихо. — Мені вдалося?

Не знаючи, як висловити свої почуття, вона спіймала його руку. Міцно стисла; потім притиснулася обличчям, губами, ловлячи запах його шкіри із вічним запахом заліза.

Далі вона опинилася в нього на колінах. Батько ніколи не брав її на руки — у всякому разі, вона не пам'ятала; мати садвила її на коліна тільки тоді, коли доводилося їхати у візку, а там же все труситься та дме протяг. Прислухаючись до незнайомого відчуття, вона спочатку завмерла, — але сидіти

було спокійно, затишно, млин крутився, дзеленчали дзвіночки, фігурки, згинаючись під тягарем крихитних мішків, діловито прямували з одних дверцят до інших...

Вона розслабилася. Відкинулася назад, поклала голову йому на плече:

— А ти... Ти знову був на війні?

Він обійняв її ледь міцніше:

— Так...

Дівчинка зітхнула. «Війна» — це те поле, де вони шукали Анісу. Здається, що це було давно-давно... А поле мерців дотепер приходиться до неї в недобрих снах. Аальмар їде і їде — на війну...

— Тебе ж не можуть убити? — запитала вона з раптовим острахом.

Він засміявся:

— Звичайно ж ні...

Дівчинка заспокоїлася. Озирнулася; зустрілася поглядом із його спокійними очима:

— Аальмаре... А хто головніший — Велика Фа чи ти?

Вона й так знала, хто головніший. Їй просто приємно було почути його відповідь.

— Я.

— А чому? — вона не витримала й посміхнулася, бо й це теж давно було їй відомо.

— Тому що я головний спадкоємець дому, це називається «стрижень роду»... А потім таким стрижнем стане наш старший син.

Дівчинка замислилася. Млин то сповільнював оберти, то знову починав крутитися, немов святкова карусель. Фігурки, здавалося, танцювали.

У неї будуть діти. Скоро; старший син буде таким само головним, як Аальмар. Дивно, цікаво, не віриться...

— А в нас буде багато дітей?

— Звичайно. Не менше п'яти.

— Ой...

— Не хвилюйся. Велика Фа допоможе їх виглядіти.

— А якщо ти стрижень, то Велика Фа — хто?

— Вона просто наглядає за домом, поки мене нема.

— А... Аальмарє! А я хто ж? Я хто така?

— Ти...

Вона раптом відчула обличчям його тверду, трішки шорстку щоку:

— Ти... Ти моє світло у віконці. Майбутня опора роду... Руда білочка на гіллі генеалогічного дерева. Ти знаєш, що коли тобі сонце в спину, ти нібито руда? Га?

Вона засміялася. Так, виявляється, лоскітно, коли цілують під пахвою.

* * *

Покупці торгувалися, закликачі били в бубни, прохачі канючили, увесь базар пнувся зі шкіри, щоб виторгувати, заробити, витанцювати гріш; тим часом сто повновагих монет неприкаяно блукали між рядів, і всякий грамотний і бодай трішки спостережливий мешканець славетного міста Тура міг легко заробити їх, варто було тільки пальцем тицьнути...

Не здригатися й не озиратись, коли так хочеться мерщій втекти світ за очі, коли скрізь ввижаються погляди, коли дедалі розростається юрба цікавих перед стовпом із грізними грамотами: «Розшукується для справедливого покарання...»

Навіть за Снура Битого, каторжанина-втікача, стільки не заплатять. Щоправда, Снура й нагледіти простіше — таврований-бо. А послушник Ігар прізвиська не має і був би схожий на сотню інших парубійків, якби не бігали в нього очі та не пітніли долоні. Людині досвідченій одного погляду досить, щоб упевнено сказати: щось тут не так. І хтозна, чи не стежить уже за Ігаром пара зацікавлених очей...

Він навіть голоду не відчував, і в роті йому було сухо, хоч навкруг і роїлися запаморочливі запахи. Він придивлявся до купців, до заможних покупців; кілька разів помічав, як злодюжка цупить із прилавка рибину чи вузлик із кошика. Прибуткове ремесло для спритних і безсоромних; Ігар чудово знав, що в нього рука не здійметься на таке. А й здійметься — то миттю схоплять за неї, за цю руку... Ці, щасливі, тягають зовсім безкарно, а Ігар лише дивиться. І нема того, щоб тривогу

зчинити, коли помітив таке нахабне злодійство, смикнути за рукав жертву, яка ловить гав... Щоправда, здіймати колотнечу зараз — то все одно що стати під стовпом із грізними грамотами та на все горло волати: а осьдечки я! Це за мене сто золотих дають, налітай!

Мені потрібні гроші. Багато грошей — і швидко. Сьогодні. Я повинен зробити це, щоб порятувати Ілазу... Я повинен...

Звична молитва — «Я повинен» — додала йому духу. Він пішов був за гладким, галасливим купцем, чию шию обтягувала гірлянда з жіночих прикрас — однак купець ні на мить не залишав базару, вертівся в товкотнечі, торгувався й нахвалював, жодного разу не зібрався навіть справити нужду...

Ігар впав у відчай. Невдовзі базар почне розповзатися, порідшає натовп, купці зберуться компаніями, гроші перекочують у схованки, крам — під замок... А він так і не вирішив, що робити далі. А ген іде варта — спокійна знудьгована варта, але чи нема серед неї знайомого аматора плетіння...

Молодий пикатий хлопець, обвішаний кольоровими хустками, весело торгувався відразу з двома; сухорлява чорнявка хотіла збити ціну, але руда, юна і легковажна, швидко купилася на чарівність продавця й заплатила. Її хустка була квітчаста, на Ікарову думку, несмак, але вона пов'язала обновку на шию з такою граціозною недбалістю, що хлопець захоплено заклацав язиком, а чорнявка крекнула й заплатила теж — за яскравожовтий шарф із зеленим візерунком.

Хлопець пройшов повз Ігара, як і раніше, посміхаючись і наспівуючи; його кучеряве волосся було ретельно вкладене під тонку мотузяну пов'язку. Сам не знаючи навіщо, Ігар повернувся й подався слідом.

Продавцю таланило — за якихось півгодини він розпродав майже увесь крам. Пані та панянки так і липли до нього, приваблені сліпучою посмішкою і дотепними жартами; Ігар почувався похмурою міллою, яка причепилася до ошатного весняного метелика. Нарешті продавець хусток озирнувся — і неквапом рушив у бік одного з вузьких завулків, які розбігалися від базарної площі кривими променями.

В Ігара знову змogli долоні. Глухо стукотіло серце — через це теж потрібно пройти...

Хлопець зник у завулку — тінявій щілині між глухих дерев'яних парканів. Кусаючи губи, Ігар ступнув слідом.

Хлопець насвистував. Із усього краму в нього лишилося дві шовкові хустки — синя та чорна; він закинув їх на плече й заглибився в провулок саме настільки, щоб дотриматися правил пристойності й водночас не зайти надто глибоко. Ігар чекав, прихилившись спиною до паркана.

Насвистування продавця хусток поголоснішало, стало життєрадіснішим. Тільки тепер він озирнувся, щоб зустрітись очима з похмурим Ігаровим поглядом.

Хлопець завмер. Безтурботна мрійлива посмішка змінилася раптом мертвотною блідістю — тонка шкіра білявця точно передавала його душевний стан.

Якби продавець хусток по-дружньому кивнув або, не звертаючи уваги, пройшов повз нього, або хоча б насупився невдоволено, — Ігар, швидше за все, так би й залишився під парканом, нічого не сказав би й нічого не зробив; сплотнілий від переляку хлопець полегшив йому завдання. Кухонний ніж, украдений напередодні в якійсь крамниці та схований за халявою, нарешті виринув на світло.

— Виторг, — хрипко сказав Ігар і зробив крок уперед. — Хутко!

Очі в хлопця покруглішали. Він відступив, начебто збираючись бігти; одним стрибком Ігар наздогнав його, згріб і притис лопатками до паркана:

— Заріжу!

Кухонний ніж виявився просто навпроти міцної, блідої шиї. Ігар бачив крапельки поту під носом і білі тремтячі губи:

— Зараз...

Бліда шия конвульсивно сіпнулася — Ігар не встиг відвести ножа. На шкірі, вкритій сиротами, виступили краплі крові; хлопець затрусився дужче:

— Зараз... Д-дам...

Ігарові зробилося моторошно. Пухкенька рука продавця хусток безпорадно нишпорила за пазухою, відшуковуючи гаманець; Ігар зціпив зуби, щосили викликаючи в собі ненависть до багатого, пещеного, нахабного й щасливого. Ненависть і відразу до цих кучериків, до цього страху, до цього різкого запаху

поту — так, щоб схотілося різонуть зараз по горлянці. Один рух — і нема ні мороки, ні клопоту, ніхто не покличе на допомогу!

Хлопець напружився, дивлячись кудись Ігарові за плече; той інстинктивно озирнувся подивитись, що за небезпека звідти насувається. Тої ж миті руку, що стискала ножа, було рвучко відкинуто вбік, хлопець ударив Ігара головою в обличчя, вислизнув у нього з рук і кинувся навтьоки вздовж паркана. Навіть на допомогу покликав — на жаль, крик із пересохлої горлянки вирвався хрипкий і здавлений. Хлопець набрав повітря для наступного — й цієї миті Ігар, якому вже не доводилося навмисно себе заводити, наздогнав його та плигнув на плечі.

Отець Розбивач був жорстокою людиною. Ігар вчепився в кучері, з яких злетіла в пилюку чепурна мотузочка, двічі вдарив хлопця головою об землю — так, що курява під ним зробилася мокрою і темною. Ніж танцював у руці, підказуючи єдине правильне та безпечне рішення. Ще хвилина — й хто-небудь інший, випадковий свідок, гнаний нагальною потребою, зазирне в завулок, із якого тхне сечею...

— Виторг, тварюко!

Продавець хусток, причавлений Ігаровими коліньми, обм'як. Ігар ривком перевернув його на спину; гарне обличчя в того було замузане кров'ю з прилиплим піском, із круглих, повних болю очей котилися сльози:

— Н-н... н-не дам...

Ігар приставив вістря ножа до правого ока, обрамленого пухнастими білявими віями. Хлопець скрикнув; тремтяча рука нарешті знайшла за пазухою тугий гаманець:

— В-вдався...

Ігар зрозумів, що вже не зможе його зарізати. Різати слід було раніше — коли застеляла очі ненависть. Тепер, поваленого, заплаканого, побитого — запізно...

Він запхав гаманець під сорочку, а до скривавленого рота своєї жертви — синю шовкову хустку, чорною стяг лікті — ох, і гарний же крам... справжній шовк, легкий і міцний, мов струна...

Хлопець мовчав, стримуючи стогін. На ходу обтрушуючи одяг, витираючи об штани чужу кров, Ігар заквапився геть.

Вигуки й гамір, які здійнялися в завулку вже за хвилину, не долинули до грабіжника, що загубився в базарній колотнечі.

Тарган сидів на темному й липкому столі, поводив вусами, не виявляючи ні страху, ані подиву; Ігар із відразою дивився на їжу, силоміць заливаючи в горлянку погане, рідке, тепле пиво. Тарган нічим не гірший і не кращий за кожного з відвідувачів шинку; нехай сидить. Скрізь, куди не глянь, є пики й бридкіші...

Боліла розсічена брова. Ігар тримався за обличчя, уявляючи, що голова його — це маятник, важкий маятник старовинного годинника, й ось він хитається туди-сюди, година за годиною, рік за роком...

— Хлопче, ти п'яний, чи що? Гойдається та гойдається, уже гості поглядають... Ти, якщо п'яний, того... Йди геть, значить...

— Я тверезий, — озвався Ігар із відразою. — Тверезіший за всіх твоїх паскудних гостей, ти, покидьку... Гаразд. Сам піду, дуже треба...

Він вийшов, залишив неторкану тарілку тарганові.

За порогом стояла ніч — задушлива та хмарна, й на небі, натоптаному невидимими чорними хмарами, не ясніло жодної зірочки. Не було на що дивитися, не було чим виправдатись...

Горіли каламутні ліхтарі, що позначали двері шинків; Ігар зайшов навмання, замовив пиво й знову сів у кутку, тримаючись за обличчя.

...Глазу втрачено назавжди. Він сам втрачений назавжди — тому що ніколи не вимолить собі прощення. Навіть Святий Птах може пробачити... Але нема кого пробачати, Ігар-бо вмер, ходить сама порожня, загиджена, споганена оболонка...

Він витяг ножа й зосереджено різонує себе по пальцю. Шмаркач, нікчема. Руку собі надпилай та заспокойся — подумаєш, яке диво вчинив... Хлопчаки б'ються до крові, сам до крові бився — а продавець хусток іще тебе переживе, тричі по стільки наторгує, продавець хусток проживе довге життя

в достатку, теплі й розкошах і мружитиметься на камін, коли ти, бурлака, здихатимеш у заметі...

...Невже ти й справді збирався його вбити?

...Панська кістка. Принц. Опоганився, недоторканний. Білоручка бісів... Слинько і боягуз. Якщо чоловік бореться за життя та волю коханої жінки — він повинен іти й по трупах. Особливо, якщо вони ще за життя... гідні були стати трупами... Кожен із нас — власник майбутнього трупа...

Глаза!!!

...Записка вислизає в щілину. Довгі хвилини очікування, сповненого дзенькоту ланцюга дворового пса, якого він підгодував місяцями, тягав власну їжу, підлабузнювався... Пес бігає подвір'ям і дзенькає ланцюгом, та ось нарешті в щілині з'являється спочатку білий кутик, а потім і половинка аркуша; він хапає, тягне, боїться зім'яти або надірвати, біжить до ліхтаря, розгортає... На аркушику — обведений чорнилом контур руки, а на долоні намальований великий усміхнений рот... Глаза...

Він проминув здивовану служницю, яка несла його пиво, й вибрався в задушливу беззоряну ніч.

* * *

Павутиння обліпило щоки, лізучи у вічі, забиваючись до рота. Густі тенета здавлювали груди, заважали дихати.

— За що?! Зірка ж іще високо! Зірка ж...

Вона вже звикла до видимості волі, до незв'язаних рук і ніг. Вона вже звикла спати в листі й умиватися в цьому триклятому струмку; принизлива неволя в липкому павутинні здавалася тепер ще боліснішою, ще страшнішою. Це розплата за спробу втечі?

— За що? Я не втечу. Я не втечу... Я хочу води. Мені зле. Звільніть мене... Я не можу більше, ні...

У відповідь — незмінний гомін струмка. Вона погойдувалася в павутинні величезною мухою, скімлила від безпорадності.

— Я хочу води... — повторила вона жалібно. — Я жінка... Я князівна... І я вже достатньо покарана. Звільніть...

Сторонній звук змусив її сіпнутись і вивернути шию так, що ледь не лопнули зв'язки, а сіра тканина павутиння боляче врізалася в тіло. Звук повторився; або вона вже схибилась, або хтось іде дном яруги. Ногами. По землі.

Вона завмерла, прислухаючись. Той, хто йшов, мабуть, і собі прислухався; Лаза боляче закусила губу, запевняючи себе, що то не Ігар. Не Ігар, не Ігар; у таке не можна вірити, щоб не вмерти потім від розчарування. Це випадковий подорожній, і варто гукнути йому, щоб він побіг собі геть, рятуючись, поки не пізно...

Випадковий подорожній тим часом посміливішав і продовжив шлях; невдовзі Лаза, скорчена, мов хробак на гачку, побачила його внизу, біля підніжжя великого дуба.

Випадковий подорожній був величезний. Він був чорний, укритий жорсткою щетинястою шерстю, з двома жовтими, загнутими догори іклами, довгим гофрованим писком і чотирма брудними ратицями. Маленькі блискучі очиці зупинилися на Глазі, й у погляді вепра їй примарився подив.

Вона теж здивувалась. Дивна річ — раніше, бувало, навіть мертва, скривавлена вепряча голова, привезена з полювання, лякала її до тремтіння; тепер, дивлячись на живого й лютого красеня, котрий розглядав її з кількох кроків, вона відчула тільки мляву цікавість. Якщо вепр поставить собі за мету дотягтися до неї, то, звичайно, дотягнеться. Що з того?

Вепр низько, страшно вато рохнув. По тому ще раз; не зводячи з Глази налитих кров'ю очиць, наблизився. І про щось же думає, міркувала Лаза оужіло. Якись думки ворущаться у цій величезній, доволі бридкій голові. Справді, кабан досі ніколи не бачив жінок, які висять на дереві, мов груші...

Вепр рикнув і легко, начебто його надуло повітрям, побіг до неї. Шелестіло торішнє листя під ратицями, які били в землю; праве вухо вепра виявилось ледь надірваним, а праве ікло стирчало трішки вище за ліве. Глазі здавалося, що вона відчуває важкий дух брудної свині. Вепр наближався; Лаза стежила за ним, як заворожена, однак їй так і не довелося дізнатись, що збирався робити кабан, який зіткнувся з невідомим.

Тенета впали безгучно й красиво, мов шовкова хустка до ніг кокетухи. Вепр видав зовсім уже якийсь черевний звук, рвонувся обурено — й відразу відірвався від землі, заборсався з вереском, вкриваючись сірим коконом, і спостерігаючи за ним, Ілаза нарешті зрозуміла, який вигляд усе це має збоку.

Трищало гілля. Якоїсь миті Ілазі здалося, що дерево не витримає і сповитий кабан звалиться на землю, однак незчисленні нитки напружилися, розподіляючи вагу кабанячого тулуба по гілках і галуззі, підіймаючи бранця вище, стягуючи його дужче; кабан уже не ревів — верещав, як недорізане порося.

— Заспокойся, — сказала вона пошепки. — Побережи сили. Тут начхати всім на твої ікла... Умри гідно. Ти ж усе-таки вепр...

Кабан не слухав її. Він був молодий, дужий і лютий; він міг так борсатися довгі години. Дивитися на його боротьбу було страшно; павутиння, яке зв'язувало Ілазу, смикалося від вепрових потуг. Вона заплющила очі й знову відчула біль у грудях та палючу спрагу.

— За що? — запитала вона пошепки, жадібно злизуючи з щік сльозинки. Сльози не тамували спраги — вони були гіркі, ніби морська вода. Сліз пити не можна...

— ...Ти чудово знаєш, тебе покарано. І знаєш, за що.

Вона напружилася. Сльози покотилися частіше:

— Я... більше не буду.

За спиною у неї рипнув смішок:

— Гаразд. П'ять хвилин повчального видовища — і я тебе відпускаю. Дивися.

Безформна тінь ковзнула від Ілази до вепра; той начебто зачув недобре, заборсався дужче. Знову затріщало галуззя.

Тінь виявилася між Ілазою і кабаном; звір верескнув так, що в неї заклало вуха, сіпнувся — і його метання змінилися раптом конвульсивним тремтінням, а крик — приглушеним хрипінням, яке вже захлиналися.

Ілаза не бажала дивитися. Чути хотіла ще менше; вепр кричав так само, як кричав тієї далекої ночі вовк, конаючи, а в Ілази не було вільних рук, щоб заткнути вуха. Тоді вона заволала сама — щоб заглушити його крик бодай у власних вухах.

Її кокон повторив конвульсії величезного важкого тіла. По тому стало тихо; вона розплющила очі — але робити цього в жодному разі не слід було, бо кабан іще жив, а безформна тінь зовсім поряд, припадала, впивалася...

Далі Ілаза відчула струмок, який лився в ніздрі.

Ранком у неї почалася гарячка.

Вона загорталась у подерту хустку, намагаючись зігрітися. Вона сиділа на сонці, але від цього зробилося тільки гірше. Вона розвела багаття, але сили не було, щоб ходити по хмиз, тому вогонь раз у раз гаснув. Далі прийшло марення, і в маренні вона бачила Ігара, який борсався в тенетах.

Увечері вона цілком упевнилася, що помре, й нітрохи не засмутилася. Лежала на боці, згорнута клубочком, намагаючись диханням зігріти коліна й ні про що не думаючи. І тільки відчуття чужої присутності змусило її здригнутися й сісти.

— Що? Я тебе надто замучив?

Вона зіцпила зуби. Спробувати розтулити рота — значить відразу й прикусити язика. Лихоманка.

— Лягай. Заплющ очі. Тепер не бійся — я не хочу тебе лякати. Ну?

Вона скорилася. Вогка земля здавалася гарячою, мов піч.

— Розстібни сукню на спині. Я не хочу рвати... Не бійся.

Пальці не слухалися. Вона відігнула кілька гачків і заплакала.

— Тихше. Все. Заплющуй очі. Я тебе вколю зараз, майже не боляче. Тобі стане ліпше, й ти заснеш.

Вона відчула дотик до свого плеча — і ледь не закричала. Та й закричала б, якби могла.

Потім у спину начебто вжалив ґедзь. Вона здригнулася, з шипінням втягуючи повітря.

— Так, болячіше, ніж я хотів... Але буде набагато краще, ніж було, Потерпи.

Кілька хвилин вона лежала, зібгана в грудочку, вдивляючись у кольорові плями, що пливли перед очима; по тому тіло в неї раптом зробилося весняною землею, по якій пливе, розливається тепла річка.

Лихоманка минулася. Річка заливала охололі береги, й вони розслаблено ніжилися, підставляючи себе сонячному промінню. Все Ілазине тіло стало теплим, слабким і легким, ніби підігрите вино. Вона перевернулася на спину, ще й досі не розплющуючи очей, дозволяючи собі на хвилину забути про страшне, про далеке, про неминуче...

Нескінченні метелики перед очима. Божевільний танок метеликів. Легковажний п'яний сміх, у якому нема нічого ганебного. Як добре...

Вона заснула й не бачила уві сні ані сірого павутиння, ані скривавленого Ігара, ані вепрів, які конають.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

* * *

Із першим снігом рівний плин життя перервався заради великого, всіма улюбленого свята — Заячого Весілля.

Полювання на зайця того дня вважали поганою прикметою; особливим обрядом пропонувалося виліпити з першого снігу довговуху фігурку. Від розмірів цієї заячої статуї залежало дуже багато — що більшим виходив сніговик, то спокійнішою передбачалася зима, від неї можна було сподіватися удачі.

Верещали від щастя діти, рожевощокі підлітки, незвично добрі дорослі однією великою артіллю згрібали сніг. Безжально здирали його із землі, насипали в кошики, тягли туди, де під керівництвом тієї ж таки Великої Фа працювали батько Карі та старший брат Вікі — сніговий заєць під їхніми руками виріс вище за людський зріст, а його кругле озаддя і взагалі виявилось величезним, ніби грубка, тож гарненька служниця, колупаючи мізинцем у носі, повідомила подругам, що це, швидше за все, зайчиха, й ті пирснули у відповідь...

Дівчинка дивилась, як падає сніг. Колись їй не доводилося отак стояти під сніговим небом; у неї ж не було ні цієї теплої, на її зріст, шуби, ні легенької пухнастої хустки, ані міцних чобіт. Зимувона проводила, дихаючи на замерзле віконце та вибігаючи надвір лише по нужді — босоніж, тремтячи та щулячись. Тепер вона стояла під снігом і дивувалася.

Сніговому зайцеві вже припасовували очі-картоплини й ніс-вуглинку; дівчинка раптом зрозуміла, що вперше з того самого далекого дня, коли вона стояла на вершечку пагорба та дивилася на готове до бою військо — уперше з того дня вона відчуває в грудях тепле, спокійне щастя. Радість, про яку вона думала, що та не повернеться вже ніколи...

Вона засміялася, дивлячись, як Велика Фа прикладає до власної голови віник, пояснюючи скульпторам, як саме слід розташувати праве заяче вухо...

Увечері з'явилися гості.

Діти пірнали під столи, й дівчинка в найнесподіваніших місцях помічала то злодійкувату пичку Вікі, то розсміяного Яра, то вже скривджену кимсь Ліль; саму її визнали гідною честі сидіти за столом із дорослими родичами, причому на почесному місці — поряд із Великою Фа, навпроти старшого гостя — веселого старого на ймення Гуун.

Вона їла багато і з задоволенням; Велика Фа лише зрідка виправляла її, показуючи, як слід братися за ножа. Гуун торочив про безліч нікчемних дрібниць, упівуха прислухаючись до його балаканини, дівчинка відчувала, як у неї важчає голова, як зливаються в один гул віддалені голоси гостей: уо-уо-уо... Вона щасливо, сонно, безглуздо посміхнулася.

Гуун раптом заговорив тихіше; голос у нього зробився серйозним, і йому якось відразу перестало пасувати слово «балаканина».

— ...Тепер мало хто... Тепер звичаїв не пам'ятають, Фа. Квапляться... Коли мій батько вперше побачив мою матір, їй було сім років. Коли доля вказала мені на Бронку, дружину мою, їй було, як нашій малій, десять... І в нас семеро дітей, Фа. Мій батько вмер, коли йому було дев'яносто — з коня впав... У роду Аальмара чоловіки живуть і до ста. Аальмар... бережи його, небо. Аальмар шанує звичаї, Аальмар розуміє, що таке

наречена й що таке доля. Аальмар не став би женитися на вже дорослій, незнайомій, аби тільки дітей родила... Аальмар...

— Аальмар, — прошепотіла дівчинка, засинаючи.

...Опівночі пішли проваджати.

Її несли на руках; зрідка розліплюючи повіки, вона бачила білий сніг під чорним небом, срібний слід полозів і смолоскипи, смолоскипи, вогні, світло, але не як удень, а по-особливому, вогненно, святково, і на кожному подвір'ї стояв сніговий заєць, великий чи маленький, худий чи гладкий, а в одного була піднята лапа, і в ній затиснута ялинова гілка...

Вона вдихала морозяне повітря, і, вилітаючи назад із її ніздів, воно ділилося на два білі, рівні потоки, й вони клубочилися...

І єдиний жаль: шкода, що немає поряд Аальмара...

* * *

Школяр довго й зосереджено морщив носа; нарешті Ігар додав йому ще дві монети:

— Ті-ар... Коли повернешся з уловом — осьь... — він витрусив на долоню решту грошей, засліпив школяра золотим блиском. — Де живе, якого стану... Але якщо скажеш, негіднику, хто тебе послав, — уб'ю!

Він хотів показати для певності й ножа — та передумав. Гидко.

Школяр кліпнув; це був, поза сумнівом, дуже хоробрий і дуже жадібний підліток. Дев'ять із десяти його однолітків ні за які гроші не подалися б до управи з настільки непростим дорученням; щоправда, Ігар не виключав, що школяр ще й хитрий. Він уже отримав достатньо, щоб спокійнісінько піти й не повернутися або, скажімо, навести варту на дивного шарпака, який сипле золотом... Втім, це Ігар уже забріхується. Обличчя худорлявого школяра — втілене підступництво! Так незабаром доведеться сахатися від ліхтарних стовпів і бездомних собак...

Школяр пішов. Ігар обіцяв чекати на нього в шинку, але натомість влаштувався на траві за курними кущами, звідки

чудово було видно й вивіску, і поріг, і двері. Якщо школяр повернеться не сам — що ж, він матиме час, аби перестрибнути паркан і втекти...

Він ліг, поклав голову на лікоть. Очікування мучило, як зубний біль; очікування здолало навіть нудоту, яка накочувалася щоразу, коли перед очима з'являлося замузране кров'ю обличчя торговця. Трикляті гроші... Прокляті...

А потім, у півсні, він прийняв легке й веселе рішення: звільнити Глазу й накласти на себе руки. Разом скинути цей тягар, убити спогади, покарати себе за злочини — минулі й майбутні... Тому що в майбутньому їх більше. Тому що найстрашніший його злочин іще попереду — він повинен... привести Тіар, віддати незнайому жінку на страшну смерть...

Він провалився в сон без сновидінь — і прокинувся тому, що по обличчі в нього повзла зелена блощиця-черепашка. Тінь від кущів подовшала; при вході до шинку ліниво обмінювалися лайкою двоє підмайстрів, у одному з яких Ігар із подивом упізнав Величка. Всюдисущий, гад...

Сон нагнав на Ігара якусь особливу безнадійну тугу — адже все напевно дарма. Тіар змінила ім'я; звідки їй узятися в цьому переписі, якщо вона більше не Тіар, або якщо вона живе в іншому місті, або в глухому селі, куди переписувачі не дісталися?

У завулку загуркотіли черевики. Школяр-посланець, сяючий і збуджений, вилетів на перехрестя, здіймаючи куряву, ніби цілий табун; Ігар напружився. У душі в нього зійшлися в герці надія, страх і розчарування; він сидів на траві, заспокоюючи дихання та переконуючи себе: хоч би якою виявилася школярева звістка, вона допоможе в пошуках. Вона просуне його вперед, хоч на волосинку, але просуне...

Тим часом трапилося так, що на шляху в захеканого підлітка, який прямував до шинку, виявився Величко. Або школяр знав його раніше, або просто прочитав щось на його замисленому в'ялому обличчі, однак крок у Ігарового посланця сповільнився, він рвучко ухилився вбік із наміром обминути перешкоду; губи Величкові склалися в усміщечку, і вже наступної миті школяр, викрикуючи щось обурене, виривався з чіпких загребущих рук.

— От совість усю й висмоктала... Жаба твоя...

Величко обернувся так, начебто нижче спини йому вп'ялося розжарене шило. Школяр відразу опинився на волі; Ігар якийсь час насолоджувався страхом, який виразно проступив на одутлій пиці підмайстра, по тому ж розвернувся й із величезним задоволенням зацідив у бліду, не надто жорстку вилицю. Не застосовуючи науки Розбивача — зате від душі.

На околиці вулиць не мостили. Навіть цієї, залюдненої, головної дороги, якою ходили одне до одного в гості місто й передмістя. Сотні ніг здіймали хмари куряви, тут-таки вовтузилися дітлахи й кури, крізь гамір час від часу репетували півні; Ігар ішов повільно, тому його часто штовхали.

Школяр чесно виконав доручення.

Ігар знайшов її. Він знайшов її, він знайшов; тепер він повинен обдурити її так, щоб вона не зачула обману. Він повинен бути вертким, як лис — замість цього мізки в нього оберталися натужно, мов панчохи, натоптані піском. Напевне, ось ці зелені ворота... А може, наступні? Школяр узяв належні йому монети й навідріз відмовився іти з Ігаром як проводир. Школяр до певної міри хоробрий, до певної міри обережний, однак не схоже, щоб відверто брехав...

Жінка, що до пояса вистромилася з вікна другого поверху, невизначено махнула рукою:

— Тіар? А, ти про цю... Так вона Діар, здається... Там вона, знову недбалій жест. — Вулицею пройди, вона весь час біля воріт сидить... Відразу побачиш, — у погляді, яким вона провела Ігара, ковзнув дивний вираз, якого він не міг зрозуміти.

За півкварталу Ігар побачив.

Будинок стояв серед низки таких самих, не багатих і не дуже вбогих; біля воріт виднілася дивна споруда, низька, на коліщатах, із довгою голоблею, як у ручного візка. На візку сиділа жінка.

Втім, слово «сиділа» не цілком відповідало її положенню; подерта спідниця була піднята непристойно високо й закріплена на грудях шпилькою — щоби перехожі бачили страшні, короткі кукси її ніг. Із дірок, які лишилися на місці відірваних рукавів,

визирали кукси рук, відрубаних ледь не до пліч. Темне волосся було коротко обстрижене й стирчало пасмами. Обличчя в тієї, що сиділа на візку, здавалося обличчям статуї — чисте, правильне, спокійне; на Ігара дивилися уважні очі з прозеленню.

Він болісно ковтнув. Жінка кивнула — приязно, начебто кажучи: не хвилюйся. Нічого страшного.

Ігар облизав пересохлі губи, витяг решту монеток, усі до останньої, сипнув у залізне блюдечко — туди, де вже лежала пригорща мідяків. Замурзаний хлопчисько, який пробігав повз них, жадібно витріщив очі.

— Забери, — сказала жінка. — Це забагато. Однаково вони все проп'ють...

— Хто проп'є? — запитав він хрипко. Вона похитала головою:

— Не має значення. Забери, придадуться...

— Це тобі, — повторив він уперто.

Вона раптом посміхнулася — м'яко, ледь не поблажливо; зуби в неї виявилися дивно білими, ніби крейда:

— Дурнику... Про себе подумай. У тебе ж більше нема?

Він мовчав. Його здогад був страшний, страшніший навіть за вигляд живого обрубка з гарним спокійним обличчям.

— Як тебе звуть? — запитав він пошепки.

Вона зсунула брови докупи:

— А навіщо тобі?

— Треба знати.

— Діар, — вона ніби й сама здивувалася з вимовленого ім'я. — Або Тіар... або Деар. По-різному... А взагалі — Пінкою звуть. Щоб не плутатися.

— А-а... — протяг Ігар.

Баба, яка їх проминала, хотіла кинути на блюдечко монетку — але побачила купку Ігарових грошей, стисла губи та пішла далі.

Ніч він провів, блукаючи містом; з якогось часу за ним пленталися трое кривопиких бурлак, і він несамовито зрадів, що можна буде нарешті зігнати власний сором і тугу на чужих пиках, які самі просяться під кулак. Бурлаки ж вгледіли в його

очах недобрий гарячковий блиск і поквапилися звернути в підворіття. Ігар ходив до ранку, плював у небо, намагаючись поцілити в зірку Хота, і бурмотав під ніс ті дурнуваті веселі пісеньки, яких навчив його колись Муфта, відомий дурник із селища Підчерев'я. Ігар зовсім дарма зневажив варту, яка залюбки хапає всіх, хто тиняється о цій непевній порі, та дуже тішиться, якщо серед спійманих виявляється розшукуваний злочинець; втім, і варту обминала Ігара: ймовірно, вирішила віддати його лихий долі на поталу.

Він бачив, як кремезний старий із шарфом навколо голови витяг візок із воріт і встановив його на колишньому місці; як поставив на землю тарілочку, як задер на Пінці-Тіар спідницю, оголив обрубки ніг; закріпив край спідниці шпилькою, прискіпливо оглянув свою роботу. Задоволений, повернувся й пішов у двір; у збудженій Ігаровій уяві змалювалася тоскна картина: старий обрубує гарній дівчині руки-ноги та садовить її перед ворітьми, щоб заробляла, рахуючи мідяки на денці бляшаного блюдечка...

Пінка не здивувалася, коли побачила Ігара. Він миттю забув усі приготовані слова, зупинився віддала, тупцював і м'явся, тож вона нарешті посміхнулася:

— А як тебе звуть?

Він почав вимовляти своє придумане ім'я — але до кінця так і не вимовив. Затнувся; вона засміялася:

— Та ти не бійся... Я нікому не викажу.

...Так трапилося, що вона знала безліч таємниць. І зберігала їх надійно, мов камінь.

Вона не пам'ятала себе, не знала нічого про нещастя, котре перетворило її на обрубок. (Ігар здригнувся, коли згадав про широкоплечого старого; йому привиділася зазубрена людожерська сокира.)

Усе життя Тіар було візком, травою під парканом та блюдечком із мідяками; можливо, тому всі нещасні йшли до неї поплакати, а ті, чие сумління було обтяжене гріхами, — покаятися.

Вона була німим докором і тим, і іншим — і вона була надією; поряд із нею будь-який каліка почувався владарем світу.

Ігар сидів, підібгавши під себе ноги, і дивився, як проминають їх черевики та сандалі, як дзенькають об бляшане денце монетки, що летять із неба, як повертаються обличчя — з подивом і жалощами, з жахом і знову з подивом...

Потім він зрозумів, що сам сидить на візку. Що це на нього дивляться, що це він позбавлений і рук і ніг, може тільки дивитися, як плазують мурахи по розмитому дощами узбіччю та як опускається на курний подорожник синій із жовтим метелик... Опускається, злітає... Як визирає із-за хмари сонечко, заливає його світлом — яскравим, полудневим... Тепле, тепле сонце, яке торкається до обличчя, ніби долонею...

— Розкажи, Ігаре. Не бійся. Я бачу, що в тебе лихо... Розкажи.

Він довго водив язиком по пересохлих яснах і не міг дібрати слів. Жодного слова.

Він хотів розповісти про торговця хустками, який особисто йому, Ігарові, не зробив нічого лихого. Він хотів розповісти про патлатого з управи з його грішми і з його роботою, про жовту грамоту на стіні «Розшукується для справедливого покарання...» Він знав, що коли все це розповідь, відчує себе краще — але не міг зважитися.

Тому що про головне він однаково не скаже. Про липке павутиння, про благальне Ілазине обличчя й зірку Хота, яка хилиться до обр'ю. Про те, що він, Ігар, повинен зробитися холодним негідником для порятунку коханої жінки, своєї дружини. Тіар, може, зрозуміє його та пробачить, і тим гірше...

— ...Іди-йди, хлопче. Геть звідси, кажу тобі. Розсівся, бачся...

Широкоплечий старий, чия голова була по-жіночому зав'язана шарфом, хазяйновито пересипав гроші з бляшаного блюдця до себе в кишеню, залишаючи на денці всього дві монетки — на розплід, очевидно. Непривітно косував на Ігара:

— Оглух? Уставай, тут тобі не цирк... Розсівся...

— Дай йому спокій, — обличчя в Тіар-Пінки скривилося в болісній гримасі. — Заважає він тобі? Нехай сидить.

Старий узявся руками в боки:

— Стули пельку, дуреполі! Він людей віднаджує, це що, заробіток?! — він презирливо ляпнув себе по кишені, де задзвеніли мідяки.

В Ігара зсудомило вилиці. Схотілося міцно взяти старого за груди й ударити обличчям об паркан — майже як того, з хустками...

Болісний спогад охолодив його запал, негайно і незворотно. Він прикусив губу; обернувся до Пінки:

— Що за опудало з мішка, ще й із бабською довбешкою на плечах?

Жінка злякано кліпнула.

— Я тобі зара поясню, — очі в старого повужчали, наче прорізи в каптурі. — Я тобі поясню, шмаркачу...

Несподівано вправно він схопив Ігара за комір; той ривком вивільнився, пірнув під занесену руку, наблизив очі до самого обличчя старого й просто в цю перекошену пику видихнув:

— Ти на ній більше не заробиш, падло. Ні копійки.

Два дні Тіар не з'являлася біля воріт; Ігар чекав, чаївся, мов змія. На третій день старий із шарфом на голові витяг візок, сторожко огледівся навсібіч і пішов, спираючись на сучкуватий масивний ціпок. За кілька хвилин інший старий — трохи нижчий на зріст, а в усьому іншому зовсім такий самий — перевірів, чи нема поблизу небезпечного божевільного Ігара, здатного завадити прибутковій роботі безнової Пінки.

Ігар чекав. Старі — якщо їх дійсно було тільки двоє — дуже не хотіли випускати здобич. Пінка-Тіар їхня річ, яка дає прибуток, вони осілі тутешні мешканці й повноправні власники — Ігар же бурлака, за голову якого призначено чималі гроші. Йому не варто зайве ризикувати, привертаючи до себе увагу. Він почекає.

І він таки дочекався. Старі послабили пильність; збираючись у шинок, вони довго тупцювали перед Тіар, озирючись і радячись. Нарешті по тривалих сумнівах і суперечках жадібність узяла гору над обережністю; один за одним вони зникли за дверима найближчого закладу («все одно ж проп'ють...»), а Тіар залишилася на своєму місці перед ворітьми,

і кожен із натовпу майстрів, які саме проминали її, вкинув по монетці.

Ігар чекав. Старі загуляли в шинку, сутінки погустішали, вулиця спорожніла; ще не вірячи в удачу, Ігар вибрався зі схованки — а за схованку слугував йому зарослий дворик навпроти — і підійшов.

Жінка, здається, злякалася. Але й зраділа теж, та відразу ж знову налякалася власної радості; Ігара вразило те, наскільки різноманітними бувають відтінки одного й того самого почуття. Її усміхнені губи в півморочу здавалися сірими:

— Навіщо?

Він зціпив зуби. Наступив ногою на бляшане блюдо, перевернув його догори дном, висипав монети в пилюку:

— Ти більше не жебратимеш.

Темні очі покруглішали:

— Навіщо?!

Він присів. Він боявся відчутти її запах — запах скаліченого тіла, хвороби, нещастя; він навіть на хвилину затамував подих — але вона пахла пилом. Розігрітою на сонці курявою шляху.

Він узяв її за плечі, намагаючись не зачепити потворних кукс. І відчув, яка там, під подертою кофтою, гаряча шкіра.

— Навіщо? Навіщо?! Ігаре...

Він кинувся, начебто у воду з урвища.

Те, що залишилося від її тіла, було дивно легеньким; звільнена спідниця обкрутилася йому навколо ніг, начебто бажала спутати, втримати, не пустити, й це було дуже до речі, бо ж бігти він не мав права. Людина, якщо вона біжить, привертає увагу варті, а година пізня, і тільки п'яний гультіпака, що повертається з шинку, поза підозрами...

— Ігаре!!! Я закричу зараз...

— Не бійся, — голос його був на диво чужим. — Не бійся... Я... захищу тебе. Я тебе... люблю...

Йому зробилося тоскно від цієї неправди, і щоб виправдатися, він палко побажав, щоб це було правдою. Хоч і на кілька годин, але хай це буде правдою, хай він її полюбить, Святий Птаху, почуй молитву відступника...

Збоку здавалося, що хмільний хлопак волочить на сінник до смерті п'яну жінку, а в тієї вже й ноги не ходять, тільки спідниця волочиться по землі...

— Який ти дурень, — сказала вона, опускаючи повіки. — Який ти дурень, який немислимий дурень... Ех, ти...

— Не бійся, — бурмотів він, мов заведений. — Я завезу тебе... Не бійся... ти не жебратимеш... Не бійся... Я... люблю...

Під кофтою у неї були дивно пружні груди. Він притискав її до себе й нічого, крім страху, не відчував. Часом йому здавалося, що він несе чужу, вкрадену дитину — а по тому його кидало в піт, бо уявляв у своїх руках демона-виродка, з тих, які підмінюють новонароджених немовлят. Вона дихала крізь зуби, важко — і він лякався, що завдав їй болю, намагався тримати якомога м'якше, обережніше.

Зірка Хотя дивилася глузливо, ніби запитувала: а далі що?

Він згадував стариганя з шарфом на голові, перекинуту в пилюку бляшанку — і ступав упевненіше, твердіше, як людина, що робить добру справу.

— Тут мурашник, — сказала Тіар тихо.

Він стрепенувся й поквапився перетягти її в інше місце. Разом із курткою, на яку вклав її; кам'яний шлях зберігав денне тепло, а в траві на узбіччі верещали цикади.

— Чим це пахне? — запитала Тіар. — Це полин, чи ні?

Ігар потяг носом. Він нічого не відчував — хіба що запах розігрітої сонцем курави...

— Скоро літо скінчиться, — сказала Тіар, Ігар же здригнувся й миттю відшукав серед мільйонів зірок зірку Хотя.

— Це полин, — Ігар відчув, як Тіар посміхається в темряві. — І ще ці... такі сині з чорним, їх іще звать «кротові очка»... У нас перед ворітьми росло їх... трійко. Потім на одне наступили...

Ігар мовчав, дивлячись на свій небесний годинник. Десь далеко, з-під покрову павутиння, на них так само дивиться Ілаза.

— Знаєш, — Тіар знову посміхнулася. — Той самий джміль прилітав усе літо... Із такою бандитською пикою, із чорними

вусами, як щіточки... У рудому каптанчику. Він упізнавав мене, це зовсім точно... Така норавлива маленька тваринка. Напрацюється іноді, а тоді залізе мені у волосся. Не тоді, коли я просила, а коли йому заманеться... Ти дивний хлопець, Ігаре.

Ігар мовчав. Тіар щасливо засміялася в темряві:

— Отут, напевно, за містом... повнісінько джмелів. Коли день. Коли сонце... Я б хотіла побачити тут сонце, Ігаре. Дочекаємося світанку?

Ігар кивнув і відразу усвідомив свою помилку — темно ж — і хрипко підтвердив:

— Так.

Тіар, здається, повернула голову. Він відчув, як до його щоки торкається струмочок повітря — то вона діставала його подихом; від цього ласкавого дотику волосся ворухнулося в нього на голові.

— Ігаре, — сказала вона тихо. — Не мучся. Я все розумію... Ти... У цирк ти мене не продаси, це я знаю точно.

— У цирк? — перепитав він ошелешено.

— Звичайно, — здавалося, вона тішиться його замішанням. — Мене двічі викрадали... Циркачі. Їм для вистав потрібні виродки, каліки всілякі... Вони, кажуть, навмисно дітей крадуть і калічать, публіці на втіху... Тільки вірити не хочеться. Не хочеться в таке вірити, правда ж, Ігаре?

Можна не вірити, подумав Ігар тужно. Але нічого не зміниться... А можна, навпаки, вірити, що Святий Птах візьме тебе у свої палати й там ти матимеш руки, ноги й море любові... І нічого, знову ж, не змі...

— У цирк ти мене не продаси, — замислено правила своєї Тіар. — Але... те що ти мені сказав... там... Це теж неправда. І я... дурна, Ігаре. Треба було мені все-таки кричати, кликати на допомогу!

— Ти мене боїшся? — запитав він обурено. Мовчанка; довгий струмок повітря, який дістав його щоку:

— Ти мене боїшся. А не боїшся — то ще злякаєшся... Бо ти ж, дурнику, не уявляєш собі... що ти взяв зараз на свої плечі...

— Тіар, — сказав він так переконливо, як тільки міг. — Ти добра, ти мудра... Ну чому б... я не міг тебе... полюбити? Чому ти не віриш?

Якийсь час знову тривала мовчанка й цикади обабіч шляху аж зі шкіри пнулися від стрекотіння.

— Я б хотіла повірити, — сказала вона глухо. — Ти, хлопчиську... як би я хотіла. Як би хотіла... Не будь... надто жорстоким. Маленьку жорстокість можна залагодити... Хоч би і цим полином. Але якщо ти підеш далі... Я боюся, Ігаре.

Йому схотілося втікати світ за очі, але він лишився на місці. Й обличчя його не бачив ніхто, бо до світанку було ще кілька годин.

— Це миша? — запитала Тіар пошепки. Ігар підняв голову:

— Що?

— Миша, — повідомила Тіар майже з ніжністю. — Вовтузиться... в траві. Шкода, не видно... Ігаре. Їх звать Митко і Пач; вони знайдуть нас. Мені б не хотілося... Щоб тебе скалічили.

— Я сам кого завгодно скалічу! — вигукнув він, намагаючись приховати цією запальністю власні тугу та невпевненість. — А ця... ця... сволота...

— Дурень, — сказала вона стомлено. — Ти ще й досі не розумієш. Вони підібрали мене, виходили, і... Як брати. Гроші їм потрібні, щоб мене ж і прогудувати... І дуже часто потрібно платити аптекареві. Розумієш? Не розумієш. Посади мене.

Він боявся тепер її чіпати. Після того, як ніс на руках. Дуже дивне поєднання — жива гарна жінка й потворний обрубок.

Миша шелестіла тепер уже виразно — навіть Ігар чув. Йому здалося, що якоїсь миті сіренька істота перетнула білий від куряви шлях.

Тіар посміхнулася:

— Ти здоровий... Молодий. Із руками й ногами. А кидаєшся із боку в бік, як... ця мишка. Тільки мишка щасливіша — вона в злагоді з собою... І я — як мишка. Коли наступили на третю квітку, я... плакала, звичайно. Але дві ж лишилося! І джмелеві, як і раніше, є куди прилітати... А Митко і Пач билися на смерть із власником одного цирку, його звали... не пам'ятаю. Прізвисько було — Людина-Мавпа. І вони бояться... за мене. Розумієш? Ні. І я тебе не розумію... Ти вмієш хворіти на чужий біль... Ти не бажаєш мені зла, але все-таки брешеш. І брешеш жорстоко... Чому?

Вона не вимагала відповідей на свої запитання, вона говорила ніби сама з собою, однак зірки на небі згасали, проступали силуети дерев, Ігар міг уже розгледіти її обличчя.

Погано розуміючи, що діє, він узяв її голову в долоні й доторкнувся губами до її сухого рота. Вона спробувала вивільнитися; він уп'явся в неї зі справжньою пристрасстю. З жадібністю, породженою каяттям і вдячністю.

Вона не відповіла на поцілунок. Завмерла від жаху, і губи в неї були покірливі, а серце стугоніло так, що на тонкій оголеній шиї ледь не лопнула жилка.

Цикади одна за одною вмовкли.

Нарешті Тіар закинула голову, намагаючись вивільнитися; не відриваючись від її губів, Ігар підняв очі — й відсахнувся, тому що по щоках жінки двома доріжками стікали сльози.

Над їхніми головами розгоралося небо. Воно змінювалося. Небо вигравало ніжними барвами, наливаючись світлом, як та перлина, що її Ігар бачив на ярмарку, давно-давно, ще до того, як потрапив у скит. І подумав тоді, що небо теж кругле, як перлина, як місяць чи сонце, тільки набагато-набагато більше...

Він стояв перед нею навколішки. Навіть на колінах був значно вищим — але йому здавалося, що він дивиться на Тіар знизу вгору.

— Пробач, — сказав він пошепки. — Я повинен був знайти жінку. Це ти, Тіар. Це ти; я повинен... відвезти тебе... Якщо ні — інша жінка вмере, а вона моя дружина... Нас поєднав Вівтар, Тіар. Я... не брехав, я... полюбив тебе, як... пробач мені. Заради любові... Заради людини... Заради Ілази. Для неї я... зроблю це. А для тебе я зроблю що завгодно і просто зараз. Хочеш? Будь-яке бажання. Ну, хочеш?!

Тіар мовчала.

Можливо, щось подібне бачилося їй уві сні. Може, вона мріяла і боялася вірити. Може, з усієї Ігарової тиради зрозуміла тільки останні його слова й заклик, який містився в них; а може, й навпаки. Можливо, бачила його наскрізь, і в його щирому... майже щирому пориванні їй вбачалася торгівля. Обмін... Міра за міру.

А потім у її очах промайнуло ще щось, і він раптом злякався. Вона замкнена, як у пастці, у безпорадному тілі; тілові притаманні потреби, в тому числі ниці, й...

Начебто тільки зараз він прозрів і зрозумів, що вона мала на увазі, коли казала про ношу, яку він прийняв на себе. Можливо, зараз, коли він так патетично обіцяв їй здійснення бажань... Вона лише хоче попросити його... допомоги у тому, щоб справити нужду?

Вона спіймала його панічний погляд. Блідо посміхнулася:

— Зараз сонце зійде. Зараз...

Високо в небі, яке розгоралося, перевертався, злітав і падав малесенький чорний птах.

Ігар тільки зараз відчув, як просочилася рососою трава. І він сам, і куртка, на якій сиділа Тіар, і її широка спідниця, що розметалася по землі.

— Я так давно не бачила, — сказала Тіар пошепки. — Подивися й ти.

На обрії, там, де жовто-зелене стикалося з сіро-блакитним, спалахнула іскра. Маленький птах у zenіті вибухнув піснею, ніби гімном.

Увесь степ, який простелявся на схід, єдиної миті заяскрів різнобарвними вогнями, що всі враз переможно спалахнули. Кожна крапля роси перетворилася на яскраву, глибоку зірку, на маленьке синьо-жовто-зелене, густо-фіалкове, рубіново-червоне сонечко, яке не поступалося величчю тому єдиному, що важко виповзало з-за обрію. На коротку мить свого сходу світило щедро сипнуло коштовного каміння, вивернуло перед очі земним скнарам усі багатства світу, всі скарби, яких їм ніколи більше не судилось ані побачити, ні знайти, оскільки сліпі, вбогі, скупі, не сподобилися...

Ніколи в житті Ігар не бачив нічого подібного. Тобто бачив, звичайно, світанки — але такого феєрверку на його віку не траплялось, і він вирішив, не без підстав, що більше й не випаде. Так, посмішка життя, світ очима Тіар...

Сонячний диск злетів. Різнобарвні вогні згасли; тепер це були просто краплі вологи, які мали незабаром висохнути, поглинуті промінням. Повз Ігара й Тіар, які сиділи на узбіччі,

прорипів перший віз, і візник похмуро та здивовано косував на них.

— Оце і все, — сказала Тіар.

Ігар зрозумів раптом, що вона щаслива.

— Ось і все, Ігаре... І більше нічого не треба. А тепер можеш продавати мене... Хоч і в цирк.

— Ні, — він раптом відчув себе злодієм, якого застали на місці злочину. — Ні, що ти... Ні...

— А навіщо ж я тобі потрібна? — здивувалася Тіар. — Ти шукав мене... Але не треба говорити. Дай, я подивлюся... на джмелів.

— Я шукав тебе, тому що ти Тіар! — її неуважна недбалість чомусь страшенно його зачепила за живе. — Хоч би яка ти була... Ти Тіар!

— Або Діар, — відгукнулася вона безтурботно. — Або Деор... Ім'я мені придумали. Придумали тому, що я своє власне — забула, отак...

Він відчув, як кров відливає від щік:

— Але... ні! У тебе... родима пляма на лопатці, ніби ромб!

Вона обернулася. Очі в неї були величезні — зовсім чорні, як дьоготь.

— Я не хотів тебе скривдити, — пролепетав він жалібно. — Тіар... Я не хотів...

Вона раптом посміхнулася. Так могла б посміхнутися королева, обдаровуючи милістю свого смиренного підданого:

— А... ти подивися. Підніми кофту й подивися...

Вона повернула голову. Зовсім царським жестом; якоїсь секунди йому привиділося, що диск сонця — монета, на якій викарбовано її гордий профіль.

Від міста бігли, розмахуючи сучкуватими палицями, двоє старих із головами, однаково зав'язаними шарфами. Один був трохи нижчий, а загалом, зовсім однакові.

— Пробач, — прошепотів він принижено.

Її одяг плутався в нього під руками. Під кофтою була сорочка, чиста, навіть, здається, накрохмалена, але єдиний гачок зачепився за щось і не бажав відпускати...

Старі бігли, й люди, які йшли трактом, із жахом сахалися від ціпків і брудної, заливчастої лайки; Ігар мигцем подумав, що це вони крохмалять їй сорочку. Щодня?

Гачок відірвався.

Вузька, мов лезо, біла спина й ряд гострих випнутих хребців. Він провів по них долонею — ледь торкаючись, благаючи пробачення...

І підняв сорочку вище.

Обидві лопатки в неї були чисті. Обтягнуті молочно-білою, якоюсь навіть блакитнуватою холодною шкірою.

* * *

Дивно, проте Ілаза очікувала настання сутінок. Чекала на появу вбивці; сиділа, притуляючись спиною до широкого стовбура, жувала травинку й дивилася, як опускається сонце. ТОЙ з'являвся, як правило, ще завидна, у недобру годину, коли в багатьох неспокійно на душі — між днем, який відходить, і приходом вечора. На межі. В сутінках, одним словом. Ілаза чекала.

Вона оглядалася й прислухалась — але поява тіні знову захопила її зненацька. Звичний переляк, мороз по шкірі; зусиллям волі вона себе опанувала. Підняла очі. Попросила серйозно:

— Можна... поговорити? З вами?

Ледь помітне здригання гілок. Добре, що вона не бачить співрозмовника. Вона боїться його побачити. Його присутність і так надто відчутна.

— Я... ви знаєте, я чим завгодно ладна заприсягтися, що більше не втечу. Тобто не спробую...

Вона затнулася. З ким вона розмовляє? З павуком, наділений мовою?!

— Я... дочекаюся Ігара. Ігар щасливий. Він усе зробить, як обіцяв. Я не буду більше бігати, битися... Я тільки хочу попросити.

Вона замовкла. Тиша. А раптом увесь цей час вона розмовляла з дурненькою білкою?!

Вона підвелася. Озирнулася; зробила кілька невпевнених кроків:

— Ви... тут? Ви чуєте?

— Звичайно, — неголосно озвалися в неї за спиною, і серце бухнуло, як обгорнутий рядниною молот.

— Не бійся... Я залякав тебе. Більше не буду. Годі.

Вона посміхнулася — жалібно й недовірливо:

— Я... хотіла попросити.

Слова прохання приготовано було заздалегідь. Ілаза довела до кінця всю гарну довгу фразу, знову посміхнулася — з натугою. Навіщо себе силувати, якщо він за спиною? Однаково ж не бачить її посмішок... а бачить — то не розуміє... а губи тріскаються і болять...

— Не можна, — серйозно відгукнулося плетиво гілок.

Вона чомусь чекала, що він не відмовить. Посмішка прилипла до її губів, зробилася вже зовсім безглуздою:

— А... чому?

У кронах, які дедалі темнішали, тихенько тріснув сучок. Навряд чи він зламав його випадково — швидше за все, клацнув навмисно для Ілази, щоб позначити своє справжнє місце розташування.

— Ти бачила курців «риб'ячої гриви»?

Ілаза пригадала. «Риб'ячу гриву» курила стара економка, давно, ще в Ілазиному дитинстві. У неї були дивні, начебто затягнуті завісою очі; дівчинка її побоювалася. На кухні казали, начебто в економки гниють мізки й незабаром полізуть із вух. Ілаза боялася — і все-таки з нетерпінням очікувала цього; на жаль, економку вигнали, перш ніж мізки в неї догнили остаточно...

А ще на базарі. Там вони сидять в особливому ряду, з люльками аж до пупа, сіролиці, з кепським запахом...

— Хочеш бути, як вони?

— Ні, — відповіла Ілаза перш ніж навіть подумала.

— Тому не можна. Я розумію, що тобі було хороше, коли я тебе вжалив... Але щодня не можна. Навчайся радіти життю просто так, без моєї допомоги... Небо світле, струмок чистий... Їжі начебто не бракує...

— Що ж тут радісного, — прошепотіла Ілаза ледь чутно. Кілька хвилин збігло в мовчанні; по тому на неї раптом зійшло осяяння:

— А ви звідки знаєте про курців «риб'ячої гриви»?!

Вона відразу злякано затнулася. З ким вона все-таки говорить?!

Над її головою тихенько рипнув смішок:

— Не бійся...

— Ви що... людина?

— Ні. Ти хіба не помітила?

Вона присіла. В останніх словах їй причулася погроза.

— А тобі цікаво, хто я?

Ілаза мовчала. Дивно й дико. Розмова в лісі з кровососом, зі страховиськом. «Хто?» — та павук же, величезний павук... Начебто можливі у світі такі тварини...

Вона згадала розправу із загоном, посланим їй матір'ю. Ці обплутані павутинням тіла... А вона ж не зносила рудого Карена. За те, що її мати... Усі знали й вдавали, що так і треба. А Карен глузував з її, Ілазиної, злості. Тепер Каренове тіло теліпається десь далеко в лісі — навіть не поховане...

Вона підняла голову. Крізь гілля зірки Хота не розгледити; навіть якщо уявити, що коли-небудь вона вибереться звідси — колишньою Ілазою вже не буде ніколи. І не побачить світу таким, як раніше.

Вона заплющила очі:

— Я боюся, що ви вб'єте мене не відразу. Вони... вмирали... погано.

Мовчання. Шелест листя. Довга-довга пауза.

— Але ти ж сама казала — Ігар щасливий? І зробить усе, як обіцяв? Ти підеш із ним, а мені залишиться...

— Тіар? Так?

Тихе скреготіння, але це вже не сміх. Від такого — волосся сторч...

— Так. Тіар.

Вона стомлено простягла ноги. Її сукня подерлася, вона більше не світла, ні — темно-сірою стала її вінчальна сукня. Придасться й для жалоби.

— Тіар же точно людина? Жінка? Навіщо... вона?

Темрява не відповідала. Ілаза згорбилася, підтягла коліна до підборіддя:

— На світі є хвороби... мор... голод, розбійники... Тіар, може, й умерла. Ігар... він... — їй раптом зробилося страшніше, ніж досі. Вона вперше серйозно подумала про те, які випробування чигають на Ігаровім відчайдушнім шляху. — Ігар... зробить усе, що може зробити людина. Але якщо і його... — Ілаза хотіла сказати «вб'ють», та слово не зійшло з язика. Стережися таких припущень. Не можна завчасу лихо накликаючи...

— ...якщо Ігар не встигне, — закінчила вона твердо, — ви могли б убити мене... не боляче?

Рипуча усмішка. Погойдування гілок. Згори зірвався листочок і опустився Ілазі на коліна:

— Зарано здаєшся. Замало віриш... Піди поглянь на зірку. І побажай йому удачі. Я теж чекаю. Я дуже чекаю. Він прийде.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

* * *

Покажчик доріг схожий на їжачка. На суху квітку з розчепіреними пелюстками-колючками; під покажчиком добре сидіти, прихилившись спиною до старого стовпа, і думати про життя.

Тому що життя неабияк нагадує покажчик, який мирно порипує над твоєю головою. Ось ти звернув праворуч; ось другий ти зупинився, міркуючи, і теж звернув праворуч, але відстав від першого-тебе, а другий-ти йшов тим часом, нікуди не звертаючи, і ось вони розходяться все далі й далі, твої шляхи, а ти безпорадно сіпаєшся, силкуючись із безлічі інших-себе виловити себе справжнього...

Ігар заплющив очі. Сонце напекло голову, тому й множить-ся все в очах, тому й дробляться шляхи... Адже провінція Ррок насправді неозора. Мураха плазує величезним голим столом у пошуках однієї-єдиної крихти й плазуватиме довго, все мурашине життя... А якщо стіл не гладенький? Якщо це стіл, залишений після розкішного бенкету, завалений обгризеними кістками, залитий соусом і вином?!

...Тепер він може зізнатися собі, що в цьому її, мурашчине, щастя. Провінція Ррок занадто, занадто велика, у ній забагато жінок; можна не думати про те, як із тією, єдиною, чинити. Як тягти живу, ні в чому не винну людину на страту. Невинну, бо важко уявити провину молодій жінки перед лісовим чудовиськом, кровососом у сірому павутинні...

Пінка, яку він звик називати Тіар. Скалка, що засіла в серці до кінця його днів... Щоправда, днів цих залишилися дрібка. Тому що зірка Хота незабаром опуститься за обрій.

Самообман. Він не кат за покликанням; він навіть із примусу не дуже-то кат. Запитай у того хлопця, торговця хустками — він спростує, він доводитиме зворотне; запитай у Лжетіар на прізвисько Пінка — вона пояснить дохідливо й просто. Запитати б у Отця Служителя — той почне туманно розтлумачувати заповіт Святого Птаха, просторікувати про його золоті палати, куди не можна ввійти злочинцеві... А йому, Ігарові, й на палати начхати вже. Він найнявся б за підмайстра до справжнього ката, адже без цього вміння загине Ілаза.

Прорипів повз нього навантажений мішками віз. Візник їхав собі, не звіряючись із покажчиком — місцевий, видно, давно дорогу знає...

Потім з'явився мандрівник. Справжній, у довгополому плащі, з ціпком; Ігар мимохить посміхнувся. Плащ такий довгий, що плутається і брудниться, гірлига марна, якщо тільки не відбиватися нею від собак... А собаки в цих місцях якісь дрібні та сумирні, тож тягає наш подорожанин свій ціпок для того тільки, щоб нагадувати блукачів, якими малюють їх на дешевих лубках...

Мандрівник зупинився. Скосив на Ігара око, підійшов до покажчика, довго ворухив губами, розбираючи темні, вкриті доріжками червиць літери.

— На Олок... На Требур... А... Мокрий Ліс... Туди?

Ігар не відразу збагнув, що запитали в нього. Кивнув ствердно — насправді хто його знає, де цей Мокрий Ліс, чи туди вказує широке брудне ручисько, подряпане погано відшліфованим ціпком. Мандрівникам властиво блукати — ось хай і блукають собі, навіщо йому Мокрий Ліс...

Довгий ніс під каптуром кумедно зморщився.

— Я, це... Скит там, біля Мокрого Лісу, Гніздо, так же?

У Ігаровій душі щось тихенько й неприємно стислося. Дряпнуло, ніби залізом об скло: скит...

Мандрівник тупцював. Це був дуже балакучий мандрівник; коли такий балакучий, то сиди вдома, плещи язиком перед ворітьми, а самотні мандри налаштовують на мовчання й, так би мовити, заглиблене самоспоглядання... Втім, для декого тривала мовчанка дорівнює утриманню від справляння природної нужди. Ігар криво посміхнувся — мандрівник знайшов співрозмовника, який сидить без діла під стовпом край шляху, й вдовольнить зараз потребу свою... Виговориться, тобто.

— Я, — мандрівник закліпав, перекидаючи ціпок із руки в руку, — я це, у скит... у Гніздо йду. Нарадили мені... у Святого Птаха правди запитати. Дочка моя, бач, від рук відбилася, знайшла собі блукача якогось... Ні пики, ні звання... І коли, мовляв, не поєднаєте нас, то втечемо, каже, до Вівтаря... Що тут робитимеш? Із цих, що до Вівтаря подаються, половина зникає безвісти... А женишок же, тьху... Хочу ось дочку в скит віддати на якийсь час — нехай отямиться трохи...

Ігар відвернувся. Мандрівник якось відразу зробився йому неприємним; нехай замовкне. Йому, Ігарові, потрібна тиша, щоби пригадати як слід ті щасливі два місяці, на які Ілазіна мати віддала доню в Гніздо — теж, мовляв, щоб оговталася...

Не те щоб їм було так уже легко зустрічатися, однак йому здавалося, що він скрізь відчуває на собі її погляд. Коли займався повсякденною роботою, коли порпався в старих манускриптах, коли слухав уроки Отця Розбивача... Той, бідолаха, натішитися не міг послушником, який раптово так просунувся вперед у складному мистецтві «пазурів і дзьоба». Ігар не стомлювався, годинами танцюючи з маленьким вигнутим «пазуром» у одній руці й довгим колючим «дзьобом» у другій, закручую-

чись у спіраль, раз у раз нанизуючи на лезо власну тінь, яка намагалася вислизнути; йому ввижались блискучі Ілазині очі в темній щілині вікна-бійниці.

...І тільки перед лицем Птаха Ігар забував про Ілазин погляд. Наодинці з Птахом він належав єдиному тільки Птахові; можливо, як зрозумів він потім, Ілаза ревнувала. І перемогла зрештою, бо заради неї, коханої, він пішов з поклоном до Вівтаря та скинув, залишив у траві храмовий знак...

— ...То до вечора думаю й добратися, — мандрівник знову кліпнув. Повіки в нього виявилися жовтими, як черепашине черево.

Ігар кивнув — неохоче, так, що заболіли шийні хребці. Мандрівник востаннє кліпнув — і пішов геть, замітаючи шлях полами плаща. Ігарові схотілося наступити на край тканини, щоб почути тріск і обурений вигук.

Він підвівся, силуючи затерпле тіло, як погонич — упертого віслюка. Подивився вслід мандрівникові; повернув у протилежному напрямку, радіючи, що вдалося одурити долю й спростити вибір. Тепер він може, принаймні, пояснити собі, чому обрав цю дорогу, а не іншу. Хоча долі, здебільшого, нічого не вдається пояснити...

Ігар устиг зникнути за ріденьким лісочком, коли з того боку, звідки він з'явився сьогодні вранці, на перехрестя вилетів озброєний загін.

Їх було семеро; ні на шкіряних куртках, ані на високих капелюхах із обвислими крисами не було жодних відзнак, хоча досвідчене око нізащо не прийняло б вершників за випадкових подорожан, які прямують до міста в справах і про всяк випадок прихопили кожен по шаблі. Ватажок загону знову ж таки нічим не вирізнявся зовні, однак саме до нього обернулися всі голови, коли кавалькада зупинилася біля того самого стовпа край шляху.

Вдалині ще манячіла постать у довгому плащі та з ціпком; не гаючи часу, ватажок віддав короткий наказ, і вісім коней (восьмий — запасний) щодуху кинулися навздогін за довгополим.

Подорожній озирнувся. На замурзаному обличчі відбився переляк, він поквапливо відступив загонові з дороги; наступної миті світ стемнів йому в очах.

Ігар крокував своєю дорогою, і тому не бачив, якими лютими та вдоволеними зробилися обличчя вершників. Він не бачив, як ватажок жестом звелів підвести бранця ближче, як мандрівець, чиї ноги запліталися від немилосердного удару по голові, став перед його вдоволені очі та як задоволення у цих очах поступово змінилося роздратуванням і люттю:

— Барани! Це ж старий шкарбун, а то шмаркач повинен бути!

Ігар не бачив, як мандрівець, який згубив на той час і плащ і кийок, вовтузиться в рові на узбіччі, дякуючи Святому Птахові за щастя zostатися живим, і з трепетом дослухається до стукоту копит, який згасає вдалині.

Ігар ішов, брів, волочив ноги, й на душі в нього було тяжко.

Слово «Гніздо», не один раз вимовлене мандрівником, не хотіло йти з думки. Воно повторювалось, як луна в замкненій ущелині, то гучно, то тихо; крізь курний пір'їй, що затопив узбіччя, проступали докірливі очі Птаха. Птах — пробачить... Тутешній скит — інший скит. Не той, чю гідність навіки понижено вчинком послушника Ігара; інше Гніздо, яке живе за тими самими законами, але й Отець Вищепоставлений там інший, і Дізнавач... І послухники всі незнайомі. Й Отець Служитель не поглядатиме на Ігара з тим виразом, який так часто змушував його червоніти й боятися. Скит — єдине місце, де він може розповісти все. Гніздо — притулок, де можна сховатися. У тому числі й від себе...

Тому що він переможений. Він не вміє розплатитися за життя Глази життям іншої людини — і не встигне вже навчитися...

Ігар брів по пояс у траві; дорога залишилася за спиною, а він не помітив, коли звернув з неї. Нестерпно тягти цю ношу самотою. Чому він раніше не подумав про Птаха?! Боявся, вважав себе нездоленим... Але Птах — пробачить. А скит нехай карає, Ігар без слова прийме все, гірше, ніж є, однаково не буде...

Він спіткнувся й упав, не став підводитися. Перед очима в нього парувалися в хащі трави двійко червоно-чорних довгастих жучків; він цнотливо відвернувся, вдихаючи запах землі й життя. Як хороше. Є нора, в яку він заб'ється. Глибоко... Дабат.

Невидимим звідси шляхом вимогливо процокали кінські підкови. Невідомий загін поспішав туди, куди він, Ігар, уже ніколи не потрапить.

* * *

Учитель хвалив її дедалі частіше; замість соломинки з кутика його рота тепер постійно визирала біла гарбузова насінинка. Дівчинка навчилася читати легко й без затримки — замість абетки їй вручили пошарпану книжку з історіями, у яких звірі говорили, а люди поводитись, як дурники. Вона сміялася, читаючи; у такі хвилини Ліль збентежено поглядала на неї. Ліль незрозуміло було, що смішного можна побачити на білих, поцяткованих значками аркушах.

Хлопчиська вблагали Велику Фа, й тепер після уроків їм було дозволено ходити на замерзлий ставок під наглядом веселої чорнобривої служниці; Ліль довго сопла, канючила й пхинькала, поки нарешті їй теж дозволили.

Дівчинку Велика Фа й слухати не стала. Ні без нагляду, ні під наглядом — шлях з подвір'я було заказано. І вже тим більше не могло йтися ні про який ставок.

Книжка з кумедними історіями перестала її тішити. Хлопчаки збиралися на ставок, вихвалялися один перед одним дерев'яними ковзанами на залізних полозах — їх слід було прив'язувати до ніг і ковзати по кризі. Щасливий Карі був одноосібним власником старих тріснутих ночов — у них каталися з гори й за право з'їхати Ліль платила малому стрічечками, скельцями, старими пряжками від черевиків; дівчинка похмуро думала, що так численні схованки Ліль незабаром збідніють, не доживуть до весни. Сама вона могла лише блукати подвір'ям, кидати грудки снігу в намальовану на паркані мішень і плутатися під ногами у постійно заклопотаних, стурбованих дорослих.

Далі Яр застудився — мати його виявила, що ніс у сина мокрий і спухлий, без розмов відняла в зарюмсаного хлопця й шубу, і шапку. Ярові ковзани залишилися без нагляду; коли хлопчиська й Ліль пішли на ставок, дівчинка залізла під ганок, де зберігалося зазвичай усе Ярове майно, і витягла звідти скарб.

Ковзани виявилися їй якраз по носі. Ну точнісінько. Начебто Ярів батько вистругував їх, приміряючи до її чобітка.

Цілий день вона незграбно ковзала по втопаному снігу на подвір'ї — однак перед поверненням дітей зніяковіла й сховала Ярові ковзани туди, де вони лежали досі — під ганок. І з тугою подумала, що наавтра Яр, звичайно ж, видужає...

Яр дійсно чхав уже рідше — однак мати за допомогою болісної процедури зазирнула синові в горло й нікуди не пустила його, а на протести відповіла потиличником.

Ліль і хлопчиська пішли; дівчинка відчула, як усередині в неї прокидається якесь пекуче, нестримне бажання. Росте й розпирає, і здається, що вмреш, якщо не зробиш, якщо не зважишся...

Удень хвіртки не замикали. Дорослі заклопотані були хто на кухні, хто в повітці, хто в майстерні; дівчинка взяла Ярові ковзани під пахву та прослизнула у вузьку, боязку щілину ледь прочиненої хвіртки.

За ворітьми сяяло сонце.

Дівчинка була вражена: чому там, на подвір'ї, вона цього не помічала; сніг горів, іскрився, розстелявся від обрїю до обрїю, біля ставка чорним мереживом сплелися голі гілки трьох високих беріз, і звідтіля чулися вереск і сміх, і вигуки, й регіт, і заливчасті голоси...

Вона примружилася. Затулила обличчя долонею; на мить запаморочилася голова, але дівчинка впоралася з собою. Ковзани під пахвою, і здається, що від оббитих залізом ползів тіло свербить. Нестерпне відчуття...

Вона побігла. Закричала щось веселе й дурнувате, просто так, знаючи, що її ніхто не чує; зі схилів до ставка котилися ночви, накривки від діжок, і навіть маленькі дерев'яні сани — на дівчинку, яка в захваті зупинилася віддалік, ніхто не звернув уваги.

Тоді вона розігналася — і поїхала вниз на власному озадді.

На кризі виявилось холодно й жорстко; серед безлічі збуджених дітлахів погляд її відразу розшукав братів і Ліля. Вікі катався легко, вміло, з форсом; маленький Карі здавався клишоногим, бо широко розставляв короткі ніжки у величезних чоботях, а Ліль гасала на одному ковзані, й за нею на мотузці

волочилися по льоду ті самі знамениті ночви. Коли Ліль різко гальмувала, ночви з розгону били її під коліна й мала якимось дивом трималася на ногах.

Дівчинка відійшла подалі й припасувала до чобіт ковзани; на льоду виявилось значно складніше утримувати рівновагу, вона кілька разів гримнулася, боляче вдарилась коліньми, але сверблячка від оббитих залізом полозів не вщухала, й ось вона вже стала, балансуючи руками, а ось крок, перший крок, і лід сліпуче блищить, і здається чомусь смачним, і хочеться лизнути його...

Збоку вона, певно, мала незграбний вигляд. Падала через кожні три кроки, — але їй здавалося, що вона птах і ширяє над озерною гладінню. Ставок лежав під сонцем, неначе кругла блискуча тарілка з чорною щербинкою ополонки; дітлахи котилися по крижаній тарілці, мов горошинки, й дівчинка, вся обкачана в сніг, приголомшена сміхом і гамором, теж реготала. Уже виходить, уже виходить, швидше, ще швидше...

Потім до неї підкотив червонощокий Вікі з очима, схожими на круглі сливи:

— Ти що, втекла?!

Вона не могла зрозуміти, чого більше в його голосі — обурення чи поваги. У своїй вухатій шапці він здався їй схожим на снігового зайця; вона не витримала й розсміялась, і він, попри очікування, посміхнувся у відповідь:

— А хочеш на ночвах?

Карі не вимагав платні; провалюючись ковзанами в сніг, дівчинка знову видерлася на високий берег, і Вікі, який підтягував на мотузці тріснуті ночви, глузливо примружився:

— А не злякаєшся? Не обмочишся з переляку, га?

Вона мовчи мотнула головою; поли шуби наповнили ночви по вінця, вони відразу зробилися важкими й неповороткими, але Вікі й Ліль підштовхнули позаду — і дівчинка відчула, як ночви перевалюються через край, через ребро, яке відокремлює рівнину від гори...

Увесь вітер світу кинувся їй у обличчя й забив подих, але вона все одно не дихала б — у неї завмерло серце. Вона мчала крізь зимовий день, як пущена стріла, й чорні постаті дітлахів розмазувалися в русі, розмазувався білий сніг, який палав вог-

нем, а попереду манячіло щось чорне, теж мчало, наближалося...

— Поверта-а-ай!!! Ополонка-а-а!!!

Ночви підстрибнули. Вилетіли на лід, закрутилися дзигією; поряд промайнула чорна поверхня не замерзлого джерела. Тонка крига по краях ополонки здавалася прозорою, зовсім уже цукровою; днище ночов заскреготіло по твердому, в дівчинки замакітрилася голова, а по тому раптом виявилось, що ночви стоять біля самого протилежного берега, діти волають і катаються, як раніше, щоким в неї саднять і горять, зате вона знову може дихати...

Вікі, дивно блідий, без шапки, схопив її за плечі:

— Ти що?! Ти чого?! Керувати ж треба, ти ж у ополонку...

Похитуючись, мов п'яна, дівчинка вибралася з ночов.

Вони всі заюрмилися навколо — Вікі, Карі, Ліль; усі говорили одночасно, а вона тільки щасливо посміхалася, здивовано дивлячись на перекинуті ночви й досі ще переживаючи захват вільного снігового падіння.

Далі її брутально схопили за плече.

Велика Фа заступила собою півсвіту. Її малі очиді глибоко втонули у провалах під лисими бровами; тонкі губи трусились, і з першим же словом, яке зірвалося з них, політ дівчинки скінчився.

Важка рука відкинула її голову так, що ледь не репнула шия; і ще ляпас, і ще, і сльози, які ринули самі по собі, перемішалися з червоним, що капало на сніг.

— Мерзотниця!

Жалібно заплакала Ліль. Щось, збиваючись, пояснював Вікі; дівчинку вже волокли за руку, волокли геть від цікавих, здивованих, переляканих очей. Кров капала, відразу губилась у снігу, й волочилися на мотузці надтріснуті ночви.

...Посеред подвір'я горіло багаття.

Карі, який зустрічав різку без сліз, плакав ридма; Яр не вийшов із дому, Вікі втягнув голову в плечі, а Ліль дивилася вбік, начебто все, що тут відбувалося, її зовсім не обходило.

На багатті палили ночви. Палили разом із заповітними ковзанами й декількома непотрібними ганчірками, які трапилися під руку; Велика Фа підносилася над багаттям, незворушна, мов кат.

Дівчинка дивилась, і сльози в її очах були гарячими й лихими:

— Заждіть... Ось повернеться Аальмар... Ось він тільки повернеться, я йому розповім... Він усім вам покаже... Нехай тільки повернеться...

— Дурепа ти, — брутально сказала чорнобрива служниця. — А якби ти втонула?! Що б тоді пан Аальмар нам усім показав, га?

Дівчинка відвернулася. Вона ненавиділа Велику Фа так люто, що на відповідь служниці вже забракло сили.

* * *

— ...То в чому ж саме, конкретно ти каєшся? Вислови чітко і зрозуміло — нам буде легше розмовляти...

Скит, у якому виріс Ігар, був меншим. Меншим і якимось тьмянішим; він зрозумів це, коли проходив довгим, ніби вулиця, коридором, стіни якого були суцільно вкриті карбованими обличчями — так Гніздо увічнювало пам'ять тих, хто протягом сторіч служив Птахові в цих стінах. Обличчя зовсім не схожі були на парадові портрети — занадто живі, занадто виразні. Й Ігар із жахом уявив, що йде коридором крізь мовчазну юрбу й безліч гідних, шановних людей дивиться на нього з бридливою поблажливістю.

У тому Гнізді, де промайнули його дитинство та юність, був коротенький коридор із гіпсовими барельєфами. Згодом його очі так до них призвичаїлися, що перестали помічати — як зрізи дерева на підлозі, як тонкі ґрати на круглому вікні, як родимку на підборідді Отця Вищепоставленого...

Тутешній Отець Дізнавач був куди молодший за того, що колись приймав Ігара в скит. Йому не було, мабуть, і сорока; з першого погляду Ігар вирішив з полегкістю, що ця люди-

на напевно м'якша та покладливіша, ніж належить на його посаді.

Тепер він дедалі глибше розумів свою помилку. Той, колишній Дізнавач був просто лагідним добрягою. Якщо, звичайно, порівнювати з чоловіком, який сидів зараз перед Ігаром у високому різьбленому кріслі.

Власне Ігарове озаддя містилося на самім краечку точнісінько такого самого крісла, зручного та привабливого; ось тільки сиділося йому як на голках. Краще б уже стояти.

— Отже, в чому?

— У всьому, — промовив Ігар швидко. І низько опустил голову, щоб каяття його здавалося щирішим.

Отець Дізнавач коротко зітхнув:

— Я попереджав тебе на самому початку розмови... Спробуй якомога менше брехати. Якнайменше, якщо вже зовсім не можеш... утриматися... Отже?

Ігар мовчав.

Напевно, слід було сказати: він кається в тім, що надав перевагу звичайній жінці перед шляхетним служінням Птахові. Особливе каяття пояснюється тим, у який спосіб він продемонстрував свій вибір: Вівтар, як відомо, дарований не Птахом і служить не йому. Вівтар не приймає інших святинь, крім любові й цноти, не зносить чужих амулетів і не скоряється нічиїм законам; Вівтар у цьому світі сам по собі. Отже, Ігар зрадив Птаха, втік зі скиту й скинув перед обрядом храмовий знак...

У всьому цьому варто каятися в першу чергу, а ось каяття нема. Через те, що не вберіг Ілазу — навиворіт ладен вивертитися від горя й сорому. Через те, що брехав безногій Пінці... Те, що жорстоко й безсоромно пограбував цього нещасного торговця хустками — чим завгодно готовий залагоджувати... Навряд чи Отець Дізнавач зрозуміє таке.

Він мовчав, адже брехати було безглуздо й небезпечно.

Отець Дізнавач покрутив у пальцях кульку духмяної смоли; заклав за щоку, задоволено примружився:

— Власне, найстрашніша кара, яку я готовий до тебе застосувати — це видворити назад на шлях, з якого ти й зішов... Навряд чи ти цього хочеш. Але й гірше, ніж було, теж не буде вже, чи не так?

Ігар і далі мовчав. Коли рибку смажать на двох пательнях почергово, їй теж, імовірно, здається, що краща та, на якій її, рибки, зараз нема...

— Усі послухники час від часу відчують потребу втекти, — замислено мовив Отець Дізнавач. — Інша річ, що я... у нашому скиті до цього не доходить. Або ти маєш щастя служити Птахові та приймаєш на себе пов'язану з цим відповідальність, або ні... Отак і з тобою. Ти... з самого початку кручений, зроду з якоюсь хибою. Ти й зараз не сказав мені всього. Я міг би дізнатися про це «все», та що там — просто випатрати тебе, як білку... Але я й без того чудово розумію головне твоє лихо. Ти несподівано виявив, що сам упоратися зі своєю долею неспроможний, що світ великий, на шляхах холодно й брудно, що ножі ріжуть, а піки колють, що тобі когось дуже шкода, та допомогти ти не можеш, а тим часом практично нікому не шкода тебе... І твоїй душі неприємно та жорстко, бо ти наділений сумлінням, а можливістю жити з ним у згоді — не наділений... І тоді ти згадуєш, що єдина істота, яка від тебе нічого не жадає, — Святий Птах... І ти йдеш до нього не тому, що покаявся, а тому, що впав у відчай. А це вже дуже різні речі, Ігаре. Гадаю, що не пуцу тебе до Птаха.

Ігар підняв голову. В очах Дізнавача не було ні натяку на співчуття. Ні тіні.

— Чому б Птахові не вирішити самому? — запитав він глухо, тому що горло стисло, й не від сліз, а швидше з люті. — Він завжди ставився до мене... поблажливо...

Він зрозумів, що вжив не те слово, але повертати назад було запізно. У Дізнавача піднялися кутики рота:

— Поблажливо...

У тоні його почулося складне, ледь вловиме глузування; Ігар не витримав і втягнув голову в плечі. Дарма він звернув зі шляху, аби постукати в цю браму. Дарма.

У двері пошкреблися. Увійшов послухник, ледь старший за Ігара, в чепурній вовняній курточці та з учнівським «пазуром» при поясі:

— Отче Дізнавачу... Отець Вищепоставлений звелів на словах передати, що ті семеро вершників, які нешанобливо стукають у браму... Що він просить вас розглянути їхнє бажання та вчинити згідно з... згідно...

Послушник збився, почервонів і вклонився. Ігар відчув раптом холод, крижаний сплеск, який зародився десь у шлунку й миттю охопив його цілком; він уявлення не мав, навіщо біля брами скиту виявилися семеро нешанобливих вершників, однак тіло його знало, ймовірно, більше.

Отець Дізнавач теж знав більше. Вивчив у деталях схилене тім'я вісника й перевів важкий погляд на співрозмовника в кріслі навпроти:

— Хто це, Ігаре?

— Не знаю, — вичавив той, і був цілком щирим.

Отець Дізнавач зітхнув:

— Що ж... Спробуємо ще раз: хто це?

Обличчя його раптом заповнило собою всю кімнату, а очі, мов двос зубатих кротів, вгвинтилися Ігарові в душу.

— Не... — Ігар сахнувся, затуляючись рукою, — тре...

— Та хто тебе чіпає, — Дізнавач відвернувся з вдаваною байдужістю. — Ну?

— ...Хто завгодно, — Ігар чомусь із ненавистю подивився на парубійка-посланця, на «пазур» при його поясі; там, де він виріс, послушникам не дозволялося ходити зі зброєю поза заняттями Отця Розбивача. — Це може бути хто завгодно... Всі вони...

Він не уточнював, хто такі ці «всі». Передбачалося, що Дізнавач сам здогадається, яку долю готують Ігарові ці вершники біля воріт. І вчинить, за висловом послушника-гінця, цілком «згідно»...

Дізнавач приплющив очі:

— Розумію. Ховаючись у цих стінах, ти втікав не стільки від мук хворого сумління, скільки від кулаків, кинджалів і мотузок. Ти вирішив, що кара, накладена на підранене пташеня його великодушними батьками, виявиться куди м'якшою, ніж помста великого світу... який женеться за тобою. Так?

Ігар підвівся. М'язи в нього боліли — ймовірно, передчуваючи скору зустріч із кулаками, кинджалами й мотузками.

— Не так, — сказав він через силу. — Але тепер байдуже... Мені можна йти?

Послушник із «пазуром» витріщився на нього. Цікаво, подумав Ігар, який я в цих очах. Приблудне, божевільне, споганене

пташеня, добряче пощипане десятками котів. Не слухайся свого норову, хлопчику — ніколи не втрапиш у таку халепу. Святий Птах убереже.

Дізнавач потягнувся зовсім домашнім, ледачим, не відповідним чинові рухом; теж легко підвівся:

— Що ж... Ходімо, Ігаре.

Послушник біля дверей шанобливо відступив; Дізнавач пропустив Ігара перед собою, у темряві коридору виявився ще хтось, шанобливо схилений і страшенно цікавий — але Ігар не дивився. Зсередини будівля нагадувала не гніздо, а швидше мурашник — такі само численні вузькі, низькі хідники, коридори, повороти... Ігар чекав, що Отець Дізнавач звелить послушникові видворити його — але потім зрозумів, що той бажає простежити сам. На власні очі переконався, що зозуленя полишило Гніздо. Дабат.

Він втягнув голову в плечі. Якось не хотілося думати про Рукавичку Правди — але ж саме з нею зустріч була найімовірнішою... Бо якраз Ілазіна матінка має до Ігара найбільші претензії. І тільки вона якнайменше схильна пробачати.

Біля відчиненої брами стояв, неухважно роззираючись, невисокий чоловік доволі похилого віку з двома «пазурами» при поясі, сивою щетиною навколо великої лисини та шовковими «крильми», які розслаблено здригалися на вітрі; усякий, хто хоча б чув щось про побут Гнізда, негайно впізнав би в ньому Отця Розбивача. Більше біля брами не було нікого; Ігар похмуро подумав, що дисципліна в Гнізді цілком «згідна». У тім скиті, де він зріс, у такій ситуації під ворітьми давно зібралася б зграя послушників.

Йому було холодно. Він поступово замерзав, ідучи коридорами в супроводі Дізнавала, — тепер же його просто лихоманка біла, постійно хотілося охопити руками плечі, щоб хоч трішки зігрітися.

У щілину між стулками брами заглядали похмурі, настожені обличчя; поява Ігара відбилася на них лютою радістю. Частіше запирали, замотали головами злі, роздратовані очікуванням коні.

— Цей! — задоволено повідомили крізь браму. — Отці, гля, самі зміркували, що до чого... Ну й нюх, так твою перетак... —

нешанобливі вершники лаялися через слово, але не злобливо, а швидше задоволено, з якоюсь катівською радістю.

— ...За шмаркачем підкови збивати...

— Сюди, чого став! Відчиняй, відчиняй... — у вусі білявого вершника з тонкими губами поблискувала мідна сережка; рука в рукавичці лежала на держаку батога.

В Ігара занила спина. Він озирнувся на Дізнавача — просто так, без надії; Дізнавач дивився в небо — замислено, відчужено, начебто панянка на першому побаченні.

— Ну, звісно, це по мене, — сказав Ігар, хоча потреби в цих словах не було жодної — всі й так чудово розуміли. Отець Розбивач почухав лисину, залишив на ній п'ять червоних смужок і начебто випадково штовхнув стулку брами носком чобота. Від цього ледь помітного дотику важка стулка здригнулась і відкрилася ще; щілина поширшала саме настільки, щоб пропустити худорлявого парубійка на кшталт Ігара.

Його занудило. Тобто, стало страшно до нудоти; на широкий лопух під парканом опустилася зелена муха — саме така, як ті, що смарагдово поблискують на розплющених очах небіжчиків. Дивлячись на муху, Ігар зрозумів раптом, що з власної волі за браму не вийде. Нехай його тягнуть, штовхають, волочать... Нехай брудняться, чого там... Гніздо, в якому він виріс, уже віддавало його — холодним мовчанням Отця Вищепоставленого... Якщо пташеня випало на шлях — Гніздо не допоможе йому. Гніздо не прийме його, бо в нього тепер чужий запах, бо він брудний і підранений...

— Це по мене, — почув він власний голос, на диво спокійний і майже безтурботний. — Так...

Крок. Кругле кінське око без жалю; ще крок. За ворітьми діловито розмотували мотузку; ось і все.

— Одну хвилину, — неголосно сказали в нього за спиною, і він завмер, а зупинятися в жодному разі не можна було, бо мужність ось-ось мала його полишити.

— Одну хвилину, Ігаре... Ти обирав би між... своїм невдоволенням сумлінням і сталістю Птаха?

Ігар зрозумів не все. Він не був зараз готовий до абстрактних міркувань, і слова Дізнавача ковзнули повз його розум, однак у інтонації отця він вловив таке, що вселяло надію.

Він озирнувся. Дізнавач дивився прямо на нього, і в його очах не лишалося й сліду колишньої неуважності:

— Якщо ти приходиш до Птаха, то... приходиш увесь. До решти. Зараз. Розумієш?

Ігар розумів зараз єдину й дуже просту річ: за ворітьми тупцює, чекаючи на нього, довга, болісна смерть. Інше... Птах зрозуміє і пробачить.

Він повільно кивнув:

— Приходжу... весь. До решти. Зараз.

Обличчя Дізнавача розпливлося перед очима, зайняло півнеба, звідкись збоку почулося протяжливе, здивоване:

— Ну ти й кручений... ну й кручений...

— Це правда! — вигукнув Ігар.

І це стало правдою.

Він раптом заспокоївся. Замість мук і метушливості з'явилося ясне, спокійне усвідомлення істини: Ілазу не врятувати. У жодному разі не врятувати; можна ще тисячу разів помилитися й зробити нещасними тисячу людей, але краще прийняти світ таким, яким він є. І спокійно глянути у вічі Птахові.

— Добре, — сказав Отець Дізнавач, і обличчя в нього було вже звичайним обличчям не старого ще, впевненого в собі, схильного до сарказму чоловіка. Тепер цілком добре... Дабат.

Отець Розбивач, який увесь цей час також споглядав небесну синяву, м'яко взяв Ігара за плече й відіпхнув углиб подвір'я. За ворітьми рикнули відразу кілька голосів — роздратовано, нетерпляче.

— Помилочка, добродію, — приязно повідомив їм Отець Розбивач. — Парубійко передумав, виявляється... Просимо покірно звільнити майданчик, бо коли який-небудь смиренний подорожанин забажає постукати у браму Гнізда, то ви, з дозволу сказати, йому застите...

Дивно, як за час усієї цієї довгої тиради старого жодного разу не перебили. Напевне, тому, що втратили мову від обурення й гніву; втім, варто було Розбивачеві скінчити, як по той бік відчиненої брами вибухнули найдобрішою лайкою.

Разбивач замислено озирнувся на Ігара — по шкірі в того пробіг мороз — і раптом, невловимим рухом витяг із піхв «пазур» і кинув його руків'ям уперед.

Ігар насилу піймав. Ніколи в житті в нього не було хорошої реакції, він давно не тренувався, боявся, думав зовсім про інше; тому «пазур» ледь не вдарив його руків'ям по носі. Разбивач поморщився:

— Ну, покажи... На що ти здатен, покажи-но...

Брама розчинилася. Не без участі парубійка-послушника з учнівською зброєю на поясі, котрий, виявляється, увесь цей час був тут і все бачив... Брама розчинилася широко й гостинно, і сім пар очей вп'ялися в Ігара з лютим нетерпінням.

За мить у повітрі зависла мотузка. Тобто обімлілому Ігарові здалося, що вона зависла, насправді вона летіла, розмотуючись, обертаючись петлею, готуючись вчепитися йому за горло...

Він присів. Прийом називався «птаха на водопої», але він усвідомлював, що показує швидше «жабу на листку латаття». Мотузка доторкнулася до «пазура» і роздвоїлась, і впала, змією поповзла по розтоптаній копитами трави.

Кінські груди, круглі й тверді, як величезні коричневі кулі. Одна з білою міткою; Ігар вертівся, вислизаючи з-під копит, виробляючи «пазуром» фігури, яких його ніхто ніколи не вчив. Здається, він придумував їх на ходу — незграбні, незугарні, здебільшого безглузді; коні задкували, лякаючись блискучої криці, а вершники, які спочатку розгубилися, дружно вихопили сім плетених шкіряних нагаїв.

Він почав заходити на цілком пристойного «птаха, що злітає», коли пекучий удар вивів з ладу його кисть разом із блискучим «пазуром». Другий удар, цього разу ратищем піки, припав по спині; він непристойно скрикнув, звалився під ноги коням — і побачив у синьому небі розпростерту в польоті постать із тугими перетинками «крил» між рук і ніг.

Коротко скрикнув хтось із вершників. Поряд із Ігаром упав на траву нагай; істерично заіржав кінь, брязнув здавлений голос, яким віддавали наказ; Ігар став рачки.

Вершникам якось відразу зробилося не до нього: Отець Розбивач стояв, бавився своїм другим «пазуром»; ліва рука в нього була піднесена, й на пружному, ніби вітрило, блискучому «крилі» Ігар побачив вишите шовком око, кругле, наче мішень.

— Добродії, — голос Розбивача не підвищився й на півтону, — кажуть вам: юнак передумав із вами вирушати... Він не

хоче, добродії. Не варто наполягати, та ще й із застосуванням сили...

Білявець із сережкою у вусі брудно вилаявся й заніс був над Розбивачем батога, однак товариш його, несподівано верткий як на його комплекцію, рвонувся й устиг спіймати того за руку.

Невідомо, що хотів сказати цей поміркований чоловік. Невідомо, які спонукання були в нього, хоча навряд чи він те робив з огляду на милосердя й добро; білявий заревів, відкидаючи його руку, й кілька секунд Ігар, який ще й досі стояв рачки, та Розбивач, який бавився «пазуром», спостерігали за лютою сваркою.

Білявець лаявся темпераментно й винахідливо; всі аргументи супротивника, що так розлютив його, глушилися потоками лайки, в якій чутливе Ігарове вухо вловило «княгиня» і «не жити». Не жити, подумав Ігар приречено. Не жити тобі, білявцю, коли повернешся до господині з порожніми руками, без спійманого пташеняти...

Власник сережки думав так само. Він вперіщив батогом свого товариша, та повернувся до Розбивача, й Ігар здригнувся, хоча налитий кров'ю погляд білявця лише ковзнув по ньому.

— Йди геть, старий! Мені начхати... це щеня... геть!

І він замахнувся — цього разу шаблею.

Отець Розбивач невловимим рухом відступив убік і спіймав лезо полотнищем «крила», яке зробилося раптом пружним і твердим, ніби крицевим. Ігар чудово бачив — шабля впала згори, але не розрубила шовкового ока, а дивним чином нанизала його на себе; Розбивач крутнувся дзигою, і шабля вирвалася із руки в білявця та застромилася в землю за десять кроків від Розбивача.

Білявець знову заревів, уже як цілий табун скажених биків; майже так само голосно заревів загін, який спостерігав за сутичкою, і два однакові ножі майже одночасно полетіли Розбивачеві в груди.

Дзиґа прокрутилася двічі; відкинуті «крильми», обидва ножі встромилися в паркан — точно один над одним.

Зарипіли коліщата арбалетів. Все це набувало мерзеного, несподівано мерзеного вигляду; Ігар припав до землі, бажаючи й не зважаючи допомогти Розбивачеві — одному проти сімох...

...Або шістьох. Або навіть п'ятьох, бо кругловидий вершник люто кричав, що буде тільки гірше й треба вшиватись, а ще один, незворушний довгообразий хлопак, просто повернув коня й подався геть.

— Стріляй! — гаркнув білявий.

Стріли свиснули дружно й коротко. Там, де стояв Отець Розбивач, там, де за мить мав бути втиканий стрілами їжак — там зметнувся маленький безгучний смерч.

Стріли одна за одною злетіли в небо. І поляпали на землю, зганьблені й знесилені. Одна звалилася поряд із Ігаром, буре оперення несподівано нагадало йому черевце хруща.

— Не варто, — скрушно мовив Отець Розбивач, який виник на тому місці, де щойно був смерч.

І злетів.

Ігар ніколи не міг зрозуміти, як це відбувається — Розбивач відштовхнувся від землі, на мить завис, розпластав свої «крила», й «пазур» у його руці здався справжнім пазуром, тільки не пташиним, а швидше звіриним. Мить — і крилате тіло впало на круп вороного білявцевого коня, позад вершника.

— Назад! Назад! Назад! — надсаджувався кругловидий.

Ігар бачив витріщені очі білявого, лезо «пазура» біля самого його горла й напіврозтулений від жаху рот, де в нижньому ряду була дірка від вибитого зуба. Потім кінь заверещав і став дибки.

Крилата істота зісковзнула зі спини знавіснілої тварини,

— Наза-а...

Більше Ігар нічого не встиг розгледіти.

Його й вершників розділяла тепер несподівана, цілком безпечна відстань; двоє чи троє трималися за обличчя, і між пальців у рукавичках стікала кров. Вершники сварилися — один із одним, ніби скажені пси; тільки один не брав участі в загальній сутичці. Цей один сидів на землі, обома руками тримаючись за те місце, де зовсім недавно було вухо з мідною сережкою.

Отець Розбивач підібрав із землі Ігарів «пазур». Докірливо глянув на Ігара, стис губи; «крила» його, знову звислі, ліниво погойдував вітерець.

Парубійко-послушник зачиняв ворота; Ігар спіймав його глузливий, презирливий погляд. Знеславився ти, боєць. Це тобі не в шинку кулаками махати... Не до снаги.

— Тепер ходімо, — сказав Дізнавач. Схоже, бойова неспроможність Ігара залишила байдужим його одного; Дізнавачі, як правило, не зносять зброї.

Купка вершників, яка тужно понуро очікувала оддалік, нікого більше не цікавила.

* * *

Від розпаленого каміна струмував вогкий холод. Сніговий заєць сидів у дівчинки на грудях, і скільки вона не просила його — не бажав іти геть. Налягав дедалі дужче, блимав очима картоплинами, морщив ніс-вуглинку, говорив то гучними, то верескливими голосами:

— Обтерти б... Обтерти б зараз, згорить же...

— ...не чутно.

— Відвар готовий, накажете напоїти?

— Тихше! Тихше, всі геть звідси, всі!

Іноді дівчинка бачила Велику Фа, й хотілося відштовхнути її від ліжка — та руки не здіймалися. У її тілі більше не було кісток — тільки якісь скручені, болісні мотузки...

— Випий. Випий, дитинко...

У горло їй лилося гірке, огидне, вона відвертала обличчя, і тоді руки жінки, що напувала її, примушували:

— Треба... Треба, маленька, треба... Пий...

Вона захлиналася, і кашель переходив у блювотні позиви, але у неї всередині було порожньо. Зсохлий порожній шлунок, і від самої лишень думки про їжу...

— ...Що роби-ити? Що ж його робити, га?

Простирадла пекли. Подушка підіймалася гарячим пагорбом, і на ній не було місця важкій, змученій болем голові.

Потім вона провалювалася у півсон; сніговий заєць був тут як тут, вона не могла зрозуміти, як такий гарний, білий звір не розуміє, що їй важко, не йде собі... Далі замість зайця з'явилася Анісу — вона розросталася до немислимих розмірів, просочена кров'ю ганчір'яна лялька.

— Анісу, йди геть, я боюся тебе...

«Чому ти мене залишила? Чому не закопала?»

— Ти ж лялька...

«Не поховала мене...»

— Іди... Йди!

— ...Це я, дівчинко. Не жени мене...

Велика Фа. Брови — як дві скибочки хліба...

Далі у її напівсні щось змінилося. Якесь далеке тупотіння, якась дивна тиша; вона розліпила очі, побачила стелю над собою. Тільки стелю, схожу на снігову рівнину...

Голоси.

Рипіння дверей; вона ще не бачила його, вона спробувала визволити з-під ватяної ковдри неслухняні руки:

— Аальмаре...

Запах коней і заліза.

— Аальмаре... Вони... вони спалили ночви...

Темрява.

Зрідка вона приходила до тями й відчувала його тіло. Він носив її на руках; коли одного разу прокинулася в своєму ліжку, вона злякано повернула голову:

— Аальмаре?!

— Він спить, — сказала жінка, що сиділа біля неї. — Він уже три доби не спав...

— Аальмаре...

За кілька хвилин він прийшов і взяв її на руки.

Він говорив тихо, не вмовкаючи, іноді багато разів те саме; про далекі країни, де в кожного будинку по п'ять кутів, про ліси, де водяться небачені звірі, про змію Уюкон, здатну проковтнути цілого ведмедя, про жовтий вітер, який починається за день до великого нещастя, й тоді люди від нього божеволіють, про дерева із синьо-фіалковим листям... Його розповіді переходили в її сни, і в снах синьо-фіалкова змія Уюкон цілим заковтувала маленький п'ятикутний будиночок.

А потім лихоманка відпустила її.

Сірого ранку вона лежала, простягнена під ватяною ковдрою, спустошена, тиха, здивована; Аальмар сидів на триногому табуреті, й під руками в нього диміло в місці якесь каламутне вариво:

— ...І вони пішли знову, вже вчотирьох, і пес, як і колись, біг попереду... Фа, йди собі. Ми самі впораємося...

Дівчинка з натугою підняла голову. Велика Фа, яка досі мовчазно стояла біля завішеного вікна, без єдиного заперечення вийшла геть.

— Аальмаре... Вони спалили ночви...

— Тихше, тихше... Слухай. Пес біг попереду, і ось він знову зупинився, підняв морду й загавкав... І назустріч їм вийшла саламандра — але не зелена вже, а коричнева... Та й каже...

Розповідаючи, він відкинув ковдру; дівчинка з подивом побачила, що на ній нема сорочки, що її тіло світить ребрами, дивно чуже, змарніле; Аальмар загортав її в тепле, вимоче не в місці простирадло — так, що ніби мурашки забігали по тілі.

— Саламандра пояснила, як знайти рогатого дуба та яке слово сказати, щоб витягти з-під коріння скриньку... Але там, біля дуба, жив звір із котячими ногами, людськими руками, лисою мордою і отруйним пекучим нагаєм при поясі... Тобі холодно?

Вона похитала головою на подушці. Дотик вологої тканини був несподівано приемним.

— Усе буде добре, мала. Тепер уже точно, — він посміхнувся, і вона побачила прилиплу до його чола сиву волосинку. Одну-єдину.

— Аальмаре... А пам'ятаєш... як ми на тім полі...

— Пам'ятаю. А ти краще не згадуй.

— А... тобі було тоді страшно? На полі, коли ти мене рятував?

Його долоня на чолі. Волога тканина відділяється від тіла, залишаючи приемну прохолоду; інше простирадло, сухе, обгортає дівчинку до п'ят, як весільна сукня.

— Ти не підеш, Аальмаре? Ти посидиш зі мною, так?

— Куди ж я подінуся від тебе, мала... Куди ж я подінуся...

Вона простежила за його поглядом — і похолола.

Біля ліжка стояли, поблискуючи лакованими полозами, маленькі дерев'яні сани.

* * *

— ...Немає в тобі спокою. Віри немає. Впевненості... Довіри, знову ж таки, теж нема. Ти хоч Птахові довіряєш?

Коротке, мов долоня, і майже таке само широке лезо встромилося в дерев'яний щит біля самої Ігарової щоки. Той не сіпнувся — але затамував подих, щільніше втискаючись у дерево, намагаючись не поранитися об інші леза — ті, що стирчали вже по обидва боки від його шиї та впритул притискалися до боків, а особливо заважав той, що ввігнався в щит високо між Ігарових ніг.

— Не довіряєш ти... Ти й собі не віриш. Не відвертай погляду, дивися!

Лезо відрізало йому пасмо волосся, ввійшло в дерево над самим тім'ям. Ігар змусив себе дивитись, як Отець Розбивач висмикує зі стільниці й крутить у долоні наступний кинджал — цей, здається, не простий, цей гарний, із крученим руків'ям...

— Не всім бути орлами, — озвався Ігар глухо. — Кури корисніші, хоч із якого боку глянь...

Гарний кинджал увійшов йому за вухо — так переписувачі полюбляють носити пера. Кручене, прикрашене візерунками руків'я захиталося в нього перед самими очима. Дивовижний мистецький витвір, а не зброя...

У його рідному Гнізді такі процедури були рідкістю й служували здебільшого виключно для покарання недбайливих. Наскільки Ігарові було відомо, від людини, яка стоїть спиною до щита, при цьому нічого не було потрібно — ні спокою, зовсім у цій ситуації неможливого, ні тим більше якоїсь абстрактної віри... І вже ж, звичайно, езекуції тривали кілька хвилин. Ніколи не тяглися годинами; так у того, хто кидає кинджали, й рука стомиться...

— Нещасний, хто сумнівається, — Отець Розбивач зважив у руці чорний, мов дьоготь, вишукано вигнутий ніж. — Той, хто бажає неможливого — нещасний... І приречений бути нещасним той, хто прагне змінити світ. Хоч би й у малому... Ось як ти, — чорне лезо ввійшло між розчепіреними пальцями Ігарової руки.

— Забагато щасливих, — огризнувся Ігар. — Повинен же хтось бути... крученим... По-вашому, держак від лопати щасливіший... за живий плющ... який... — лезо, що ввійшло в дерево впритул до скроні, змусило його затримати подих, — який вічно сумнівається... за що йому вчепитися вусиком... — новий кинджал зметнувся для кидка, але Ігар уже не міг зупинитися, його несло. — Мерці от... щасливі... а головне, їх повнісінько... Мерці завжди в більшості... вони...

Кинджал опустився, так і не встромився в щит. Розбивач замислено повертів його між пальців, кинув на стіл:

— Ясно... Коли ти мовчав, я, принаймні, міг сподіватися, що якийсь рух у тобі відбувається... Коли починається передсмертна балаканина — справа втрачає сенс. Ходи сюди.

Ігар не повірив вухам. За минулі кілька годин від уже звук до думки, що тортури ніколи не скінчаться; втім, навіщо Розбивач його кличе? Чи не для гірших випробувань?

Він обережно поворухнувся — і відразу відчув усі леза, які обліпили тіло. Ті, що притискалися плазом, і ті, що будь-якої миті ладні були надрізати шкіру — холодні й липкі, вони не давали поворухнутися.

— Я не можу, — сказав він винувато.

— Можеш, — стомлено заперечив Розбивач. — Ти все можеш... Але «не можу» — зручніше. Так?

Безгучно відчинилися двері, але Отець Дізнавач не ввійшов, а зупинився на порозі — за спиною у Розбивача.

— Ні, — повідомив той, не обертаючись. — Хлопчик не розуміє, чого я від нього хочу. Він думає, що я його в такий спосіб караю... І сьогодні він більше не придатний для бесід. На жаль, отче мій.

— Ти стомився, Ігаре? — буденно запитав Дізнавач. Так, начебто йшлося про стос нарубаних дрів.

— Ні, зовсім не стомився, — відгукнувся Ігар, дивлячись убік. — Будь ласка, хоч і все спочатку...

Розбивач гмикнув. Неквапом підійшов; очі в нього здавалися рябими, плямистими, як сорочине яйце. Ігар не відвернув погляду — дивився докірливо й тужно.

— Не розумієш, — м'яко сказав Розбивач. — Але зрозумієш... До мене.

Ігар пішов, поки наказ іще лунав. Його начебто штовхнули в спину; кілька лез устигли залишити на шкірі криваві сліди, та й по всьому: він же бо чекав, що розріжуть на шматки!

Він озирнувся. Всі ці гострі, пласкі й тригранні, гарні й смертоносні леза обвели на щиті контури його тіла. Портрет крученого, неспокійного послушника, який не вірить, Ігара...

— Довірай руці, що не хоче завдати болю, — повільно мовив Розбивач. — Довірай своїй долі, не змушуй її волокти тебе на мотузці, як теля на бійню... Усе, що я роблю, я роблю заради тебе... Одягайся.

Отець Дізнавач стояв у дверях і дивився, як усиновлене пташеня захищає штани. Ігар зціпив зуби й змусив себе рухатися неквапливо та з гідністю.

— Ходімо, — сказав Отець Дізнавач. — Я можу дещо тобі відповісти.

— ...Тілом ти належиш Гнізду. Неподільно. У цьому немає зла; я хочу, щоб чаші терезів у твоїй душі врівноважилися. Душею ти теж повинен належати Птахові. Тільки йому й тільки Гнізду. Розумієш?

Ігар мовчав. Він стояв навколішки, обличчям до величезного, на всю стіну дзеркала, й бачив тільки своє сіре похмуре обличчя з обтягнутими шкірою вилицями й уперто стиснутими губами. Праворуч і ліворуч горіли на поставцях дві свічки; від Отця Дізнавача залишилася сама лишень довготелеса тінь, яка походжала в темряві.

— Я розповім тобі... легенду. Тобто тепер вона зробилася легендою, бо змінилися вже кілька поколінь оповідачів... Слухай: давно-давно жив знатний і багатий пан, удівець, і була в нього єдина й улюблена дочка... У пана були землі й титули, але дочка була йому дорожча. І ось трапилося так, що улюблене чадо його стало жертвою пристрасті; коханцем єдиної дочки його зробився не хто-небудь, а лицар із далеких земель, про якого казали, що він чаклун... Лицар сказав коханій своїй: хочу персня твого батька. І дочка, що згоряла від любові, не посміла

ослухатися, зняла темної ночі перстень із руки батька свого та принесла коханцеві. Але сказав лицар: хочу титулів і земель батька твого; і знову її пристрасть узяла гору, і відчинилася опівночі брама, впускаючи в замок чужих воїнів, і старого батька замкнено було в темниці, однак і в темниці він любив своє чадо більше за життя, і не потрібні йому були ні землі, ані титули. Розсміявся лицар, пестячи красуню на грудях своїх, і сказав, заглядаючи їй у вічі: хочу голови батька твого...

Довго ридала красуня, однак боялася втратити любов його, тому взяла шаблю й спустилася в темницю. Побачив батько улюблену дочку свою, побачив шаблю в її руці й зрозумів, навіщо прийшла; гірко посміхнувся й мовив: немає в мене на землі нічого, крім тебе, крові моя і моє життя... Невже здійметься рука твоя?! Але сильна була пристрасть у душі дочки його, і піднялася рука, і опустилася шабля — але здригнулася, незграбна, і батько, поранений, не вмер.

Страшний був крик, який потряс темницю, але то не старий волав до небес, стікаючи кров'ю — кричала жінка, яка впустила шаблю, бо смертельно скривджений, відданий і ображений батько її не зміг більше залишатися людиною. СКРУТОМ став батько її, жакхливим скрутом, і кажуть, що навіть каміння не витримало, здригнулось, і завалився замок, ховаючи таємницю під своїми руїнами...

Отець Дізнавач замовк. Ігар, який увесь цей час дивився в дзеркало, побачив, як по його власній худій шиї прокотилася грудочка. Якось жалібно прокотилась. Як у худого курчати.

— Ти чув коли-небудь слово «скрут»?

Ігар мовчав. У далекому дитинстві своєму він чув чимало страшних і незрозумілих слів; серед них «скрут» було, мабуть, найстрашнішим. Похмурим, важким і поганим.

— Скрут — істота... на яку перетворюється, за переказом, смертельно скривджена людина. Жертва страшного зрадництва. Ображений обертається на скрута, на чудовисько, яке втрачає людський вигляд, живе самотою, в лісі... Кажуть, що найбільше для скрута щастя — знайти кривдника й помститися йому. Кажуть також, що майже нікому зі скрутів це не вдається, і вони живуть довго, дуже довго, поки не вмирають від туги... Не дивуйся. Ліси вже не кишать скрутами — це правдані,

рідкісні, майже легендарні істоти... Отець Вищепоставлений засумнівався був у твоїй розповіді — я ж достеменно знаю, що ти сказав правду. Я довго думав; у лісі ти бачив скрута, Ігаре. В подобі гігантського павука... І ця жінка, Тіар, яку він хоче бачити, — його кривдник.

Ігар знову проштовхнув у горло липку грудку, що заважала дихати. Світ великий і розмаїтий; у світі цілком можливі велетенські, спраглі крові павуки. Але скрут... Породження людського світу, світові цьому не належне. Щось куди темніше й складніше за звичайного гігантського кровососа... Втілене зрадництво.

Він облизав губи. Тепер із усієї розповіді йому здавалася важливою одна тільки думка: він не просте чудовисько. Він людина, а виходить, здатний на гірше, неможливе для тварини бузувірство. Й Ілаза в його владі...

— Можливо, Ігаре, ви з Ілазою не перші його жертви. Швидше за все, він усіх схоплених посилав на пошуки Тіар... Ішов гонець, залишався заручник. Але ніхто не повернувся. Ніхто не привів її, Ігаре. Чи то нитка, що зв'язує гінця й заручника, виявлялася затонкою... Чи то випадкові нещастя перепиняли гінцеві шлях і він не міг розшукати Тіар... А може... можливо, як і в твоєму випадку, сумління гінця не дозволяло йому... вчинити таку нечувану підлість.

— Підлість?! — Ігар говорив майже безгучно, але навіть полум'я свічок здається, здригнулося. — А те, що зробила Тіар... Адже людина не просто так перетворилася на скрута! Адже це таке зрадництво, таке... Та він же має право на розплату! Він має право на помсту! Він... Тепер я розумію!

Його лихоманило. Сухе, гарячкове тремтіння захвату, недоречна посмішка, надвоє перервала обличчя:

— Тепер... я...

Йому зробилося легко. Йому зробилося радісно; його болісний вибір було тепер спрощено до кумедного: підлість за підлість. Тіар винна. Вона не жертва, ні; через неї страждає Ілаза, через неї мучиться Ігар, через неї вся ця історія, і навіть скрут — а зараз Ігар навіть про нього встиг подумати з відтінком жалю, — навіть скрут у скруті через неї. Все набагато про-

стіше; єдина складність тепер — розшукати її та доставити для справедливої кари. Він лише гонець, гонець долі...

— Ти кат? — тихо запитав Дізнавач. Ігар, чий рот нестримно розповзався до вух, здригнувся й озирнувся:

— Що?

— Ти кат? Ведеш людину на ешафот за невідому тобі провину? Ти?

— Він кат, — губи нарешті зволили підкоритися йому. — Він... скрут і кат. А я...

— Суддя?

Ігар розлютився. Після полегкості, після звільнення, після розгрому всіх сумнівів запитання Дізнавача дратували, мов укуси шершня.

— Ні... Я не суддя. Я — гонець. І тільки.

— Але ти говориш, «вона винна»? У чому? Ти засудив її, не суддя Ігаре? Вона, жінка, яка спокійно живе собі багато років... Ти ж навіть не знаєш, у чому її провини! А раптом провини майже й нема?

— А скрут? — Ігар скинувся. — Він що — сам по собі? Звідки він узявся, якщо й провини нема?

Отець Дізнавач помовчав. Пройшов кімнатою; Ігар стежив у дзеркалі за його блідим, зосередженим обличчям.

— Провина... — Дізнавач зупинився й підняв голову. — Сестра моя вийшла заміж за чоловіка здала... Там, у їхньому селищі, досі діє право першої ночі, користується ним місцевий владика, й нікому навіть на думку не спадає з цього дивуватися... Це усталений звичай, владика дарує ласку, він шляхетний і гарний... Усі хочуть від нього гарних дітей... Отож, чоловік моєї сестри віддав її на першу ніч. Вона повернулася й убила його. Не владика-гвалтівника... Як вона потім пояснила мені — владика не винен, як не винен бик, єдиний бик у череді... Він же безмозкий і вміє тільки запліднювати... А дружина, що вбила чоловіка, любила його. І вбила... І чоловікова рідня сприйняла це як нечуване зрадництво й провину, — Дізнавач сухо посміхнувся. — Дивуюсь, як у тім селищі не народилося два десятки скрутів... Я недобре жартую, Ігаре. Але я хочу, щоб ти зрозумів. Ти — засудив би її?

Ігар дивився на Отця Дізнавача. Дивився, не відвертаючи погляду; йому здавалося, що ніколи раніше він не бачив цього хижого й стражденного обличчя.

— А що з нею сталося? — запитав він ледь чутно.

— Тепер вона з гірськими черницями, — повільно відгукнувся його співрозмовник. — І не запитуй мене про більше... Птах не зрозуміє.

Ігар вражено мовчав, тулячись до дзеркала потилицею. Отець Дізнавач коротко посміхнувся в темряві, опустився в крісло, відкинув волосся з чола:

— Чого дивишся?

— Ви... — Ігар прокашлявся, — і ви вважаєте, що до кінця належите... Птахові?

Дізнавач опустил повіки:

— Так, Ігаре. Я в злагоді з собою. У душі моїй рівновага; те, що знає про мене Птах, знає тільки вона. І трішки ти... Тому, що ти кручений, Ігаре. Розумію, чому скрут так сподівається на тебе... Тепер дивися на мене й відповідай: ти готовий бути їй, незнайомій Тіар, катом і суддею? Готовий?

Ігар підвівся з колін. Обернувся до дзеркала, зустрівся поглядом зі своїми власними, упертими, злими очима. Чорний одяг і чорне волосся Дізнавача зливалися з темрявою дзеркала, здавалося, що незворушне обличчя його висить у темряві, ніби маска.

— Ілаза... — сказав Ігар глухо. — Якби ви бачили... Якби бачили її матір. Кажуть, що її чоловік, батько Ілази... страшно принизив її просто на весіллі. Вона при гостях чистила йому чоботи своїм волоссям. І звідтоді... Чоловік потім... кажуть, на полюванні, але найімовірніше, він сам... Вона страшна. Влада для неї найгірша провина. Вона давить, розчавлює, вона трощить усе, до чого може дотягтися... Ілаза... Стеблинка, якщо на неї з розмаху... Чоботом... Неначе вогнище зігрівало-зігрівало дитину, а потім узяло та й підпалило колицку. А я... Ілаза. Щоб вона мені повірила. Птах знає...

Він говорив і говорив, плутано, збиваючись. Замок... Замок був осиним гніздом, у яке Ігар день при дні безстрашно стромляв руку. А вже власне, рідне Гніздо...

Він затнувся. Про це говорити вже не варто було — але зупинитися під поглядом Отця Дізнавача — тим більше неможливо.

— ...Гніздо теж. Якби довідалися... Але не довідався ніхто. Навіть наш Дізнавач. Тому, що я ніколи не ховав від нього очей. Так, прямо й упевнено... І він не ліз до мене в душу, він думав, тут усе чисто й просто... А як це — не відвертати очей, коли... винен?! Хоча провина... Та в чому ж?! І... Вівтар. Так страшно було йти... Так рідко... звідтіля повертаються... Вівтар прийняв нашу жертву. Сам Вівтар!!! І... як? Коли ми все пройшли... Через якусь Тіар?! Втрачати... її? Ілазу? Я краще руку... по лікоть... Вона частина мене, розумієте? Зараз я з вами тут... а вона чекає. Вона щонаочі... І зірка дедалі нижче. Розумієте?

Він затнувся й замовк. Перед очима в нього погойдувалося сіре, липке, задушливе павутиння.

— Ти... — повільно промовив Дізнавач, — уявляєш собі... Як саме скрут вчинить зі своєю... з кривдником? Я знаю. І знаю, що ти не зможеш такого уявити. Ніколи; і я тобі не скажу. Не треба. Пожалію тебе.

— Мене це не обходить! — Ігарів голос виявився раптом оглушливо гучним, у нього в самого заклало вуха. — Мене не обходить... Я гонець. У мене Ілаза... Вона мені дорожча... навіть... за матір... Ви не розумієте?!

Отець Дізнавач кивнув:

— Розумію... Якраз я розумію, — він раптом дивно, з дивним виразом посміхнувся. — Але я розумію й інше. Долю цієї незнайомої тобі Тіар... яку тобі доведеться обманювати, інакше вона за тобою не піде. Якій тобі, можливо, доведеться освідчуватись у любові. І доводити любов... А потім тобі доведеться тягти її в мішку, бо вона рано чи пізно про все здогадається. Ти добре собі уявляєш? Ти привезеш її скрутові, живу... Живцем... Вона все розумітиме... Все відчуватиме... Так, Ігаре?

— Вона винна, а Ілаза — ні! Ні в чому!

— А в чому провина її, звідки ти знаєш?! Ти сам ні в чому ні перед ким не винен?! То чому ж ти судиш?

Ігар відвернувся. Запитав самими губами:

— А... що робить скрут із...

— Не скажу, — різко кинув Дізнавач. — Таке знання... не для тебе.

Ігар опутив голову. Павутиння... Плаский трупик птаха, з якого сиплеться пір'я... Руда голова ватажка Карена, паралізоване тіло в тенетах, жах і благання. Вкрадливий голос скрута; його ж бо не вблагати нікому. «Ти знаєш, що буде з Глазою...»

— Сьогодні ми більше не говоритимемо, — промовив Дізнавач повільно. — Йди.

* * *

...За сотню кроків вона зупинилася, перевела дух. Ні, весела пісенька не причулася їй; за стовбурами миготіло щось малинове. Стежкою, що залишилася з часів заgonу Карена, неквапно крокував самотній безтурботний перехожий.

Перехожий — у глибокому лісі?!

Останнє зусилля — і вона видерлася з яру. Пісенька обірвалася; перехожий витріщив очі, у той час як губи його самі по собі склалися в солодкуву посмішку вродженого ловеласа.

Невисокий і худорлявий, він був колись дуже гарним; звідтоді випито не одне барило доброго вина, й тонке чоловікове обличчя назавжди нобуло мідно-червоної барви, ніс втратив аристократичну форму, а білки очей затяглися сіточкою судин. Чепурний малиновий костюм був добряче вим'ятий, зате оксамитовий берет, теж малиновий, сидів на вусі з неабиякою грацією. За спиною в незнайомця висів музичний інструмент — здається, лютня; Глаза розгледіла його, поки незнайомиць низько та церемонно вклонявся:

— Наймиліша дівчино... Прийміть... прийміть...

Глаза закусил губу. Їй раптом зробилося неприємно, що її прийняли за простолюдку. А за кого ще можна прийняти брудну, простоволосу дівку з обличчям, яке багато днів не знало пудри?!

Незнайомиць широко посміхався:

— Дозвольте відрекомендуватися: Йото-менестрель. Ви чули? Сонети «До сонцегруді», «О, втамуй», «Твоє волосся ніби водоспад»...

Ілаза раптом зрозуміла, що він і зараз із похмілля. Веселий пияк-менестрель.

— Ідїть звідси, — сказала вона глухо. — Негаймо повертайте і йдїть геть. Мерщїй.

Менестрель здивувався ще раз — куди більше, ніж тоді, коли просто зустрїв у лісі самотню розпатлану дївчину. Нерїшуче розтягнув губи:

— Твої слова... загадкові... Ти не дріада?

— Іди! — гаркнула Ілаза. — Якщо такий дурень, що приперся сюди, то май розум хоча б на те, аби забратися швидше! Тебе вб'ють!!!

Нерїшуче кліпаючи, Йото позадкував. Уперся спиною в густий високий куш; лютня застерезливо бренькнула.

— Ти... Вибач, якщо я того... що-небудь не так... Іду вже, йду... Ми, розумієш, учора в «Двох соснах», що під Вузьким Бродом, поси-иділи... І туман такий, туман...

Найбільше в світі їй хотілося дати менестрелеві гарного копняка. Він рухався жакливо повільно — як сонна водорість. От розвертається... Розвернувся нарешті... От робить крок, другий... Оглядається, ідіот! Роззявляє рота... Прощається... Нарешті повертається знову, знову робить неквапний крок перевальцем... Іде. Віддаляється, не озираючись більше, малинова куртка миготить поміж стовбурами...

— Ні-і!!!

Вона ледь не оглухла від власного крику. Малинове борсалось вже високо над дорогою; до Ілазиних вух долинав здавлений, панічний зойк.

Довга сукня заважає швидко бігати.

Йото, менестрель-ловелас, висїв у сірому павутинні, теліпався вниз головою, і його червоне обличчя теж зробилося малиновим, як і костюм:

— А-а-а! Що?! Що це?!

— Я попереджала, — сказала Ілаза стомлено. У траві під менестрелем валялися лютня, що трїснула від удару об землю, і чепуренький берет.

— А-а-а! Ти?! Заманила? А-а, відьма! Стерво! Замани-ила! Відьомське поріддя! Чекай, ось я зараз вирвуся... В мене є ніжик...

Ілаза заплакала. Менестрелів ніжик за хвилину дзвякнув об деку лютні, вслід йому полетіли лайки та прокльони:

— А-а-а! Відьма... Звільни мене! Відкуплюся... Ну?!

Ілаза витерла очі. Озираючись, оглядаючи сусідні крони; в неї над головою тріснув сучок. Так лунко, що навіть Йото на мить замовк.

— Не треба, — сказала Ілаза пошепки. — Будь ласка. Будь ласка. Ви обіцяли...

Тільки зараз до неї раптом дійшло, що стоїть білий день. Недавно полудень минув... Як?!

— Іди, Ілазо. Не варто далі дивитися.

— День, — прошепотіла вона у відчаї. — День же... Не ніч... Як же ви...

— Удень теж. Ти розчарована?

— Як...

— Іди.

Вона подивилася на замовклого Йото. На його вже пурпурове, набрякле, зовсім божевільне обличчя. Очі в менестреля, здавалося, зараз вилізуть із орбіт. Розбита лютня в пілюзі...

Вона повернулася, не оглядаючись, пішла геть. Її доля не набагато краща.

Вона лежала, бездумно стежачи за тінню від палички, увіткнутої в пісок; потім на сонце наповзла хмарка, й тінь зникла. Ілаза пішла до струмка й скупалася в крижаній воді. Менестрель, напевне, вже вмер.

Її і раніше час від часу здавалося, що вона чує деренчливий голос і бренькіт лютні. Тепер мара виявилася настільки правдоподібною, що вона зціпила зуби й дозволила собі десяток кроків у тому напрямку. До місця, де менестрель попався.

Лютня звучала. Незлагоджено й глухо; Ілаза на музиці зналася, Йото з його нинішнім репертуаром не допустили б на жоден пристойний прийом.

Крок за кроком, начебто її вели на мотузці, Ілаза підходила дедалі ближче. Їй було страшно, але не йти не могла; незабаром до лютні приєднався й голос — теж глухий, здавлений і водночас надтріснутий:

*Твоє волосся пишним водоспадом,
Спадає низько полум'ям рідким.
Два пагорби спереду та два ззаду
Ті струмені приймають залюбки...*

Співак захекався. Лютня востаннє бренькнула й замовкла; Ілаза чула, як Йото благально бурмоче:

— Тут слів... Забув я слова, зараз забув... Пам'ятав і забув... Зараз пригадаю...

Щось сказав інший голос, від якого в Ілази спину обсіпало морозом.

— Н-ні, — скинувся Йото. — Не мається на увазі, що вона горбата... маються на увазі прекрасні сідниці, які також виступають, подібні до пагорбів, але з іншого боку й нижче!

Ілаза стримала істеричний сміх. Ігар — той би не стерпів. По землі б качався від нервового реготу...

Вона насмілилася підійти ще ближче. Розрослі кущі приховували її від Йото; вона ж побачила нарешті менестреля, який сидів на дорозі. Увесь обліплений павутинням, він схожий був тепер на виловлене в льоху мишеня — попри навіть те, що брудний берет знову було хвацько зсунуто на вухо:

— Зараз... — бурмотів він, намагаючись налаштувати свій безнадійно зіпсований інструмент. — Нова пісня, ще тільки до половини складена... Але ніхто не чув ще... пане... ви перший...

А раптом він його не вб'є, подумала Ілаза. Полякає, послухає пісеньок... Як свідок Йото нічого не вартий — ніхто не повірить його вигадкам про жахливого павука в лісі... Власне, він і свідків не боїться. Загін Карена — повнісінько свідків, і хтось, здається, навіть устиг втекти...

Або не встиг.

Ілаза притулилася до стовбура. Йото завів нову пісню — цілком милозвучну, якщо не враховувати ламкого від переляку голосу й тріснуту лютню; поступово натхнення перетворило менестреля настільки, що й пісня, і обличчя його виявилися раптом цілком шляхетними й навіть гарними:

*О сонцегруда діво,
Твоє лице — мов місяць.
Прийду, як сонце зайде,
Піду ж я на світанку.
Хай листя винограду,
І камінь розігрій,
І дух п'яних магнолій,
І місяць у віконці...*

Лаза повернулася й тихо, щоб не сполохати співака, пішла геть. Надія дедалі міцніла: він не вб'є менестреля. Пожаліє. Пожаліє...

...Крик Йото зупинив її за кілька сотень кроків. Менестрель крикнув ще раз — і затих.

Вона постояла, кусаючи губи, мимоволі витираючи об сукню мокрі долоні; потім повернулася й пішла назад — хоча що не крок дужчало бажання бігти стрімголов.

Йото не було на колишньому місці. Він знову висів, сповитий сірими пелюшками, а лютня знову валялася на землі — дві струни були обірвані й закручувалися гарними спіральками.

— Ні... — просичав Йото ледь чутно. — Так не треба...

— Я й не збираюся — так. Так — це для дуже поганих людей... Для солдатів-найманців, які згодні вбивати за гроші. Коли вони паралізовані, отрута розкладається і діє повільно... Кров стає вже не кров'ю, а зовсім іншою рідиною. А тіло...

— Не треба, — Йото сплотнів. Густішали сутінки, і його колись червоне обличчя вирізнялося на сірому тлі, начебто вимазане вапном. — Не... треба...

— З тобою я цього не зроблю. Не бійся.

— Спа... сибі...

— Я позбавлю тебе свідомості. Ти й не зрозумієш, що вмираєш.

— Ні-і...

— Заплющ очі. Це буде легко й приємно.

— Ні-і-і...

— Заплющ. Не бійся. Ну?

Лаза кинулася бігти.

Вона спотикалася й падала. Вона остаточно подерла пелену; до крові роздряпала обличчя й руки, а коли дісталася до струмка, то впала ниць і зайшлася, захлинулася сухим риданням. Сухим, бо сліз чомусь не було. Не йшли.

Його поява була болісною, мов удар.

— Усе? — запитала вона, не підводячись.

— Усе, — задоволено відгукнулася темрява в неї над головою.

— Бузувір, — сказала вона, дивуючись з власних слів. — Бузувір, мучитель... Звір до такого не додумається. Ти не звір.

Темрява зареготала:

— Ні, звичайно.

— Кат... ніякий кат до такого не додумається. І не людина теж.

— Ні.

— Чудовисько... Чудовисько! Тобі не треба бути! На землі немає законів, щоб ти був! Я хочу, щоб тебе не було! Я хочу!!!

— Ти думаєш, я не хочу?

Ілаза замовкла. Не час замислюватися про ці його похмурі слова.

Їй тепер однаково. Своєю балаканиною вона вже цілком заслужила те, що приготовано «для дуже поганих людей». Чого уник нещасний менестрель...

— Не бійся. Тебе я поки що не зачеплю.

— Ти... тварюка. Витончена тварюка.

— Так.

— Мучитель!

— Так... Усе правда, Ілазо. Я скрут.

* * *

Одного вогкого осіннього вечора дівчинці конче схотілося залізи в гарячу воду. І щоб над водою підіймалася пара.

Разом із Ліль вони натопили в кімнаті, а служниця притягла з кухні казан окропу з цілющими травами; слухаючи завивання вітру в димарі каміна, дівчатка черпаками наповнили велику

діжку. Поряд стояли ще двоє цебер — із гарячою кип'яченою водою та крижаною, з криниці.

Залазячи у воду, Ліль засопла від задоволення. Дівчинка наслідувала її приклад і по саме горло поринула в тепле, запашне, літнє; з передчасною прикрістю подумала, як нелегко буде звідси вилазити. Знов у вогку тоскну осінь...

Розігрілася, зринула по груди й зручно сперлася на край діжки. Так можна сидіти хоч день, хоч цілий вік...

Ліль сиділа навпроти, мружилась, як задоволена кішка. Спіймала погляд дівчинки, з щасливим виглядом роздула щоки й закотила очі: хороше, мовляв... Її волосся розсипалося й занурилось кінцями у воду — Ліль недбало підняла його, збираючи у вузол на потилиці, й дівчинка раптом із подивом побачила, що під пахвами в Ліль теж росте волосся — чорне й кучеряве, тільки ріденьке.

Ліль помітила її подив. Гордовито підняла руки вище, даючи змогу помилуватися своєю новою красою; багатозначно примружилася, начебто запитуючи: а ти?

Дівчинка зацікавлено глянула й собі під руку. Звичайно, до Ліль їй було далеко, але якийсь пушок знайшовся і тут. Дівчинка здивувалась, але в цьому подиві прослизнула ніяковість.

Ліль сиділа навпроти, розімліла, мокра, рожевоцока; дівчинка раптом побачила, що у неї в тому місці, де ще недавно в них обох були тільки коричневі кружальця сосків, тепер виступають з теплої води округлі горбочки — майже як у дорослих жінок.

Дівчинка мимоволі перевела погляд на власні груди; вона поступалася Ліль і тут — замість гарних круглячків їй відкрилися боязкі, начебто припухлі пуп'янки. Їй чомусь схотілося заховатись; вона ковзнула сідницями по дну діжки, поринаючи глибше. Вода знову підступила до шиї — тоді вона не втрималась і поторкала свої груди рукою. Нічого особливого — на дотик майже й не відчутно...

Ліль дивилась і мружилась. У її погляді була перевага — але було й підбадьорення, нічого, мовляв, підростеш... Але ж Ліль була тільки на півроку старша!

Дівчинка опустила очі. Уперше за багато місяців їй так гостро схотілося бачити матір.

Ліль будь-якої хвилини може прийти до матері, схватитися в складках спідниці, розповісти на вушко про свої відкриття й спитати поради; а їй, дівчинці, до кого йти? До Великої Фа?!

За вікном перецівив дощ.

— Ти чого? — здивовано запитала Ліль.

Дівчинка склала долоні човником. Замислено провела живе суденце туди-сюди:

— Аальмар... Незабаром приїде. До першого снігу... Він обіцяв.

* * *

Хлопчик рухався легко й граціозно. Було йому років тринадцять, і він не досяг ще зросту дорослого чоловіка, однак і «дзьоб» у його правій руці, й «пазур» у лівій не були підлітковою зброею — цілком повновагі бойові леза. Ось тільки «крила» на хлопчиськові припасовані були на виріст; Ігар здивувався, як таке маля вдостойлося честі носити «крила». І досягло такого вміння — кілька простих фігур польоту хлопчисько виконав ніби між іншим, а по тому напружився й відірвався від землі надовго. Ігар спіймав себе на негідному, паскудненькому почутті; хлопчисько помітно перекосив основну позицію, і негарне почуття в душі Ігара виявилось лише радістю. Радістю чужої поразки.

Ніхто не помітив Ігарової ганьби. Звичайно ж, ніхто не помітив; він опустив голову й почервонів до сліз. У чому, скажіть, заздрити цьому хлопчиськові?! У тім, що він стараний і гнучкий, що в нього є «крила», яких Ігар не надягав жодного разу в житті? А на Вівтарі хлопчисько бував, а любив він на теплому камені кохану дівчину, називав своєю дружиною?!

Отець Розбивач щось говорив; послухники несхибно дивилися йому до рота, й тільки Ігар косував убік. Як і належить зіпсутому, крученому, підсаженому пташеняті.

Отець Розбивач скінчив свою мову, поляпав хлопчиська з «крильми» по зашийку та розпустив усіх на вільні роботи; Ігар потупцяв, тужно оглядаючись навсібіч, вгледів у далекому кутку подвір'я на траві невисоку постать — зціпив зуби й неквапом рушив до неї.

Хлопчик здивувався. Вони з Ігаром ще жодного разу не говорили; Ігар навіть забув зопалу, як парубійка звуть. І знав, що не згадає.

— Слухай, ти щасливий? — запитав він вкрадливо, опускаючись поряд і підтягуючи під себе схрещені ноги. — Щасливий, так?

Хлопчик підняв брови. На негарному круглому обличчі не було дитячої розгубленості, на яку потай розраховував Ігар. Подив — так, але цілком дорослий, стриманий, без тіні сум'яття.

— Ти щасливий? — повторив Ігар із притиском. — У тебе в душі рівновага? Ти не сумніваєшся, ні?

Хлопчик раптом посміхнувся:

— Одного разу Святий Птах знайшов у своєму гнізді зозуленятко... Він пожалів бідолашне й не викинув його, як слід було б; ні, він вдав, що підкидьок нітрохи не гірший за його власних пташенят. Він звернув до зозуленяти лагідний погляд, як і до решти, — тоді дурне зозулення почало кричати: правда ж, і я такий само? Правда, що я такий само, як ви? Виходить, і ви такі, як я?

Здається, хлопчик збирався продовжувати — Ігар не дав йому цієї можливості. Підвівся, намагаючись не наступати на розкладені поряд «крила»:

— Дякую... Зрозуміло.

Повернувся й пішов геть — через усе довге подвір'я, де кожен займався своєю справою і кожен нишком стежив за Ігаром — адже він усім тут цікавий і ніхто, ніхто не довіряє йому...

Потім він спиною відчув ще один погляд, і якщо погляди послухників здавалися йому укусами комарів, то цей новий був дотиком гедзя.

Отець Дізнавач стояв при вході до Серця Гнізда, й погляд його велів Ігарові наблизитися:

— Ходімо... Отець Вищепоставлений хоче подивитися на тебе.

— ...Не бійся, Чуже Пташеня. Від тебе так тхне страхом... Побоююся, отче мій Дізнавачу, що наш підкидьок намислив недобре. Інакше звідки це почуття провини?

— Наш підкидьок намислив лише втечу, — Дізнавач у задумі жував свою духмяну смолу, дивлячись у склепіння трикутної кімнати. — На душі в нього неспокійно.

Отець Вищепоставлений зітхнув:

— Про це ми поговоримо пізніше...

Тутешній Вищепоставлений був як і все Гніздо: гладкий старий зі складками на підборідді; в його маленьких тьмяних очах жили хватка й воля, а це викликало в Ігара дуже суперечливі почуття. Йому хотілося то плакати й каятися, то затятись і мовчати; одне було цілком зрозуміло — полегкості тут чекати не варто. Ні в чому.

— Виходить, Ігаре, та істота, з якою ти уклав угоду, таки скрут?

Варто було промовчати. Варто було хоча б чемно кивнути — однак язик Ігарів зреагував раніше за розум:

— Я не укладав ні з ким угод!

Дізнавач насупився. Грудка духмяної смоли перекотилася в нього за щоками — з-за правої до лівої.

Вищепоставлений поблажливо кивнув:

— Так... А як це називається інакше? Коли двоє домовляються: ти мені те, а я тобі — це?

— Це не був торг, — повільно сказав Ігар, який збагнув, що покірності вже однаково не буде. — Це був примус.

Вищепоставлений кивнув знову:

— Добре, добре... У всякому разі, ти тут єдиний, хто бачив скрута. Навряд чи твоя розповідь буде нам чимось корисною... Однак я хочу попросити тебе написати про нього. На учнівському папері. Сторінку, можливо, дві... Тут, у Гнізді, величезне зібрання різних відомостей. Які, можливо, ніколи не придатуться... Однак вони є. І скрути є; я просив би тебе почати сьогодні. Це буде частиною твого послуху... Так?

Ігар не знав, що відповісти. Він просто нахилив голову. Подвійно корисно — і уклін вийшов, і очі сховав...

Але не від Дізнавача, звичайно.

Вищепоставлений теж кивнув, відпускаючи. По тому начебто спохопився:

— Так, Ігаре... У твоїй вдачі є... негарна річ. Червива вона. Ти повинен знати це й боротися з цим; Птах допоможе тобі. Тому що тепер ти неподільно належиш Птахові. А якщо здоровий глузд не вбереже тебе й ти намислиш... Отець Дізнавач називає це втечею. Я називаю інакше... але це не так важливо. Якщо ти зважишся... Доведеться карати, Ігаре. Карцер, де сортують пшоно, — можливо, місяць, а якщо знадобиться — два... І обов'язково — Обряд Одного Удару. Двічі або навіть тричі. Це дуже сумно, я знаю — тим більше подумай. Не варто сподіватися обдурити Птаха. Прощавай.

Ігар вийшов, не розгинаючи спину. Дізнавач крокував слідом; похилу підлогу вузького коридору викладено було цеглою, і через рівні проміжки її перетинали кам'яні виступи-сходи. Ігар ішов, опускаючи голову дедалі нижче й рахуючи сходи, які проминав: дванадцять... тринадцять... чотирнадцять...

Карцер, де сортують пшоно. Ігарові знайоме це покарання — насилу витримав тиждень, злипалися очі й хотілося битись об стіни. Від світанку до заходу сонця перебирати крихітні зернятка — білі в один мішок, жовті в другий... Німіють пальці, а ввечері вміст мішків знову змішують у тебе на очах, і все спочатку, все спочатку... Безглуздо, важко, нескінченно. Два місяці він точно не витримає. А зірка Хота не витримає тим паче.

...Але вже Обряду Одного Удару він точно не переживе. Не з його вдачею зносити це приниження, навмисно придумане, щоб ламати кручених. Нехай би просто били, нехай би полосували, як березу — він би стерпів, не писнув. Але пройти Обряд, та ще й двічі...

Рука Дізнавача опустилася йому на плече, змушуючи звернути в бічний прохід; не підіймаючи очей, Ігар ішов, куди його вели. Однаково; крокує повна чаша розпачу й не боїться вихлюпнутись через вінця. Жовта цегла під ногами, перетинка-сходи: тридцять шість... тридцять дев'ять...

Відчинилися куті стулки зі складним візерунком. Як і досі, не дивлячись, Ігар, скерований Дізнавачем, ступнув у широкий отвір дверей.

Запах. Який знайомий, який теплий запах...

— Підніми голову, — це Дізнавач.

Повільно, не сміючи сподіватися, Ігар глянув прямо перед собою.

Вигляд Священного Птаха завжди однаковий. Тільки очі зараз були сумнішими, ніж раніше; Ігар, якому доволі довго вдавалося зносити випробування мовчки, не міг стриматися. Хіба стримається повний міх — якщо його різнути ножем...

Птах дивився й розумів. Птах завжди все розуміє; він купався в променях співчуття, він висловлювався — невиразно та крізь сльози, але щиро й до кінця. Він хотів би вмерти цієї хвилини — скінчити життя в стані щасливого екстазу. Полегкості. Цілковитого й радісного очищення.

Далі рука Дізнавача знову лягла йому на плече, і він зрозумів, що аудієнцію скінчено, час повертатися до дійсності, де встромляються в дерево ножі й цілком реальний швидкий Обряд Одного Удару. І він пройшов до цього світу дверима з кутими різьбленими стулками, але цього разу голова його виявилася високо піднятою, а очі сухими.

У дитинстві він товаришував із дівчиськом, яке дресирувало козу. На ярмарках за один день їй траплялося заробити більше, ніж її батькові, каменяреві, за тиждень важкої праці; Ігара найбільше цікавило, як можна навчити дурну козу розуміти слова й ходити на задніх ногах?!

Дівчисько посміхалося. Воно було хитре, дуже хитре дівчисько; воно вчило козу батогами і цукром. Але ж не тільки кози знають, що батіг — дуже боляче, цукор же — неймовірно солодкий...

І річ не в тім, щоб постійно лупити чи постійно підгодовувати. Ударив — дай солоденького, тоді ніяка коза не встоїть...

Обряд Одного Удару куди гірший за батіг. Побачення з Птахом солодше за будь-який мед. Але Ігар теж не тварина?!

Він не спав другу ніч. Дивно — вдень очі злипалися, несила було підняти цебро води чи втримати легкий учнівський «пазур»... А вночі, коли цілий скит спочивав на свіжих солом'яних устілках, Чуже Пташеня тягло під зорі. Як мало залишилося часу. Як мало...

Зірка Хота — ось хто справжній суддя. Ось хто справжній кат; дивиться й дивиться, і що не ніч опускається дедалі нижче, а вечірній вітер дедалі холоднішає: осінь, осінь, осінь...

Брама на ніч заціпається. Ніякої особливої варті немає; огорожа висока, але Ігарові траплялося долати й крутіші перешкоди. Він знається на огорожах і засувах — людина, яка викрала із Замку останню княгинину дочку... Втім, не треба про це. Ось під бічною хвірткою широка щілина — трохи зусиль, і вона поширшає. Ігар тонкий і вузький у плечах...

— Не намагайся.

Йому здалося, що говорить зірка Хота; ні, це Отець Дізнавач стоїть за спиною, нерухомиї, неначе вежа.

— Не намагайся, Ігаре... Не хотілося б тебе карати. Не думай про пусте.

Зірка Хота лежала в нього на плечі, мов коштовна прикраса.

А навіщо я йому потрібен, подумав Ігар з раптовим роздратуванням. Невже вони про кожного послухника так дбають? Удень і вночі, хоч можна просто приставити до зозуленяти вірного хлопчика з «пазуром» при боці?

— Навіщо я вам потрібен? — запитав він, дивлячись на зірку Хота.

Шкода, що було темно. Якщо в незворушних очах Дізнавача й ковзнула тінь замішання, то він, Ігар, її не помітив.

— Навіщо Гнізду пташеня, ти хочеш запитати?

— Ні. Навіщо я потрібен вам. Саме вам... Тому що Отець Вищепоставлений дбає про Гніздо. Отець Розбивач вселяє спокій в усі душі, які трапилися йому під руку; тільки вам навіщоось потрібен саме я. Кручений. Хочете мене переробити?

Дізнавач зітхнув; зірка Хота сховалася за його плечем і визирнула знову.

— Хіба я біг за тобою по дорозі, Ігаре? Хіба я накинув тобі на голову мішок і силоміць притяг до Гнізда? Хіба не сам ти з'явився сюди, збентежений і розгублений, хіба не сам ти хотів

змінити себе? І зовсім щиро каюся... не в тім твоїм злі, що заслуговувало на каяття найбільше — але каюся ж, глибоко й чесно... Я розумію, що горлорізи біля воріт — серйозний аргумент для каяття. Але прийшов-бо ти сам, без будь-якої збройної допомоги, з однією лишень душевною потребою! — Дізнавач різким, роздратованим рухом відкинув волосся з чола. — А якщо про горлорізів, Ігаре, то вони зовсім не відмовилися від думки тебе зловити. Не дивуйся! Вони не так прості, вони влаштувалися на роздоріжжі й чекають — тихенько, терпляче. Варто лишень тобі просотатися під ворота, як ти збирався, — і Обряд Одного Удару здасться тобі дитячою грою. Отак.

Темрява над скитом погустішала, нахилилася, налягла на плечі й причавила до землі.

— Ви... точно знаєте? — запитав Ігар пошепки. — Що вони... там?

Дізнавач знову знизав плічми й змусив зірку Хота кліпнути:

— Якби я хотів тебе залякати, то зробив би це інакше.

Із відчинених дверей вибрався надвір сонний послушник, постояв, сопучи носом і, витріщаючись у темряву, не помітив припишклих співрозмовників і потрюхикав у куток — справляти нужду. Ігар мигцем подумав, що в тім Гнізді, де він виріс, парубійко задзюрчав би вже за два кроки від ганку.

Дізнавач дочекався, поки вдоволений послушник повернеться в дім; у темряві не видно було його посмішки, але вона чулася в тихому голосі:

— Там, де ти виріс... була якась хиба?

Ігар відчув, як спітніли долоні. Втягнув голову в плечі — а Дізнавач, звичайно, бачить у темряві...

— Отець Служитель... одного разу... хотів... покликав мене прислуговувати в спальні й...

— І потім ви не товаришували, — Дізнавач знову посміхнувся, начебто йшлося про щось дуже звичне. Ігар дивився вниз — у чорноту в себе під ногами.

— Я не покличу тебе прислуговувати в спальні, — голос Дізнавача на мить скрижанів. — Ти цього боявся?

— Ні, — швидко відповів Ігар і миттю зрозумів, що збрехав. Боявся, але десь дуже глибоко всередині, не зізнаючись навіть собі...

Він підняв голову:

— Напевне, нудно жити, коли всі навколо мов на долоні? Всі люди з їхніми думками, так?

Він усвідомлював, що говорить зайве. нахабніє. Останнім часом з ним надто часто це траплялось — язик не чекав на підказку здорового глузду. За балакучого язика вся голова відповідає...

— Так, — повільно відгукнувся Дізнавач. — Не зовсім так, як ти сказав... Але тим більше цікаво, коли серед багатьох зрозумілих раптом з'являється один зрозумілий не до кінця.

Ігар здригнувся. Йому здалося, що Хота зірвалася з неба й згоріла, падаючи, лишила по собі тануче світло. Його облило холодним потом, однак зірка-свідок, як і раніше, визирала із-за плеча співрозмовника, а інша, ще одна падаюча зірка раптом прокреслила небо ледь не над самою головою.

— Ваша сестра схожа на вас? — запитав він пошепки.

— Ні, — відгукнувся Дізнавач після паузи. — Якщо хочеш, вона чимось схожа на тебе. Обличчям і... вдачею теж.

— Тоді їй нудно з гірськими черницями, — тихо припустив Ігар.

— Не думаю, — так само повільно відповів Дізнавач. — Не думаю, що тепер їй цікаві... розваги.

— Ви бачитеся з нею? Хоч іноді?

Довга пауза. Ігар зрозумів, що Дізнавач не відповість.

— Ви... дійсно знаєте, як саме скрут чинить зі своїм кривдником, якщо спіймає?

— Так, — відгукнувся Дізнавач, й Ігара морозом обсіпало.

— А тепер уявіть собі... Ось ваша сестра... молода. Ось її піймав скрут... Ось він каже вам: або Тіар, або я зроблю із сестрою те... ну, ви знаєте. Приведи Тіар, каже він вам, і я відпущу твою сестру... І що ви зробите? Ну що ви зробите?! Ну що?!

Десь за будівлями зайшовся гавкотом пес. Ігар, виявляється, вигукнув останні слова доволі голосно.

Хота мовчала. І жодна інша зірка не насмілювалася більше зірватися з неба; Ігар дивився в обличчя Дізнавачеві, але бачив тільки темряву.

— Що б ви зробили на моєму місці? — запитав він пошепки.

Мовчання. Ігарові нігті встромилися в долоні — він чекав на відповідь. Чекав божевільно й напружено. Сходив очікуванням.

Подих вітру — холодного, майже осіннього. Темрява; Ігар здригнувся. Дізнавача вже не було поряд — темна постать нечутно прослизнула в двері. У Серце Гнізда, де Ітах.

Три довгі дні Ігар засинав серед білого дня, ночами по десять разів виходив по нужді, кашляв, нудився, недоїдав своєї порції та просив у кухаря травички «від живота». Четвертої ночі він укотре вийшов надвір і вибрався віконцем комори на плаский дах кухні, де стояли в ряд закіптюжені димарі, де з витяжок пахло з'їденою вечерею, житлом і димом. Нечутно ступаючи по просмолених дошках, він пройшов до протилежного краю даху й присів навпочіпки, відмірюючи відстань до огорожі. Один стрибок, протиснутися між грубим пруттям по вершечку стіни й зістрибнути з висоти трьох людських зростів. Не дуже страшно.

Зірка Хота дивилася, знущаючись і під'юджуючи. Добре, що огорожа вибілена вапном — біліє в темряві. Добре, що Отець Розбивач сьогодні був особливо вимогливий, а Отець Навчитель, який царює в кімнаті з довгою лавою та рипучими перами, — особливо допитливий. Ігарові не доводилося вдавати виснаженого й сонного — він і справді дуже стомився і коли Отець Дізнавач спіймав його погляд, то прочитав там сонну втому й тугу. Тугу поразки...

Він таки всевидючий. Він утік від Дізнавача; втекти від тих сімох, що чигають із мотузками й ножами, буде простіше. Один стрибок — здолати страх висоти, перелетіти через цю чорну смужку порожнечі й не думати ні про карцер, ні про шаблі, ані про Обряд Одного Удару, придуманий навмисно для кручених...

Він затулив обличчя руками й згадав Ілазу. Не зацьковану Ілазу в коконі з сірого павутиння — те серйозне дівчисько, яке він перш за все навчив радісно сміятися...

На даху особливо не розбіжишся. Він озирнувся на зірку Хота, гостру, мов гвіздок — набрав у груди якомога більше повітря, стис спітнілі кулаки, розбігся й стрибнув.

Темрява обдурила його. Він не доплигнув на якусь долоню, встиг ухопитися за край стіни, але за самий лише край. Судомно підтягся, схопився за залізний прут на вершечку кам'яної огорожі — й ледь не закричав, бо металевий стрижень виявився слизьким, як рибина.

Рука зіслизнула. Ігар повисів іще кілька секунд, тримаючись однією тільки лівицею та намагаючись стерти з долоні правої руки липку мазь, — а по тому пальці лівої зіслизнули теж, і, обдираючи живіт об біле каміння огорожі, він звалився вниз.

Він приземлився на ноги й цілком безгучно — щоправда, в цьому допомогли. Допомогли чийсь руки, які підхопили під пахви й сповільнили його падіння при самій землі. І відразу по тому мертвою хваткою здавили плече.

Він сидів у темряві навпочіпки, слухаючи дзвін болю в забитих стопах і дивуючись із повної німоти й думок, і почуттів. Що повинна відчувати людина в такій ситуації? Страх, напевне...

— Вставай.

Він покірно піднявся. Зірки Хота не видно було за високою стіною кухні; зірка не побачить його поразки. Не розповість Ілазі.

— Ходімо.

Куди?!

Через усе подвір'я. Який довгий шлях. Так хочеться пройти його швидше — і хай він довше триває, бо всього й життя лишилося, що цей шлях подвір'ям. Там, попереду, чекає щось гірше. Тепер розмови скінчилися; тепер кара.

Відчинилися низенькі, незнайомі двері. Він ще не бував у тих приміщеннях Гнізда, де карають. Нічого, тепер побуває.

— Уперед.

Підземелля. Гвинтові сходи. Ще одні двері, залізні, з нальотом іржі; Ігара затрусило, коли він розгледів величезний тьмянний замок на грубих скобах, схожих на потворні вуха. Цей замок не відмикається тижнями... Тут же мохом усе поросло, Святий Птаху...

— Уперед.

Голос Дізнавача байдужий і глухий. З таким само успіхом можна благати полегкості в залізній скоби у формі вуха.

Коридор здався нескінченно довгим. Він втратив будь-яке уявлення про відстань, він брів підземеллям, як баранчик на бійню, довго, дуже довго... А попереду колихалася його власна тінь, потворна й глузлива. А в руках у людини, яка йшла слідом, рівно горів смолоскип. Легше знести гнів, аніж холодну байдужість. Краще б він цим смолоскипом та Ігарові в потилицю...

— Стій.

Він зупинився. Прийшли, значить. Що тепер?!

— Повернися обличчям до стіни.

Він слухняно повернувся. Стіна виявилася викладеною каменем — дуже старим і дуже замшілим. Зелена, мов ліс. Побачити б ліс іще коли-небудь...

Тихе скреготіння. Звідки тут такий звук? Не двері відчиняються, ні... Хіба що кам'яні двері, замшілі, як ці стіни...

І відразу ж прийшов вітер. Холодний і вогкий, із запахом трави та хвої. Зуби Ігарові, досі мужньо зціплені, самі по собі відгукнулися на різку хвилю дрожу, вицокуючи дріб. Холод, який насправді є гарячкою...

— Тепер повернися.

Вони стояли перед проламом у стіні. Дуже рівним трикутним проламом; нагору вели круті сходи, звідтіля, ззовні, пахло вітром, і на краєчку неба, що вже світлішало, неохоче гасла зірка. Можливо, саме Хота.

— Уперед.

Верхні щаблі губилися в траві. У сірій каламуті височіли важкі, мов колони, соснові стовбури, і десь там, у високій кроні, попискувала рання пташина.

Обличчя Дізнавача було поряд. Таке саме сіре, як світанок, незворушне й змарніле, і тільки щока раптом засмикалася сама по собі. Дізнавач із зусиллям притримав її долонею:

— Іди. Хай пробачить тобі Птах.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

* * *

...Хто обійшов усі містечка провінції Ррок? Кому траплялося бувати й у палацах і у свинарниках, хто пірнав на самісіньке дно міських нетрів, хто прочитав усі написи на всіх могильних каменях?

Нема такої людини. Є двічі витривалі й тричі цікаві, є бурлаки й мандрівці — але провінція Ррок завелика. Заглибоке це море, й зашвидко ходять по небі зорі.

Дабат.

Такої трави він не бачив ніколи в житті.

Будь-яка пелюсточка була неприродно яскравою і м'ясистою. Будь-яке стебло здавалося товщим і темнішим, ніж це звично для ока; вся лука лисніла смарагдовим, соковито-зеленим, і дивно важкі суцвіття хилилися до землі.

Ігар потягнувся до ромашки — відсмикнув руку, не зважаючи зірвати. Це не ромашка. Величезна, аж застрашлива квітка з ядучо-жовтим усередині, з надто довгими білими пелюстками...

Святий Птаху. Але ж стільки років минуло. Стільки років...

Він згадав, як хлопець, котрий підвозив його, насупився, коли йшлося про битву під Холмищем:

— Так... Холмищем його тепер тільки в казенних паперах і називають. А по-простому — Кровище... Так і звуть.

«... Шукай. Незабаром буде тридцять років, як народилася вона в селищі Холмище, відомому завдяки битві, що відбулася неподалік. Навряд чи тепер вона повернулася на батьківщину — але шукай і там теж. Поквапся...»

Кровище. Тіла тих воїнів давно стали землею. Їхня зброя лежить тут-таки, під м'ясистими квітами, і сита, соковита трава торкається корінням до їхніх кісток. Ця місцина отримала стільки добрива, що, здається, із зірваного стебла негайно заюшить густа кров...

Ігар повернувся й покрокував до селища. В обхід пагорба та в обхід зеленої луки.

Він і тут готовий був до невдачі; у десятках селищ уже тисячу разів ставив те саме запитання, а у відповідь лише знизували

плічми, морщили лоби, хитали головами: не чували про таку... Зроду не чували...

Баба, в якій він запитав уперше, примружилася:

— Зажди-зажди... Це начебто... Начебто було таке. Бобри, ті, що в них поле косе від дороги праворуч, вони так дівчисько називали... То Тіар, то Ліар... Давно, правда... Від колодязя ліворуч зверни, там запитай — тобі Бобрів покажуть...

Він запитав — і йому показали. На подвір'ї вказаного будинку різали курей.

Кругловида жінка несла із загорожки курку — та, строката, губила руді пухинки, нестямно кудкудахкала; жінка міцно тримала бранку за боки, а біля дубової колоди чекала дівчинка, підліток років тринадцяти, з напівкруглою, мов місяць, сокирою.

Повчаючи дівчинку — видно, дочку — жінка поклала курку на колоду; дівчинка вислухала настанову, кивнула, перехопила нещасну своєю рукою, примірялася й сильно цюкнула сокирою.

— Тримай! Та тримай же!

Ігар чудово знав, що трапиться, якщо дівчисько випустить зараз тіло без голови. Б'ючись у конвульсіях, курка заллс кров'ю і її, і матір, і все подвір'я; на своєму віку він зарубав не один десяток курей — а тут раптом відвернувся. Невідомо чому.

Можливо, слово «Кровище» не дає спокою? Може, очі застеляє червоним, і кров уже ввижається на чистому, там, де її й бути не повинно?

...А що відчуває скрут, який сидить у павутинні? Павука, який бинтує муху, жорстоким не назвеш. Чи жорстокий скрут?

Вовки, що через голод узимку стають людоджерами, так само безневинні, як те ягня, що жує травичку. Краще б той, у павутинні, був просто звіром. Було б легше. Спокійніше.

— ...Та чого тобі, га?

Здається, гукали вже не вперше. Кругловида жінка стояла біля паркану; від курячої загорожки чулося обурене кудкудахання: дівчисько вилловлювало наступну жертву.

Жінка вислухала запитання, якийсь час просто постояла, дивлячись на нього, — без жодного виразу. Далі повела плічми, начебто від холоду:

— А... навіщо тобі? Ти звідки знаєш, взагалі?

Ігар мовчав. Надто вже звук, що далі знизування плічми справа не посувалася; він дістався нарешті до справжнього — і, виявляється, не готовий до розмови. Він досі не може повірити: тут знають Тіар? Ту міфічну Тіар, про яку він дотепер не знайшов жодної звісточки? Виходить, вона справді існує, її можна знайти?!

Жінка насупилася:

— Ти ж... Не від чоловіка її? Не з його рідні, ні?

Він зрозумів, що варто заперечити, й охоче замотав головою, у той час як усередині заметалися нові запитання: чоловік? Її чоловік? Чому скрут не обмовився про нього й словом?

Очі в жінки зробилися вичікувальними; Ігар зрозумів, що вона не скаже нічого, поки нежданий гість не пояснить бодай щось.

— Я шукаю її, — сказав він просто. — Рік тому бачилися... А потім розійшлися. Звідтоді й шукаю.

Просто й немудро; невибаглива любовна історія, котра, втім, може викликати в цієї жінки зовсім несподівану, парадоксальну реакцію.

Очі її ледь змінилися. У них з'явився незрозумілий вираз:

— Так... За п'ять років, вважай, перша звістка, що жива...

Ігарові стало соромно за свій обман.

Жінка знову пересмикнула плечима:

— Тут її не шукай. Де шукати, не знаю. Тут її двадцять років не було; як він її завів, так і...

Ігар болісно ковтнув. Треба запитувати; хто боїться зробити крок, ніколи не втрапить у пастку. Хто боїться зробити крок, і на півкроку не просунеться...

— Хто завів?

Жінка задивувалася. Підняла брови:

— А... Ну, та він же завів її. Десять літ їй було... У них біля гір звичай такий: брати в дім дівчисько, виховувати, а коли на порі стане, тоді женитися, — вона скривила губи. Видно, звичаю такого не схвалювала.

Ігара начебто смикнули за язика:

— І ви віддали?

Очі в жінки відразу віддалилися. Стали холодними, як сніг:

- Старі віддали. А тобі що до того?
 — Нічого, — швидко сказав Ігар. — Він — це... Хто?
 — ...Мамо!

Під дубовою колодою борсалася безголова курка. Кров юшила на землю, на траву, на спідницю Ігарової співрозмовниці, на сукню переляканого дівчиська з сокирою напереваги:

- Мамо... Не втримала...

Безголова курка біла крильми, не вмючи злетіти.

Рідня виявилася великою, однак батьків Тіар давно не було серед живих. Нинішній глава родини, похмурий старий у ріденькій, якійсь муругій борідці, терпів його розпитування недовго:

- Іди-но ти... Не знаємо ми... У сусідів ондечки спитай...

Ім'я Тіар було з якоїсь причини йому неприємне. Решта родичів — Ігар так і не зрозумів до кінця, ким вони доводяться один одному й хто вони стосовно Тіар — раді були допомогти, але майже нічого не знали.

Жінка, що різала курей, доводилася Тіар рідною сестрою. Коли десятирічну дівчинку вивезли з рідного дому, сестрі виповнилося тринадцять; Ігар бачив: якоїсь миті її жорсткі очі зволожились, а рука сама по собі заходила ся смикати дерев'яне намисто на шиї. Дівчинка, її дочка, що впустила курку, виявилася дивно дурною для своїх років; втім, вона вже точно не пам'ятала Тіар. Не могла пам'ятати.

Якийсь лисуватий здоровань зі спитим добросердним обличчям говорив про Тіар багато й охоче — вона ж, мовляв, і розумниця була, й кмітлива така дівчинка, й добра, кішки не скривдить, і роботяща... Забуваючись, він говорив про Тіар як про дівку літ сімнадцяти, проте коли жінка з прикрасою на шиї обсмикала його, нітрохи не знімаків.

Ігар уже йшов геть, вигнаний старим; незрозуміле спонукання змусило його озирнутися від воріт.

У навстіж розчинених дверях стояла Тіар. Дівчинка років дев'яти-десяти — у домотканій сукенці до п'ят і з таким, як у жінки, дерев'яним намистом на тонкій шиї. Волосся в дівчинки було не заплетене й лежало на вузьких плечах —

темне з мідним полиском. Дівчинка нерішуче, якось навіть злякано посміхнулася Ігарові.

Зачинилися важкі двері.

* * *

Глаза трохи перепочила. Скоса глянула на високе сонце, примружилася й замотала головою. Волосся лізло в обличчя; чоло вкрилося потом, і раз у раз доводилося незвичним селянським рухом втирати його. Увесь струмок, здавалося, пропах парфумами; вона знала, що це лише ввижається, що насправді вода давно віднесла запах далеко вниз — однак ніздрі роздувались, як і раніше, ловлячи насичений, багато разів посиленій аромат. Митецький парфумер образився б, якби дізнався, що цілу скляночку дорогих, першокласних, із любов'ю складених парфумів сьогодні ранком перекинули в лісовий струмок.

Глаза зручніше перехопила камінь. Слід було поспішати; якщо павук занадиться з'являтися вдень, то ні секунди безпеки в Глази більше не буде. Дотепер вона безпомилково відчувала його присутність і тому знає, що зараз гілля над головою порожнє. Варто поквипитися.

На пласкому камені перед нею біліло товчене скло. Пляшечка від парфумів, безжально розбита шматком базальту, перетворилася спершу на купу скалок, потім стала схожою на крупну сіль, ще далі — на змелену; Глаза працювала зі стиснутими зубами й не піднімала голови. Скло мусить перетворитися на пил — тоді кровосос уже точно його не помітить...

...Але чи подіє скло, потовчене в пудру?

Глаза перервала роботу. У неї нічого нема, крім цієї дивом збереженої пляшечки; в неї рівно один шанс. Варто використати його до кінця, взяти зараз голову в руки й вирішити: товкти дрібно чи залишити, як є? Як цукор? Павук ссе тільки кров — чи й нутроці теж виїдає?

Скрут. Слово з легенд; якби ж згадати, що воно значить. Не може таке слово означати просто «дуже поганий павук»... Вона повинна знати про ворога якнайбільше — тоді стане зрозуміло, як його вбити.

Її пересмикнуло. Дві ночі вона терпляче вистежувала павука — і сьогодні на світанку ледь не побачила його. Не побачила цілком; того, що трапилося їй на очі, вистачило.

Там були зазубрені гачки, які визирали із сірої, якоїсь сивої клоччастої шерсті; безліч суглобів, дивно м'який, заворожливий рух немисливо довгої кінцівки. Все, що побачила Ілаза, було, по суті, лапою. Ногою. У комах ноги чи лани?!

Далі скрут пішов, а Ілаза витягла зі схованки скляночку з парфумами, вилила пахучу рідину в струмок, а пляшечку вимила піском і розбила на камені...

Ледь вище по струмку висить у тенетах дике поросся. Зворушливо смугасте — і ще, здається, живе; кілька днів тому Ілаза наткнулася в заростях на тіло такого самого поросятка, але вже без крові й без голови. Загартована й уже трохи звична до подібних видовищ, вона не вдарилася в сльози, як це, напевно, трапилося б раніше. Вона ретельно обстежила рештки скрутової трапези — саме тієї миті їй згадалася історія про мачуху, що отруїла пасербицю товченим склом.

Історію цю прийнято було вважати щирою правдою; Ілаза пам'ятала жваву балаканину покоївок і власні палкі суперечки з сестрою. Ада, яка була старша й розумніша, запевняла, що все це вигадки, Ілаза ж наполягала й навіть називала село, де, на її думку, сталася трагедія з отруєнням...

Як би там не було, але за кілька годин пан скрут подасться ссати поросся, і вінцем його трапези буде свиняча голова. Ілазі доведеться здолати відразу й страх; вона зробить із очеретинки сопілочку без дірочок — просто коротку порожню трубочку. І вдмухне товчене скло поросяті у вуха...

Її пересмикнуло знову. Вона уявила себе отруйницею зі страшної казки — ось вона йде вздовж столу під час бенкету, ось із посмішкою звертається до усміненого ж таки ворога, пропонує йому скуштувати чудове тістечко... Цукрова кулька на таці, й рука, що тримає частування, не тремтить. Їж...

Вона подивилася на свої руки в саднах, на товчене скло на камені — й нерішуче, невпевнено посміхнулася. Але ж вона, виявляється, сильна! Вона не здригнулася б у бенкетній залі, й ворог, приймаючи тацю з її рук, нічого б не запідозрив... Вона зможе й зараз. Вона має право, адже бореться за життя. Той, хто

живе у павучому тілі, противний природі. Смерть його виправить зроблену кимось помилку.

Вона акуратно загорнула скляний порошок у листок латаття й упевнено, не поспішаючи, рушила вгору вздовж струмка.

...Вона півгодини сиділа в крижаній воді, намагаючись змити з себе не тільки запах, не тільки піт і бруд — саму шкіру. Наближався вечір; найкраще зараз було лягти й заснути. І прокинутися, коли все буде скінчено; щохвилини росла її надія. Всі, навіть найстрашніші тварини вразливіші зсередини, ніж іззовні.

Вона лягла, підставила спину сонцю й міцно заплющила очі — проте сну не було. Ілаза спіймала себе на тім, що хоче бачити все сама. Як він підійде до поросяти, як він...

Вона підвелася. Механічно обтрусилася безнадійно зіпсовану сукню; повільно, начебто знехотя, рушила до місця свого майбутнього злочину.

Тенета, якими облутано було порося, кволо смикалися. Ілаза завмерла; ТОЙ трапезував. Поряд із тулубцем нещасного поросятка в павутинні темніло ще одне тіло; Ілаза раптом похолола. Вона чомусь не думала, що павук настільки величезний... Він рухається так блискавично й безгучно, що справжні його розміри...

А чи вистачить скла?!

Їй почулося глухе, черевне ухкання. Скрут скінчив пити кров і взявся до голови; Ілаза стояла, не зважаючи опустити на землю занесену ногу. Захоплений бенкетом, нерухолий... Арбалет! Зараз би арбалет, та тверду руку, та...

Ледь тріснула гілка. На якусь частку секунди Ілаза розгледіла між гілля черево — вкрите тією самою сивою клочастою шерстю, з вісьмома потужними лапами, розташованими по колу, мов шпиці; рот у неї наповнився гіркою, грузлою слиною. Борючись із нудотою, вона встигла мигцем подумати: от би куди всадити стрілу. Здихай, немислиме страховиську. Конай...

Скрут зник. Мить тому Ілаза бачила його тінь серед плетива гілок — а тепер перед очима в неї виявився безголовий поро-

сячий тулубець у обіймах ослаблого павутиння. Звершилося. Все...

Вона опустила на землю. Прихилилася спиною до стовбура; тепер тільки чекати. І сподіватися, що, вмираючи, тварюка не здогадається наостанок, у чому річ, та не впорне Ілазі порцію отрути «для дуже поганих людей», яка робить кров уже не кров'ю...

Їй схотілося заховатись. Хоч на дно струмка; насилу підвелася й побрела вниз, до води. Вона так ретельно знищила сліди товченого скла на камені... Вона так довго змивала з себе запах парфумів... Бідолашний парфумер. І на дні свідомості — маленький колючий жаль: зі смертю того не повториться більше танцю барвистих метеликів перед очима. Того подарованого пекучим жалом забуття, того щасливого стану, якого в звичайному житті не буває. Або майже не буває; Ігар. Вівтар...

— ...дивно йдеш. Не занедужала?

Над силу посміхнулася. Незворушність, доброзичлива незворушність; вона підняла очі, оглядаючи крони над головою:

— Я... Все гаразд. Можна... поговорити?

Вона сама не знала, навіщо їй це знадобилося. Та, отруйниця зі страшної казки, обов'язково заводила бесіду з уже отруєною жертвою і спостерігала, вдивлялась, як бліднуть поступово щоки, як зривається голос, як у очах з'являються жах і усвідомлення смерті... А перед цим було півгодини милої бесіди...

— Про що? Про мандрівних менестрелів?

Він не налаштований на люб'язність. Він хоче її нажахати; Ілаза придушила здригання, посміхнулася:

— Про... скрутів. Я не знаю, хто це такі, тому я...

У неї за спиною лунко клацнув сучок. Вона здригнулась, але не озирнулася.

— Про скрутів ми говорити не будемо.

Їй примарилося, чи голос у нього дійсно ледь змінився? Чому — від забороненого запитання? Чи це вже товчене скло?

— Не будемо, — погодилася вона відразу й охоче. — Але... тоді про... павуків?

Воістину, її таємниця додала їй сміливості. Та, отруйниця, напевно говорила з жертвою на доволі слизькі теми — щоб при-

дивитися наостанок, що саме проступить на обличчі, котре так швидко полотніє. Шкода, що Ілаза не бачить обличчя... співрозмовника.

— Кгм... — схоже, він таки щось відчув, його інтонація зробилася більш людською, ніж будь-коли. — А навіщо про них говорити? Ти що, павуків не бачила? Павуки щасливі, коли ситі... Коли голодні — злі...

Досі він не був таким говірким. Ілазі здавалося, що вона у вулгому човнику мчить назустріч водоспадові — бризки в обличчя, перехоплює подих...

— А... зараз вони ситі?

Порося без голови. Повільно слабшає павутина. Нажерся, ох, як нажерся... І, може, востаннє?

По гілках над її головою пробігло тихе тремтіння. Ілазине серце стрибнуло, мов жаба; вона уявлення не мала, як вмирають від товченого скла. Як вмирають чудовиська.

— Зараз, — повільна відповідь, — зараз — так...

Він відчувається недобре? Можливо, не варто було заводити ці розмови? Піти? Змінити тему?

Вона посміхнулася — трішки запопадливо:

— Я... розумієте, я, можливо, й дурна... але я не можу тижнями мовчати. Розмовляти з собою... теж увесь час не можна, чи не так? Я хотіла попросити вас... трішечки побути моїм співрозмовником. Більше мені просити нема кого...

Вона говорила повільно, ретельно добираючи ніби випадкові слова. Вона вдивлялася в листя в себе над головою, намагаючись вловити рух. Або звук... Який-небудь незвичний, невластивий йому звук... Чи відчуває він? Або... відчує пізніше?

— Н-ну... — Святий Пташу, які в нього раптом людські інтонації! — Ну, якщо тобі здається, що я можу бути тобі цікавим співрозмовником... І хоч що-небудь, розказане мною, буде й тобі теж цікаво...

Голос у гіллі затнувся. На мить Ілаза побачила суглобчасту, вкриту зазубреними гачками ногу, яка незграбно обіймала темний грубий стовбур навпроти. Не здалося, ні; кінцівка відразу втяглася назад і зникла в листі.

— Я, можливо, буду запитувати дивно, — вона старалася, щоб голос лунав якомога рівніше та безтурботніше. — Може, й заборонене... Наприклад...

Тепер вона затнулася. Вона хотіла запитати про жало. Про укол, який подарував смерть менестрелеві Йото, параліч проводиреві Карену й неприродну легкість їй, Ілазі. Чи варто запитувати зараз, коли, можливо, почалася вже дія товченого скла? Чи не надто слизька доріжка?

— Та про що ти...

Голос обірвався. Яюсь надто вже різко. Начебто знову затнувся; Ілаза напружилася, вдивляючись у листя. Міцно стисла мокрі кулаки; не втрималася:

— Ви... може, недобре почуваєтеся? Чи мені здалося?

Рипучий смішок. Якийсь аж надто натужний:

— Можливо...

Шелест листя. Тиша; Ілаза яюсь відразу зрозуміла, що залишилася на самоті. Що співрозмовник зник і не попрощався.

* * *

Старший брат Вікі, Кааран, з дозволу батьків зібрався привести в дім дружину. Дівчинка спершу вирішила, що Кааран приведе малолітню, як вона сама, наречену — однак майбутня Кааранова дружина виявилася дорослою дівчиною, і дівчинка відчула щось подібне до образи.

Усе пояснила всюдисуща Ліль. Не всякий чоловік може собі дозволити, як Аальмар, ростити наречену й чекати; Кааранова гілка не така багата й не така близька до стрижня роду, тому Кааран чинить проти звичаїв предків, і в цьому нема нічого дивного, нині так роблять майже всі...

Дівчинка супилася. Їй здавалося, що звичаї роду — чужого роду, в який їй тільки належить увійти! — зневажено. Втім, колись давно-давно її власні батьки шоковані були пропозицією Аальмара, який шанує ці звичаї; воістину, «в кожному селищі — свій колодязь». Там, де народилася вона, й весілля справляли зовсім інакше; тепер вона спостерігала за

святковими приготуваннями з палкою, трохи хворобливою цікавістю.

Столи через усе подвір'я, вишиті скатертини, вереск поросят і кудкудахання курей, пахоці копильні — все це було й у її рідному селищі. На її батьківщині, як вона пам'ятала, ще і ягничку до воріт прив'язували — чорну, якщо наречена чорнява, білу, якщо вона білява, тонкорунну, якщо посаг досить багатий, і стрижену, якщо заміж іде дівка без посагу...

Тепер ягнички не було. Був матрац, за традицією натоптаний сімома різновидами запашних трав, і — що особливо вразило дівчинку — червоне простираadlo для молодих.

Простираadlo було з шовку. Його купили задалегідь і розвісили у дворі на мотузці; там воно й провисіло до весілля, переживаючись усіма відтінками червоного, приковуючи погляд дівчинки й чомусь викликаючи тривогу. Простираadlo було як символ потаємного й страшного, пов'язаного з обрядом поєднання чоловіка й жінки; Велика Фа порядкувала, як звичайно, скрізь, однак знаходила час, аби нагадати дівчинці, що вона вже велика і що її весілля не за горами, тож незабаром таке само гарне простираadlo буде приготовано й для неї...

Дівчинку опанувало дивне почуття. Загальна радість передавалась і їй — але на дні радості жив острах.

На весілля з'явилося безліч напівзнайомих і зовсім незнайомих людей; дівчинка відчувала стосовно себе помірну цікавість. Помірну, бо центром уваги була, звичайно ж, наречена.

Її звали Раварою. Її русяве волосся, незаплетене, спадало до колін і заважало розгледіти сукню — а сукню виготовили за п'ять ночей три митецькі майстрині, й досвідчене око легко читало по ній усю історію роду тієї дівчини. Шість рясих спідниць, одна ледь коротша за одну, символізували п'ять гілок її славної родини, і по краечку найдовшої звивався яскравий візерунок, який мав оберігати від лихих чарів; схожа у своєму вбранні на молоду, посріблену інеем ялинку, наречена майже нічого не їла й не пила, а тільки обходила, за традицією, гостей, кивала, опускала очі й знову поверталася до нареченого, щоб нагнувшись і доторкнутися губами до пряжки його пояса.

Наречений, Кааран, старший брат Вікі, сміявся на все горло, пив вино із глека й затинався, починаючи належну за традицією

промову до гостей; усі наречені хвилюються на весіллі, бо ж перша шлюбна ніч — то випробування. Наречена повинна бути незайманою, наречений мусить бути дужим, і ніяке виправдання не допоможе, якщо одна з цих умов не дотримається. Навчений досвідом чоловік чи зелений хлопчисько — усі рівні перед звичаєм; наречений повинен виявити свою чоловічу силу повною мірою, і нема тяжчої ганьби, ніж осоромитися цієї, особливої ночі. Якщо молода дружина встане з ліжка незайманою, чоловіка її ніхто більше не назве чоловіком. Ніколи; тому навіть здоровий і дужий Кааран мучився нині страхом і очікуванням вирішальної миті.

Молодший брат його Вікі ходив королем. Щоправда, до свята йому голову невдало обстригли й тепер він здавався молодшим за свій вік — худенький і, як на дівчинку, якийсь жалісний.

Дівчинка наткнулася на нього в юрбі; від Вікі тхнуло вином. Видно, щедрий брат всупереч закону почагував і його; Вікі ще років зо два чекати повноліття, коли, за традицією, найближчі родичі напоять його — щоб відразу запізнався з тягарем похмілля й надалі дотримувався помірності. А до того дня смаку вина знати не слід...

Хлопчисько спіймав її осудливий погляд і щасливо посміхнувся:

— Ти ж не побіжиш скаржитися? Ні?

І відразу ж, не чекаючи на відповідь:

— Зараз понесуть подарунки в спальню...

Двері дому були розчинені навстіж; гості вишикувались по порядку, а потім зі сміхом і примовками ввалилися в кімнату до подружжя, й дівчинка, спіймана за руку Великою Фа, перш за все побачила високу, прикрашену квітами постіль. Мережану ковдру була кокетливо відкинута, і відкривалося всім поглядам червоне шовкове простирadlo; гості по черзі поклали до підніжжя постелі різноманітні прикрашені квітами подарунки. Дівчинка встигла розгледіти тільки срібне дзеркальце в коштовній оправі та важкий сувій лілового оксамиту — решта потонула в стрічках і прикрасах, а погляд дівчинки прикипів до постелі. Чомусь пригадався Аальмар — як він носить її, хвору, на руках, бурмоче на вухо безглузду пісеньку, з одним і тим самим ласкавим приспівом...

Червоне простирadlo. Червоне.

* * *

Протяжливо рипіли кочети. Човняр особливо не напружувався, часто сушив весла, поглядав навсібіч і раз у раз починав без слуху насвистувати собі під ніс якусь пісеньку; річка була повновода й текла знехотя, але виконувала за човняра його роботу — тягла чотирьох пасажирів униз, до портового міста Устя.

Ігар дрімав, згорнувшись на кормі. Поряд, пліч-о-пліч, розмістився пикатий хлопець із косими очима, що розбігалися в різні боки; він постійно вовтузився, не давав Ігарові ні зосередитися, ні заснути.

Він знав тепер, як звуть його особистого ворога. Якась Тіар, котра вчинила в минулому невідоме зрадлиство та пов'язала цим свою долю з долею Ілази; він не бажав, щоб ні в чому не винна дівчинка страждала через чужу підлість. Через підлість Тіар; вона, виходить, більше не жертва. Тепер вона найперша винуватиця; Ігар дивився на воду, з жахом намагаючись уявити процес перетворення людини на величезного павука.

Часом при слові «Тіар» його пам'ять підсовувала йому образ дівчинки, яка стояла в дверях; тоді Ігар похмуро кривив губи й виганяв дівчисько зі своїх спогадів. Усе, що трапилося з Тіар у дитинстві, не є для неї ніяким виправданням — адже не скаржитись він, Ігар, що батьки його вмерли в один день, тітка запила, і з усіх родичів залишився тільки Святий Птах...

Хлопець знову штовхнув його в бік, і досить боляче; Ігар хотів був огризнутися — хлопець випередив його, витріщився весело й приязно:

— Що, незручно? Не йде сон?

Ігар ніяк не міг вирішити, у яке з сусідових очей зручніше дивитись — у праве, лукаве, чи в ліве, котре замислено втупилося вдалину.

Хлопець по-змовницькому підморгнув:

— Так отож... Тобі в Устя навіщо?

Ігара вразило сусідове нахабство; хлопець посміхався. Безцеремонність у цих краях була ознакою добрих намірів, тому Ігар посміхнувся у відповідь:

— Та так... справа є.

І він теж підморгнув — без образ, мовляв, справа таємна; це хлопця несподівано надихнуло:

— То ти теж за цим?!

Сусіди — літня пара, яка сиділа навпроти — глянули неохважно; хлопець наблизив обличчя до самих Ігарових очей і перейшов на шепіт:

— Так ось і я... Півроку, вважай, збирав. У батьків насилу відпросився... Вони мене три дні настановляли: біля порту не бери. А як не брати, коли вони біля порту — найсоковитіші?!

— Чому? — поцікавився Ігар здивовано.

Хлопець закліпав, здивований його нетямущістю:

— Так біля порту — моряки ж! Бувають багаті — страх; якщо пірат, скажімо, якщо він рік у порту не був — він же золотом сипле, мов король... Або купець. Купець — інша річ, але вже якщо купцеві догодити... Так усі вони, розумієш, на берег зйдуть — і туди... І тому біля порту цих — як вошей... Мені, зрозуміло, особливо розкішних не треба — але там і простіші є, такі, що вогонь... Хлопці в нас їздили того року — то аж слину пускали, згадуючи... Так що май на увазі: у порту — саме воно!

Ігар слухав, потроху розуміючи, про що йдеться, та в потрібних місцях шанобливо киваючи. Мерзенну думку — провести косоокого до порту й у темній вуличці вилучити приготовані гроші — було відкинуто не без жалю. Ігар розплатився з човнярем і тим прирік себе на кілька голодних днів; спогад же про торговця хустками викликав нудоту. І навіть цей дурник різнокий сам на неприємності напрошується...

От буде кумедно, якщо він відшукає Тіар серед портових повій! Ось кого буде легко й не шкода спровадити до скрута в гості — спокутувати провину... А провини, як він давно вже знає по собі, тягне за собою іншу провину; з ім'ям Тіар пов'язана темна історія, про яку до пуття не знають навіть її родичі. Сестра, рідна сестра наздогнала тоді Ігара за ворітьми, запитала, заглядаючи у вічі: чи не знає він часом? Що ж там було насправді?

Що там було? Запитаєте в скрута. Він точно знає. Низка зрад здатна привести до королівського палацу — і до борделю теж. Навіть колишню дівчинку в домотканій сукенці, з дерев'яною прикрасою на шиї...

— Може, разом підемо? — про всяк випадок запитав він у косоокого.

Той посерйознішав:

— Не... У такій справі кожен сам по собі...

Пасажири, які сусідили з ними, — літня пара — чудово розуміли, про що йдеться; на обличчі в жінки застигла маска бридливості, а чоловік її, вузькоплечий і худорлявий, дивно заборсався й тихенько зітхнув.

На дві третини місто складалося з порту; ніколи раніше Ігар не бачив такого строкатого, різношерстого, барвистого наброду. Побіля нескінченних причалів погойдувалися судна; серед красенів-вітрильників раз у раз траплялися галери — теж по-своєму гарні, присадкуваті, й від них віяло духом заліза й немитого людського тіла, якісь молодці тинялися вздовж причалу, недобре поглядаючи на Ігара — він вискалився й пішов. Прикувати його до лави — невдала думка. Він, звичайно, мріяв побачити море, але не з щілини ж для галерного весла!

У завулках тхнуло рибою, гнилизною, ще чимось задушливим; тут торгували заморськими винами й фруктами, і краї дорогоцінних шовків недбало звішувались у болото. На кожних трьох перехожих припадало по двійко бандитів; Ігар насилу вибрався на набережну — доволі широку, чисту й добропорядну.

Тут перевальцем походжали матроси — багатші, в круглих шапочках і синіх сорочках зі шнурівкою, та бідніші — хто в чому. І ті, й інші хизувались як знаком професійної приналежності, великим кристалом солі, причепленим до пояса; у декого на правій вилиці був витатуйований косий трикутник. Крокував багатий купець, сухорлявий чоловік із пласким вольовим обличчям, причепурений у оксамит і шовк, у супроводі цілого натовпу слуг і охоронців; сновигали злодійкуваті з вигляду хлопчиська, коптілися під відкритим небом баранячі тулуби, а на розі, під тентом, грали в щось на гроші.

Ігар, розімлілий від запахів із коптилень, підійшов до гравців; керував тут веселий чорнявець, а трикутник на його правій вилиці було перекреслено косою червоною лінією на знак того,

що за якусь провину людину цю вигнано з матросів. Гра виявилася простою до непристойності — гравці по черзі кидали великий дерев'яний гудзик; щасливець, у якого гудзик падав вушком донизу, забирав усі ставки суперників. Якщо всі гудзики падали вушком догори, увесь банк переходив до власника ігрного закладу, тобто до власника гудзика; Ігара вразила простакуватість тутешніх звичаїв.

На його очах якийсь шарпак виграв пригорщу мідних монеток і гордо відійшов у супроводі заздрих поглядів. Під жарти-примовки веселий власник благополучно обдирав своїх запальних клієнтів; відчуваючи холодок у грудях, Ігар прилаштувався збоку, й коли дійшла черга, теж потягнувся за гудзиком.

Чорнявий кинув на нього оком:

— Агов! Що ставиш, малий?

— Штани, — серйозно відповів Ігар. Уся компанія здивовано витріщилася, щоб відразу й вибухнути черевним реготом:

— Та навіщо тобі його штани, Улько?

— Нехай скидає! Хай на кін покладе, бо знаємо таких!

— А чого ж, я бачив якось... Із шинку матросик ішов, голеньким світлив... Пропився дочиста...

Чорнявий Улько примружився:

— Добренько... Штани мені твої не потрібні, охота подивитися тільки, як ти підеш без штанів...

Ігар узяв гудзик останнім, коли всі, що кидали перед тим, уже програли. Важкий, стертий, теплий від безлічі рук...

Закусив губу, поклав гудзик на згин пальця. Невловимим рухом крутонув — гудзик опустився на дошку, став на вушко, мов дзиґа, й ще довгу мовчазну хвилину вертівся, перш ніж влягтися на бік — так само вушком донизу.

Компанія мовчки презиралася, поки Ігар згрібав з дошки пригорщу монет. Оглянув похмурі, підозріливі обличчя, послухав бурмотіння про шахраїв і спритників; подзвенів грішми:

— На всі.

Улько вибухнув примовками, заохочуючи ставити сміливіше; поставити зважилися тільки двоє — окатий матросик, з вигляду значно молодший за Ігара, й презирливий бурлака в широкому капелюсі зі звислими крисами. Обоє поставили по багато — Улько чесно стежив, щоб усі ставки в грі були рівні.

У цілковитій мовчанці матросик і бурлака кинули — й прогнали. Ігар поклав гудзик на згин пальця, переможно посміхнувся, розглядаючи напружені обличчя — й крутонув.

Гудзик вертівся довго. Потім ганебно перекинулася на спинку, задер вушко, як повалений пес задирає лапи, здаючись.

Компанія вибухнула запальними криками; Ігар здавався збентеженим. Увесь його миттєвий виграш так само миттєво й сплив; він відійшов, повернувся знову, нерішуче потягнувся до гудзика:

— Ставлю штани...

Улько зморщив носа — однак гравці, які жадали видовища, підбадьорливо заляскали Ігара по плечах. Той нерішуче вертів снаряд між пальців; Отець Розбивач, колишній, із рідного Ігарового гнізда, охоче навчав молодших пташенят забав із монетками, камінчиками, гудзиками... І декого вивчив, слід визнати...

Ігар ніколи не вважав себе запальним. Особливо сьогодні. Сьогодні йому потрібні гроші — багато, багато й швидко. Тільки цього разу він не полізе ні на кого з ножем — треба зосередитись. Не запал, не перемога — тільки гроші, що дримають у їхніх кишенях. З тим, хто постійно перемагає, ніхто не гратиме... Святий Птаху, я не шахрай. Я чесно... Але мені потрібні гроші. Щоб врятувати Ілазу...

І гарний же я буду без штанів.

Ігар кинув перший — гудзик красиво прокрутився, скільки належало, й знову ляпнувся вушком догори.

Улько хижо, презирливо посміхнувся. Перехожі здивовано оглядалися; Ігар, якого підштовхували й підганяли, стяг черевки, скинув пояс, тоді штани поклав на землю перед тим, хто виграв, — бурлакою в звислому капелюсі.

Компанія галасувала; у потоці глузів прослизали цілком поважні нотки: справжній гравець не той, хто ставить золоті гори, а той, хто ладен скинути й штани...

Понурий Ігар якомога нижче обсмикнув сорочку й потягнувся за гудзиком; Улько зробив круглі очі:

— На що?!

— На сорочку, — сказав Ігар, не відвертаючи погляду.

Ульо прийняв ставку. Бурлака посміхнувся, поставив на кін виграні Ігарові штани; кинутий ним гудзик був близько до того, щоби втриматися на вушку. Ігар відчув, як голі ноги вкриваються сиротами — якщо за одну гру гудзик падав на вушко двічі, виграш усе одно діставався жадібному Улькові...

Останньої миті гудзик, кинутий бурлакою, перевернувся.

Ігар обвів поглядом принишкле товариство. Обережно підняв гудзик; крутонув.

Гудзик упав на вушко.

Здається, навколо гравців зібралася юрба; бурлаки, матроси, злодюжки — всі щиро, мов діти, раділи з успіху Справжнього Гравця, який відіграв назад свої штани — й ще купу монет!

Сяючи, Ігар одягся. Підтягнув пояс; гордовито оглянув збіговисько, крекнув, клацнув пальцями:

— А-а-а! На всі!

Хтось засвистів від захвату. Ульо блаженствував; не часто на його маленькому ігровому п'ятачку траплялися такі вистави: без штанів...

Ставили по багато; ставили срібло, хтось поставив навіть золотий. Ульо немилосердно вигнав із гри, на його думку, негідних; Ігарова жменя лежала осібно, і багато хто, дивлячись на неї, з жалем цокав язиком: дурний хлопець. Без штанів був лишився — тепер своє несподіване багатство програє. Дурнів не лікують...

Кинув бурлака в звислому капелюсі; поки гудзик стрибав, Ігара встигло двічі кинути в піт. Бурлака програв.

Окати матросик, у якого не вистачило грошей на велику гру, перевів подих; у гру вступив одноокий, з вигляду справжній бандит.

Ігарове серце вертілося, мов кинутий гудзик на кону. Виграш кожного з його суперників означав його цілковиту поразку.

Але й одноокий програв.

Усього гравців було з шестеро; коли гудзик п'ять разів упав догори вушком і виявився в його руках — руки ці тремтіли. Ульо співчутливо мружився — велика гра...

Ігар уже знав, що виграв. І знав, що коли викаже цю впевненість, миттю втратить усі гроші й кілька зубів на додачу...

Він подихав на гудзик; потім поплював. Глядачі охоче пропустили, що ще слід зробити, щоб удача була прихильною, та Ігар не почув їхніх порад. Обережно лизнув гудзик, поклав на згин пальця — і під одночасне зітхання всіх присутніх круто-
нув.

Гудзик упав точно на вушко — як дзиґа. Прокрутився кілька секунд і ліг на бочок, вушком донизу.

Хтось зойкнув. Хтось крізь зуби вилаявся; не чекаючи запрошення, Ігар згріб із дошки свій виграш. Напевно, стільки отримує молодий матрос за увесь довгий, важкий похід.

Він посміхнувся обімлілому Улькові:

— Дякую, братику...

Повернувся й ковзнув крізь юрбу; хтось рушив за ним услід, він це відразу відчув. І майже відразу відчув також, як чиясь зашкарубла рука схопила за плече:

— Стривай... Так не йдуть. Почав грати — грай... А то згріб усе, бачся...

Ігар озирнувся. Одноокий, справжній бандит, недобре мружив своє вціліле око; навкруг щільно заюрмилися його приятелі. Можливо, й не вся юрба з них складалась, але з десятком точно набралось б...

Одноокого смикнули за рукав. Бурлака в звислому капелюсі щось завзято зашепотів; з іншого боку приспів окатий матросик:

— Ти... це... він із Чорновухим позавчора прийшов. Ти... це...

Одноокий випустив Ігарове плече. Мимоволі, миттево; потім отямився, схопив знову:

— Цей?! Та подивися, він же на палубу зроду не ступав! Цей із Чорновухим прийшов?!

Бурлака знову зашепотів. Одноокий труснув головою:

— Та жебраком же був, голим, як пацюк! Вони всі...

— Я сам його бачив із людьми Чорновухого! — тонко, якось жалібно крикнув матросик. — Позавчора бачив, морською дівою присягаюся...

Ох, покарає тебе твоя морська діва, подумав Ігар. Одноокий відіпхнув його — з острахом, із якоюсь навіть відразою:

— А... йди ти...

Роздратовано махнув рукою та повернувся до гри.

Біля дверей будинків розпусти вішали тут по-особливому надщерблену морську мушлю; дивна прикраса ловила вітер і співала дивно, так що з деякою натяжкою цей звук можна було прийняти за пристрасний стогін. У цьому кварталі такий стогін чувся зусібч.

Вечоріло; Ігар ішов, і назустріч траплялися надзвичайно цікаві перехожі.

Один вочевидь був піратом, причому таким, що дав обітницю морській діві; половина голови в нього була виголена, зате й борода росла тільки з одного боку. Ігар зустрівся з ним поглядом і швидко відвернув очі.

Інший був аристократом, якого супроводили двоє охоронців; один із них, проминаючи Ігара, навмисно зачепив його піхвами шаблі. Ігар вдав, що нічого не помітив.

Третьою була дівчинка років дванадцяти, горбата; підійшла до Ігара, довірливо посміхнулася:

— Хочеш мене? Мені так ця сволота набридла, у тебе хоч личко гарне... Ходімо, га?

Ігар пішов геть від неї, стримуючи тремтіння й придушуючи бажання озирнутися.

Моряки й городяни блукали тут поодиноці й групами, теревенили між собою, час від часу завертали у двері під мушлею, котра протяжливо стогнала; подекуди під стінами стояли дівки, й на простягнутій долоні в кожній лежав червоний помідор — символ чоловічої сили. Усякий, хто взяв овоч із долоні, тої ж миті з перехожого перетворювався на клієнта.

Ігар брів далі. Не раз і не два його ніжно намагалися втримати; він брів, слухаючи палкий стогін мушель, потроху впадаючи в тугу: ні, її нема й тут... Він даремно з'явився сюди. Тому, хто побував на Вівтарі, дивно й страшно блукати цими кривими вуличками; серед безлічі жінок із червоними кульками на долонях він не знайде Тіар...

Його взяли за рукав. Наполегливо й водночас м'яко:

— Кого ти шукаєш?

Він озирнувся — баба. Міцна, зморшкувата баба, і на шії в неї намисто з маленьких, завбільшки як монетки, мушель.

— Кого ти шукаєш, хлопчику?

Він витяг свої гроші; пересипав із долоні в долоню:

— Я шукаю жінку. Волосся чорне з мідним полиском, середнього зросту, під лопаткою — родима пляма у вигляді ромба. Допоможеш — заплачу.

Вигляд грошей не схвилював бабу. Вона й далі дивилась Ігарові у вічі:

— Ти її знаєш?

— Я її шукаю.

Баба забарилася, поворушила губами; повільно кивнула:

— Ходімо.

Над цими дверима не було закличної мушлі, однак невловимі пахощі розпусти, які наповнювали вузькі вулички продажного кварталу, тут були щільніші й густіші.

Ігар увійшов; у коридорі пахло свіжим деревом, а кімната, до якої провела його баба, виявилася заваленою подушками — круглими й квадратними, маленькими, величезними, шкіряними й оксамитовими, з вишитими на них гербами неіснуючих провінцій і мордами вигаданих звірів; на стіні, оббитій срібною парчею, красувалися свіжі патьоки — нещодавно хтось щосили пожбурих стиглий помідор, і червоний овоч перетворився на руду зірку з нерівними променями.

— Знайдемо тобі, — сказала баба впевнено. — Ти хлопець небагатий, але щедрий, таких завжди любила... Притримай, притримай свої монетки — їй віддаси.

— Вона тут? — запитання вийшло зайве метушливим.

— Усі вони тут, — баба посміхнулася, оголюючи міцні жовті зуби. — Всі вони тут, пташечки, куди їм, бідолашним, подітися... Сядь і чекай.

Баба вийшла; Ігар тільки зараз помітив, що вздовж усієї пелени на її спідниці пришито корабельний ланцюг. Он звідки той глухий дзенькіт, який супроводив їх цілу дорогу...

На подушки він із бридливості не сів. Мало там що за подушки; сів просто на підлогу, навпроти ляпки від помідора, притулився спиною до стіни й підібгав ноги.

Знову це бридке тремтіння. Знову він чекає, що перед ним постане Тіар; він помилявся вже двічі, а третя спроба у всіх казках чарівна. Якщо тільки вона тут... Глузи долі. Ілаза, що втратила цноту на Вівтарі, в обмін на портову повію...

Він раптом згадав, що давно не спав. Що не їв уже майже добу; і добре було б з'явитися в дім під мушлею, замовити вина й м'яса, а потім перекинути в постіль цю, з ромбом на спині, та з'ясувати, які насправді ці продажні штучки, чому так солодко занукався косий парубійко, його супутник у човні...

Він злякано закліпав. Бажання було настільки виразним, а уявна картина настільки яскравою, що він був вражений: як? Як тільки може таке на думку спасти... І потім, звідки сила?!

Із грюкотом розчинилися двері, і в кімнаті з подушками відразу стало тісно.

Двоє із тих, хто вдерся сюди, слугували, очевидно, за почет третьому; а третій виявився лисим, ніби коліно, й від голови до ніг причепуреним у тонкий шовк. Ігар зроду не бачив такого несмаку, такого багатства на показ; золотих прикрас у лисого не було хіба що на сідницях — та й то лише тому, що інакше, сідаючи, він напоровся б на шпильку. Його увагу привернуло небачене вбрання, тому Ігар не відразу глянув лисому в обличчя; коли ж підняв нарешті погляд, то зустрівся з трішки п'яними, розумними, дуже здивованими очима:

— Отакої!

Лисий дивився на Ігара так, начебто він був шестиногим телям, виставленим на огляд; із деяким занепокоєнням Ігар помітив раптом на правому вусі в лисого родиму пляму — чорну, вкриту ріденькими грубими волосинками. Вона займала на додачу й частину щоки.

— Оце та-ак, — протяг Чорновухий, оглядаючись на почет. — Буває ж... Якби Ферті не прирізали вчора в шинку... А як схожий!

Перший з почту нахилився нижче, тицьнув у Ігара пальцем, радісно зареготав:

— Точно! У темряві поплутав би! Вирішив би, що сидить небіжчик! Ось хто ж його тільки сюди притяг?!

Ігарові стало незатишно. Не відриваючись від стіни, він підвівся.

— Тебе як звать? — поцікавився Чорновухий. На вилиці в нього теж колись було витатуйовано трикутник — тепер він розплився, напівстерся і був ретельно запудрений. Згори бракувало двох зубів, їхнє місце займали великі, не знати як закріплені перлини; великі сірі очі вивчали Ігара, і в погляді не було злості, але було щось таке, від чого Ігарів живіт сам по собі втягся:

— Ігар я...

Він зрозумів раптом, з яким виразом вивчає його Чорновухий. Зрозумів і щільніше втиснувся в стіну. Святий Птаху, а оце зовсім кепсько. Зовсім кепсько — і отак, зненацька, на рівному місці...

— Не бійся, — м'яко сказав піратський капітан. — Дружок у нас був, Ферті... Здорово на тебе схожий. Шкода мені його; от на тебе дивлюся, згадую...

Очі в нього раптом ласкаво примружилися:

— Гарний був хлопець... Веселий. Ти, бачу, теж веселий — тільки засумував чогось... — і рука його, суцільно унизана перськими, по-дружньому лягла Ігарові на талію. — Ходімо?

Ігар розгублено посміхнувся. Невпевнено кивнув — і відразу болісно поморщився, почав запекло чухатися, задираючи на собі сорочку:

— Ай... Зараз тільки... ага...

Він дер і дер нігтями власний живіт, і на обличчі в нього застиг вираз лютого блаженства:

— Ох... зараза... о-ох...

Чорновухий забрав руку.

Ще якийсь час Ігар відчував на собі підозріливий погляд із відтінком жалощів; невідомо, чим би все скінчилось, але цієї самої миті розчинилися двері навпроти, і вже знайома Ігарові баба поманила всю трійцю:

— Готове, добродії... Усе готове, пане мій, — Чорновухому вона вклонилася окремо. — Уже ж не пожалкуєте, це лілея, а не хлопець. Точнісінько лілея... Прошу сюди...

Не оглядаючись на Ігара, Чорновухий рушив назустріч обіцяній насолоді; почет потюпав слідом, Ігар видихнув крізь стиснуті зуби. До крові подряпана шкіра пекла нестерпно.

Баба повернулася за кілька хвилин; із нею була дівчинка роцків семи, серйозна, зі стрічечкою в довгому густому волоссі.

— Знайшли тобі, — баба багатозначно посміхнулася. — Ось, — вона кивнула на дівчинку, — проведе тебе. Монетку їй даси потім... Іди.

Корабельний ланцюг, пришитий до пелени бабиної спідниці, глухо дзвякнув, коли доторкнувся до одвірка.

Над цими дверима палко стогнала мушля; слідом за дівчинкою Ігар зійшов гвинтовими сходами, дочекався, поки проводирка пошепки перемовилася з кимось у темному коридорі, пройшов задушливою кімнатою, де із круглої діжки з водою стирчали дві скуйовджені голови, довгим гвинтоподібним переходом із віконцями в стелі, ще одним коридором — і зупинився перед зачиненими дверима.

Дівчинка простягла долоньку:

— Плати.

— А де вона? — напружено запитав Ігар.

Дівчинка кивнула на двері:

— Там вона... Плати.

Ігар мить вагався; по тому глянув на серйозне, змучене личко й поклав на долоню монетку:

— Дякую... Що привела...

Не мовлячи й слова, дівчинка зникла в кінці коридору.

Ігар постояв, намагаючись виловити у себе всередині бодай якесь почуття до Тіар; почуття плуталися. Заважала, манячіла перед очима десятирічна дівчинка на порозі сільського будинку; Ігар плюнув нарешті й вигнав всі думки разом. Постукав у двері, не отримав відповіді й увійшов.

Очі в нього давно звикли до півмороку, але тут, у кімнаті, панувала вже темрява; просто біля дверей стояла наполовину згорнута ширма, і перш ніж розгледіти щось, Ігар почув голос:

— ...а краще комарина травичка. Жаб'яче вушко теж непогано, але від комариної повністю все відбиває, хоч їх і п'ятнадцять підряд, а хоч і шістнадцять... Півсклянки випити, рештою робоче місце змазати — і нічого не чуєш, хоч і цілу галеру приймай по черзі...

Говорила жінка, яка сиділа на підлозі перед єдиною в кімнаті свічкою; ще дві — одна голомоза, друга з дитячою косою на плечі — гризли один на двох рогатий медяник. Прихилені до стін, стояли згорнуті ширми; підлогу вкривав суцільний матрац. Ігар роззявив рота — свічник зображав чоловічу гордість на вершині прагнення, тому вправлена в нього свічка мала вигляд дивний і двозначний; поряд валявся забутий, надкушений кимось помідор.

Остовпілий Ігар устиг все це розгледіти за той час, поки мешканки кімнати, вбрані в однакові тісні сукенки, мовчки розглядали його; по тому нарешті голомоза повернула голову до тієї, що говорила про трави:

— Вистачає півсклянки хоча б?

Та, що з косою, гмикнула:

— А мені не треба... Ніколи так не робила. Однієї пристрасті вистачало...

Голена обвела її крижаним поглядом:

— Це тобі на п'ятьох підряд однієї пристрасті вистачить... А коли їх буде двадцяттеро, як у мене вчора... тоді побіжиш. По травичку до Напилки...

— Хто з вас Тіар? — запитав Ігар, до якого одночасно зі здатністю говорити прийшли роздратування і лють.

Дівка з косою закліпала дитячими віями:

— Га? Хто?

Ігар зробив крок уперед, начебто збираючись схопити голену за комір:

— Хто з вас Тіар із ромбом на спині?!

— Палкий, — здивовано сказала голомоза.

Та, що міркувала про трави, неквапом підвелася. Повернулася до Ігара спиною; спритним звичним рухом задерла сукню, під якою, виявляється, не було нічого:

— Цей? Ромб, тобто?

Голомоза послужливо піднесла свічку; у світлі дерев'яного фалоса Ігар побачив спочатку сліди різок на круглих сідницях і вже потім — чотири великі, якісь розмиті родимки, розташовані ромбом. Просто під правою лопаткою.

Зависла мовчанка; дівка з косою хрумтіла, доїдаючи медяник.

— Це не пляма, — сказав нарешті Ігар. — Це не родимка... Це... так...

Носійка ромба здивовано вивернула голову, намагаючись побачити те, що відбувалося ззаду:

— А що це, по-твоєму? Мене ж не один ти так шукав... Був один хлопець, начебто пірат, той теж просив завжди: «Мені ту, що з ромбом».

Вона опустила сукню. Труснула волоссям; посміхнулася — якось навіть мило й кокетливо:

— А тебе ось... зажди, зажди. Начебто пам'ятаю... Точно пам'ятаю! Навесні приходив... точно?

— Як тебе звуть?

Вона неквапом повернулася на своє місце; сіла на матрац, взяла помідор, смачно відкусила. Дівка з косою підбирала пальчиком крихти від медяника, що залишилися на матраці.

— Навіщо тобі? — запитала та, що з ромбом; підборіддя в неї було залите помідоровим соком.

— Деякі хочуть ім'я, — замислено повідомила голомоза. — Їм так більше подобається...

— Як тебе звуть? — повторив Ігар. — Ім'я?

Їйого співрозмовниця заковтнула рештки помідора. Знизала плечима:

— Ти начебто цю... Тіар шукав?

Ігар зрозумів свою помилку. Він не повинен був називати ім'я першим; от якби його назвала жінка з ромбом... Адже це точно ромб, ромб під правою лопаткою, кілька родимок, а не одна пляма... Може, він неправильно зрозумів...

— Ти Тіар? — запитав він, дивлячись їй у вічі.

Вона посміхнулася:

— Можливо... А що?

Двері в нього за спиною розчинилися; і та, що з косою, і голомоза встали. Ввійшли троє матросів — точніше, двоє матросів і юнга, бо хлопчикові було не більше чотирнадцяти.

Зчинилася метушня; ширми, які до того стояли під стінами, з незвичайною швидкістю були розгорнуті й розставлені, на їхніх полотняних боках виявилися малюнки, від яких Ігарові зсудомило щелепи. Спалахнули ще кілька свічок у таких самих свічниках, у кімнаті посвітлішало, й Ігар побачив обличчя хлопця-юнга. Той круглими очима дивився на ширми й на дівок, у той час як один із його товаришів уже діловито обмацував голомозу, а другий командував власницею ромба, яка моторно змітала з матраца крихти.

— Це моя, — сказав Ігар. Усі обличчя звернулися до нього; власниця ромба посміхнулася матросам:

— Хвилиночку, дорогенькі... Один хай почекає. Нас троє — вас тепер четверо...

— Нехай він і почекає, — один із матросів, кривоногий і широкоплечий, зловливо втупився в Ігара.

— Я почекаю, — втрутився хлопчик; Ігар зрозумів, що найбільше в світі парубійкові зараз хочеться втекти. Опинитися далеко, хай навіть на власному сумовитому суденці, де робота з ранку до вечора, хитавиця, вітри та спека, де його луплять усі, кому не ліньки, за провини й безвинно...

— Ти не почекаєш! — заявив другий матрос із важким амулетом на жилавій шиї. — Ти інакше не чоловіком будеш, а...

Від цього слова недобре стало навіть Ігарові, а хлопчик і зовсім присів, мов цуценя.

Тіар — жінка, яка називала себе Тіар — ніжно взяла Ігара за плечі:

— Ти... Годі балачок, га? Ходімо...

Він дозволив себе зтягти в куток за ширмою; усамітненям це можна було назвати лише умовно, бо ширма виявилася не такою високою, не надто широкою ще й із щілиною знизу. Зрозуміло, все, що діялося в кімнаті, було чути всім із будь-якого куточка.

Жінка поставила на підлогу свічку й заклично посміхнулася; руки її, не чекаючи на Ігара, спритно розстібали сукню:

— Та ти коли був тут? Уже сніг зійшов, здається... Так? Уже тепло було, як ти приїжджав?

— Де ти народилася? — запитав він самими губами.

Вона стягала через голову сукню:

— Га? В селі, а що?

— Назва села.

Вона кинула одяг на підлогу; в Ігара перехопило подих. Вона стояла перед ним зовсім гола, звично зваблива, з маленьким шрамиком під лівим рожевим соском:

— Та чого тобі, га?.. Роздягайся, черга ж... А цей теревенить...

Її рука нахабно ковзнула йому в штани й полізла, куди не слід; Ігар перехопив її зап'ястя. Зусиллям волі стримався, щоб не стиснути до хрускоту кісток:

— Назва села. Ну скажи, ну, будь ласка.

Поряд, за кілька кроків, відділена тонким, натягнутим на раму полотнищем, заспокійливо воркотіла голена — їй достався хлопчик. Ігар зіппив зуби; в іншому кінці кімнати жагуче застогнала та, що з косою — навіть у мушлі, підвішеної над дверима, це виходило куди природніше. Матросові, втім, було байдуже — він заревів, неначе тюлень на обміліні.

Ігарова жінка насупилася:

— Ну, дивний же ти... У мене в селі повно рідні; навіщо мені... Тобі ж однаково, а будеш повз них їхати, ще бовкнеш комусь...

Ігар облизав губи. Її оголене тіло у світлі свічки сколихнуло в ньому каламутну, нечисту, болісну хвилю. Він напружився, долаючи ганебне прагнення:

— Ну то й що? Батьків уже нема живих, а інші тобі хіба укажчики?!

Звична посмішка зіслизнула з її обличчя. Вона потупилася:

— Так... Батьків давно вже... А ти звідки знаєш?!

Він з натугою відірвав погляд від її голих грудей; міцно взяв жінку за підборіддя, змусив дивитися собі в очі:

— Ти Тіар? Не брешеш?

На її обличчі нічого не можна було прочитати. Як на капелюшку цвяха. Тіло в неї здавалося куди красномовнішим.

— Може, й Тіар, — вона вивільнилася. — Може, й ні... Чого ти хочеш, га?

У воркотінні голеної почулося нетерпіння. Тоді матрос, якому не вистачило жінки, вирішив, очевидно, допомогти хлопчикові:

— Та чого ти боїшся?! Ось хлопцям скажу, як ти тут... Вона тебе навчає, а ти чого видираєшся?

Ігара скрутило від ненависті. Він ладен був забути про ту, що називала себе Тіар, повалити ширму, роз'юшити носа матросові з амулетом і сказати хлопчиськові: втікай! Втікай звідси світ за очі, мерщій!

— Та йди звідси! — гаркнула голена, ніби відповідаючи Ігаровим думкам; втім, виганяла вона не хлопчиська, а матроса. — Порадник знайшовся... Тобі б так порадили, пацюк... Пішов геть, чекай!

Ігар повернувся до жінки з ромбом на спині:

— Ось що... Одягайся й ходімо звідси. У мене до тебе справа, мішка монет варта.

Вона недовірливо скривила губи:

— І чого б то?

— Спадщина тобі, — кинув він, не відводячи погляду від її примружених очей.

Вона кліпнула; обличчя її ще залишалося незворушним:

— Брешеш.

Він плюнув із серця:

— Дурепа! Та навіщо я тебе шукаю? Навіщо мені ромб цей? Спадщина тобі, від... чоловіка!

Її реакція перевершила всі його очікування.

Вона болісно ковтнула. Сполотніла; потім почервоніла, мов щойно з'їдений помідор. Запитала зривистим, враженим шепотом:

— Помер?!

Ігар кивнув. Не кивнув, а смикнув головою.

— Слава морській діві, — пошепки сказала жінка.

За ширмою важко задихали — у хлопчика нарешті налагодилося з голеною. Ігар зціпив зуби; міцно взяв жінку за руку вище ліктя:

— Підеш зі мною?

Вона неусвідомлено провела пальцем по шраму під лівим соском. Повільно, здивовано кивнула.

* * *

Дівчинка відмірювала час приїздами та від'їздами Аальмара.

Вона давно знала, що її чотирнадцять років і статус нареченої не дають права бігати стрімголов і викрикувати щось безглуздо-радісне; заради приїзду Аальмара можна знехтувати пристойності. Кинутися за ворота, вискочити на дорогу, бігти, розхлюпуючи калюжі, й волати собі на втіху — поки від загону не відділиться вершник на білому жеребці, поки не зіскочить у розмиту глину, поки не розкине руки, заслоняючи собою цілий світ, поки не зімкне обійми — запахи вітру й заліза, мокрих коней, найулюбленіші в світі запахи...

— Чого ж ти... Чого ж так довго не їхав?

— Здрастуй. Я привіз тобі подарунок.

Від ганку валили радісною юрбою Велика Фа, слуги й домашні, молода Равара з помітно округленим животом, підлітки на чолі з Вікі, який уже неабияк подорослішав; дівчинка відчувала на собі їхні погляди. Щасливі й трішки заздрі — вона йде під руку з самим Аальмаром, іде з високо задертим носом, вмліваючи від гордоців, найщасливіша з наречених: дивіться всі...

У маленькій кімнаті, куди, до невдоволення дівчинки, було допущено й Велику Фа, він обійняв її ще раз — міцно, до болю. Обережно поставив на підлогу:

— Дивися...

І на низенький столик перед нею лягла сукня.

Він умів дивувати її; щоразу їй здавалася, що більшої радості не буває. Такої сукні не носив ніхто в домі; навіть на ярмарку, навіть на найзаможніших шляхетних дамах дівчинка не бачила нічого подібного. Це був простий і величний витвір із тонкої замші, парчі та оксамиту; він був розкішний, але не кричущою розкішню купчихи — то була шляхетна, природна розкіш королеви.

Дівчинка затремтіла. Першою ж думкою був жаль, що сукня, звичайно, завелика, тому надягти її доведеться лише за кілька років; їй не спадало на думку, що подібну можуть пошити на підлітка. Хоч не відразу, але вона зважилася взяти подарунок до рук — він виявився дивно легеньким, і наступної миті дівчинка зрозуміла, що сукня не на виріст.

А раптом не зійдеться в плечах? А раптом заширока в грудях?! Не роздумуючи ні секунди, вона рвонула пасок своєї старенької, домашньої, вже затісної сукенки. Похапцем розпривилася зі шнурівкою, стягла сукню через голову та, ніби у водоспад, пірнула в запахи шовків.

Спочатку була м'яка темрява; потім вона відчула, як падає уздовж тіла оксамитова спідниця. Потім вона зринула, подивилася вниз і побачила себе — незнайому, в приголомшливих переливах тканини; обернулася до Аальмара:

— Застібни... Ой, застібни швидше...

Не мовлячи й слова, він обережно заходився зацібати гачок за гачком, а дівчинка злякано прислухалася до своїх почуттів: чи не тисне? Чи не завелика?!

Сукня сиділа, мов улита.

Вона підійшла до дзеркала; перед нею стояла юна принцеса в чудовому вбранні, але чомусь розпатлана, ніби віник. Вона щасливо засміялась — і спіймала відбитий у дзеркалі погляд Великої Фа.

Сміх застряг у неї в горлі. Баба дивилася з очевидним, холодним, презирливим осудом.

Дівчинка обернулася; Аальмар посміхався, але їй здалося, що його посмішка ледь натягнута. Трішечки неприродна; радість від подарунка стала раптом мерхнути, танути, полишати її. Вона щось не так зробила? Що саме? Чому?

— Тобі подобається? — запитав Аальмар. Їй здалося, що він засмучений. Або здивований, але ретельно приховує це почуття...

— Дуже, — сказала вона пошепки, але від радості не лишилося й сліду. Що вона все-таки зробила?!

— Зачешися та вийди, — попросив Аальмар. — Я хочу, щоб усі...

Він говорив, а вона бачила тільки, як ворухаться його губи. Аальмар вийшов; дочекався, поки двері за ним зачиняться, баба презирливо скривила губи:

— У твоєму віці час мати хоч трішки сором'язливості... Заголятися в присутності нареченого — чи ж таке бачено?

Дівчинка дивилася на неї розгубленими, повними сліз очима.

Вона могла б нагадати, як Аальмар доглядав її під час хвороби — обтирав, мив, переодягав... Тоді їй і на думку не спадало соромитися Аальмара... У чому вона винна тепер? Чи винне її нове, змінене тіло?

— Аальмар вирішить, що я виховала тебе безсоромницею, — гірко зізналася баба. — А навіщо йому безсоромна дружина?

Слово «безсоромна» стало тією межею, за якою втримувати сльози було марно.

Ридання скрутили її, як господині скручують білизну. Нічого не бачачи перед собою і бажаючи лише негайно вмерти, вона забилася в куток, підмітаючи пилюку пеленою своєї чудової сукні; захлинаючись слізьми, почула, як відчиняються двері, потім стихнені голоси, як Аальмар говорить незвично роздратовано:

— Вона дитина! Тільки дитина, не жадай від неї зайвого, не вигадуй дурниць!

Потім його руки схопили її під пахви й витягли з кутка:

— Рахуємо до десяти. Хто швидше: раз, два, три...

Вона схлипнула. Велика Фа має рацію — вона не дитина більше, й ці штуки на неї вже не діють...

Вона підняла на нього нещасні, винуваті очі. Він підморгнув і притяг її до себе — так міцно, що вона змогла звирити прискорений ритм свого серця з його рівним, спокійним пульсом.

— Я все розумію, — сказав він пошепки. — Усе. І не намагайся запевнити мене, що я чогось про тебе не знаю... Все минеться. Усе буде добре. Ти така красуня в цій своїй сукні... Не варто плакати через дурниці.

Вона кивнула з закушеною губою. І вирішила все завжди робити так, як хочеться йому. Навіть якщо заради цього доведеться прислухатися до порад Великої Фа.

* * *

Ось уже кілька днів Ігар існував у щільному коконі неправди. Ніколи раніше йому не доводилося брехати так довго й складно; найгіршим було те, що жінка, здається, теж брехала.

В Усті вони найняли віз; Тіар бурчала щось про зайві витрати, але Ігар поспішав. До того ж, спадкоємиці значного спадку не пристало турбуватися через такі дрібниці.

Спочатку найскладнішим для Ігара виявилось зберігати в пам'яті безліч вигаданих відомостей. Він описав розміри спадщини як цілком пристойні, але не надто вражаючі — для більшої переконливості. Тіар повірила й запитала, хто, за заповітом, виконує волю небіжчика-чоловіка; Ігар не називав імен, обмежився туманною розповіддю про старого повірника. Тіар поцікавилась, якою дорогою вони поїдуть. Ігар пояснив, що спадщина чекає на неї не в рідному селищі й не в чоловіковому, а в зовсім іншому, не дуже віддаленому місці, яке називається Підчерев'я...

Містечко Підчерев'я, котре платило податки Ілазиній матінці, було найближче до місцини, де на дні яру очікував його супутницю скрут. Ігар припускав, що до Підчерев'я вони доберуться просто, а там уже доведеться зціпити зуби й запхати спадкоємицю в мішок...

Незнайома назва здивувала жінку, однак не надто. Можливо, вона повірила, що чоловік її незадовго до смерті купив у Підчерев'ї будинок; Ігарові здалося, що навіть зраділа. Коли він ненароком поцікавився, чи не хоче вона колись заїхати до родичів, Тіар кисло скривила губи:

— Вони мені... ну що вони мені... сам подумай?!

Можливо, подумав Ігар, згадуючи похмурого главу сімейства з ріденькою борідкою. Можливо, твоя правда...

На прямі запитання вона не відповідала. Загадково посміхалася, мружила очі — так, нібито все, що цікавило Ігара, було розуміло саме по собі; так посміхалася вона, коли він розпитував про її дитинство, проведене в Холмищі (такої назви Тіар не вимовила жодного разу, Ігар теж тримав язика за зубами, сподіваючись, що згодом вона обмовиться). Він розпитував її про

чоловіка — вона посміхалася, але якось натягнуто, похмуро; ймовірно, саме з чоловіком була пов'язана історія її зрадництва.

Натяками він силкувався витягти з неї згадку про битву, завдяки якій рідне селище Тіар отримало другу назву — Кровище. Вона мовчала; часом Ігар ловив на собі її сторожкий, прискіпливий погляд.

— Сестру давно не бачила? — запитав він якось мигцем. — Років зо два?

Вона нерішуче знизала плечима:

— Та ні... Начебто більше... А що?

Чому ж все-таки здається, що вона бреше, недоговорює? Може, тому, що сам він постійно бреше й відчуває гору неправди, яка налягла на плечі?

Візник ліниво поганяв міцну доглянуту конячку; Ігар дивився у небо, й серед полудневої синяви йому ввижалася зірка Хота, що звисла над обрієм.

— Худоба в цьому Підчерев'і дуже дорога?

Він здригнувся й обернувся до супутниці.

Її темне волосся виблискувало міддю на сонці; у її очах він з самого початку подорожі шукав зеленавий відтінок — якоїсь миті навіть вона вирішила, що це залицання й із досадою махнула рукою: відчепися, мовляв...

Вирушаючи в подорож, він боявся, що у вузькому возі йому не буде порятунку від безсоромної дівки — надто свіжим залишалася в пам'яті мить ганьби, коли, дивлячись на її оголене тіло, він відчував хіть. Тіар же поводитися швидше як ретельна господарка, що зважилася на мандрівку; вона прискіпливо обирала заїзди, замовляла обід і вечерю, торгувалася з перекупниками, перебирала своє майно в об'ємному кошику — і жодного разу не глянула зацікавлено на будь-якого чоловіка. Жодного разу не доторкнулася до Ігара, що сидів із нею пліч-о-пліч; худоба її, виявляється, цікавила. Худоба в Підчерев'і...

— А навіщо тобі? — запитав він бездумно.

Очі в неї мрійливо приплющилися:

— Якщо худоба недорога... Поле це, про яке ти розповідав, продати й натомість купити череду. Гарну таку череду, породисту... І м'ясом торгувати. І молоком... Сир збивати. Наймитів

багато не треба — я сама сир умію робити... На сир завжди попит буде, якщо розумно підійти...

Вона говорила й говорила; у душі в неї сиділа купчиха, розважлива, недурна й навіть, здається, досвідчена; це хто їй, цікаво, у будинку під мушлею розповів про тонкощі м'ясної торгівлі?!

— Розкажи мені про будинок, — раптом попросила вона. — Ганок який? Куди вікна виходять? Де сад? Як кімнати розташовані, де лазня?

Найкраще було послатися на незнання; Ігар зміркував це запізно. Він уже розповідав, описував, придумуючи на ходу:

— Ганок — п'ять сходинок... Сходи на другий поверх змінити треба, підгнули... Сад...

Сире павутиння. Безформна тінь, від якої віє сліпим жахом; ось що чекає на тебе, бідолашна Тіар. Не торгувати тобі м'ясом. Твоїм м'ясом торгуватиме той, кого ти колись страшно зрадила й на кого тепер і дивитися страшно...

Він затнувся. Тіар здивовано зсунула брови докупи:

— Агов... Ти чого це так дивишся, га?

Йому здавалося, що він виховав у собі достатньо ненависті до цієї брудної, продажної, підлої, у всьому винної повії. Вона і є брудна, продажна, винна... Її найлегше запхати скрутові у пашеку — так і треба... Навіщо тільки він розповідає їй про п'ять сходинок ганку?!

— Ти чого так дивишся?

Вона, здається, злякалася. Боязко відсунулася:

— Агов... Тебе правець бив колись? У нас дівчисько було таке, правець його бив, то вигнали... Клієнти лякалися...

— Нічого такого, — сказав він через силу. — Сонце... голову напекло.

Надвечір у маленькому курному селищі вони остаточно посварилися з візником. Той не хотів їхати швидко, як вимагав Ігар, — беріг коня. Ігар спочатку намагався збільшити платню, далі не витримав і поліз битися; зрештою візник поїхав із лайкою і прокльонами, а Ігар залишився на дорозі, стискаючи кулаки, і поряд стояла зі своїм кошиком перелякана Тіар:

— Ти... таки не сповна розуму. Що він тобі зробив?!

Ігар мовчав. Що не день усередині в нього щось напружувалося дедалі дужче, начебто накручувалася на кілок сирова жила; візник просто трапився під гарячу руку. А тепер доведеться шукати нового... Або купувати коня, а грошей знову нема...

— Глянь-но, — поклікала його Тіар. — Дивися, цікаво...

Вона стояла перед величезною, в людський зріст діжкою. Біля її підніжжя бабуся торгувала качиними яйцями, на накривці сиділи, теліпаючи ногами, двійко малюків, а темні боки діжки були суцільно обклеєні білими й жовтими аркушками; в Ігара похололо всередині.

«Розшукується для справедливого покарання втікач, послухник Ігар, прізвиська не має, вісімнадцять років... Зросту середнього, статури худорлявої, очі має сірі, волосся русяве, ніс прямий... Прикмети особливі: таких не виявилось. За оного призначено винагороду двісті повновагих золотих, а якщо хто вкаже на...»

Скільки?!

У нього стемніло в очах. Він точно пам'ятає — обіцяли сто, сто... Святий Птаху, стільки не дадуть за десяток каторжан, убивць, тих, що розчленовують жертви...

А потім він перевів погляд на зосереджену потилицю Тіар, і в голові у нього скаламутилося знову. Їй так само просто продати його, як заштопати дірку на сукні... За такі немислимі гроші!

Найнадійнішим виходом здавалося кинутись на неї ззаду та задушити. На очах у здивованої бабусі з качиними яйцями; бо краще втрапити в яму за задушення повії, аніж...

Тіар озирнулася. На обличчі в неї було зовсім дитяче, жваве зацікавлення:

— Слухай, я так люблю грамотки на стовпах дивитися... Прочитай мені, га?

Він мовчав. Бабуся приязно посміхнулася, малята затарабанили босими чорними п'ятами.

— Прочитай, ти ж начебто вмієш?

— Часу нема, — сказав він сухим ротом.

Грає? Вдає наївну? Розумна жінка так і вчинила б: не вмію, мовляв, читати... А потім щодуху до варти. Тіар же розумна...

Брови у неї зійшлися на перенісці. Випнуті губи купчихи та в'їдливі погляд досвідченої повії:

— Так уже й нема? Тобі шкода, чи що?

Ігар мигцем глянув на бабусю, яка торгувала яйцями. Та чула кожне слово; Тіар достатньо назвати його на ім'я... Може, бабуся теж грамотна й устигла вивчити всю діжку назубок...

— Тобі шкода?! — голос Тіар ображено здригнувся.

Ігар труснув головою. Мара. Святий Птаху, він зовсім божевільний. Не отрута в її очах, а прикрість і образа. Щире нерозуміння, чому Ігар, такий, начебто, милий і люб'язний, відмовляє їй, багатій спадкоємиці Тіар, у дріб'язковій послугі...

Він перевів подих. Божевільний. Що уявив: бабуся з качиними яйцями — таємний шпигун... А Тіар дійсно нічого не зрозуміла; слава Птахові, що її не вчили читати. Що її дитячі сльози ніколи не капали на розгорнуту абетку...

Вона ще щось казала; Ігар буквально тяг її за собою, бажаючи мерщій проминути селище, вийти в чисте поле. Триклята безтурботність. І десь там, посеред шляхів, напевне валандається той білявець, що був із мідною сережкою, а зробився й зовсім безвухим... Якому не жити, не повертатися до старої княгині без Ігара на довгій мотузці...

У Тіар виявилася одна гарна риса — вона не була злопам'ятною і швидко забула про Ігарову неухважність до неї.

Вони влаштувалися на нічліг у стіжку сіна; Тіар дістала з кошика куплені напередодні харчі та смачно повечеряла, однак не запропонувала Ігарові й крихти. Він змовчав; у вечірній тиші йому ввижався віддалений цокіт підків.

— Довго ще? — запитала Тіар, потягуючись. — Доберемося за три дні, га, проводирю?

Вона посміхалася; дивлячись на її розслаблену, цілком милу посмішку, Ігар раптом спитнів.

«Вона середнього зросту. У неї темне з мідним полиском волосся й карі з прозеленню очі. Швидше за все, вона змінила ім'я... Вона вмє читати й писати, у неї, можливо, витончені манери, але походить із простолюду. Вона розумна...»

Вона вмє читати й писати.

— Ти що, знову?!

Жінка відсунулася. У її очах Ігар прочитав справжній страх:

— Ти... Ти чого так дивишся?!

— Ти не Тіар, — сказав він хрипко. І злякано озирнувся — на зірку, що проступала на вечірньому небі, Хота. Дуже низьку зірку.

— Ти не Тіар, — губи його чомусь розповзлися в посмішці. — Не Тіар...

Він засміявся. Сухим тріскучим сміхом; оце так-так... У неї не буде будинку з ганком, але й жити вона буде теж... разом зі шрамом під лівим соском. Дурепю, ти ж не розумієш, чого щойно уникла...

Вона підхопилася. Залишила кошик та кинулася навітьокі; якийсь час він дивився, як миготить у сутінках, віддаляючись, її тісна сукенка, потім узяв і наздогнав — кількома стрибками.

Вона впала в коротку, скошену траву. Кілька кроків проповзла рачки, постогнуючи від жаху, невиразно бурмочучи:

— Ти... пожалій мене. Я... пожалій. Не вбивай... Що хочеш роби, тільки не вбивай... ти... я здогадалася... ти з тих, що жінок крадуть... не треба мені спадщини... куди ти мене віз... збрехала я... Мене Вімою звуть, Віма я... не Тіар...

І вона щосили рвонула на грудях сукню:

— На, бери мене... Бери, як хочеш... не писну... Тільки не вбивай, добре?

Кілька хвилин Ігар безтямно дивився на неї — а потім згадав. Кілька років тому в тім-таки Підчерев'ї моторошно втрапили чоловіка, який начебто викрадав і вбивав жінок, як правило, повій; незабаром прийшла звістка, що інший такий само, ще лютіший, порядкує в Прибережжі та полишає за собою ледь не гори знівечених жіночих трупів...

Він криво посміхнувся. «Розшукується для справедливого покарання втікач, послужник Ігар, гвалтівник і мучитель, який розчленовує повій...»

Жінка заскімлила. Очі в неї здавалися білими від страху:

— Не вбивай... Ні...

— Брехуха.

— Про... не вбивай... пощади...

Він підняв очі до неба. Святий Птаху...

— Живи, — сказав він, посміхаючись недобре, криво. — Живи... повіє.

Зірка Хота хилилася до обрію. Можливо, вона була розчарована.

* * *

Ілаза прокинулася і довго не могла зрозуміти, де вона. На лихо, гілля в неї над головою розступалось якраз настільки, щоб можна було розгледіти зірку Хота, яка сходила; тепер зовсім ясно було, де саме вона зникне за обрієм. Там, куди втікає струмок; там, де з'єднуються зелені стіни яру...

Ілаза разом пригадала все. Підібгала коліна до підборіддя; посиділа, дослухуючись до неприродної, позбавленої навіть цикад тиші. Тиша... Безгоміння. І темні крони в неї над головою порожні. Його нема.

Ще не вірячи, вона підвелася. Подивилася на зірку Хота; перевела погляд на її невиразне відображення в струмку. Глянула туди, де на небі, яке вже світлішало, мав незабаром з'явитися місяць. І залити своїм світлом ліс, і струмок, і...

...Скорчене страшне тіло де-небудь серед стовбурів. Серед потужних розчепірених коренів; видіння було таким виразним і барвистим, що Ілаза замружилася.

Вона ще не вірила. Ввійшла в струмок по кісточки; обернулася до чорного громаддя лісу:

— Агов... Є тут хто-небудь?

Натужно рипнуло дерево. Старий стовбур довго не простойть — прийде осінь із вітрами, і...

— Еге-гей! Я тут! Співрозмовнику, відгукнися!

Тиша.

— Або я тебе вбила, — сказала Ілаза пошепки, так, щоб і самій не чути. — Або я таки...

Місяць вплив — у димку, в серпанковому ореолі; з заходу наповзали хмари, місяць підсвічував їхні пошарпані краї, Ілаза дивилася, тамуючи подих, і їй здавалося, що в обрисах нічних хмар вона бачить потворну павучу тіль.

— Еге-гей!!!

Від дзвінкого, пронизливого вигуку в неї самої заклало вуха. Вона взялася за голову, дивлячись на зірку Хота й щасливо, безглуздо посміхаючись:

— Мамо... Ненько... Матусю...

...І вже не віриться, що він був. Що чудовисько вбивало на її очах, що чудовисько підходило зовсім близько, торкалося до її власної шкіри... Коли вона повернеться до людей, то в першу чергу зажадає лазню й двоє великих дзеркал. І подивиться, чи не лишилося мітки на спині. І коли що — звелить припекти розжареним залізом...

Ні, справді?!

Вона засміялася. Упала обличчям у струмок і довго, з насолодою пила; волосся пливло за течією, мов чорні водорості. Сон. Мара. Сон...

— Де ти? — запитала вона, підводячи голову. — Де ти, опудало, га? Де ти, я хочу знати! Ну-бо, з'явися!

Відповісти не було кому.

Цілу ніч вона проблукала лісом, як божевільна чи русалка. Підіймала обличчя, гукала в темряву над головою — і докричалася до того, що втратила голос. Уперше за багато днів ніч була порожня; Ілаза наважилася навіть зазирнути у величезне, на півстовбура, порохняве дупло — але в дуплі жив сич. Вона розсміялася й пішла далі; їй здавалося, що ось-ось дерева розступляться і там виявиться величезний потворний труп. Тоді вона без остраху відріже... жмут волосся чи що там можна буде відрізати... і принесе матері як трофей...

Над ранок погустішав туман. Вона стояла з роззявленим ротом і дивилась, як сизі, щільні струмені, схожі на розпушені котячі хвости, заливають дно яру, клубочаться серед дерев, як прокидається вітер, силкуючись їх розворушити — й не може. Ілаза й сама вже стояла по пояс у тумані, і зубожіла, збуджена, змучена безсонням свідомість підсунула їй картину: вона молода... У білій сукні з довгим, неймовірно довгим шлейфом, що тягнеться по дну яру, огортає стовбури, застеляє собою всю землю.

Вона відшукає його труп пізніше. Коли зійде сонце; вона не піде звідси, поки...

Сльози нарешті зглянулися над Ілазою і ринули, заливаючи обличчя. Вона лежала, чіплялася обома руками в землю, з жахом дослухалася до власного тіла й закликала смерть. Ту, котра швидша...

Потім стало тепло.

Пальці, які шматували траву, потроху розтислися. Сльози текли й текли; Ілаза з останніх сил стискала зуби, намагаючись зібрати волю для боротьби з муками, які прийдуть слідом за теплим пульсуванням; муки знущалися з неї та все не приходили.

Час зупинився; тепер вона лежала на боці, ні про що не думаючи, дивлячись прямо перед собою. Час від часу, долаючи сонне заціпеніння, намагалася поворухнути пальцями — тіло слухалося. Параліч не наставав.

Потім їй зробилося байдуже. Кінчиком язика вона злизала останню, самотню, холодну сльозу, переривчасто зітхнула й провалилася в сон.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

* * *

Круглий живіт Равари виріс мов гора; Кааран, її молодий чоловік, ходив щасливий і стурбований. Одного разу після вечері, коли Равара вже важко пройшла в спальню, Велика Фа зупинила дівчинку в дверях:

— Як телята народжуються, бачила?

Дівчинка дивилася, не розуміючи. Потім кивнула.

— Не сьогодні-завтра, — Фа замислено подивилася вслід Раварі, — народжувати будемо... Покличу тебе. Поможеш.

Із цими словами баба вийшла, а дівчинка, налякана та збен-тежена, ще довго стояла, не рухаючись, у спорожнілому коридорі.

Пологи почалися на світанку.

Ще з пізнього вечора перед будинком горіло багаття, у якому курів риб'ячий камінь; двері Равариної спальні позначено було медом — щоб привернути добрих духів, які сприяють породіллям. Три молоді жінки з підкладеними спереду під сукні подушками трикутником сиділи посеред подвір'я — щоб лихі духи, якщо тим схочеться втрутитись, якомога довше не могли відшукати справжню породіллю. Дівчинка, напружена й похмура, гаєла час у товаристві Ліль і хлопчисьок, поки чорнобрива служниця із блискучими збудженими очима не прийшла по неї:

— Пані Фа кличе...

Ліль і хлопчиська дивилися серйозно й трохи заздро; дівчинка перевела подих, обсмикала сукню й пішла.

У спальні Равари кричали. Ледь вона зачула цей лемент, миттю вкрилася холодним потом; служниця наполегливо підштовхнула її до намазаних медом дверей:

— Іди...

Вона затремтіла — але ввійшла.

Тут були мати Вікі й літня служниця в білому фартусі; Великої Фа дівчинка спочатку не побачила й не зрозуміла навіть, кому належить лагідний, незвично м'який голос:

— Десять білих голубів із далеких із полів принесуть тобі дарів, принесуть тобі дивин, принесуть тобі добра... Десять чорних лебедів, віднесуть лихі муки, віднесуть біль і хворість, повз нас, повз нас проносьте... Слухай мене, дівонько, слухай баби, я п'ятьох народила, я поганого не пораджу...

— Не можу більше... Ой... не в-ви...

— Зараз він вийде вже. Зараз яблучком поманимо — і впливе радість наша... Яблучко зберегли, зберегли в соломі, зараз поманимо дитинку... Відпочинь. Хвилинка є — відпочинь...

Дівчинка стояла, заворожена. Їй видно було тільки зігнуту спину старої — і голе тонке коліно, забруднене кров'ю. Голос Великої Фа лився, перетікав, неначе струмок:

— На високу на гору будемо, люба, сходити... Пиріями, корчами, яром, кропивою... Треба вище піднятися, щоби крильця розпростати... Не зараз. Я скажу, коли... Відпочинь.

— Не в-ви...

— Усі дітки так народжуються. Пусти його в світ, він теж хоче на травичку... Потерпи ще трохи, вже менше лишилося, ніж було... Що хвилинка, то й меншає... Ну-бо, зараз будемо виманювати...

Дівчинка не знала, навіщо її покликали. Яка від неї користь, повно ж дорослих жінок, умілих і готових допомагати; а вона стовбичить тут, волосся сторч, і не знає, куди себе подіти...

Мирний голос Великої Фа, який так м'яко лився, дивно заспокоював:

— От-от... Зараз покричи. Потім кричати не можна буде — напружуйся...

— О-о-ой... А-а-а, мамо!

Дівчинка намертво сплела мокрі пальці.

— Ходи сюди, — сказала їй мати Вікі, якій не народжена ще дитина доводилася онуком. — Уже велика, треба й тобі подивитися, треба вчитись...

І дівчинка, мліючи, наблизилася.

Потім те, що відбувалося, пригадувалось їй довго й часто.

Змарніле, незнайоме обличчя Равари з волоссям, яке затопило всю подушку; кров на простирадлі, величезний, неначе брила, живіт, крик, від якого кров холодне в жилах. Дитина йшла ніжками вперед — якоїсь миті дівчинка побачила, як мертвоотно сплотніла мати Вікі:

— Ти... рятуй Раварку, вона потім іншого народить... Не вийде він сам... Ні-і...

Ніздрі у Великої Фа роздувалися, руки в неї були по лікоть у крові, й скривавлені пальці стискали червоне яблуко:

— Стривай... Репетувати не квапся...

Дівчинка дивилася.

Велика Фа примовляла їй шепотіла, звертаючись по черзі то до Равари, то до дитини; мати Вікі притримувала породіллі голову, а служниця стояла напоготові, подаючи Фа якісь страшні, прогріті на вогні інструменти. Дівчинка дивилася, мокра від поту, забуваючи дихати; по команді Фа мати Вікі подалася вперед, натискаючи ліктем Раварі на живіт:

— Ну, донечко! Ну, трішечки! Працой, ну!

Дівчинка похитнулася і, щоб не впасти, схопилася за стіну. Равара глухо завилала.

— Здрастуй, — раптом лагідно сказала Фа.

Дівчинка подалася вперед.

На руках у повитухи лежало червоне, мокре створіння з трубочкою пуповини; мить — і воно заволало, тонко, захлинаючись. Равара востаннє напружилася, випускаючи із себе ще щось — дівчинка не розгледіла.

Відразу всім знайшлася робота. Дівчинці тицьнули до рук глечик із теплою водою та звеліли поливати; вона вражено дивилася на людиноподібне створіння, на хробачка зі злиплим волоссячком на тім'ї, звислим обрізком пуповини й зморщеним багряним личком; потім вона зрозуміла раптом, що це хлопчик. Хлопчик, найсправжнісінький хлопчик, такий само, як Вікі, як Яр, він виросте й зробиться чоловіком...

Фа, схилювшись, щось лагідно пояснювала Раварі; мати Вікі, скорчена, сиділа в головах:

— Ай, Фа... Ай, святі духи, що ж мені тобі зробити... Чим віддячити... Ногами ж ішов, думала, не розродиться...

Служниця вискаляла зуби, моторно загортаючи дитинку в приготовані пелюшки:

— А здоровий... А важкий... Що ви там казали...

Дівчинка мовчала.

Потім кімната якось відразу заповнилася людьми; Равара кволо посміхалася, Кааран плакав, розмазуючи сльози по обличчі, та все намагався вихопити дитину в служниці, яка його відганяла; на потилицю дівчинці опустилася тверда долоня:

— Молодець.

Вона підняла голову; Велика Фа дивилася серйозно:

— Не злякалася. Побіліла тільки, а так — нічого... Нічого страшного в цьому нема. Закон такий... Я от п'ятьох народила, так жоден до своїх дітей не дожив. Може, хоч Равариного хлопця доля збереже...

Усі діти так народжуються; дівчинка згадала криваве поле зі своїх кошмарів. Гори мертвих, покалічених чоловіків; кожного з них народила жінка. Народжувала отак, як Равара; якби вони тільки знали...

Вона схлипнула. Рука Великої Фа ласкаво, підбадьорливо поплескала її по зашийку.

* * *

Вечорами Ігарові здавалося, що ноги в нього зносились, стерлися до самісіньких колін. Його шлях укотре повертався до початку; він ішов, ніби мураха по яблуку — такою нескінченною здавалася провінція Ррок. Такою безнадійно нескінченною; стрічки рік, клаптяна ковдра ланів, тепер ще й передгір'я, зелені вершини, порослі лісом як ведмідь шерстю. Гостре каміння — ворог драних черевиків; місцеві жителі носять черевики за спиною на ціпку, бережуть дорогоцінне взуття, сміливо ступаючи по камінні босими мозолястими ножиськами, жорсткішими й за цей камінь...

І кожен зустрічний знає, у який бік іти до Печери. Знає, але зовсім не обов'язково скаже, а, швидше за все, накупиться, підозріливо блисне очима, плюне під ноги й мовчки продовжить свій шлях...

У передгірному місті Важниці живуть найкращі в провінції різьбярі по каменю. Ліс і камінь — ось чим тут промишляють, і від нелегкого життя обличчя тутешніх мешканців здаються дерев'яними, а душі — кам'яними...

А туди, де Печера, ніхто не ходить. Тільки ось Ігар не має іншої ради.

Дабат.

Печера виявилася насправді переплетінням багатьох печер — вода, яка струмувала тут століттями, промила в тілі гори великі порожнини неправильної форми; на єдиному шляху, який з'єднував Печеру з рештою світу, вдень і вночі стояв пост. Платня солдатам ішла з обцинної скарбниці — селище Утока обтяжувало страшне сусідство. Селище не в змозі було ні Печеру прибрати кудись далі, ані саме забратися, поки ціле, — а тому просто платило воякам. Дорого платило, щоби жоден пацюк не міг прослизнути повз варту, хіба що в спеціальному закритому

та обсмоленому візку, в супроводі лікаря й судді з міста Дневера, що славиться ремеслами...

Ось уже кілька годин Ігар лежав, не сміючи підняти голови.

Вартові не дрімали; миттєва неуважність на цьому рубежі могла обійтися надто дорого. Відомо ж бо, що в'язні Печери сплять і бачать, як би його більше здорових, вільних людей зтягти до себе у смердючу могилу. Відомо й те, що навіть серед цих самих здорових трапляються часом божевільні, охочі проникнути в прихисток недуги й розшукати серед приречених батька чи сестру, дружину чи сина...

Ігар ішов до Печери по жінку на ймення Тіар.

Коса баба, що жила в останньому будинку над шляхом, зберігала безліч таємниць. Вона єдина сміла наблизитися до обсмоленої карети, яка вкотре везла чергову жертву хвороби до місця ув'язнення й неминучої смерті; вона єдина не боялася зарази, тому зберігала в пам'яті імена в'язнів, а в хаті — й деякі дрібні речі, котрі можна простромити в шпарину.

Баба взяла з Ігара три золоті монети й повідомила, що перстень із зеленим камінчиком належав колись жінці на ім'я Тіар — так, у всякому разі, це ім'я розчула баба. Жінка викинула перстень, аби він став знаком для її родичів, які, можливо, розшукують нещасну; Ігарові та дрібничка не сказала нічого. Він визначив лише, що в жінки, яка носила перстень, були тонкі пальці.

Тепер він лежав у кущах, не насмілюючись поворухнутися; у перстеник із зеленим камінчиком було проведено мотузочку, й Ігар постійно відчував, як вона тре шию.

Сторожів було троє; зараз один із них оглядав околиці з кам'яного гребеня, що слугував ніби кордоном між світом живих і світом Печери. Стражник стояв у мальовничій позі, спираючись на спис, і на тлі призахідного неба здавався статуєю з позеленілої міді; другий складав невеличке багаття, а третій, щось меланхолійно жуючи, уважно розглядав той самий чагарник, де якраз і причаївся Ігар.

— Нічка така буде, що змерзнемо, — повідомив той, що вовтузився біля багаття. Той, що стояв на гребені, не відповів нічого; той, що жував, знехотя відірвав погляд від Ігарового прихистку:

— Ну...

За увесь час, який Ігар провів у криївці, він нічого, крім «ну», виговорити не спромігся.

— А Феодула народила, — знову повідомив той, що палив вогнище. Виструнчений на гребені повільно повернув голову:

— Від тебе?

— А хто його зна, — той, що був біля вогнища, здається, зрадив, що розмову підтримали. — Хто їх, цих бабів...

Той, що жував, смачно сплюнув:

— Н-ну...

Знову зависла тиша; Ігар відчував, як мураха, що залізла в холошу, повзе вгору по нозі, як гострий камінь впинається в живіт і як тарабанить, жадаючи вирватися з грудей, його власне серце; найбільшого клопоту завдавали комарі, які надсадно дзеленчали та жерли, жерли, жерли...

Печера була ідеальною в'язницею. Усі спроби пролізти до неї в обхід цього шляху зазнали невдачі; йти ж повз трьох невисипущих сторожів було б і зовсім божевіллям. Особливо людині, за чю голову дають нечувану суму — двісті золотих монет...

Той, що стояв на гребені, змінив позу. Голосно зітхнув, поколупав у носі.

— Щось вони сьогодні... Тихо. І димків не видно майже... — він кивнув у бік невидимої Ігару Печери. Той, що вовтузився біля багаття, радісно затрусив головою:

— Хоч би передохли усі швидше... Я б їх, слово честі, хоч із жалощів повбивав би — ніж отак їм заживо гнисти...

— І нам тут стирчати, — похмуро додав вартовий з гребеня. Той, хто жував, меланхолійно низав плечима:

— Ну...

Він знову обвів чагарник уважним поглядом; Ігар втиснувся в землю, коли побачив, як він підводиться, спльовує нарешті свою жуйку, кладе меч поряд із арбалетом, який лежить поряд, потягається та рушає просто до Ігарової схованки.

Насилу витримав. Лець не підхопився, щоб сторчголов кинутися світ за очі; витримка добре йому прислужилася, бо стражник не дійшов до нього якихось кілька кроків, зупинився, розпустив пояс і сів оправлятися. Добре сів. Ґрунтовно.

Ігар затамував подих. Рука його судомно мацала той гострий камінь, який завдавав стільки страждань.

Невідомо, чи вирізнявся стражник гострим слухом, зате Ігар умів за потреби рухатися безгучно. Це було, мабуть, єдине вміння, за яке Отець Розбивач заслужено його хвалив.

Удар дався нелегко — однак вийшов навіть вдальшим, ніж можна було розраховувати; стражник звалився без єдиного звуку. Ігар сподівався, що він не надто скалічив бідолаху. Це було б негуманно й необачно — йому ж іще назад повертатися...

На відкриту місцину він вийшов теж відкрито. Перший стражник із гребеня милувався заходом сонця й спостерігав водночас за поселенням вигнанців; другий любовно підкладав у вогонь сухі, дрібно наламани гілочки. Відблиск полум'я лежав на його обличчі, надаючи цій буденній фізіonomії мало не царствену шляхетність.

— Комарів годував? Дупа, мабуть, свербить?

Це був м'який дружній гумор; на розпалювача саме повернувся дим, він кризь зуби вилаявся та заходився терти їх кулаками.

— Н-ну... — хрипко зронив Ігар.

— Не, — повідомив спостерігач із гребеня. — Не передохли ще... Ген димок бачу... Аго-о-ов!!!

Ігар уже біг.

— Це... Це що?! Стій! Стій, зараза, вб'ю!

Дорога за гребенем круто збігала вниз; Ігар зістрибнув і присів за каменем, даючи змогу арбалетній стрілі безсило просвистіти над головою. Униз, у царство смерті, сторожа не піде, не зважиться...

— Сті-ій!

Ще одна стріла клюнула камінь. Ігар стрибнув, перекотився, сховався за великою розтрісканою брилою, перечекав, поки дві стріли майже одночасно свиснуть поряд із його обличчям — і перекотився знову, опинився біля глибокої кам'яної розпадини, зіскочив у темряву, боляче збив коліно. Нагорі кричали й лаялись, але Ігар знав, що стражники йому більше не страшні.

Точніше, тепер йому страшні не стражники.

Земля тут нагадувала кепсько випечений хліб, ніздрюватий і сірий; десь унизу тихенько дзюркотіла вода. Ігар пробирався майже в цілковитій темряві, обходив світлі брили й чорні нори,

які вели в підземелля. Час від часу до запаху вогкості домішувався кислий дух диму. Печера жила.

Перстеник із зеленим камінчиком, засилений у мотузочку на шії, погойдувався в такт крокам; про що думають ці нещасні, коли чорна карета гуркотить по камінні їхнього останнього шляху? Скільки вони живуть тут, перш ніж гнилизна, яка неквапом пожирає їхні тіла, дістається до серця й мозку?

Він зупинився. Вітер приніс новий запах — нудотний сморід падала; Ігар відчув, як слабшають ноги. Дивно, але думка про те, що він може залишитися тут назавжди, прийшла до нього тільки зараз. Уперше — зате як виразно й владно!

Попереду, в кам'яній западині, йому здався рух. Шерех; начебто купа ганчір'я ожила та намагалася підвестись. Ігар щосили зціпив зуби — безформна купа, ледь помітна в темряві, поквапилася забратись йому з дороги. Вона дуже квапилася, й це супроводилось безліччю ледь чутних дивних звуків — сопіння, хрипкий подих, вологе ляпання...

По тому знову запала тиша. Над Печерою низько схилилася зірка, яка збиралась уже зайти, Хота. Він перевів подих.

Не слід було цього робити. Не слід було з доброї волі сюди лізти, в цю жадібну слиняву пащеку хвороби... Тепер Ігарові здавалося, що він уже відчуває перші симптоми. Щоки німіють, пальці сверблять і відмовляються коритись...

Далі він побачив світло. Вогник метнувся, зник, з'явився знову; із-за кам'яної брили вигулькнула спочатку тонка запалена скіпка, а потім і рука, що її стискала — грудка м'яса з короткими відростками. Ігар затримав дихання.

Істота була, здається, жінкою. Милосердна темрява майже цілком приховувала її обличчя; час від часу тьмяне світло вихоплювало з мороку плетиво оголених м'язів на позбавлених шкіри щоках. Ігар відсахнувся.

Якийсь час жінка мовчки розглядала його; затягнуті слизом очі часто кліпали. Рука Ігарова сама намацала на шії перстень із зеленим каменем.

— Кра... сунчик, — промовила жінка презирливо. Ігар не здивувався б, якби з її вуст зірвалося невиразне хрипіння — та голосові зв'язки жінки майже повністю збереглися. Інша річ губи — напіврозкладений рот насилу вимовляв слова:

— Кра... асунчик. Що ж... іди, я тебе... при... голублю.

Вона зробила крок уперед, розкрила обійми; відступаючи, він уперся спиною в кам'яний виступ. Одного дотику до цієї плоті достатньо. Ходить поголос — одна краплинка слизу — і можна вже не вибиратися назад. Впокоритися зі своєю долею, день при дні спостерігати, як облазить шкіра та відвалюються пальці...

Він чекав, що жінка зупиниться, але вона йшла, й оголені м'язи на її щоках підтяглися, зображаючи посмішку:

— Ходи... ходи до мене... соло... денький...

— Облиш його.

Чоловік зі смолоскипом стояв біля чорного входу в підземелля. Світло, танцюючи, залило жінку цілком — Ігар ледве стримав зойк. Мить — і, волочачи по камінні пелену темної подертої сукні, чудовисько забралосся в якусь нору; залишився паралізований страхом, втиснутий у камінь Ігар.

Чоловік зі смолоскипом наблизився. На плечах у нього лежав щільний шкіряний плащ, а обличчя було повністю приховане багатьма шарами напівпрозорих бинтів. Із єдиної діри пильно дивилося видовжене чорне око.

Ігар мовчав, стискаючи в кулаці перстеник із зеленим каменем. Обриси обличчя того, хто дивився на нього, здавалися гротескною картинкою. Пародією на людські риси; шар бинтів здригнувся проти того місця, де на цьому обличчі вгадувався рот:

— Ти когось шукаєш?

Ігар розліпив губи:

— Я шукаю жінку Тіар. Ось, — він зірвав мотузку з шиї та простяг перстеник.

Чоловік перевів своє єдине око з Ігара на перстеник і назад:

— Вона тобі — хто?

Ігар опустив голову. У цьому місці й із цим співрозмовником брехня здавалася неможливою, мало не блюзнірством. Сказати ж правду...

Чоловік у бинтах витлумачив його мовчання по-своєму.

— Рік тому, — йому було важко говорити, бо гнилизна, очевидно, не обминула і його губів. — Рік тому я так само... прийшов сюди... бо тут була моя дружина.

Стало тихо. Ігар із жахом дивився в чорне довгасте око.

— І... нічого страшного, — бити здригнулися, начебто чоловік намагався посміхнутись. — Тепер я, щоправда, вдівець... Але ненадовго.

— Ви зустрінетеся з нею в палатах Святого Птаха, — промовив Ігар швидко. Чорне око кліпнуло:

— Я не вірю в Птаха, хлопчику.

Із темного провалу за його спиною визирнуло білясте обличчя. Зникло, поступилося місцем іншому — довгастому, цікавому, із самотнім жмутом рудої бороди.

— Що в тебе є? — запитав Ігарів співрозмовник уже іншим голосом. — Кресало, баклага, їжа...

Ігар мовчки виклав до його ніг усе своє майно; чоловік опустив смолоскип, розглядаючи здобич.

— Гаманець забери, — сказав він неголосно. — Ні до чого тут гаманець...

Ігар скорився; за мить дві присадкуваті тіні швидко вислизнули з провалу й підібрали решту. Ігар сахнувся, але жоден із невідомих грабіжників не доторкнувся до нього. Обое старанно обминули.

Чоловік зі смолоскипом кивнув:

— Ходімо...

Печера зустріла смородом. Ігар затулив обличчя рукавом.

То тут, то там зустрічалися маленькі вогнища; кислий дим висотувався у невидимі діри. Кілька разів Ігар і його проводир проходили під широкими отворами у склепіннях; ці природні вікна були насправді провалами, в них стояла тепла осіння ніч і, здавалося, падали зорі...

Від вогнищ оберталися розплилі, смердючі тіні. Не раз і не два Ігар із головою пірнав у безодню липкого, тваринного страху, однак зворотного шляху не було — тому він ішов уперед, намагаючись не відстати від проводиря й водночас у жодному разі до нього не наблизитися.

Йому здавалося, що він чує голоси; навіть сміх лунав під цими страшними склепіннями — приглушений, рипучий сміх... Не в змозі стримати уяву, він на мить повірив, що його привезли сюди в просмоленій кареті, що це відтепер — його світ, і тут,

у стінах страшної Печери, він повинен знайти останні радощі неблаганно вкороченого життя...

— Там, — сказав його проводир. — Запитай.

Навколо вогнища сиділо чи то четверо, чи п'ятеро; скільки їх усього, подумав Ігар із жахом. Де вони ховають своїх мерців... Скількох нещасних привозять сюди щороку, щомісяця... Чому ніхто з живих, ТАМ, зовні, про це не замислюється?!

— Я шукаю Тіар, — сказав він, дивлячись повз обличчя, що обернулися до нього. Тіар, ось її перстень...

Тиша. Неголосне перемовляння; погляди затягнутих слизом очей. Незрозумілі погляди. Невідомо, що в них.

— Відійди трішки назад, — неголосно сказав його проводир. Ігар здригнувся:

— Що?

— Три кроки назад... Не бійся. Просто відійди.

Слизькі погляди перемістилися на закриті бинтами обличчя. Одна з жінок, — а ті, що сиділи, виявилися, жінками, — помавила Ігарового проводиря рештками пальця:

— Чуеш... Хлібця б...

— Нема в мене хлібця.

— Чуеш... зглянься, га? Хлібця...

— Де та дівка, Тіар? — запитав проводир, не помічаючи простягнутої потворної руки.

— Оглухла вона... Вуха відпали. Он, дивися, сидить...

Я не витримаю, подумав Ігар. Я всього цього... Хоч би ковток свіжого повітря! Хоч би ковток!

— Нічого, — м'яко сказав його проводир. — Ходімо.

Жінка сиділа на підстилці біля стіни — і спочатку Ігар побачив тільки волосся. Густе, довге, хвилясте волосся вкривало обличчя й плечі; відблиск віддаленого багаття надавав йому мідного відтінку. Красуня...

Ігарів проводир доторкнувся до її плеча. Жінка підняла голову; Ігар потупився. Не треба було дивитися.

— Покажи перстеник, — сказав проводир.

Ігар, не дивлячись, простягнув свій знак. Жінка глибоко зітхнула, ніби схлипнула:

— Та-ак...

— Ти Тіар? — Ігар не впізнав свого голосу.

— Вона не чує, — нагадав його співрозмовник. — Напиши.

Ігар проковтнув грузлу слину. Підібрав камінчик, видряпав на м'якій, закіптюженій стіні: «Тіар».

Якийсь час жінка мовчки споглядала напис. По тому знову схилила голову; у неї в руці виявилася суха гілочка з підстилки. З видимим зусиллям жінка затисла її між залишками пальців, провела гострим кінцем по втоптаній землі: лінія... ще лінія...

Ігар дивився, витягуючи шийку. Його проводир опустив смолоскип, щоб було видніше.

З-під руки, яка носила колись тонкого перстеника із зеленим камінчиком, а тепер страшною, безформною, зогнилою, проступали літери: Ті... ні...ар...

Не вірячи власним очам, Ігар тицьнув пальцем у видряпаний на стіні напис:

— Тіар?!

Жінка повільно похитала головою. Заграло мідним полиском тьмяне довге волосся; рештки пальця вперто показували на ім'я, виведене гілочкою: Тініар...

— Пробач, — сказав Ігар безпорадно.

Стражників було тепер уже п'ятеро.

Ігар поповзом повернувся до своєї схованки — широкої щілини, порослої вересом. Сів, безпорадно впустив руки, безглуздо втупився в сіро-блакитне небо.

Два дні він пив тільки каламутну воду з вапном і жував самі гіркі червоні ягоди, але не голод мучив його, а безвихідь. Така сама, як у очах жінки Тініар, якій нема на що тепер надягати перстеник.

Скаль, чоловік із забинтованим страшним обличчям, не знав печалі. Ігар час від часу чув його голос — то упевнений і владний, то веселий; у світі приречених приречених Скаль мав певну владу — мабуть, більшу, ніж у тому, колишньому житті. Тут усім начхати, жебрак ти чи вельможа, тут усі рівні, але той, хто занепав духом, умирає довше й гидкіше...

А він, Ігар? Ким стане у світі Печери він сам?

Два дні він запевняв себе, буцімто скоро щось придумас. Дурив себе, відкладав на потім — хай-но варта заспокоїться, забуде, засне... Він вирветься, він утече, зумів же пробратися, то й вибратися теж зуміє...

Тепер, дивлячись у сіро-блакитне небо, він зрозумів раптом, що більше ніколи не побачить Ілазу. Й нічого більше не побачить, крім цих обсипаних стін, нерівних нір у землі та моторошних напівзогнених облич. І що його власне обличчя незабаром стане таким само, бо жінка без шкіри, та, що все поривалася його обійняти, тепер вистежила його притулок і кілька разів уже приходила...

Поки його захищає авторитет Скаля. Поки він ще «людина звідти», але вже завтра доведеться обирати між повноправним життям у Печері й арбалетною стрілою в око...

Адже там, на посту, тільки на нього й чекають. Він не вміє літати, він не плазує під землею, мов кріт, він замкнений, неначе миша в мишоловці, замкнений, замкнений...

Згори посипався пісок упереміш із дрібними камінцями. Ігар сахнувся — але то був Скаль. Чоловік у бинтах пожаліє прибульця, не доторкнеться до нього; втім, якщо Ігару призначено долучитися до світу Печери, краще, щоб прилучив його саме Скаль. Не так кривдно...

— Чому ти мені допомагаєш? — запитав він пошепки.

Скаль важко сперся на крихку вапняну стіну. На вкритому бинтами обличчі нічого не можна було прочитати.

— Чому, Скалю?

— Тому що ти схожий на мене. Теж...

Він спробував посміхнутися; Ігар зціпив зуби:

— Ні... Я ніколи... таким, як ти. Ти сильніший...

Скаль мовчав. Його єдине довгасте око дивилося з незрозумілим виразом.

— Мені не вийти, — сказав Ігар пошепки. — Ніколи.

Скаль не відповів.

— Мені не вийти, — Ігар відчув, як загнана всередину туга підступає до горла. — Мені ніколи не знайти... її...

— Хто вона тобі?

Ігар приплющив очі. Ілаза... Як далеко. Прохолодна шкіра, гарячі губи...

— Нас поєднав Вівтар, — промовив він повільно.

Довгасте око теж приплющилося.

— Я хотів порятувати її, — сказав Ігар із короткою поспішкою. — Я не зумів. Я вже програв... Уже, — голос його здригнувся. — Скалю, — це рішення прийшло до нього просто зараз і здалося цієї миті єдино правильним, — ти б не міг убити мене як-небудь швидко... Я вже стомився, мені сили не вистачить, щоб... жити, як ти...

Довгасте око дивилося тепер крізь нього. Ігар відвернувся, щоб не бачити страшних рис, які проступали крізь бинти.

— Її звали Камміа, — повільно сказав Скаль. — У неї були зелені очі... І, знаєш, таке жовте... як спіла диня... таке волосся. І в нас залишилися двоє синів... І вони десь там живуть. А я їх полишив... бо в синів бабці й діди, їх люблять родичі... А вона, як би вона тут... без мене?

— Ви зустрінетеся в золотих палатах, — сказав Ігар тільки щоб не мовчати. Скаль зітхнув:

— Ні... Але вона вмирала щасливою. Присягаюся тобі, Ігаре. Ілаза помре в самоті.

Він глухо, запекло, на смерть боровся з нападком зовсім уже нестерпної туги; Скаль стояв поряд і дивився. Він багато чого тут побачив за цей рік; бачив, напевне, й новачків, ще тільки зачеплених хворобою, котрі не вміють повірити у свою долю й допитуються істерично: «За що? Чому саме я?!»

— Вставай, Ігаре...

Щось у цьому голосі змусило його похолоннути. Скаль зараз вирішить за нього, і правильно зробить... Але як це буває — посвята у хворобу?! Вирішення всіх питань, звершення долі... як?

— Вставай, Ігаре... Сонце сідає. Ходімо.

Сторожів було п'ятеро, і всі вони раз у раз поглядали у бік Печери. Божевільний, котрий туди зібрався, заслуговує на покарання; усякий же, хто виходить звідтіля, смертельно небезпечний. До нього не можна торкатися, його треба загнати назад, а краще вбити й тіло спалити...

Ось тільки мешканці Печери, як правило, надають перевагу животінню, навіть жалюгідному, навіть такому болісному. Мешканці Печери дуже рідко лізуть під стріли — ну хіба що схиблені вже, в розпачі...

Цей страшний — немов нічний кошмар — виник раптово й нізвідки. І він не був божевільним — він був із тих, що тягнуть за собою інших. У хворобу, в могилу, простягти руку й схопити, і стражник, який чергував на рубежі, миттєво перетворюється на в'язня, жалюгідну безправну істоту, приречену на повільну смерть...

У таборі зчинилося сум'яття. Цей, що з'явився зі страшних снів, волік ногу — але біг однаково швидко, за ним розвівалися по вітрі стрічки брудних бинтів...

Потім виявилось, що в нього важко поцілити. Він знав, як літають стріли, він жодної миті не залишався на прямій — метався та ухилявся, хоч і здавалося, що вся його недоладна постать от-от розвалиться, ніби вежа з піску.

Потім його нарешті дістали, й відразу трьома стрілами. Кілька тяжких секунд він ще біг із ратищами, які стирчали з грудей, — а потім важко звалився на коліна, і рудий стражник Вок, п'яниця та забіяка, клявся потім товаришам, що, вмираючи, прибулець із Печери посміхався й промовляв: Камміа...

А хлопця помітили запізно. Пізно помітили хлопця, і не допомогли ні стріли, ні списи, ні виснажлива гонитва пагорбами крізь колючий чагарник, ані прочісування найближчого гайка — згинув хлопець, розчинився серед ночі, й скрегочучи зубами, всі вартові заприсяглися один перед одним нікому нічого не казати — бо дарма, виходить, селяни гроші платять, за неуважність і поплатитися можна, випустили ж, це не жарти...

Не жарти, й коли рудий Вок усе-таки по-п'яні зізнався, то всім, хто ходив того дня вартувати, довелось відповісти. Всі п'ятеро хутко забралися, залишили в обцинній скарбниці чималий штраф, а на вулицях селища Утоки — страх і настоженість; тільки косоока баба, яка мешкала в крайньому від шляху будинку, нічого не боялася.

На горищі в неї лежав у соломі підранок. Той самий хлопець, із плеча якого вона витягла арбалетну стрілу.

* * *

Лаза нарешті затнулася. Навіть із Ігаром... навіть із ним їй не доводилося говорити так довго й так відверто. З Ігаром було достатньо погляду, запаху, дотику... А сьогодні вона говорила довго, і вимовляла вголос слова, яких досі не сміла сказати навіть подумки. І от — її мати стоїть перед нею, мов жива, разом із матір'ю й Ада, і сонячний промінь у курній кімнаті, і дух квіток стремениці, що так гарно виводить ненажерливу міль...

Вона згадала те, про що давно вже вирішила ніколи не згадувати. Навіщо? Щоб роз'ятрити рану? Щоб розважитися, прогнати нудьгу? Щоб викликати в цього, у гіллі, жалощі?!

Цілковита відвертість може бути такою само огидною, як і привселюдне вдоволення плотських потреб. Те саме, що самобичування; можливо, вона хотіла покарати себе? Своєю сповіддю залагодити... що?

— Можна запитати?

Вона міцніше обхопила шорсткуватий стовбур, укритий повздовжніми борозенками. В обіймах дерева почувалася не настільки самотньою; над головою в неї був безгучний співрозмовник. Вона швидше видряпає власні очі, ніж насмілиться на нього глянути.

— Чому ви... не вчинили зі мною... як збиралися?

Жалощі. Десь у її думках промайнуло слово «жалощі»; невже він має про них уявлення?! Це... можна було б... Якщо це так, варто подумати над тим, щоб...

Її зробилося соромно. Її пожаліли, скасували покарання — вона ж бачить у милосерді слабкість і готова використати її. Настільки ница, нешляхетна думка...

Як він примудряється рухатися так безгучно? Із таким величезним тулубом?

— Ти знаєш, що схожа на матір? Повторення матері?

Ілазі здалося, що вона не те почула. Навіть на мить випустила рятівний стовбур:

— Я? Я?!

— Звичайно... І цікаво, що цього не бачить Ігар.

Кілька довгих хвилин вона збирала думки докупи; дивно, але спогади про матір відійшли при цьому далеко вбік. І головним питанням дуже швидко зробилося...

— Хто... ви?

— Скрут.

— Хто... це?

— Це я.

Глаза помовчала, кусаючи губи. Якщо так...

— Звідки ви знаєте... Чому ви говорите, що я й мати...

— Тому що це правда.

— Чому?!

Відповіді не було; сама Глаза з жахом згадала про товчене скло. Про те своє видіння — отруйниця, яка підносить келих, отруйниця, що чарівно розмовляє із уже вбитим, але ще усміхненим ворогом...

Невже він ПРО ЦЕ? Що він у ЦЬОМУ розуміє?!

— Для чудовиська, що живе в лісі, ви надто добре знаєте людей.

Сухий смішок:

— Ні, Глазо. Недостатньо.

Ввижається їй — чи в його голосі й справді нотка жалю?

Їй згадався менестрель Йото, який тремтячим голосом наспівував свої пісеньки; цікаво, скільки таких випадкових подорожан скінчили життя в сірих тенетах? І, можливо, перед смертю кожен говорив про потаємне... От як Глаза... Або нещасний Йото... Чи можна з передсмертних сповідей хоча б і десятка людей скласти уявлення про людей взагалі?

Вона набрала в груди повітря:

— І все-таки... Ви можете зрозуміти... що відчуває людина? Коли ви її...

— Я можу зрозуміти!

Вона злякалася. Приглушений вигук її співрозмовника найбільше нагадував крик болю; раніше вона нічого подібного...

— Я можу зрозуміти, — повторив він уже спокійно, повільно й глухо. — Людина може відчути... дуже багато. Людина... — голос знову напружився, Глазі здалося, що той, хто сидить

у гіллі, намагається повернути собі колишню незворушність. І це не відразу, але вдається йому.

— Люди... Ті, хто потрапляє сюди, Глазо, не вирізняються особливим розмаїттям почуттів. Вони й не уявляють... — голос перервався, за час довгої паузи в Глази похолола спина.

— Людина, — знову почав її співрозмовник, — відчуває, як правило, звірячий страх. І перед тим, як убити її, мені доводиться заспокоювати... уколом у спину. Щоб кров не зберегла огидного присмаку заліза — бо страх бридкий і на смак... А після уколу вони вже нічого не відчувають. Навіть болю. Тільки байдужість і трішки — спрагу... Я вдовольнив твою цікавість?

Вона мовчала. По темному стовбурі повз хтось із величезними, зеленими, прозорими крильцями на крихітному, майже не помітному для ока тулубі.

— Вибач, — повільно сказав співрозмовник. — Я не збирався розповідати тобі ніяких жахів. Але ти ж навіщося запитувала?

Глаза нижче опустила голову. Той зелений і дрібний, хто повз по стовбурі, зник.

— Я не це мала на увазі, — сказала вона глухо. — Я думала, що ви, може... здатні зрозуміти... що відчуває, приміром, молада, яка відразу ж по весіллі...

Вона затнулася, бо відчула за спиною його дивно прискорений подих:

— Так. Так. А особливо добре я уявляю, що відчуває її молодий чоловік. Якщо він ніжний і покірливий... Якщо достатньо нерозважливий... Він здатен прокрутити в небі дірку. Він не злякається, якщо доведеться склянкою вичерпувати море... А пошуки Тіар — це тяжке, складне, нерозважливе заняття, яке можна порівняти хіба що з танцями на товченому склі...

Глазу пересмикнуло. Скло...

— Так, Глазо. Я знаю, що роблю. Я хочу отримати Тіар — і я її отримаю... А чекати, поки до мене в тенета потрапить ще одна закохана пара, надто довго. Останні роки люди так рідко ходять до Вівтаря...

Глаза мовчала. Він таки спіймає цю свою жінку — рано чи пізно... Цікаво, навіщо вона йому? Хоча ні, не цікаво. До чого їй нові бузувірські одкровення... Якщо Ігар не встигне, він почекає ще. Нова наречена буде корчитися в тенетах, і новий

наречений побіжить стрімголов на пошуки Тіар... Вона, ця зачарована жінка, Тіар, устигне стати бабою, і багато наречених загине від уколу в спину, який подарує забуття.

А їй, Ілазі, й уколу не треба. Їй і так усе байдуже; наново прожила своє коротке життя, розповідаючи невидимому чудовиську в гіллі про болісне, зачаєне та потаємне. Вона оплакала Ігара, який, напевне, ще все-таки живий; тепер вона спокійно може лягти на землю й знову ж таки спокійно чекати кінця.

Напад туги виявився нездоланим і чорним. Вона сповзла спиною по шорсткому стовбурі — вниз. Сіла, опустила обличчя на руки, перечікуючи нудотне бажання негайної смерті. Отак, напевно, йшла Ада: затьмарення, кволість, задушлива завіса між очима та світом, жага небуття. Так само, несила навіть підвестися й пошукати мотузки...

— Ілазо.

Голос звучав глухо; чорна завіса, що відокремила її від життя, поглинала й звуки.

— Ілазо, слухай... тепер я тобі розповім. Казку... Не рухайся, не думай, тільки слухай. Жив собі один чол овік...

Жив собі один чоловік, і був він не те щоб молодий, але ще й не старий. Жив він завжди тільки для себе самого — а більше ні для кого йому жити не варто було, хоч мав і батьківщину, й родичів, і золото, й владу, і силу, й зброю, а особливо ж любив він вічну гру зі Смертю, бо обрав долю солдата удачі... І хоч у краю в нього панували мир і спокій, він шукав війни скрізь, хоч би де вона гриміла, але ж війна вічна й шукати її недовго... Він шукав війни та ставав у першу лаву на полі бою, і війська наймали його, купуючи собі перемогу, бо полководець він був щасливий...

І одного разу, по тому, як навіч побачив він тисячі смертей, між двох армій, котрі сходилися в січі, метнулася приречена людська істота. І він прослизнув під уже занесеним знаряддям Смерті, зробив те, що змінило його долю. Бо рятівник втрачає частку своєї волі та знаходить кайдани, які сковують його з порятованим...

І зроду не знав він любові, та тепер зрозумів, що долю його вирішено. Був він не старий — але вже й не молодий, і пізнав за своє життя багатьох жінок, шляхетних і нищих, гарних і зви-

чайних, цнотливих і продажних, а врятована ним була дитинчам, але він уже знав, що не помилився.

І він поставив свою свічку на вікно й почав чекати, поки зміцніє її полум'я; він поливав свій паросток, знаючи, що час плодів прийде не скоро. Він узяв дівчинку в свій дім, любив її та чекав, поки вона дозріє, аби зробити її повноправною дружиною, подругою до самої смерті, продовженням себе самого...

А Смерть ходила за ним назирці. Смерть озлилася — адже він вирвав у неї законну здобич; і всоте, втисячне дивлячись їй у вічі, він згадував, що на вікні чекає на нього його свічка, що в діжці живе його паросток; усоте й утисячне йшла Смерть осомленою, залишаючи на його шкірі сліди своїх пазурів...

І одного раз він повернувся додому, а полум'я свічки його стояло високо й рівно, мов святкове багаття, а паросток його перетворився на дерево та розквіт. І він зрозумів, що більше не гратиме в ігри зі Смертю, бо вже виграв.

І було весілля, що довершило давно призначене. І, щасливий як ніколи в житті, він зрозумів, що любить устократ сильніше; і вперше за багато років, проведених поряд, насмілювався доторкнутися до своєї обраниці не батьківським дотиком — із пристрастю...

Він глянув їй у вічі — і звідтіля глянуло на нього торжество Смерті, тієї, що взяла реванш.

Його свічка обернулася пожежею. Його паросток плюнув отрутою в його повні сліз очі; його наречена покинула його, з відразою не розділила з ним ложа, і стали сторч весільні столи, і перекинувся світ. І він здався, віддаючи себе Смерті...

Але Смерть не взяла його.

Першого дня тіло його скрутилося, мов чорний смерч між землею і небом.

Наступного дня душа його тріснула, як тріскається крига.

Третього дня він лежав живий у могилі, і коріння трави затискало йому рота.

Четвертого дня небо відвернулося від нього. Навіки.

Глаза мовчала. Перший осінній листочок, жовтий, самотній і начебто здивований, зірвався з гілки та влігся їй на коліна.

— Отакий сумний кінець історії... Але річ не в тім. Твоя правда; я дійсно здатен зрозуміти, що саме ти відчуваєш. Я б і хотів тебе втішити — але от не знаю, як... Утішся тим хоча б, що наша історія теж добігає кінця, бо зірка Хота опускається дедалі швидше та все нижчає. Коли вона не зійде більше над обрієм, ми вважатимемо, що наш термін вичерпано; не засмулуйся, Глазо. Я маю намір виконати все, що обіцяв Ігарові; хоч би де він був — хай відчує цей мій намір і нехай поквалиться. Заради свого Птаха.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

* * *

Літнього вечора дівчинка сиділа на березі ставка; над темною гладінню зринали час від часу три голови — Ліль і двох молодших хлопчиськ. Усі троє волали, пирхали й хлюпались, а Карі ще й пірнав, раз у раз показуючи над водою мокрі, наче лаковані голі сідниці; дівчинка дивилася байдуже. Такі забави були їй суворо заборонені, її й на берег пустили тільки після того, як узяли слово, що не полізе у воду...

Вікі, який зазвичай хлюпався з іншими, сьогодні чомусь купатися не пішов — сидів поряд на охололому піску й щівив крізь кулак жовтий, ледь помітний піщаний струмочок.

За останні місяці Вікі змінився більше, ніж за попередні два роки: він здавався вже не довготелесим — високим. Йому не пасувало більше слово «худий»; дівчинка з подивом дивилася на його міцні руки, обтягнуті рукавами тісної запряної сорочки, й широку, якусь трикутну спину з рядом випнутих хребців.

Вікі начебто відчув її увагу, ледь повернув голову й скосив на неї запитливе око; тоді вона перевела погляд на західне небо,

схоже на круглий бік золотого яблука. Високо, там, куди не дістати людині, чорними стрілами сновигали ластівки.

Ну чому ввечері так хороше?! Нема ні справ, ані турбот, ніч прийде не скоро, пісок іще теплий, пахне озерними травами, роздувають боки брунатні жаби — а поряд сидить Вікі, який чомусь не пішов купатися...

Тепер він у свою чергу розглядав її. Трохи похмуро, але без злості:

— Цікаво, про що ти думаєш?

Вона посміхнулася. Неуважно глянула на підлітків у воді; мигцем подумала, що й маленький Карі вже достатньо виріс, щоб не світити над водою голою дупою.

— Думаю... Що добре було б поїхати куди-небудь. Що-небудь зробити, на що-небудь подивитися... У які-небудь далекі країни... Га?

— Попроси Аальмара, — запропонував Вікі. — Нехай візьме тебе з собою... Хоч один раз...

Дівчинка спохмурніла:

— Там, де буває Аальмар... Туди я не хочу. Війна...

Вікі, здається, зніяковів. Навіщось почав порпатися в піску; жаби, втратили останній сором і голосно виспівували хвалу літові, вечорові й золотому сонцю, яке вже заходило. Довге пасмо впало Вікі на чоло; дівчинка зрозуміла, що їй подобається, коли в чоловіка довге волосся. Дітлахів зазвичай стрижуть коротко...

Вікі нарешті виловив із піску круглий камінчик із вкрапленнями слюди. Довго й прискіпливо розглядав, потім простяг дівчинці, начебто знехотя, начебто просто так:

— На...

Вона взяла. Зважила на долоні — прохолодний, сірий, гладенький, із блискучими зеленавими жилками.

— Навіщо?

— Викинь, якщо хочеш.

Над ставком стояло західне небо. Плавці зовсім змерзли, однак вилазити на беріг і не думали.

— Навіщо викидати... Він гарний...

Вона поклала подарунок у торбинку при поясі — щоб потім, уже роздягаючись на ніч, випадково впустити на ковдру. І зга-

дати яблучне небо, жаб'ячий хор і пасмо, що падало Вікі на очі — похмурі, але не злі.

А за тиждень оголошено було наліт на малину.

Малина та за останні роки розрослася до непристойності, поглинула мало не половину подвір'я та вибралася далеко за огорожу, до городів; крайні кущі, повз які щодня сновигали й діти, й слуги, встигли вже збідніти — зате в глибині, у комаринім царстві, величаво простягалася всипане червоними ягодами гілля.

Одночасно з десятеро начепили на шиї круглі вербові кошки та подалися збирати солодкий урожай; перші півгодини збирачі мовчали, натоптуючи ягодами роти, й тільки по тому над густими колючими заростями разом із хмарою потривожених комарів залунав ситий, веселий перегук.

Дівчинка якимось випадково виявилася в парі з Вікі — це вийшло саме по собі, він просто йшов попереду та застерігав її, коли на шляху чигала кропива; ягода траплялася сама лишень спіла, навіть переспіла, і долоні в дівчинки швидко зробилися червоними й солодкими.

Вони теревенили про дурниці; дівчинка морщила носа, коли разом із ягодою доводилося знімати зелену деревну кузьку, що розсілася на ній. Пахло вогкістю й малиною, тонко дзвеніли комарі, трапився під ноги й панічно вислизнув грубий, наче мотузка, чорний вуж; Вікі трішки застудився, і його вже цілком дорослий голос набув якоїсь м'якої хрипоті. Дівчинці чомусь це сподобалося.

Кошик наповнився й потяг до землі; слід було повернутися до ганку й пересипати врожай у великий, навмисно приготований кошіль — але повертатися не хотілось. Тут, за два кроки від будинку, дівчинка несподівано відчула себе загубленою в хащі — начебто вони з Вікі довго йшли та йшли, і от заблукали в невідомому чарівному лісі, де тільки комарі й тріскотлива сорока над головою...

Вона таки вступила босою ногою в кропиву й із досади засичала. Вікі охнув: його кошик перевернувся й вивалив червоний вміст у мокру траву, у плетиво сухих гілок. Не мовлячи й слова,

дівчинка присіла поряд; у чотири руки вони заходилися залагоджувати неприємність, а разом із ягодами в кошик полетіли мурахи, жуки й навіть одне коричневе жабеня, що трапилося під руку.

Дівчинка скосила око, щоб побачити кутик зосереджено стиснутого рота, тонке пасмо, що вибілося з-за вуха, роздуту рожеву ніздрю. Руки Вікі, засмагли й спритні, занаділися вихоплювати ягідки в неї з-під пальців, саме ті ягідки, які вона цієї миті збиралася взяти; він бавився, але обличчя залишалося зосередженим і серйозним. Вона перевела погляд на власне коліно й навіщось поправила сукню — їй здалося, що пелена задерлася надто високо й надто сміливо оголює подряпану ногу.

Нарешті все до ягідки повернулося в кошик; збирачі перезирнулися — Вікі, як завжди, спідлоба, дівчинка чомусь розгублено; їй раптом схотілося перекинути й свого кошика.

Десь осторонь тріскотіли куці та сміялася чомусь вічно весела Ліль; дівчинка сіла на землю. Блакитне небо виявилось далеким — у переплетених малинових гілках; Вікі дивився вже не похмуро, а просто серйозно. У кутику його рота запікся малиновий сік.

Дівчинка неухважно поклала на долоню велику ягоду в круглих пухирцях. З кожного стирчала жорстка волосинка; дівчинка примружилася:

— Гарно...

— Що ж тут гарного? — запитав Вікі хрипко.

— Не знаю... Гарно, і все...

Вікі раптом нахилився й злизав ягоду з її долоні. На мить відчула його шорсткий, мов у кошеняти, язик.

— Смачно... — сказав він пошепки.

Сорочка в нього на грудях розійшлася. У ямочці біля шиї бився пульс; він сидів перед нею, знайомий до останньої рисочки, до останньої волосинки в темних кошлатих бровах, і їй здалося, що він їй навіть рідніший за брата. І якось надто швидко, нерівно стукотить серце, й дивне почуття змушує дивитися й дивитися, а ще краще — доторкнутись...

Вона засміялася, щоб прогнати ніяковість — його й власну. Вона засміялася й лизнула кутик його губів, аби змити з них

засохлий малиновий сік; замість смаку малини відчула солонуватий смак його шкіри.

Він почервонів. Він сам став як малина; дівчинка засоромилась. А раптом вона його скривдила?

Вибачаючись, вона потерлася носом об його щоку. Об гарячу, шорстку, із червоним слідом комариного укусу, колючу щоку; він глибоко зітхнув, ніби схлипнув. І обійняв її — надійно й просто, тепло, по-домашньому:

— Я її... Цієї малини, бачити вже не можу...

Вона засміялась — і міцно оповила руками його шию, поступаючись нестримному бажанню торкатися, торкатися, гладити, знову торкатись...

За спинами в них тріснула гілка; вражена служниця з круглими очима ледь не впустила свого повного кошика.

Вони зачули недобре, ще підходячи до ґанку.

На подвір'ї якось сам по собі вмовк звичайний сміх; Ліль стояла бліда, перелякана, служниці відвертали очі, шепотілися та презирались. У дівчинки заболіло серце. Звідкись з'явилося невиразне почуття провини; як у тяжкому сні, коли навколо густішає, густішає туман, а ти не знаєш, звідки вискочить звір, звідки прийде страшно...

На ґанок вийшли мати Вікі, його батько та старший брат; а за спинами в них манячила Велика Фа, й очей її майже не було видно — самі лисі надбрівні дуги.

Вікі дедалі вповільнював крок; погляди його батьків були важчими за свинець. Брат Кааран дивився вниз, на руді носки своїх черевиків.

Вікі нарешті спіткнувся й зупинився. Дівчинка зупинилася поряд; вона шкірою відчувала, як над їхніми головами густішає п'тьма, однак сховатися чи втекти не спадало на думку. Почуття провини посилювалося та переходило в упевненість і було воно спільним у неї з цим хлопчиком.

— Сюди, — холодно сказав батько Вікі, й дівчинка зрозуміла, що він звертається до сина; Вікі поставив на землю кошики, — а він ніс урожай і свій, і дівчинки — й повільно, волочачи

ноги, не підймаючи голови, рушив до ганку; дівчинці стало страшно.

— А що він зробив? — запитала вона голосно, з фальшивим обуренням.

Її не вдостойли поглядом.

Вікі зійшов на ганок; батько пропустив його в дім і сам увійшов слідом. Безгучно причинилися двері; мати Вікі втягла голову в плечі й пішла на задній двір. У руці в неї теліпався непотрібний, недоречний зараз пухнастий віник.

За спиною в дівчинки хтось зітхнув із невдаваним жахом:

— Ай-яй-яй... Як же...

Дівчинка озирнулася, начебто її вжалили. Обличчя жінок, молоді й старі, такі несхожі між собою, були зараз однаково враженими й однаково осудливими. І всі дивилися на неї — начебто обливаючи крижаною водою.

Вона зрозуміла, що плакати не можна. У жодному разі не можна тут, зараз, при всіх розревтися.

Велика Фа, як і раніше, стояла на порозі й чекала. Дівчинка підійшла, сходячи, немов на ешафот. Втупилася напружено, не відвертаючи погляду, начебто запитуючи: а що?

— Іди в дім, — сказала Велика Фа. У її голосі скреготіли, дотикаючись гострими краями, тонкі крижинки.

Вона зрозуміла, що марно запитувати й марно сперечатися. Вона зрозуміла, що трапилося воістину не виправне; з останніх сил підняла голову та пройшла до дверей своєї кімнати. Увійшла, дочекалася, поки повернеться, замикаючи двері ззовні, ключ; потім повалилася на постіль і заридала без звуку й без сліз.

Вона чекала, що Фа з'явиться, щоб покарати її, — однак до вечора ніхто так і не прийшов. Ніч минула в горі та напівсні; рано-вранці в двері пошкреблася Ліль. Зазирнула в замкову шпарину:

— Ти... це... ви що, обіймалися? І цілувалися, так?!

— Дурепа, — шепотіла дівчинка, ковтаючи сльози.

— Ну, ти... Ну, ти... Що тепер буде, га... А батько Вікі ходив у каретну крамницю й купив шкіряного батога, ой, страшного...

А Фа каже, якщо хто сусідам обмовиться — уб'є на місці... І що до приїзду Аальмара ніхто на ярмарок не поїде...

— До чого тут Аальмар? Ну до чого Аальмар?!

— Я не знаю, але Фа каже...

Шепіт Ліль раптом змінився вереском, а той — звуком ляпасу, віддалилися кроки й схлипування. Тиша.

Вона ходила з кутка в куток, кусала пальці, ледь стримуючи стогін. Вона винна; вона страшно провинилась, і тепер, через неї, постраждає Вікі...

А що скаже Аальмар?!

Але ж вона не хотіла! У неї й на думці не було того, про що вони всі подумали...

Вона сіла на підлогу, підібгала ноги. Не було, не було... А якщо було?! Якщо вона тепер злочинниця, розпусниця, повія?!

Їй схотілося вмерти. Негайно й страшно.

Велика Фа власноруч принесла дівчинці вечерю. Мовчки простежила за тим, як бранка поколупала кашу й відсунула тарілку; звеліла накинути на плечі хустку і йти за нею.

Вийшли з будинку, пройшли подвір'ям до повітки; наймит, який рубав дрова, скулився, коли зустрівся поглядом із Великою Фа.

Посеред незвично порожньої повітки стояла лава. Погляд дівчинки заметався; попід стінами мовчазні родичі-чоловіки, бліда мати Вікі і його батько, тримає сина за плече. Дівчинка глянула — і відразу відвернула погляд; їй було шкода й страшно дивитися на Вікі. Тим більше, що винна ж у всьому вона...

— Нема чого зволікати, — холодно повідомила Велика Фа. — Не така вже й радість... Роздягайся та лягай.

Якоїсь миті дівчинка подумала, що це говорить їй; однак батько випустив хлопцеве плече, і той якось поквапливо, незграбно почав розстібати штани. Дівчинка опустила очі; краще, мабуть, замружитися. Не дивитися.

Велика Фа про щось неголосно розпорядилася; дівчинці здавалося, що очі матері Вікі, сповнені ненависті, пропалють її схилену голову. Уже ж мати точно знає, хто винен...

Коротко просвистів батіг. Дівчинка втягла голову в плечі.

За весь час езекуції Вікі не писнув, а дівчинка жодного разу не підняла очей. Це тривало довго, нестерпно довго, вічно; нарешті, рипучий голос Великої Фа поставив крапку:

— Годі.

Батько Вікі відкинув батіг.

Дівчинка повернулася, сліпо натикаючись на стіни, рушила до виходу.

П'ять днів вона нічого не їла; на шостий Велика Фа спробувала силоміць влити їй у горлянку теплого курячого бульйону.

Коли Фа пішла, дівчинка, подряпана, в мокрій від бульйону сукні, почала собі ладнати петлю; служниця, що підглядала в замкову шпарину, здійняла тривогу. Велика Фа з'явилася цього разу з лагідними вмовляннями — дівчинка дивилася білими від ненависті очима. Баба пригрозилася, що звелить її зв'язати, — дівчинка плюнула їй під ноги.

Прибігала всюдисуща Ліль; імовірно, цього разу баба сама ж її й підслала. Ліль теревенила без угаву й повідомила, між іншим, що батьки Вікі не виганятимуть сина з дому, як це належить за законом. Дівчинка схлипнула й мовчки прокляла всі закони в світі. Все одно вона не зможе більше дивитися Вікі в очі...

А потім у домі зчинився переполох, від воріт почувлися вітальні вигуки — вікна дівчинки виходили на протилежний бік, тож вона могла тільки гризти нігті й чекати! А потім збігла одна хвилина, друга, третя; вона зрозуміла, що час, необхідний людині, щоб дістатися від воріт до її кімнати, минув. І коли вона це зрозуміла, то крижана хвиля, котра піднялась із дна душі, затопила її цілком.

Що значить — він не йде?! Що вони йому скажуть? Як він у це повірить? Хвилини тяглися одна за одною, день хилився до вечора, Аальмара не було!

Вона здалася, переможена, приголомшена своїм горем, вона бездумно водила пальцем по курній шибці; на подвір'ї кипіла робота — звичайні приготування до святкового столу... Виходить, він повернувся... Виходить, він тут, у домі, за кілька десятків кроків — але до неї не йде.

Їй схотілося спати. Сон — єдине людське заняття, точнісінько схоже на смерть; вона згорнулася калачиком, але й сон не бажав до неї прийти, бо ввижались руки, очі, лагідний голос Аальмара, який першої ж миті по своєму поверненні обіймав її... А тепер...

Шльондр-ра...

Слово начебто було сказане ззовні; цієї чорної секунди дівчинка відчула себе повією. Розпусною, занепалою, нищою твариною; сам Аальмар визнав її такою... Якщо вже він не бажає її бачити...

Рипнули двері.

Вона скинулася, ніби маріонетка, яку рвонули відразу за всі мотузочки; у дверях стояли двоє, майже одного зросту, й дівчинка не відразу розгледіла, хто це.

— Мала, що ж це, кажуть, ти нічого не їси?

Другим був Вікі. Змарнілий і блідий; рука Аальмара лежала на його плечі. Не поблажливо; то був дружній, природний жест, прийнятий серед рівних. Вікі дивився спідлоба — як звичайно, трохи похмуро, але без злості.

Дівчинка мовчала. Сльози, ті, що зібралися в неї на підборідді, нарешті закапали вниз.

— Мала, я привів тобі твого брата, й ми вже про все з ним поговорили. Він гарний хлопчик, бережи його... І давай попоїмо. У мене теж ріски в роті не було... Ти рибку будеш, чи індичку, га?

Вона ледь не збила його з ніг. Розчинилася в ньому, пригорнулася до нього, припала, схлипуючи й захлинаючись:

— Аальмаре... Аальмаре... Я так... те-ебе... л... люблю.

* * *

Він безнадійно втратив два тижні; баба вмовляла його залишитися ще, — але зірка Хота не збиралася чекати, й тому він пішов серед ночі, а розплатився самим лишень щирим «дякую».

Слабшала дія бабиного зілля, і рана поводитися дедалі гірше; Ігар ішов зі зціпленими зубами, забороняючи собі здаватися розпачу. Не для того він вирвався з лабетів вірної смерті,

й Скаль загинув теж не для того. Провінція Ррок велика, але не безмежна; за його плечима залишилися аристократичний Требур і багатий Тур, прославлений ремеслами Дневер та Устя, знамените портом і повіями. Скрут вважав, що Тіар може виявитися в Раві або у Важниці — але її нема ні там, ні там. Тепер Ігарів шлях проляже до міста Ремет — скрут називав і його... А значить, жива надія. Дабат.

Шість великих міст у нього за плечима, а дрібних поселень — без ліку, селища всі схожі одне на одне, й у центрі кожного обов'язково стоїть шинок, у якому він, Ігар, укотре вже запитуватиме намозоленим язиком: Тіар, Тіар, Тіар...

Задрімав за грубо збитим столом, невдало поворухнувся — і рана вистрілила пекучим болем, так, що довелося затамувати подих. На щастя, ніхто на нього не дивився — всяк займався своєю справою. Тріскотіли курячі кістки, які перемелювалися міцними зубами, тріскотіли кістки в сусідів, бо їх перемивали міцні, без мозолів, язики місцевих базік. Праворуч від Ігара обговорювали чиясь невістку — пирхали, морщилися, споминаючи тріску й воблу, оскільки в зазначеної молодички «вітер гуляє в пазусі, а сидить вона й зовсім на двох кулачках». Ліворуч в'яло обмінювалися лайкою через якусь гнилу шкіру, котру хтось комусь облудно продав; голоси злилися в один потік бубоніння, коли рипучі двері вкотре відчинилась і на порозі стала жінка.

Голоси стихлилися — на якусь мить, але напівсонний Ігар миттю розплющив очі. Балаканина поновилася, але тихіше, якось ніби неохоче, через силу; на новоприбулу не те щоб уникали дивитися — поглядали нишком, скоса, начебто вичікуючи, коли непрохана гостя зволить піти геть.

Жінка повільно рушила через залу; Ігар розглядав її, насилу стримуючись, щоб не роззявити рота.

На голові у гості лежав вінок із ледь прив'ялих польових квітів; довге темне волосся, не обтяжене бодай подобою зачіски, недбало розсипалося по плечах. За одяг красуні — бо жінка була поза сумнівом гарна — слугувала довга сорочка із сірого полотна, яку за бажання можна було вважати й сукнею. Безформна одежина не приховувала, проте, ні високих грудей, ані доладної, легенької якоїсь статури; жінка ступала по немитій підлозі

довгастими й тонкими босими стопами. На правій кісточці Ігар розгледів браслет — здається, срібний.

Імовірно, перша поява подібної істоти в сільському шинку супроводилася б загальним шоком, — однак Ігарові сусіди, як і раніше, жували, хоч і не так жваво. Ігар зробив висновок, що боса красуня з'являлася тут і раніше. І доволі часто, хоч із її появи, схоже, ніхто тут не зрадів...

Жінка зупинилася перед шинкаркою, загадково посміхнулася, напіврозтулила рота, начебто збираючись щось запитати — але промовчала. Повернулася, неквапом наблизилася до довгого столу, за яким пила пиво галаслива компанія червононосих теслярів.

У шинку стало ще тихіше; жінка невимушено витягла з-за пазухи маленьку суху стеблинку.

— Треба запам'ятати, — голос її здавався голосом малого хлопчика. — Усі забувають... Візьміть, це на згадку...

Стеблинка перейшла з вузької білої руки до міцного червоного лаписька; приймаючи подарунок, тесля скорчив подобу посмішки. Жінка неухважно кивнула — й рушила далі.

Ігар не чув, що вона казала селянинові, який сидів поряд, на краєчку лави; селянин теж зобразив посмішку та взяв із її рук якась висушену квіточку — вочевидь не знаючи, що з нею робити. Жінку, втім, не цікавила подальша доля подарунків — вона знову йшла повз принишклих людей, дивилася крізь насторожені обличчя й безтурботно посміхалась.

Ігар напружився. Скільки вже разів від початку подорожі пробігав по його шкірі цей нервовий, гарячий дроз? Він збився з ліку; кожна наступна надія дедалі слабша, слабша, слабша...

Темне волосся з відтінком міді. Надто невизначена прикмета, скільки їх, таких жінок, він просто хоче, несамовито хоче бачити в кожній зустрічній...

Широка пелена її сукні-сорочки була прикрашена невмілим вишиванням, і якоїсь миті Ігара кинуло в жар, бо він виразно розгледів у чудернацькому візерунку велику літеру Т...

Жінка зупинилася просто напроти нього. Її очі, карі з прозеленню, дивилися зовсім по-дитячому — довірливо та серйозно; дитячі очі не пасували до її гарного дорослого обличчя. Як не пасувала б бабусі коротка спідничина зі шляречками.

— Для серця й для очей, — рука її ковзнула за пазуху, — для легкого подиху... Візьми, — і вона простягла Ігарові тонку чорну гілочку.

Він не квапився брати. Жінка дивилася лагідно, та наполегливо. Він простяг руку й на мить доторкнувся до її долоні. Ніжної, наче в дитини.

— Для серця та для очей, — повторив він повільно. — Дякую...

Він чув, як зашепотіли навколо, але, як на гріх, не міг розібрати жодного слова.

Жінка посміхнулася ширше:

— Там, де холодний струмочок... Де крижаний струмочок. Там...

— Підемо туди? — запитав він несподівано для себе.

Вона посміхалася й далі, з цієї очужилої посмішки не можна було визначити, чи розуміє вона слова, звернуті до неї.

Ігар спіймав себе на простому й природному бажанні — встати, брутально схопити за плечі й розвернути до себе спиною, задерти безглузду сорочку, перевірити, чи немає ромба... Відразу взяти й перевірити, не починаючи знову довгої та складної гри, не скрадаючись манівцями в пошуках довіри...

— Підемо туди, — жінка труснула головою, немов п'ятнадцятирічний підліток. — Трава...

Вона повернулася й рушила до виходу, так само легко й невимушено ступаючи босими ногами. Ігар озирнувся — всі відвідувачі шинку дивилися на нього, на нього одного.

Двері за дивною жінкою зачинилися; дві чи три руки миттєво схопили Ігара за рукави:

— Здурів?!

— Та він сторонній, дикий зовсім, не знає, видно...

— Та начхати, знає чи не знає...

— Так поясни, а не репетуй на хлопця!

У шинку говорили всі разом; зав'язана хусткою баба, в якій Ігар незадовго до цього випитував про Тіар, навмисно для пояснень пришкандибала зі свого дальнього кутка:

— Це... якщо жити хочеться — з дівкою цієї не говори... Охочих до неї багато було, як дитя ж, безвідмовна... Та тільки

в неї татусь прийомний — чаклун із пагорбів, у нього ж бо жалю ні на гріш...

Ігар відсунувся від прищуватого хлопця, котрий насідав, бризкаючи слиною:

— Один ось недавнечко навіть не торкнувся ще, подивився тільки! І де він тепер, га? На стіні намальований, там, де на околиці будинок поруйнований... Малюночок є, а чоловічка нема, он як!

— Він за нею в чаклунське люстерко наглядає! Ні-ні, та й гляне, а що там доня робить? Тільки твою пику поряд побачить — край...

— А ось торік...

— Та не торік, я правду кажу...

— Та стули ж ти пельку...

— А от сам і замовч...

— Звуть її як? — несподівано для себе гаркнув Ігар.

Базіки припишкли. Зав'язана хусткою баба в задумі пожувала губами. Акуратно втерла кінчик носа:

— Та хто ж її зна... Полівкою кличуть.

— Ім'я? — Ігар втупився в бляклі бабині очі. — Не Тіар часом? Не та, про кого тут казано?

Шинок мовчав. Шинок підозріливо косувався на Ігара, знизував плечима, спльовував і потроху повертався до своїх звичних справ.

Струнка постать віддалялася вулицею; Ігар знову здолав бажання наздогнати, схопити й розірвати на спині сорочку. Не мало значення, чи була у балачках селян хоч крихта правди — можливо, що й зовсім не було, про одного спритника теж балакали, що він чаклун, а він був, виявляється, шахраєм...

Він наздогнав жінку на околиці. Вона озирнулася, обдарувала нового знайомого тією само неухважною посмішкою.

— Підемо, де трава? — запитав він м'яко.

Вона знову труснула головою — із зів'ялого вінка впало кілька дрібних пелюсток:

— Там холодний струмок... Зовсім холодний, крижаний...

— Як тебе звуть?

Вона посміхалася.

— Як тебе звуть? Тіар? Тіар твоє ім'я?

Вона легко й невимушено поклала руки йому на плечі:

— Ти гарний...

— Як твоє ім'я?!

Вона по-дитячому накопилила губи:

— Я польова царівна... Ти не знаєш?

Від неї справді пахло травою. Запашином сіном і зів'ялими польовими квітами.

— Ти — польова царівна, — сказав він терпляче. — Ходімо.

Він міцно взяв її за лікоть — вона не пручалася. Малюк, який спостерігав із-за крайнього тину, приглушено зойкнув від подиву й подався геть, ламаючи лопухи — видно, кликати родичів, аби подивилися на дивину.

Ігар прискорив крок; босі ноги його супутниці ступали легко й упевнено. Так, під руку, вони проминули крайній напіврозвалений будинок — Ігар здригнувся, бо на єдиній цілій стіні було намальовано вуглиною круглового парубка у збитому на вухо береті, з диким переляком у очах і на повен зріст; невідомий художник був напрочуд майстерним. Незрозуміло тільки, що змусило його зображати на марних руїнах настільки паскудну піку з таким неприємним виразом переляку...

Ігар зціпив зуби й підхопив жінку на руки; плече ще не зажило, його пересмикнуло від болю так, що ледь стримав стогін.

Вінок зіслизнув з її голови — вона не помітила. Вона не пручалася, бурмотіла щось про пам'ять і про крижану воду, а він ніс її дедалі швидше, тому що біль у руці щомиті розгорався, а попереду вже манячів стіжок; цієї миті йому начхати було на селян, яких, звичайно, за кілька хвилин збіжить сила-силенна. У нього є саме ці кілька хвилин, він повинен лише переконатися, що жінка на його руках — не Тіар...

Від цієї думки його опанував несподіваний напад розпачу. От же яка вона сильна, ця триклята надія, це бажання вірити; що він відчує, коли розірве сіру сорочку й не побачить під лопаткою заповітної родимої плями?!

Він посадив жінку в сіно; вона здавалася здивованою, але не переляканою. Волосся тонкою вуаллю закривало їй обличчя — вона безтурботно здмухувала його, по-дівчачому роздуваючи щоки:

— Ти — з далекої країни? З далекого лісу?

— Так, — йому раптом стало соромно. Він її налякає, можливо, й принизить...

— Я з далекого лісу, — він засичав крізь зуби, намагаючись знайти зручніше положення для пораненої руки. — Я — сірий вовк.

Накочувався напад нервового сміху, несвоєчасного й дурнуватою, й це змусило його швидко задихати. Вдих-видих...

Він розвернув її обличчям до стіжки, розсунув пишне волосся та знайшов шнурок-зав'язку на комірі — ось як просто, виявляється. І не треба нічого рвати...

І саме цієї миті відчув сповнений ненависті погляд. Начебто хтось всадив йому в потилицю розжарене шило.

Кілька секунд він старався обирати — довести справу до кінця й оголити їй спину, чи здатися й озирнутись; далі вибір сам по собі відпав. Занімілі пальці випустили кокетливий шнурочок із китичкою; Ігар закусив губу й озирнувся.

Чоловік був невисокий і худий, куртка на ньому виявилася не зшитою, а грубо сплетеною з товстих вовняних ниток; обличчя здавалося мідним — від засмаги й від злості, бо з усією своєю зовнішньою незворушністю він був страшенно розлючений. Звужені очі незрозумілого кольору пропікали Ігара до кісток.

Ігар мовчав. Жінка завовтузилася в сіні, тихенько засміялась і сіла, неуважно прибираючи з обличчя поплутане волосся; десь там, далеко біля парканів, юрмилися люди. Буде про що побалакати в шинку...

Чоловік дивився; Ігар з незвичайною точністю пригадав той малюнок на до половини обваленої стіні: кругловидий хлопець, на смерть переляканий, навіть, здається, слина на нижній губі... Так жоден художник не зобразить, ніхто й не малював його, бідолахи, «малюночок є, а чоловічка нема, он як!»

Ігар мовчав.

Чоловік у плетеній куртці повільно остигав. Обличчя його з мідно-червоного робилося просто засмаглим; можливо, на тверезу голову пан чаклун придумав хтивому негідникові кару страшнішу. Ігар з подивом зрозумів, що йому байдуже — він згоден хоч і на вічні муки, тільки б дозволили перевірити, чи не Тіар сидить поряд із ним у сіні та наспівує собі під ніс дитячу пісеньку. Така ось збочена цікавість...

— Ми хотіли піти до холодного струмка, — ламким хлоп'ячим голоском повідомила жінка. — Там трава, і білий кінь ходить...

Чаклун простяг руку:

— Ходи сюди...

Голос у нього було колись зірвано, й звідтоді він так і не поновився.

Жінка легко підвелася; чаклун прошепотів їй щось на вухо, й вона пішла геть — не оглядаючись, ступаючи, як і раніше, легко й гордовито, як і повинна ступати польова царівна — хоч і босоніж по колючій стерні...

Чаклун знову глянув на Ігара. Цього разу — холодно оцінюючи. Ігар змерз від цього погляду.

— Її звуть Тіар? — запитав він пошепки.

Невідомо, чи здивувався чаклун. Тепер він опанував себе, приховав усі свої почуття глибоко та надійно.

— Її звуть Тіар? — повторив Ігар з нервовою, тужливою посмішкою. У неї на спині родима пляма? Ніби ромб? Скажіть, мені дуже потрібно...

Чаклун швидко ступнув уперед. Ігар очікував синьої блискавки із простягнутої руки — натомість чоловік у плетеній куртці сильно й боляче вдарив його кулаком у обличчя.

Стіни льоху, любовно вибілені вапном, зберігали спогад про шістьох невдах — чотирьох гвалтівників і двох дурнуватих залицяльників, які просто трапилися під руку. Всі портрети здавалися намальованими вуглиною.

Чаклун стояв біля крутої драбини, що слугувала за вихід, безтурботно погойдуючи ліхтарем, даючи Ігарові змогу розгледіти все докладно: й витріщені очі, й роззявлені роти, і без-

лад у одязі — двох відплата застала з непристойно спущеними штаньми... І вільне місце на білій стіні Ігар теж міг уважно розгледіти.

— Маги дійсно такі могутні?

Він не впізнав власного голосу — сухого, безбарвного, якогось гугнявого — напевне, через розбитий ніс; чаклун дивився, як досі, байдуже, нічого не відповідав.

Ігар приплющив очі, перечекуючи біль у плечі. Із натугою, ніби старий, опустився на підлогу біля стіни:

— Маги... все можуть. Маги вміють перетворювати тістечка на шпаків. Які вміють говорити... Напевне, вони вміють винищувати скрутів. Огидних скрутів, схожих на величезних павуків. Так?

Чаклун кліпнув. Лише на мить опустив повіки; погляд у нього залишався холодним і нерухомим.

— Там, де я виріс, — повільно повідомив Ігар, — там... майже немає чаклунів. Магів тобто... Нема.

— Зате є скрути, — вкрадливо припустив раптом чаклун. Ігар здригнувся:

— Так... Скрути. Вони є.

Якийсь час обоє мовчали. Льох був чудовий, глибокий і холодний, чистий і місткий — однак харчів тут, здається, ніколи не зберігали. Тільки двоє пузатих барил стояли в дальньому кутку, й увесь простір між ними було затягнуто павутинням; Ігара пересмикнуло й він відвернув погляд.

— У тебе в плечі сиділа арбалетна стріла, — сухо повідомив чаклун.

Ігар проковтнув слину:

— Так...

— У тебе на шиї храмовий знак.

Ігар опустив голову:

— Так... Я служив Птахові.

— Птах зрікся тебе? — припустив чаклун, і цього разу в рівному голосі почулося глузування.

— Я... зрікся...

Ігар замовк. Він зрікся Птаха тільки одного разу — перед тим, як ступити слідом за Ілазою на Вівтар.

— Твоє ім'я?

— Ігар...

Очі в чаклуна блиснули:

— За твою голову дають двісті шістдесят золотих монет!

Ігар скорчився. Втиснувся в стіну, втягнув голову в плечі:

— Двісті...

— Двісті шістдесят.

Ігар застогнав крізь зуби; кілька секунд чаклун розглядав його, по тому незворушна маска здригнулась, і кутики темного рота задоволено поповзли до вух. Ігар зрозумів, що співрозмовник сміється.

— Вам так потрібні ці гроші?!

Чаклун не відповів. Сходи зарипіли під його важкими кроками; він зійшов до половини, повісив свій ліхтар на іржавий гак у стелі:

— Світло тобі залишу... Побалакай із цими виродками. Вони тобі пояснять — про магів, про скрутів, про гроші й особливо про беззахисних жінок... Приємно поспілкуватися.

Відлік часу було втрачено відразу, тож він вирішив орієнтуватися по свічці за склом ліхтаря — однак віск танув на диво повільно. Ігар вирішив зрештою, що це й не віск зовсім, а якась доступна лише чаклунам речовина; так чи інакше, але зовні могла минути ніч або доба, чи тільки дві години, а тут, у любовно вибіленому льоху, панувала вічна північ.

Він сидів у далекому від малюнків кутку й безупинно бурмотів молитву Птахові. Він виганяв із пам'яті історії про чаклунів і погребі, які чув у дитинстві, а також про такий спосіб страти, коли від замкнутого на ніч у спеціальному місці в'язня ранком залишається воскова фігурка, дерев'яна статуетка або й натоптана ганчір'ям лялька; він намагався не думати про це, та колись почуті вигадки лізли з усіх шпарин, мов пацюки. Ліхтар проливав рівне жовте світло на темні малюнки по білій стіні. Ігар чекав, коли вони зійдуть до нього та перетворять на подібного до себе, на зображення по вапну, на тінь...

А вони, намальовані, дійсно були виродками. Особливо той, що виявився крайнім праворуч — Ігар намагався не дивитись на нього, але погляд повертався, ніби муха до меду. Одутле облич-

чя з товстими повіками над хтивими очицями, нечиста борода, м'ясисті руки, що розстібають пасок; Ігарові здавалося, що ці руки трусяться від брудного бажання. Він здригався і з відразою відвертався — але поряд на стіні зображено було круглого стариганя з солодкавою посмішкою, злиплим волоссям, спітнілим носом і слиною на нижній губі. Ігар ледь стримав напад нудоти. А далі зі стіни дивився на нього симпатичний чоловік із широким добрим обличчям. Такому хто завгодно довірять дружину чи сестру, адже за життя той масний вогник, який спотворює нині намальовані очі, певне ж не був помітний так виразно... Звірина хіть під маскою добропорядного глави родини, ніяких тобі слинявих губів, усе приховано...

Жінка-дитина в сірому полотні до п'ят, польова царівна... і ці пики? І він, Ігар, серед них, покараний за те саме?!

По тверезому міркуванні, він прийшов до висновку, що значно гірший. Ці — просто тварюки, яких вела хіть, позбавляючи всього людського... Його, Ігара, ведуть любов і шляхетність. Любов і шляхетність велять йому — що? Велять узяти безвідмовну, беззахисну дорослу дитину й тягти на муки до чудовиська, яке не знає жалю...

Він застогнав крізь зуби. Будь-що-будь потрібно було подивитися на її спину; тоді б він знав точно.

Заплющив очі, спробував закликати почуття справедливого гніву, яке охопило його після давньої розмови з Отцем Дізнавачем. Коли він довідався про зрадництво Тіар, настільки дивовижне, що породженням його став скрут. Коли він зумів переконати себе, що саме Тіар винна перед ним, перед нещасною Глазою... та й перед скрутом теж. І от якщо виявиться, що Тіар — це Полівка... І як, скажіть, змусити себе повірити в її провину?!

А потім прийшла спокійна, умиротворена думка: а чому б і ні. Можливо, це подарунок Птаха, найкращий із варіантів: безтурботна Полівка навіть не зрозуміє, що з нею діється. Вона позбавлена страху смерті; вона вмере, не усвідомлюючи жаху того, що відбудеться — адже кожен із нас коли-небудь умре, та лише Полівці байдуже, коли саме і як це станеться...

Його вразила така мерзенна власна думка — і попри каяття він ніяк не міг її позбутися. Думка оберталася десь на дні

свідомості, нагадуючи про себе, під'юджуючи, підштовхуючи: однаково всі помруть... Це було б добріше, ніж тягти в лабети скрутові наскрізь зіпсуту повію, котра, однак, увесь цей жах усвідомлювала б...

Тоді, рятуючись, він почав думати про Ілазу. Про все чисте й світле, що було в його житті, про ніч на Вівтарі... І тоді йому стало ще страшніше, бо виявилось, що він не пам'ятає Ілазиноgo обличчя.

Він до крові кусав губи; він вдихав затхле повітря льоху, намагаючись подумки наситити його запахом теплої хвої, лісу, води, її парфумів, її тонкого поту... Але тхнуло мишачим послідом, і не західне сонце стояло перед очима — біла стіна з намальованими пиками, і ледь він поновлював у пам'яті Ілазині очі, як згори наповзали, нашаровувалися каламутні баньки слинявого старого, й Ігар впадав у відчай, усвідомлюючи, що не може більше згадати Ілазу...

Потім він ненадовго задрімав; а коли прокинувся, не відразу опанував затерпле тіло, й першою жакливою думкою було, що кара звершилась і тепер він лише малюнок на стіні льоху. Друга думка була про Ілазу; він згадав нарешті її обличчя — і був ошелешений, бо воно виявилось чужим і незнайомим. Він забуває її? Чаклунство?!

Боліло, пекло, саднило поранене плече. Хтиві пики зі стін дивилися на нього зі знущальним співчуттям.

* * *

Самотня щогла стирчала в небо, неначе шпиль. Прибране вітрило зовсім не було гарним — так, просто перетягнуте мотузками величезне простирадло. Інша річ, коли воно повне вітру, коли його розправлено, мов крило білосніжної чайки...

Річкова чайка промчала в неї над головою. Маленька, схожа на ластівку; Аальмар розповідав, що на морі чайки величезні, більші за ворон, із довгими косими крильми...

Річка тут широка, як море. Від берега до берега лежить величезний простір, який танцює, подекуди біліють вітрила, і синім вітрилом вигинається небо. Човен підстрибує на хвилях — але

їй, дівчинці, не страшно. Колишні рибалки, ті, що проводили їх на березі, поглядали з недовірою: не боїться? Велика вода та свіжий вітер, і таки добряча хвиля...

Вона нікого не втаємничуватиме щодо власної безстрашності. Таємниця — ось вона, навпроти, на кормі. Їх двоє посеред величезної річки, тільки двоє, чайки не беруться до уваги... Тільки б не запишатися завчасу. Бо якщо така людина, як Аальмар... Може, вона зачарована принцеса?!

Вона розреготалась, і він посміхнувся у відповідь. Сонячна доріжка на воді дробилась і заворожувала; ні сонце, ні річка, ні вигнуте вітрилом небо не знають, що їхній володар сидить зараз у вутлому човнику наодинці зі звичайною... з не гідною такої милості дівчинкою. Її права рука незабаром вкриється плямами, так часто доводиться себе щипати: а чи не сон це все?

Як вона, виявляється, знудьгувалася! Як стомилась від його тривалої відсутності; їй холодно, коли він не дивиться на неї, не бере на руки, не вкладає ввечері спати. І нехай Велика Фа не бурчить — дівчинка чудово знає, що давно вже не мала... Але з ним їй хочеться бути малою. Нехай він її захистить...

Які в нього неосяжні плечі. Які мускулясті руки; з-під білого, мов чайка, коміра сорочки видно темну бронзову шию. Босі стопи, навпаки, світлі й вузькі; вона нишком поставила свою ногу у відбиток його ноги, який висихав на дошках. І засміялася знову.

— Дивися!

Він перегнувся за борт; вона обережно підійшла та схилилася поряд.

Довгасте днище відкидало темну тінь, з неї раптом стрімко вислизнув цілий табунець темних риб'ячих спин. То тут, то там зненацька мерехтів срібний спалах — котрась із рибин поверталася до сонця боком...

Брижі заважали дивитися; дівчинка напружилася, нахилиючись дедалі нижче й відчуваючи, як Аальмарова рука завбачливо бере її за пояс. Вода була прозора до глибини, але дна не було видно; на мить вона похолота, усвідомлюючи, що, по суті, висить із Аальмаром серед хисткого простору, що земля, вкрита черепашками й водоростями, лежить далеко внизу...

Не дивлячись, вона спіймала його руку. Крижаний острах майже відразу змінився сторожким захватом; заглядаючи в безодню, вона з жалем подумала про те, що світ великий, а вона ще бачила так мало...

Аальмар посміхався.

* * *

— ...Лікували тебе добре.

На світанку чаклун витяг Ігара з льоху, а зараз був, здається, полудень. Чаклун виявився першим після Отця Дізнавача, кому Ігар виклав свою історію — не втримався, малодушність виказав. Говорив без угаву кілька довгих годин — так, що в горлі саднить... А «лікували добре» — це про косу бабу, що жила на околиці селища Утоки, яка й із вигляду була суцця відьма...

Тепла дерев'яна куля, яку чіпкі засмагли руки качали по його плечі, часом завдавала болю. Ігар терпів, дивлячись на клаптик синього неба за вузьким високим вікном.

— Двадцять днів у тебе, — неголосно зронив чаклун.

Ігар кволо сіпнувся:

— Що?

— Двадцять днів... Зірка Хота опускається за тиждень до «Осінньої серединки», знаєш, такий день, коли дівчиська свердлять міст на середині... Повір'я таке — просвердлиш міст на самій серединці, подивишся в дірочку — наречений побачить... У «Осінню серединку», опівночі... Доглядачі цих мостів із батогами стоять і чергують — їм теж не хочеться, щоб добро псували...

Чаклун говорив тихо, неквапно, навмисно ніби не надаючи значення словам — однаково, мовляв, що я зараз кажу, а ти слухай мій рівний зірваний голос і думай про головне...

Ігар думав. Чаклунові слова були не про дівчисьок і не про мости.

— Значить... ви не можете?

— Маги не такі могутні, як про те балакають, — сухо відгукнувся чаклун. — А істота, подібна до скрута... коштує дорого.

Якийсь час Ігар міркував із приплющеними очима.

— Мені нема чим платити, — сказав нарешті. — Але я коштую двісті шістдесят монет, — він гірко посміхнувся. — Щоправда, продати ви мене можете й так... Хоч сьогодні...

Тепер міркував чаклун; рух дерев'яної кулі сповільнився.

— Ти мене не зрозумів, — озвався він по паузі. — Власне... мені не так і потрібні ці гроші. Я сам доплатив би, якби хто-небудь притяг мені скрута... здохлого чи напівздохлого. Живий і здоровий скрут... Ти не уявляєш, що це таке.

Ігар вискалився:

— Уявляю. Сила меча не бере його — що, сила магії теж?

Чаклун обережно відірвав дерев'яну кулю від його шкіри. Прискіпливо оглянув білий шрам, що лишився на місці рани, кивнув, недбало кинув кулю у порцелянову посудину, що стояла на підлозі; вона ляпнула в прозору рідину, яку Ігар прийняв за воду, й втонула.

— Сила, сила... Кидатися на скрута з мечем або, кгм... з тим, що прийнято називати магією — все одно що стояти на вершечку пагорба й волати на схід сонцю: «Зайди! Сховайся назад, сволото, бо як дам!»

До кімнати ввійшла Полівка. На лівій стопі в неї червоніла свіжа подряпина; неуважно посміхнулася, сіла в різьблене крісло біля вікна, задоволено підставила обличчя сонячним променям. Останнім теплим променям літа, яке вже їх усіх полишало.

Ігар бачив, як змінилося, потеплішало чаклунове обличчя. Полівку він вважав дочкою — хоч і підібрав десь уже божевільну, коли їй було п'ятнадцять...

— Магія, — Ігар відкашлявся, — магія не може зробити так... щоб вона...

Обличчя в чаклуна ніби затверділо:

— Навіщо? Вона цілком щаслива людина. Я подбаю про те, щоб їй ніколи не було боляче... Вона живе у своєму світі, вона куди нормальніша за мене чи тебе... Особливо за тебе з твоєю місією рятівника й ката!

Полівка глянула на Ігара й лагідно похитала головою.

— Я, принаймні, сам вибираю, — глухо сказав Ігар.

— Багато ж ти навибрав, — відмахнувся чаклун.

У відчинене вікно влетіла строката пташина. Жінка розсміялася; пташка сіла їй на лікоть і вишукано повела голівкою.

— У неї не буде дітей, — пошепки сказав Ігар. — Вона не довідається, що таке...

— Любов, — похмуро закінчив за нього чаклун. — Подивися на себе, дурню, і подивися на неї. Вона і є любов, вона любить увесь світ... А ти...

Він замовк. Ігар, не дивлячись, узяв зі спинки стільця свою заштопану на плечі сорочку.

— А скрут — втілене зрадництво, — сказав чаклун пошепки. — Світ пронизаний корінням... прихильностей, пристрастей, це... Тобі так просто не зрозуміти. Ти бачив траву, як вона перевертає каміння? Пробивається із тріщин, це нестримно, це сила... Коріння заповонило землю, селяни стогнуть, висмикуючи свої бур'яни, — а трава просто дико хоче жити, більше, ніж ти чи я... Так і... те, що прийнято називати любов'ю. І те, що прийнято називати зрадництвом...

Чаклун замовк. Пройшов кімнатою; обережно поклав долоню на голову радісній Полівці:

— Не зношу філософії, Ігаре. Не зношу балаканини... А інакше як пояснити тобі? Скрут... Це вічне непростення. Це така мука... і така жага помсти! Зворотний бік відданої любові... Це скручені жили найдавніших сил землі... Це скручені шиї надій. Це душа, скручена джгутом...

Жінка здивовано підняла голову — видно, напружилася долоня в чаклуна, й це її занепокоїло. Чаклун лагідно погладив її по волоссю, відійшов до столу, наповнив собі склянку з глека, залпом випив.

Ігар дивився на Полівку. Темне волосся з мідним полиском, карі очі з прозеленню, спокійний, безтурботний погляд... Втілена любов. Бездумна любов, бездумне прийняття всього навколо...

Думка, що народилася, поки чаклун говорив, нарешті зринула на поверхню. Втілена любов — втілене зрадництво...

— Тіар, — покликав він пошепки.

Полівка радісно посміхнулася.

— Тіар, — повторив він тихо й глухо.

Чаклун виявився між ними.

Кілька секунд Ігар чекав чого завгодно — миттєвої смерті, перетворення, удару... Чаклун лише зміряв його поглядом — і обернувся до жінки; пташка спурхнула з її ліктя й вилетіла у вікно.

Чаклун обережно взяв прийомну дочку за плечі, розвернув її до Ігара спиною. Відкинув хвилю волосся, взяв шнурок-зав'язку; несильно потяг за китичку, розпускаючи комір, дозволяючи сукні-сорочці вільно сповзти вниз.

Внизу витонченої шиї Ігар побачив давній, грубий, нерівний шрам. Побачив і здригнувся; ламкий хлоп'ячий голосок: «Там холодний струмок... зовсім холодний, крижаний...»

Біла шкіра дівчини відразу вкрилася сиротами від холоду; Ігар довго не наважувався опустити погляд.

Під правою лопаткою не було нічого. Нічого не було — тільки червоний слід від недавнього комариного укусу.

* * *

— За що?!

Вона, виявляється, встигла забути це почуття. Коли липке павутиння захльостує обличчя, сплутує руки й ноги, а відразу за цим захльостує й сплутує тваринний жах. Такий само сірий і липкий.

— За що?! Що я...

— Тихше, тихше. Тихше, Ілазо... Будь ласка, поклич на допомогу!

Її сповите тіло розгойдувалося високо над землею. Над травою, на яку вже лягло листя лимонного кольору... Але ж зірка. Хота ще не опустилася?!

— Поклич на допомогу!

— Навіщо...

— Зроби мені ласку. Поклич.

— Допоможіть...

— Голосніше, голосніше! Від душі поклич, а раптом хтось почує?

Вона не могла зрозуміти його інтонації. Чи то глузи, чи...

Ігар?! Ігар повернувся — і не може знайти її?!

— Допоможіть! Пробі! Рятуйте!

Тонкий джгутик сплених павутинок різонув підборіддя, і вона закричала вже від болю:

— Допоможіть! Хто-небудь Ігаре, Ігаре! Допоможіть!

Далеко в лісі протрубив ріжок. Протяжливо і мелодійно, начебто озиваючись: у... у...

Кілька довгих секунд Ілаза висіла без руху, відчуваючи, як виступає на спині гарячий піт. Порятунок? Допомога? Звідки? Хто? А головне, як...

Звук рогу. Карен, коханець її матері. У Карена був великий озброєний загін; усі грізні воїни зрештою виявилися розвішаними по гіллі, немов здохлі пацюки...

Вона рвонулась; у роті з'явився негарний присмак. Чи то крові, чи заліза.

— Відпусти... Відпустіть мене...

— Зараз. Почекай...

— Це пастка? Це пастка, так? А я принада, так?!

Мовчання. Ледь помітний рух у стемнілих кронах.

— Поклич іще. Він збився з дороги.

— Не буду!

Вона чудово розуміла, що пручатися марно — але висіти без руху, мов баранячий тулуб на гаку, виявилось над силу. Вже краще терпіти біль від ниток, які вриваються в тіло.

— Не буду... Я не кликатиму... Убивце, чудовиську... Ні...

— Авжеж. Тому, що все одно він рано чи пізно сюди прийде. Бо це його доля, й він її шукає; бо ти робитимеш те, що я тобі звелю.

— Ні...

На плече їй ліг зазубрений кістяний гак.

Хвилина тяглася нестерпно довго. Вона більше не металася в тенетах, висіла нерухомо, начебто паралізуюче жало вже зробило з нею всі належні операції. Гак укритий був бруднувато-зеленими бляшками та порослий жорсткою, короткою шерстю.

— Допоможіть, — закричала вона пошепки.

Гак зісковзнув — та Ілазі здавалося, що плече досі відчуває його вагу. Що плече навіки зсудомило.

— Допоможіть!

Цієї миті вона була бридка самій собі. Вона кричала, ковтаючи сльози — й водночас хтось тверезий, на якого не справив особливого враження дотик скрута, підбадьорливо посміхнувся в її душі: неможливо співчувати всім. Насамперед варто подумати про власну долю, а вже потім, якщо вийде, про долю того, що їде темним лісом і сурмить у свій ріжок...

Ріжок протрубив несподівано близько. Ілаза здригнулася.

Ну от, сказав тверезий голос у її душі. Тепер тобі й зовсім не треба гвалтувати власне сумління, закликаючи його — сам відшукає... Уже відшукав...

Унизу затріщало гілля. Злякано форкнув кінь; Ілаза побачила спочатку чобіт зі шпорою, потім ногу в шкіряній холоші, а потім відразу молоде, здивоване, радісне обличчя:

— Пані?!

Дивне звертання до обшарпаної безстатевої істоти, яка теліпається в павутинні між крон двох дерев.

— Пані, відгукніться!

Ілаза мовчала.

Приїжджий був убраний просто, але добротню й продумано — у лісовій хаці хизуватися особливо нема перед ким. З його поведінки Ілаза в першого погляду визначила шляхетне походження та військовий вишкіл; що визначив скрут — залишилося незрозумілим. Ілаза всією шкірою відчувала його близькість — незнайомиць теж відчував; у одній руці в нього виявився легкий довгий меч, схожий швидше на шпагу, а в другій дивне знаряддя, яке нагадувало чи то гак, чи сильно вигнутий кинджал.

«Іди», — хотіла сказати Ілаза, але не сказала. Не повернувся язик; юнака все одно це не врятує, а тим часом зазубрена лапа...

Від спогаду її нудило.

Приїжджий легко зіскочив із сідла. Присів і озирнувся; повідомив, дивлячись кудись Ілазі за спину:

— Пані... я щасливий буду доставити вас в обійми матінки.

Якийсь час Ілаза тупо міркувала, про кого йдеться. Спочатку їй подумалося, що невідомий лицар здумав доправити її до власної матінки, й тільки по тому з'явилася здивована думка: а, мама, як я могла забути...

Лицар м'яко, на ледь зігнутих ногах рушив уперед. Чіпкий погляд його знову оббіг темні крони й знову зупинився на коконі, який обіймав Глазу; їй здалося, що лицар дивиться на неї, мов кравець під час примірки.

Чому я мовчу? — подумала вона в'яло. Чому приграю павукові-бузувірові проти хороброї та шляхетної людини, яка прийшла мені на допомогу? Чому не репетую на все горло: «Втікай!» Він би, звичайно, не послухався — але сумління моє було б чисте...

А чому баряться скрут? Хоче продовжити задоволення, вичікує?

Лицар рухався дивно — по колу, перехресним кроком, як танцюрист. Глаза мимоволі задивилася — їй здалося, що нагорі, в кронах, так само по колу рухається величезна невагома тінь; втім, їй могло й привидітися. Присутність скрута залишалася нестерпно близькою — їй ввижався сморід його подиху.

— Пані...

Дико заіржав кінь.

Глаза зроду не бачила нічого подібного. Важкій і дужій тварині зопалу вдалося розірвати перший шар павутиння — але наступні п'ять шарів облутали коня, перетворили на безформний клубок і підняли над землею — невисоко. Затріщало гілля дерев зокола, посипалося листя, й пожовкле, й зовсім іще зелене; судомно смикаючись, кінські копита вбили б лицаря, якби той останньої миті не кинувся на землю. Кінь заіржав знову, закричав, як людина — і ослаб, обвис, відкинув гривату голову; Глаза побачила, як із чорних губів зірвався струмочок піни. Глибоке зітхання, здається, полегшення; тиша. Важкий подих, кінський тулуб, який нерухомо висить серед обламаного гілля.

Глаза заплющила очі. Коней він, принаймні, не мучить. З кіньми він чесний... Імовірно, коні йому нічим не дошкулили.

— Пані...

Лицар повільно підвівся. Голос у нього напружено дзвенів:

— Пані...

Він дивився на облутане тіло тварини. Несхибно, уважно; два короткі погляди праворуч і ліворуч — і знову на кінський

труп. Швидкий кидок убік; Ілаза здригнулася, та лицар тільки припав до землі, сторожко поводячи оголеною зброєю.

Але ж не схоже, щоб він розгубився, подумала Ілаза здивовано. Будь-хто інший давно промочив би свої шкіряні штани — а цей, здається, знає, чого й звідки очікувати. Начебто щодня воює з величезними павуками на деревах... Цікаво, а чи пережив хто сутичку зі скрутом?

Лицар знову рушив до Ілази — на ледь зігнутих ногах, боком; його оголена зброя оглядалася разом із ним.

— Скільки ж вам заплатили... — сказала Ілаза пошепки. Мабуть, не найбільш вдалі слова — але мовчати було несила.

Лицар гордовито підняв голову, на мить забув про свій хижий пругкий крок:

— Я не за гроші... Поки на землі є ще безневинні жертви...

— Вони завжди будуть.

Спочатку Ілазі здалося, що нарешті подав голос той, у гіллі; далі вона зненацька виявила, що слова належать їй.

— Поки є на землі безневинні жертви, — губи її поповзли до вух у жорстокій посмішці, — щиросердні дурні, такі, як ось ви, множитимуть їхнє число... Тому що ви самі зараз станете, в свою чергу, безневинною жертвою. Слідом за своїм скакуном.

Ілаза думала, що лицар переміниться на обличчі, але він тільки коротко зітхнув, ніби йому бракувало повітря. І продовжував свій танець м'яко, скрадливо, ковзаючи поглядом по кронах над головою.

— Ви знаєте, що таке «скрут»? — запитала Ілаза глухо.

Лицар не відповідав.

— Від цього залежить ваша доля! — вигукнула Ілаза вимовливо і владно. — Якщо знаєте — говоріть!

Лицар глянув на неї — миттєво, щоб негайно перескочити поглядом на високе дерево навпроти.

— Скрут... — промовив він хрипко, — скрут, це... чудовисько, на яке перетворюється людина... жертва зрадництва.

Ілазі здалося, що павутиння, яке стягувало її, послабшало. Тришечки.

— Як? — перепитала вона пошепки.

Лицар здригнувся. Рвучко зупинився; обличчя його, підняте до прихованого гіллям неба, здавалося пласким і жорстким. Маска, дерев'яна маска.

— Скрут... людина? — видихнула Ілаза.

Лицар не відповідав. Вона побачила, як уздовж шиї в нього прокотився гострий кадик.

— Скрут — жертва зрадництва? — губи в неї ледь ворушилися. — Теж... безневинна жертва?

Ілаза зрозуміла, що сміється. Дуже важко сміятися, коли висидиш у павутинні. Та й сміх у неї вийшов якийсь кепський, неприродний, він неначе багато чогось обіцяв; здається, лицар навіть злякався того сміху — куди більше, ніж раптової втрати свого коня.

— Безневинна жертва, — промовила Ілаза крізь сміх. І відразу, без переходу, іншим голосом: — Відпустіть мене.

Земля плавно рушила їй назустріч. Вона випустила лицаря з уваги — на час, який знадобився, щоб вивільнитися з обвислого павутиння й повернути до життя затерпілі ноги.

По тому вона знову побачила його обличчя. Як і раніше, нерухоме, ніби маска; очі ще побільшали — хоча це навряд чи могло здатися можливим — і вступились у звільнену Ілазу майже з марновірним жахом:

— Ви...

— Нехай він піде, — попросила вона пошепки, й лицар, здається, зрозумів, що вона розмовляє не сама з собою.

— Нехай він піде, — Ілазин голос зробився благальним. — Нехай він піде, нехай він...

— Тепер він точно нікуди не піде, Ілазо.

Лицар смикнувся. Лицар завмер, схожий на краба з двома різновеликими крицевими клішнями; лицар напружено дивився вгору, намагаючись визначити, звідки чується голос.

— Йди, Ілазо.

Їй нічого не лишалося, крім безпорадних сліз — та очі залишалися сухими й нерухомим було обличчя. Вона зробила крок до лицаря — той сахнувся, ніби побачив отруйну змію.

— Нічого, — сказала вона, силкуючись посміхнутися. — Нічого страшного... Ви — не безневинна жертва; ви, принаймні,

герой і, хоч би як ви вмерли — вмерете героїчно... з переконанням, що світ поділяється на безневинних жертв і винних катів... А якщо я скажу, що вони раз у раз міняються місцями... ви мені не повірите... І не треба.

Безгучно впали тенета. Обплутуючи лицаря відразу зусібіч, накриваючи згори та підсікаючи знизу, не залишаючи лазівок; лицар миттю був би позбавлений усіх шансів — якби за частку секунди до цього не злетів у красивому стрибку, ніби розстелився в повітрі.

Ілаза роззявила рота. Ніколи раніше не бачила, щоб люди рухалися з такою незбагненою швидкістю; лицар, як їй здалося, був у кількох місцях відразу, його меч, схожий швидше на шпагу, розмазався в повітрі.

Він тепер не нагадував танцюриста — швидше акробата, ярмаркового гімнаста; зі спритністю, недоступною звичайному воїнові, лицар ухилився від кинутих тенет, пірнав під джгути з павутиння, перестрибував їх, викручувався, вислизав, крутився дзигію; нарешті одне полотнище, особливо велике й тому не дуже щільне, спіймало лицаря в обійми, — тоді Ілаза зрозуміла, навіщо йому зброя.

Легкий меч закрутився, мов млинове колесо; бойова криця з натугою продиралася крізь волокна гігантського павутиння, та вигнутий кинджал, схожий швидше на гак, виявився моторнішим — лицар бив і батував, схожий одночасно на метелика в польоті й різника за роботою. Не вірячи власним очам, Ілаза побачила, як тріщить, розповзається, осідає неохайними жмутами невразливе колись сіре полотнище.

Вона опустила на коліна. Те, що відбувалося, здавалося сном; лицар хвилину тому виглядав жалюгідним невдахою, та нині раптом перетворився на непереможного казкового велета. Невже?

Далі сталася пауза; лицар знову завмер у своїй неперевершеній позиції, клапті розсіченого павутиння ледь помітно погойдувалися на вітрі, мов краї роздертої фіранки...

Стрибок. Туди, де щойно стояла людина, дзвоном упала міцна, непрозора сітка; лицар ухилився, і в його руці дивним чином виявився короткий металевий ніж.

Невловимий рух; Ілаза не побачила, як він кинув ножа, та в плутанині гілля, там, куди полетіло широке лезо, їй почулося коротке зітхання. Здавлене зітхання болю.

Лицар метнув знову — майже в ту саму точку, трохи нижче; третій ніж так і залишився в його руці. Він завмер у бойовій позі, повільно поводячи головою — праворуч, ліворуч, знову праворуч; Ілазі пригадалася сова. Сова може вивернути голову так, що очі виявляться на потилиці...

Лицар кинув третього ножа.

Цього разу Ілаза розгледіла все до останнього руху. Ніж вилетів із долоні металника, й лицар подався за ним усім тілом, кинувся за ним усією своєю волею, сам бажаючи летіти крізь листя і пронизувати живе тіло; він був незвичайно красивий цієї миті — одухотворений, легкий, очі в нього натхненно виблискували. Ілаза замилювалася — наступної миті в гіллі виразно пролунав дивний і різкий звук. Начебто каша, витікаючи з казана, миттєво залила вогонь у печі — коротке здавлене шипіння.

Тиша. Лицар завмер на одній нозі, дослухаючись; тиша, й навіть Ілаза не сміла зітхнути. Віддалений тріск гілки.

Вона зрозуміла, що гнітючої присутності більше нема. Давно нема; лицар стояв, не змінюючи пози, і в долоні в нього лежав четвертий ніж — готовий до кидка, який уже не знадобився.

Вона дурнувато посміхнулася. Лицар мигцем глянув на неї — очі його втратили блиск і здавалися тепер очужіло-чорними, ніби прогорілі вуглинки.

Ілаза повільно підвелася з колін.

— Мерзотник, — промовила вона глухо, ледь справляючись із голосом. Лицар, здається, здригнувся.

— Мерзотник! — закричала Ілаза, обертаючись до лісу. — Павуча погань! Бузувір смердючий, поглинач падла, слизька сволота, вбивця! Ти ще матимеш, тобі ще припаде, я спалю цей ліс дощенту, я розпорю тобі твоє гниле черево, ти дочекаєшся... — на мить замовкла, добираючи слова, по тому, знайшла що заволати з новою силою: — І ніякої Тіар ти в житті не отримаєш! Лапи свої погані згризеш, жало своє прокляте проковтнеш, а не отримаєш Тіар, здохнеш, не отримаєш, здохнеш!

Вона зрозуміла, що щаслива. Так, напевне, щасливий соловей, коли він захлинається чудовими співами; лицар дивився витріщеними очима.

— Проклятий, проклятий! Товстий павучисько, паскудний гад, сволота остання! Здохнеш, скоро здохнеш, блювотинням своїм захлинешся, зажди-но!!!

Нарешті вона відітхнула з полегкістю. Схлипнула, безглуздо посміхнулася; сіла в розгалуження коренів і заплакала ридма.

— Усе страшне позаду, — пошепки сказав лицар.

Ілаза плакала.

— Пані, звідтоді, як загін, посланий вашою матінкою... Бачте, не можна засуджувати людей, котрі відмовилися йти до цього лісу...

Ілаза підняла до нього заплакані очі; а він же молодий. Навіть молодший, ніж здалося їй з першого погляду.

Лицар дозволив собі підбадьорливо посміхнутися:

— Загибель скількох людей... Річ у тім, що впоратися з подібною... істотою... Це до снаги лише... А нас... Таких, як я... надто мало...

Він сховав зброю в піхви та стяг праву рукавичку; хапаючись за подану руку, Ілаза відчула, яка гаряча в нього долоня.

По тому пам'ять у неї скаламутилася.

Ігар... Якась швидкоплинна думка про Ігара. Й такий само швидкоплинний подив: те, що колись здавалося головним... тепер десь осторонь, на узбіччі. Ігар...

І мати. Чорна оксамитова сукня, похилі плечі... Адже якщо вона вільна, якщо лицар звільнив її... то повертатися належить до матері. У дім, де вмерла Ада...

Лицар щось говорив, вона не відповідала. Під ноги лізли кореневища та пеньки — спираючись на лицареву руку, вона вибралася нарешті на якусь подобу шляху, прокладеного ще Кареном і його нещасливим загоном. Лицар жалкував за втраченим конем і пропонував узяти її на руки — вона важко мотала головою; перед обличчям кружляли дві плодові мушки, крутилися по спіралі, тут-таки, в повітрі, спарувалися...

— Води, — попросила вона жалібно.

Лицар зняв з пояса баклагу; вона пила, цідячи воду крізь зуби, й дивилась, як лицар проламає для неї прохід у колючому чагарнику. Тріщать, подаючи, гілки... лягають під ноги, ламаються, вмирають...

Потім лицар зник.

Ілаза сиділа з витріщеними очима; вода стікала в неї по підборіддю. Лицар зник, ніби видіння, його й не було зовсім, це ілюзія, сон...

Вона захлинулася. Закашлялася так, що на очі навернулися сльози; із натугою відхекалася, важко підвелася.

Ілюзія... Чи не божеволіє вона? А що це в неї в руках — баклага?! Таж баклага звідкіля взялася...

Крок. Іще крок. Повільно розпростується недоламана лицарем гілка.

Посеред чагаря з'яв круглий, правильний провал — ніби отвір діжки. Ілаза закусил губу до крові; зсередини яма теж нагадувала діжку, тільки стіни в неї було вистелено, як повстю, м'яким білястим павутиннячком, а дна — його й зовсім не було видно...

— Винищувачі чудовиськ, — повчально промовили в неї над головою, — проводять життя у виснажливих вправах... Їхня реакція чудова, їхнє тіло вимуштруване з дитинства. Деякі з них беруть гроші за свою працю — але більшість надають перевагу чистій, не забрудненій у золото славі... Й ще — всі вони, як правило, самовпевнені. А скрути підступні, Ілазо, ох, які ж безсоромно підступні скрути, самому, гидко, правда... І я отримаю свою Тіар. І ти не спалиш цього лісу, не розпореш мені мого гнилого черева.

Вона гикнула. Закусил пальця; підняла голову — від того пихатого руху заболіла шия:

— Підло... Підло! Хто не в змозі перемогти в чесному двобої... чесним військовим мистецтвом...

— Я зневажаю військове мистецтво, — глухо сказали в неї над головою. — **ОСОБЛИВО** наймане. Особливо за платню; якби наш винищувач героїстнував за гроші... Він би не вмер так легко. Але він безко-

рсливий, тому вмер миттєво; Ілазо, хто знає, як умреш ти?

По колючій гілці зім'ятого чагарнику повзла, непристойно вигинаючись, багатоніга зелена гусинь.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

* * *

Із настанням осені Аальмар поїхав знову.

Для розради вчитель приніс колишній учениці давно обіцяну книгу — «Хроніки давніх полководців», і, викликаючи невдоволення знудьгованої Ліль, дівчинка просиджувала над жовтими сторінками цілі дні без перерви.

Давні полководці, суворі й шляхетні, уявлялися їй усі з обличчями Аальмара; вона читала про облоги та битви, описані піднесено й красиво. Їй не спадало на думку співвіднести ці захопливі описи з тим полем бою, на якому вони з Аальмаром колись шукали мертву ляльку. Навмисно силкувалася не думати про це — інакше «Хроніки...» неможливо було б читати.

Одного з днів за ворітьми почулися голоси й кінське іржання, а потім у стулку розмірно постукали — тричі. У дівчинки заболіло серце — точнісінько так само починався її повторюваний страшний сон, у якому вершники привозили на подвір'я порубане Аальмарове тіло; переборюючи страх, вона вийшла на ганок слідом за іншими збудженими домашніми.

З першого ж погляду зрозуміла, що її страхи марні. Приїжджі не були людьми Аальмара — це були статечні, пишно вбрані, поважні з вигляду незнайомці, з якими, однак, Велика Фа привіталася тепло, як зі своїми.

Гості пройшли в дім у супроводі старших господарів; молодь залишилася з невідомістю. Нова парость дїтлахів, і серед них дворічний племінник Вікі, обступила розкішно оздоблений екіпаж; дівчинка пішла в дім, і тут, на сходах, з'ясувалося, що Ліль боїться:

— Фа... казала... матері... Вони ж усі такі... Хто з них?!

Дівчинка ніяк не могла зміркувати. Переводила погляд із тремтячої Ліль на похмурих хлопців. Чекала пояснень.

— Мати казала... — на кінчику носа в Ліль тремтіла сльоза. — Мати казала, що, мовляв, час уже... Візьме, мовляв, гарна людина не з нашого краю... Я, дурепа, не слухала, думала, що це потім... А якби відразу в ноги кинулася — може, і вблагала б...

— Таки дурепа, — незворушно зауважив Яр. — Ні, ну чому дівки такі дурні? Ти постарітися хочеш у рідному домі, чи що? Бачила ти де-небудь жінку без чоловіка?

Ліль затулила обличчя руками.

Дівчинка відчула необхідність втрутитися. Ну хоч що-небудь сказати.

— А звідки ви взяли, що наречений? — дуже натурально здивувалася вона. — Може, й ні, а просто в справах?

Ліль безгучно ридала. Хлопці глянули здивовано: вважалося, що дівчинка говорить дурниці доволі рідко.

Цієї миті відчинилися двері вітальні; мати Ліль, нестара ще жінка з незвичайно розпашілими круглими щоками вдала, що не помічає доньчиного стану. Міцно взяла її за руку, повела кудись нагору, до внутрішніх покоїв:

— Ходімо... Ходімо, що розкажу тобі, ну-бо...

Плечі Ліль судомно здригалися.

Кілька хвилин збігли в мовчанні; мовчав незворушний Яр, Вікі дивився собі під ноги, й дівчинка мовчала теж. Ліль була ледь старшою, але дівчинка звикла вважати її одноліткою; вона звикла думати, що обидві вони — дівчиська, підлітки, діти...

За дверима вітальні гули голоси — радісно й трішки напружено.

Дівчинка проковтнула слину:

— Як думаєте... Що, віддадуть її?

— Віддадуть, — повільно відгукнувся Вікі. — У них задалегідь усе домовлено.

— Ти знав?!

Вікі підняв брови:

— Мені батько довіряє... Ліль он, і та відразу втямила. А якби я її завчасу настрахав... Навіщо?

Двері вітальні прочинилися, вихлюпуючи голоси та притишений ввічливий сміх. Велика Фа, урочиста до знемоги, помашила пальцем:

— А ходіть-но...

У великій кімнаті було задушливо від суміші свіжовичиненої шкіри, пахощів і поту; гості сиділи по один бік столу, їх було п'ятеро, але погляд дівчинки відразу зупинився на обличчі високого, гладкого, кремезного чоловіка з чіпким поглядом із-під чорних брів. На грудях у нього лежав бронзовий ланцюг із мудрованим кулоном; поряд із пухкою рукою на стільниці спливало соком надкушене червоне яблуко. Дівчинка на мить уявила, що вона — Ліль, що її сьогодні віддадуть за незнайомого владного чоловіка — і по спині в неї пробіг холодок.

Ввічливі розмови крутилися навколо пустих і дрібних тем; за кілька хвилин голоси примовкли, бо на порозі постала Ліль у супроводі матері.

Обличчя її, дуже вдало припудрене й нарум'янене, виказувало граничний розпач. Нова сукня підкреслювала розкішні груди й тоненьку дівочу талію; довге красиве волосся, не прибране в зачіску, лежало на плечах. Дівчинка мигцем подумала, що Ліль зовсім доросла, зріла дівка, й мати так вправно підкреслила всі доччині переваги, наче той, хто сидів на чільному місці, збирався її купувати...

Гості заговорили весело — й усі разом; той, що сидів у центрі, підвівся та здався через це ще об'ємнішим, кремезнішим, важчим. Із посмішкою зробив крок назустріч Ліль; дівчинка бачила, як та здригнулась і сахнулася. Наречений щось говорив, неголосно та заспокійливо; здається, щось про далеку дорогу і квітучий край, куди він має намір повезти свою юну наречену. Ліль силкувалася приховати сльози.

По тому гул голосів сягнув апогею; здається, Велика Фа запрошувала гостей залишитися на ніч, а вони відмовлялися під тим приводом, що пан їхній — він же і наречений прекрасної Ліль — залишив удома тяжко хворого батька та не бажає зволікати з поверненням. Дівчинку вразив такий поспіх; на подвір'ї вже, виявляється, спорядили й воза із величезною скринєю посагу — дівчинка Ліль вишивала та плела мереживо, мало замислюючись про сенс власної клопітної праці. Й ось...

Наречений розчинив перед Ліль дверцята екіпажа; мати накинула їй на плечі теплий плащ, і цієї миті нещасна наречена не витримала.

— Мамо-о!

Ліль гепнулася навколішки посеред подвір'я, цілуючи пелену матері:

— Не віддавай... Не віддавай... Про...

Вікі відвернувся. Навіть незворушний Яр зітхнув і потупився; мати Ліль, витираючи сльози, заспокоювала її, мовляв, усе буде добре й усі наречені плачуть, вона, її мати, теж отак ридала, а тепер щаслива в шлюбі й діток виростила... Наречений тактовно тримався осторонь. Сльози нареченої нітрохи його не скривдили.

Коли Ліль помістили-таки до весільного екіпажа, коли мати її, стримуючи ридання, вийшла на шлях, коли зачинилися важкі стулки воріт — отоді дівчинка, зі стиснутими щільно губами, непомітно зникла в своїй кімнаті, де вляглася на ліжко в одязі, як була.

Небо надзвичайно милостиве до неї. Її чоловіком стане не чужий дядько з далекого краю, а рідний, коханий, найкращий у світі Аальмар.

* * *

Місто Ремет здалося Ігарові неймовірно строкатим — облізли стіни кособоких будиночків сусідили тут із мармуровими палацами, де на парадних сходах вищирялися теж мармурові крокодили. Витончені флюгери відбивали сонце — а поряд розвівалися вивішені для просушування чийсь нечисті, драні підштаники.

Люд теж здавався суцільно строкатим, — або обшарпані зебраки, або причепурені гордії; звичайними, як скрізь, тут були тільки стражники...

І їх виявилось незвично багато. Чи Ігарові ввижалося?

Величезна діжка посеред майдану була щільно обклеєна жовтими аркушиками — «Розшукується для справедливого покарання...». Чи то від втоми, чи з розпачу, а, можливо, й глузуючи з долі, Ігар прилаштувався відпочивати неподалік — на кам'яному бортику громадського джерела.

Якийсь умілець облаштував джерельце митецьки, з вигадкою: вода струмувала з пащеки дивного рогатого звіра, схожого одночасно на змію і собаку. Навіть круглий бортик укритий був глиняною лускою — Ігар бездумно дивився, як наповнюються з джерела цебра і глеки, та слухав балаканину двох доглянутих хлопчиськ — розбираючи по складах грізні написи та розглядаючи жирні цифри, обоє палко мріяли розбагатіти.

— За цю бабу, чуєш, п'ятдесят золотих дають... Я б коня купив. Справжнього, не те що ці шкапи...

— А от, дивися, сорок п'ять золотих, теж непогано... «Прикмети особливі... правої руки немає зовсім, а на лівій — чотири пальці...»

Обоє мимоволі озирнулися, жадібно видивляючись у буденній юрбі однорукого лиходія, придатного для продажу владі; Ігар неквапом зачерпнув долонею чистої, якоїсь навіть солодкої води, такої холодної, що аж зуби ломило.

— Не знайдеш, — тужно сказав кучерявий і веснянкуватий хлопчисько, видно, матусин пестунчик. — Папірців багато, грошей повно... а не знайдеш.

Він зітхнув, завзято пошкріб потилицю; приятель його, білоголовий і худий, уперто закопирив губу:

— А якщо щодня... Якщо після уроків... чи замість... ходити й дивитися... Невже не вистежимо?

Кучерявий у задумі застромив пальця в ніздрю:

— Так усі б уже... розбагатіли, значить... якби так просто було...

Ігар відчув, що стомився. Що болять натруджені ноги; що цілий світ, який оточив його світлом і гомоном теплого осіннього дня, влаштовано не так, як треба. Неправильно влаштовано

світ, і кривдно, що Ігар ніяк не може зрозуміти — а в чому саме полягає ця неправильність?

Він витер долоню об штани, підвівся і став за спинами в хлопчиськ; обоє здивовано озирнулися. Той аркуш, який цікавив Ігара, містився зависоко для дитячого зросту — тому спрагли грошей і не звернули на нього уваги.

Ігар повчально тицьнув пальцем:

— Ти це ось почитай! Почитай, цікаво... Знаєш, скільки за декого дають?

Кучерявий спершу відступив, боязко розглядаючи дивного незнайомого парубка, однак цікавість узяла гору, тим більше, що товариш його вже став навшпиньки, витяг шию — і очі в нього покруглішали:

— Дивися! Ні, ти тільки поглянь!!!

Якийсь час кучерявий зосереджено ворухив губами. Потім усією жменею взяв себе за підборіддя:

— Двісті сімдесят!

Обоє відразу забули про Ігара; кучерявий скрушно хитав головою, і вся його маленька постать виражала глибоке горе: здавалося, обіцяні гроші саме зараз повільно впливають просто з-під його носа.

— Двісті сімдесят... — із марновірним страхом повторив худий. — Це ж яка купа... Це ж будиночок можна купити...

Кучерявий судомно ковтнув:

— «Роз-шу-кується для спра-ведли-вого покарання втікач, послушник Ігар, прізвиська не має»... Вісімнадцять років, ти диви, як мій братан...

Він читав і вичитував, і повторював про себе вбогі Ігарові прикмети, а Ігар, стоячи в нього за спиною, усе намагався щонебудь відчутти. Колишній страх, наприклад, чи хоча б гордість за те, що із сотні розшукуваних бандитів і убивць жоден не тягне на таку значну суму, жоден...

Кучерявий захрип від хвилювання:

— «...Прикмети особливі: таких не виявилось. За одного призначено винагороду... А якщо хто вкаже, де одного шукати, то половина винагороди...»

— Хіба це прикмети?! — з гіркотою вигукнув худий, обертаючись до Ігара. — Ні клейма на піці, ні пальця там зайвого чи хоча б шраму... А дулі його спіймаєш!

— Дулі, — стомлено підтвердив Ігар. — Коли клейма на пиці нема — то й не спіймаєш ніяк. Мало хіба їх, таких хлопаків...

Кучерявий скосив на нього неприязне око. Перечитав папір, безнадійно махнув рукою, почухав потилицю; знову озирнувся на Ігара, але з якимось новим виразом у збентежених карих очах.

Ігар чекав. Йому раптом стало цікаво.

Каштанові вії часто закліпали; пухкі білі щоки потроху почали рожевіти, а вуха, прикриті жорсткими патлами, спалахнули, мов рубіни. Хлопець поквапливо, метушливо відвернув погляд; якийсь час навмисно байдуже дивився вбік, по тому глянув на Ігара знову миттєво, ніби ненароком. Ігар незворушно вивчав обклеєну грамотами діжку; кучерявий сильно пхнув ліктем свого здивованого супутника, потім схопив його за руку і, ніби його здолала раптова спрага, поволік товариша до джерела.

Ігар дивився, як вони шепечуться на кам'яному підмурівку. Кучерявий щось доводив — худий бив себе пальцем по лобі, до Ігара долинали роздратоване:

— Та в тебе солома в голові! Оце він спокійнісінько стояв і чекав, поки його схоплять! Ти сам би в грамоту пальцем тицяв? А він що? Аякже...

Кучерявий сичав і озирався; Ігар спостерігав за мурахою, котра неквапом перетинала повідомлення про втічка-каторжанина.

— Та все ж сходиться! — обурено писнув кучерявий, не в змозі більше шепотітися. — Усе сходиться, подивися, дурню! І знак же на шиї, такі послухники носять, бачив?

Рука Ігарова сама по собі потяглася до храмового знака, але він стримав її. Ет, кмітливий хлопчисько... Не всякий дорослий додумается...

Майданом простувала, знехотя озираючись, міська варта в складі трьох пикатих стражників.

Ігар бачив, як напружився кучерявий. Як часто задихав, витріщив очі, підморгнув худому, зробив крок назустріч варті; товариш схопив його за рукав:

— Дурень!

Обоє швидко глянули на Ігара — й знову на варту. Стражники крокували, в'яло перемовляючись; їхній шлях про-

ходив повз джерело, хлопчиськам довелося відійти вбік, щоб звільнити дорогу.

Секунда тяглася нескінченно довго; стражники йшли між Ігаром і хлопчиськами, і в просвітах між кольчужними куртками він бачив жадібні, напружені, залеклі очі кучерявого. Худий хлопчисько смикав приятеля за сорочку, тицяючи пальцем кудись у бік Ігара, пояснюючи, ймовірно, що буває за хибний донос і як розправляється потім із донощиком безневинно обмовлена жертва. Кучерявий несхибно дивився на стражників; Ігар на мить побачив цю варту його очима — держак нагаїв при поясі, шкіряні рукавички зі шпичаками, крихта хліба в розкішній бороді ватажка, високого й похмурого, нещадного до правих і винуватих...

Темні, найжачені зброєю тіні варти пливли по бруку біля самих Ігарових ніг.

Потім патруль виявився далеко осторонь, і до Ігара долинув зривистий вигук худого:

— Хочеш — іди, тільки мене тут не було!

Кучерявий скривився. Тужним поглядом провів патруль, який віддалявся; струснув руку худого, кинув крізь зуби:

— Боягуз у мокрих штанах...

— Дурень тупорилий, — миттю відгукнувся худий.

Якийсь час Ігар слухав, як вони лаються — винахідливо та вибагливо; далі повернувся і рушив геть.

До заходу зірки Хота залишилося вісімнадцять днів.

Старий схожий був на дуже великого, худого й смердючого кроля; двійко його жовтих передніх зубів енергійно виступили вперед, і коротка верхня губа прикривала їх лише до половини.

Старий торгував печінкою. Двоколісний візок був мокрий і бурий ізсередини; підстрибуючи на вибоях, він кружляв усім містом, а на шанобливій відстані тяглася облізла котяча згряя із задертими хвостами.

Дивлячись, як ледь не кожен другий перехожий привітно здоровкається зі старим, Ігар вирішив, що ліпшого інформатора не знайде; торговець і справді багато знав, небагато вимагав і охоче балакав.

Спершу старому здавалося, що про жінку на ймення Тіар він ніколи й не чував — однак по мірі того, як Ігар докладно описував прикмети, добросердне обличчя його дедалі більше витягувалося, поки два жовтих зуба зрештою не націлилися Ігарові в груди:

— То ти... її шукаєш?! І навіть вона здалася тобі, дозволь запитати?!

Ігар замовк, відчуваючи, як повзе по спині звичний нервовий дрож. Надто вже впевненим здавався старий — жодних сумнівів у тім, що Ігар шукає якусь певну особу, відому старому, й ця особа чомусь його лякає.

— Навіщо здалася — моя справа, — повідомив Ігар холодно. — Скажи, де її знайти.

Старий болісно ковтнув. Щільно стиснув рота, й два жовті зуби сховалися майже цілком:

— Ішов би ти...

Котяче товариство, яке за час розмови підкралося до печінки, панічно відступило, бо старий наліг на голоблі та швидше, ніж зазвичай, покотив свій візок геть. Ігар відчув стомлену, тужливу злість.

Наздогнати торговця було справою кількох секунд. Старий квапився, й колесо візка невдало влетіло в щілину між кругляками; Ігар насів на старого, заганяючи його у вузький простір між голоблями:

— Ти... скажи. Гірше буде.

Торговець закліпав; зуби його стирчали жалісно й водночас виклично, мов роги в кози, яку ведуть на шкуродерню.

— Куди вже гірше, — пробурмотів він хрипко. — У тебе свої справи, а мені за балаканину можуть ножиком по горлі... — й для наочності темна долоня старого ребром провела по тонкій сухій шиї.

— Можуть... — Ігар поліз за пазуху, де, звичайно, нічого не було, зате обличчя старого спотворилося страхом:

— Та не знаю я... На цвинтарі шукай...

Ігар похолов:

— Вона вмерла?!

Старий скрутив із пальців символ, який мав би відігнати злих духів:

— Дурень... Запитай... на цвинтарі, а я не знаю...

Ігар подумав, що не дуже давно ще наляканий старий викликав би в нього жалоці. Зовсім ще недавно.

Зроду не бачив він таких величезних цвинтарів. Місто мертвих розташувалося під боком у міста живих; знатні небіжчики цілими родинами мешкали тут у кам'яних палацах, про які жоден живий бідак і мріяти не смів би. Менш поважні мерці вдовольнялися надгробками, а вбогим невдахам доводилося вп'ятьох-ушістьох ділити одну велику спільну могилу.

Втім, хазаями цвинтаря виявилися зовсім не мерці. У сутінках, що насувалися дуже швидко, Ігар примітив три чи чотири вогники — серед надгробків палили багаття, вітер вряди-годи приносив запахи диму та їжі. Величезна старчиха, що колисала сповиток із дитиною на сходах старого склепу, вивчала Ігара неквапно й пильно — мов наречену на оглядинах.

— Любий, подай нещасній жінці...

Голос у старчихи виявився на диво тоненьким, ніби надтріснутим; Ігар зам'явся, вирішуючи, заговорити чи йти далі.

— Подай, любий, — повторила жінка з притиском, і очі в неї дивно блиснули. — А коли грошей нема, то чого тут валандаєшся, любий...

Сповиток уже недбало лежав у неї на коліні. Жінка погойтувала ногою, брудні пелюшки здригалися, й Ігар злякався раптом за спокій дитини; начебто бажаючи розвіяти його страх, старчиха ліниво застромила руку в надра згортка і витягла звідти довгий, кривий, іржавий кинджал:

— А ходи-но, любий...

Надтріснутий голос нещасної жінки захрипів і перетворився на низький баритон застудженого мужика.

Їх було четверо, й вони жили чи то сварливою родиною, чи дружною зграєю: товстун, який заробляв милостиню за допомогою перуки, накладних грудей і ганчір'яного сповитка в руках, вважався ватажком. За кілька хвилин Ігар познайомився і з рештою — десятирічний хлопчисько вмів годинами нерухомо

лежати в зав'язаному мішку, а коротконогий здоровань раз за разом «забував» мішок серед краму на базарі; за слухної нагоди хлопчисько вибирався назовні, хапав усе, до чого міг дотягтися, й ховався назад, сумирно чекаючи на спільника.

Четвертим членом сімейки була худюща, трішки придуркувата дівчина, яка встигла за своє коротке життя попрацювати і повією, і ворожкою, поки нарешті не виявився її єдиний істинний талант: вона безпомилково відчувала неправду. До її послуг раз за разом вдавалися й купці, й бандити; на час ділової розмови її ховали за фіранку, й вона, постійно збентежена, більше не ховала очей, а виголошувала вирок: цей правду каже, а цей бреше. Йї ніколи не платили особливо щедро, зате кілька разів намагалися задушити; Ігар їй сподобався.

Сімейка жила в напівзруйнованому склепі — в Ігара, який уперше переступив його поріг, мороз пробіг по шкірі. Його зворушливо запевнили в гарній поведінці небіжчиків — ті лежали під кам'яними віками в саркофагах і не заперечували проти нових сусідів.

Четверо платили данину «принцесі»; та, за чутками, платила «королю», який жив у глибині цвинтаря, й ніхто з четвірки його жодного разу не бачив. Принцеса була стервозна і злоблива — сімейка сповістила про це виключно поглядами й жестами, уголос висловитися про принцесу ніхто так і не наважився.

Ігар усоте перелічив прикмети розшукуваної Тіар, ретельно стежачи, щоб не збрехати і не бовкнути зайвого. Худюща дівка милостиво кивнула — «він говорить правду»; решта мовчали, похмуро дивилися у вогонь, Ігар шкірою відчув раптово стіну відчуження, що виникла між ним і хазяями.

— Ти принцесу шукаєш, — повідомив нарешті хлопчисько. — Ти їй скажи, що ми голодуємо, не жеремо нічого, а борг віддамо, нехай не лютиться...

— Вона тобі хто? — лагідно запитав коротун; Ігар зустрівся очима з худющою дівчиною, котра відчуває неправду.

— Моя справа.

— А ось ми тебе приріжемо, — зненацька скипів товстун. — Приріжемо, бо хтозна... що ти там їй про нас патякатимеш...

Ігар підняв на нього злі холодні очі:

— Робити мені нема чого, тільки язика мозолити об усіляких дурнів...

Йому раптом виразно, до болю виразно уявилася картина: коротун, вправний у поводженні з мішками, запихає туди замість хлопчиська стервозу Тіар... А він, Ігар, тягне мішок на плечах, і всього клопоту — донести, довести до лісу, до скрута... Приємна сімейка звільниться від податків і утисків — щоправда, ненадовго. Бо як не принцесі — то комусь іншому платити-муть: так має бути, так треба...

— Ти чого? — злякано запитала дівчина, вдивляючись у його обличчя.

— Нічого, — відгукнувся він глухо. — Пляма у вашої принцеси на спині є? Родима цятка у вигляді ромба?

Коротун тонко захихотів:

— Ми до спинки її не допущені... Там інші є, кращі за нас...

— Тебе ось, може, й візьме, — похмуро пообіцяв товстун. — Тільки коханці її живуть мало...

— Я дружині давав клятву вірності, — сказав Ігар крізь зуби.

Найменше він хотів би вразити чи зворушити сімейку. Він сказав це для себе — щоб пролунало вголос, щоб самому собі нагадати, навіщо й чому він тут; він сказав і подумки згадав Глазу, вимогливо дивлячись на дівчину в очікуванні підтвердження своїх слів — «він говорить правду»... Але дівчина засмучено потупилася й промовчала.

Хлопчисько тим часом і собі захихотів; товстун суворо зсунув брови:

— Чого зуби продаєш?

Хлопчисько хитро примружився, із задоволенням ловлячи зацікавлені погляди:

— Є цятка на спинці в неї, точно є...

Торжество його відразу і скінчилося, бо товстун не поскупився на важкий ляпас:

— Чого язиком плещеш, дурню?!

Хлопчисько скривився, брудним кулаком намагаючись розмазати очі по щоках:

— Руки... притримай... Вона з цеберка обливалась, мов пані яка... А я в лопухах сидів... Вона ж із цеберка...

— Шляхетні замашки, — зронив крізь зуби коротун. — Принцеса, одним словом...

— І читати вміє, — сказав Ігар пошепки. Коротун підняв брови:

— Точно... Це точно вміє, а ти, бачу, все знаєш про неї, хлопче...

— Навіщо вона тобі, га? — товстун підсунувся ближче, Ігарові здалося, що від нього тхне, як від мокрого собаки; вся четвірка принишкла й дивилася очікувально.

— Моя справа, — сказав він глухо.

Небо затягло хмарами, й визначити, де нині призахідна зірка Хота, не можна було.

— ...Ти нахаба.

При світлі смолоскипа він не міг розгледіти кольору її очей; у розсипаному по плечах волоссі переливалася мідь.

— Тобі не дороге твоє життя? — вона посміхнулася. Красиві чуттєві губи; він бачив, як вона щосили намагається здатися хижою.

Їхня самота порушувалася криками, що долинали до склепу: зовні когось лупили за несвоєчасну виплату данини. Їхня самота була короткою і ненадійною; дивно, що його взагалі не прирізали відразу, що вдалося пробратися повз усіх цих жебраків і бандитів, повз криворотого горлоріза з кинджалом при поясі, повз іще одного, із шпичакастою кулькою на ремінці та з дурнуватою дамською прикрасою на шії. Він добрався, його пропустили — начебто доля, яка, так довго глузуючи, підставляла йому ногу, тепер нарешті зглянулася і подала руку...

— Я хочу тебе, — пробурмотів він, ледь розтуляючи рота. — Я шукав тебе... Я...

Він ледь не схибив — дужа й вертка, вона встигла відскочити, але він все одно повалив її на віко саркофага й долонею затис рота. Годі, часу нема, він ні про що говоритиме з цією вродливою чуттєвою твариною, зірка Хота закотиться за п'ятнадцять днів, якщо на спині у цвинтарної принцеси немає ромба, він, Ігар, умре на місці. Це останній шанс, він хоче, бажає, він велить долі — нехай це буде Тіар, у неї повинен бути ромб, повинен...

Він несамовито рвав на ній одяг; у світлі смолоскипа в очі йому глянули круглі, мов два місяці, груди — й відразу вслід за цим до горла було приставлене гостре лезо.

Він не звернув би уваги — але його тіло ще хотіло жити; він відчув ніж біля сонної артерії, повільно обм'як, заціпенів, випускаючи на волю її губи.

— Який ти, — сказала вона з дивною посмішкою. І знову плотолюбно облизалась. — Який ти...

Якби цієї миті він мав силу, щоби глянути на себе її очима, то побачив би знавіснілого юного гвалтівника, якого веде одне-єдине бажання і який ладен заради здійснення своєї мети вмерти; принцеса, яка пізнала на своєму віку всі різновиди хіті, несподівано для себе виявилася улещеною.

— Ти покvapливий, — вона не поспішала вивільнятися, тільки лезо ножа, приставленого до горла, здригалосся. — Ти любиш, щоб усе було по-твоєму... Але буде по-моєму, хлопчику...

Цієї миті він зрозумів, чому її бояться; цієї ж миті переконався, що перед ним саме та, кого він шукав так довго і тяжко.

Тіар. Він знайшов її; останнє зусилля — глянути на її спину. Він знайшов її — але як, скажіть, як він витягне її звідси?! Чим він купить її, чим обдурить, як викраде, врешті-решт? Не влаштувати ж палацову змову серед жебраків і калік, не плести ж інтриги заради того, щоб скинути принцесу з престолу, він би спробував, але нема часу, тепер уже нема...

Вона прочитала в його очах розпач; ніж ледь відсунувся:

— Ти настільки нетерплячий? Ти не можеш почекати й секунди? Ти так страждаєш, пташеня?

Його пересмикнуло. Пташеня... Краще б вона не вимовляла цього слова. Хоч вона, звичайно, вимовляє його зовсім не так, як Отець Вищепоставлений...

Вона посміхнулася, насолоджуючись його соромом. Витягла довгого рожевого язичка, гострим кінчиком доторкнулася до храмового знака на його шиї:

— Бідолашний... Бідолашне пташеня, що випало з гніздечка...

— Заради тебе, — видихнув він хрипко. — Зглянься... я хочу тебе.

Навіть вона, здається, здивувалася:

— Ну й шалена ж пташка... Ох, і шалена, ох, і...

Він відкинув ослаблу руку з ножем. Тупою голкою кольнула думка про Ілазу, про вірність, про клятву на Вівтарі; нудотною хвилею облив страх: він ще не зраджував дружину жодного разу, як можна, як...

Він зіціпив зуби, раз і назавжди приймаючи рішення: в ім'я Ілази. В її ім'я; шльондри Тіар не витягти до скрута інакше, ніж спокусивши. Він вивернеться навиворіт, він буде найкращим із коханців, вона поповзе за ним, наче кішка...

Потім він на якийсь час впав у забуття.

Руки його вивільняли з потертого оксамиту її розкішні форми; вона закинула голову, розметала по каменю саркофага густе волосся з мідним полиском і хижо постогнувала. Від цього стогону все Ігарове ество перестало раптом коритися розумові. Ніколи раніше він не відчував нічого подібного — там, на Вівтарі, було інше... Зовсім інше було в лісі з Ілазою. Якби йому сказали півгодини тому, що тут, у задшньому склепі, серед бурлак і калік, його захлисне перша в житті хвиля неприборканої пристрасті, що він не схоче опиратися їй, не зможе...

Він загарчав крізь зуби. Він був уже не Ігаром — іншою людиною, яку закрутило каламутним виром, дика напруга його тіла рвалася назовні, й слово «пляма» втратило свій сенс. Пляма, пляма на лопатці...

Ривком він розвернув її спиною до себе. Волосся впало, закрило лопатки; постогнування змінилися обуреним риком:

— Я так не люблю! Чуєш, так не буде!

На щастя, їй не було вже звідки витягати захованого ножа.

Він накрутив її волосся на кулак. Він рвучко пригнув її голову до віка саркофага; по голій спині в неї стрибали тіні, й він похолов. Якоїсь миті родима пляма проступила чітко й виразно, та наступної вже здалося, що це гра світла...

Не божеволіє ж він?!

Він зі свистом втяг у себе повітря й кинув її на земляну долівку. Наліг згори, захилинаючись запахом її тіла; обламуючи нігті, розстібнув пряжку власного паска. Байдуже, що там у неї на спині, якщо зараз вона не належатиме йому...

Затхле повітря. Запах склепу, запах тіла...

— ...А-а-а! Хапайте, хапайте!

У склепі якимось відразу посвітлішало від смолоскипів. Ігара брутально схопили, вдарили по голові й відкинули в куток; приголомшений, він ще якийсь час борсався на землі, неначе викинута на берег рибина. Пристрасть, яка не знайшла виходу, обернулася болем і шоком; він устиг побачити, як оголена принцеса рветься

з рук лихих вискалених стражників, рветься і гарчить, мов рись, як гола рись, яка так по-дурному попалася...

Зовні було все освітлене, як удень. Косоротий громило нерухо-мо лежав у чорній калюжі крові; стражників було сила-силенна, хтось когось волочив, хтось нестямно волав і виривався. Не почути зі склепу звуків облави могли тільки Ігар із його маніакальним завзяттям до відшукування на чужих спинах родимих плям, та принцеса, одержима пристрасстю й упевнена у власній безпеці. Її так і волокли — не вдягаючи; Ігара ще раз ударили по голові й кинули до таких самих невдах — збитих у коло, облутаних мотузками.

У смердючій ямі їх протримали близько доби; весь цей час Ігар затято шукав серед бранців Тіар.

Він плазував, спотикаючись об чийсь ноги, і невтомно заглядав у обличчя; бурлак містилося в ямі з півсотні, та було темно, й він по багато разів роздивлявся тих самих. Двічі доводилося битись — нещадно, бо супротивники бажали йому смерті; якась баба подряпала його — вирішила, що він хоче відняти в неї кусень черствого хліба. Тіар не було; він тішив себе надією, що побачить її на суді.

Забився в темний смердючий куток і тупо розглядав власну руку з обламаними нігтями; учора вночі з ним трапилося страшне, ганебне падіння. Він, який поклявся на Вівтарі, купився на хіть останнього стерва; вигляд оголеного жіночого тіла зломив його вірність і його шляхетність, які так довго вважалися незрушними, неначе граніт. Ну то й що, коли стражники жорстоко перервали огидне дійство на самім його початку — не стражники мали зупинити його, ні... Він глибоко усвідомлює свою підлість, але й зараз, пригадуючи запах її тіла, пітніє.

Суд справді відбувся; раннього ранку бранців по одному витягли з ями, а тих, що зачайлися в темряві, вигнали ударами. Мружачись від незвично яскравого світла, цвинтарні трударі вишикувалися вздовж стіни нерівною шеренгою — строката юрба спухлих волоцюг із гострим запахом; Ігар побачив Тіар — сусід праворуч скосив око — прийняв його щасливу посмішку за першу ознаку божевілля.

Потім він знову загубив жінку в юрбі. Подивився просто перед собою — і побачив шибеницю з неймовірно довгою поперечиною та поруч — три стовпи й біля них чоловіків із батогами, вже готових до роботи.

Серед спійманих були й каліки, й жебрачки; Ігар чекав, що суддя, невисокий парубок із байдужими очима, спробує з'ясувати ступінь провини кожного — замість цього той повільно пішов уздовж шеренги, ненадовго зупиняючись, вдивляючись у обличчя та щось бурмочучи під ніс. Стражники, які рухалися за ним, хапали засуджених по одному й волокли в різні боки — кого на шибеницю, кого під батіг.

Ігара здивував цілковитий власний спокій. Страшна справа робилася просто й діловито; ті, що працювали батогами, квапилися, кат вибивав круглі колодки з-під ніг, суддя повільно йшов уздовж шеренги, бранці покійно чекали своєї долі. Відома річ, ліниво думав спокійний Ігар. Усіх перевішати не можна — і шибениця обвалиться, та й чутки поповзуть... У в'язниці тримати — місця не вистачить, та й годувати, знову ж таки... Випустити всіх теж неможливо, без покарання — тим більше, що все по справедливості, тобто як кому поталанить...

Але ось що цікаво, — як суддя обирає, кого стратити, а кого відшмагати й помилувати. Як він визначає? Що він при цьому відчуває — от би кому в душу зазирнути...

Тіар, напівоголена, гордовито вирізнялася з шеренги статуєю і красою; її вони не могли стратити, це точно. Жінок, як правило, не вішають, особливо гарних; Тіар помилують — а виходить, в Ігара ще залишається шанс...

Суддя підійшов так близько, що стало чути його бурмотіння:

— Під батіг. Під батіг. Повісити. Повісити...

Ігар здригнувся — черговим засудженим до повішення був товстун, який іще позавчора з накладними грудьми зображав старчику з дитиною. Тепер його волокли до шибениці, яка вже обросла нерухомими тілами.

Ігар відвернувся, щоб не бачити. За що?! За жебрацтво петля?! А скільки вбивць, живих і неушкоджених, піде сьогодні з міста, почухуючи спину?!

— Під батіг, — бурмотів суддя. — Під батіг...

Під батіг повели Тіар; вона йшла гордо, мов на коронацію. Ігар мимоволі шукав її погляду — і вона, проминаючи його, таки зустрілася з ним очима.

Він так і не зрозумів, чого вона від нього хотіла. Вона не гнівалася й не обурювалась, що через нього з його хіття втратила пильність

і попалася так просто й нерозумно; вона старалася прочитати в його очах... що? Підтвердження неземної пристрасі, з якою він вдерся до неї в склеп? Палку любов?

У всякому разі, гидливість у його очах повинна була її здивувати. Повинна була підкосити її зарозумілість і зробити майбутнє побиття ще болючішим...

Він відвернувся.

Стомлений працівник батога не полінувався роздягти Тіар наголо — бранці, які ще нудилися в чеканні, пожвавилися:

— Ах, принцеска ж гарна...

— У... От не думав, що таке побачу...

— Слину підбери, зависнеш зараз, а тобі аби тільки на голу бабу...

— А я й із шибениці витріщатися буду...

Кат прив'язав Тіар до стовпа й ривком відкинув зі спини її довге волосся; Ігар побачив пляму. Пляму в формі ромба під правою лопаткою...

Чи ні?

Він закліпав, начебто в око влетіла комашка. Рябіє чомусь перед очима. Так буває, якщо дуже вдивлятися...

Де ж пляма? Де ж пляма — немає нічого, тільки синець величезний просто на хребті! Чи ж не він, Ігар, припечатав бідолашну до саркофага... Круглий темний синець посеред спини...

Він протер очі кулаками. Потім ще; потім знову, ображений, вражений, смертельно скривджений. Як?!

— Повісити, — сказав суддя його сусідові праворуч, і той вибухнув сумним криком. Сине небо; тупіт чобіт, напружена, мов струна, мотузка...

Кат смугував ніжну шкіру Тіар... Пробач, Святий Птаху. Жінки, яка зовсім не Тіар. Жінки, до якої цієї хвилини Ігар відчув тваринну ворожість — здається, йому приємно, що її б'ють... Це почуття не гідне людини й чоловіка, але ж він стоїть перед шибеницею. А раптом останнім у його житті почуттям буде саме це — не любов і надія, а бридка, ница відроза... До неї, і особливо — до себе. До себе, нікчемного зрадника, хтивої тварюки...

Суддя стояв перед ним. Очі в нього були сині, як небо, й такі само порожні.

Ігар знав, що належить згадувати своє життя — але нічого не згадав. Той день, коли семирічне маля вперше переступило поріг Гнізда... Той день, коли сімнадцятирічний юнак уперше побачив Глазу... Нічого цього нема й не було, спогоди в'ялі, ніби мокра вата, і втома, яка налягла раптом, сильніша за бажання жити. Зараз за нього вирішать усі його питання й не треба самому морочитися з петлею...

Ятір і Тучка. Слуги в княгининому домі, ті, що допомагали закоханим. Їх отак ось повісили, й він, Ігар, винен. Навіть якщо й не він їх виказав під тортурами — все одно це сталося через нього... Було б справедливо, якби доля Ятера й Тучки спіткала...

Суддя дивився. Ігар не міг зрозуміти виразу його синіх очей. Вони здавалися позбавленими будь-якої думки. Наче гудзики.

...Святий Птах! Ось кого він повинен згадувати перед смертю, ось кому повинен молитися... Він забув, він розучився вірити, Птах відмовився від нього...

Скільки суддя може мовчати, на нього ж іще чекає робота?!

Та жінка... Пінка. Щаслива істота, позбавлена рук і ніг. Світанок у степу... Кольорові вогні в підсохлій росяній траві. Трава... по якій ступає босими ногами божевільна Польова Царівна. Життєлюбний Скаль зі страшним забинтованим обличчям, який падає зі стрілами в грудях і з ім'ям мертвої дружини на вустах...

На дні синіх очей судді щось змінилося. На єдину мить.

— Під батіг...

Ігарові здалося, що він недочув; руки в рукавичках уже тягли його за плечі, скидали сорочку, ставили обличчям до стовпа...

Пекучий біль привів його до тями.

* * *

Кислі лісові яблука набувають цілком стерпного смаку, якщо їх спекти в попелі.

Глаза наїлася, витерла чорні руки об розкішну подушку моху, сіла на грубий повалений стовбур і опустила підборіддя на сплетені пальці.

Наближалася осінь; струмок ніс за течією поодинокі жовті листочки, але вже завтра їх мало побільшати. Можливо, коли все це

розкішне листя марним килимом ляже на землю, приєднуючись таким чином до попередніх поколінь своїх опалих предків... Коли всі ці гілки постануть оголеними — тоді й з'явиться серед них нічим не прикрите павуче тіло, й вражений погляд її зможе споглядати зазубрені кістяні гачки в острівцях сивої шерсті, черево з упертими в нього вісьмома суглобчастими лапами, два волохаті відростки обабіч голови...

Її пересмикнуло. До такого видовища вона не доживе, бо зірка Хота знайде раніше.

Уперше за тривалий час вона подумала про Ігара — цього разу без надії й без остраху. По-дитячому то було — сподіватися, що, рятуючи її, коханий зловить і приведе перед скрутові очі якусь невідому, швидше за все, міфічну жінку. І вже ж, звичайно, нерозумно було боятися випробувань, які очікують його на шляху: будь-яка нормальна людина, котра усвідомила нездійсненність завдання, відмовляється від подальших спроб...

Рівний хід її безсторонніх роздумів раптом перервався. Вона боляче закусила губу, перечікуючи напад люті й горя, бо їй уявився Ігар, який спокійно живе де-небудь на хуторі, забув і думати про зірку Хота й тільки зрідка, п'яний, оплакує Глазину долю гіркими безсилимими слізьми...

Вона зціпила зуби. Не час бути слабкою; поки сила її в тім, що вона не боїться дивитися правді у вічі. Можливо, будь-яке інше дівчесько дотепер тишило б себе надіями та без кінця програвало б для себе картину повернення свого чоловіка-героя; їй, Глазі, подобалося бути сильною. Їй надто хотілося жити, щоб перекладати свій порятунок на плечі будь-якої іншої людини. Вона повинна була подбати про себе сама...

Їй знову примарився Ігар, який сидів у шинку за кухлем пива. У товаристві таких самих, молодих і дужих, веселих і гамірних, рожевощоких хлопців... Вона, Глаза, почала говорити собі правду — негоже зупинятися на півдорозі.

Ігар... Побачення крізь зачинені двері. Весь цей дім — зачинені двері, анфілада кімнат, де блукає примара Ади. Суцільний чорний оксамит, задушливий запах квітів і свічок, начебто вічний похорон...

Одного разу крізь відчинене вікно влетіла ластівка. Якийсь час витончена чорна пташка металася й билась об шибки, поки

не вбилася на смерть, і романтично налаштована дівчинка Ілаза з гіркотою усвідомила себе бранкою, тільки, на відміну від ластівки, з ув'язненням своїм впокорену...

Та якби тоді з'явився хто завгодно — хоч старий, хоч виронок — та пообіцяв їй зміни в житті, прорив на волю — хіба вона відмовилася б?!

Трапилося так, що першим свою любов запропонував Ігар. Свою любов на додачу до звільнення. Чи ж на часі було вагання? Ігар, немов чарівний ключик, відмикав осоружні двері. Ігар як засіб, Ігар як шлях... Зараз вона говорить із собою, ніхто не почує, ніхто не дорікне їй за холодний цинізм. Хоч із собою вона може бути відверта?!

Ілаза скорчилася на своєму стовбурі, обхопила плечі руками й заплакала без сліз. Справжня природа її любові до Ігара виявилася ницим діловим розрахунком; їй, котра звикла любити себе, так болісно виявилось себе соромитись.

...Чи вона все-таки помиляється?! Чи це озвалися в ній розпач і втома?

Дурячи себе, вона штовхає себе ж таки назустріч загибелі. Не на часі з'ясовувати, чи була її любов тим дійсно священним романтичним почуттям, котре, як вона знала, рано чи пізно приходить до будь-якої шляхетної дівичі. Важливо зрозуміти одне — Ігар не прийде.

А це значить, що її, Ілазине, життя може бути врятоване тільки її власними руками.

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

* * *

Аальмар повернувся перед самим святом Заячого Весілля.

Увечері, коли цілий світ, здавалося, бенкетував за одним довгим столом, вони вдвох гуляли вулицею; різнолікі снігові

зайці, споруджені за традицією на кожному подвір'ї, дивилися їм услід очима-картоплинами. Перший сніг і не думав припинятися, сипав і сипав, обсипаючи заячі фігури, спалахуючи блискітками в світлі незліченних смолоскипів...

— Я повинен їхати знову. У дуже тяжкий похід.

Вона стислася. Ніби відчувала: радість свята й радість зустрічі з ним тьмяніла перед страхом можливої розлуки. А тепер погасла й зовсім, і сніжинки безсило танули, лягаючи їй на віі.

— Мала... Я винен перед тобою. Чим мені це залагодити?

Вона мовчала. Сніг приглушив усі звуки — вигуки за бенкетними столами, удари в бубон і пиляння по саморобних скрипках. Там, де мав бути місяць, тьмяно світилася крізь хмари жовта пляма.

— Скажи мені, чого ти хочеш. Я виконаю. Правда.

— Я хочу, — вона набрала в груди якомога більше повітря, — я хочу, щоб ти забув про цю трикляту війну. Щоб ти... щоб ти залишився назавжди. Ніколи більше не йшов, тому що...

Вона затнулася, не знаючи, чи розповідати йому свій повторюваний страшний сон; потім зібралася з духом і розповіла.

Аальмар мовчав.

— Не війна шукає тебе — ти шукаєш війну, — дівчинка стомлено перевела подих. — Я не хочу постійно чекати. І я не хочу бути твоєю вдовою, Аальмаре.

Сніг припинився; жовта пляма на місці місяця пояскравішала.

— Але ж це моє ремесло, — мовив Аальмар глухо. Це моя справа, вона приносить мені гроші й славу, але головне — дає можливість бути собою, виявити себе. Небо обдарувало мене талантом полководця — хіба розумно відкидати його? Хіба є для чоловіка заняття почесніше, ніж бути воїном?

Дівчинка потупила погляд. Поряд із його аргументами всі її слова здалися б по-дитячому наївними — і все-таки вона зважилася заговорити знову:

— Для жінки нема більш славної справи, ніж народити й виростити дитину. Для чоловіка нема справи почеснішої, ніж навчитися досконало вбивати; хіба у твій дім з'явилися вороги?

Вона сказала це й низько опустила голову, побоюючись його гніву. Він і справді довго, дуже довго мовчав; біля самої дороги стояв чийсь маленький, похапцем виліплений зайчик.

— Тобі не дає спокою те поле, — сказав Аальмар тихо.

Вона схилила голову ще нижче:

— Так...

— Дарма я тоді погодився йти на пошуки ляльки...

— Ні, — вона підняла очі. — Не дарма, Аальмаре. Ох, як не дарма!

Із чиїхось воріт вивалилася на вулицю напівп'яна весела юрба. Аальмар стихив крок, даючи змогу танцюристам пробігти повз них; хтось зібрався був затягти пару в танок — однак упізнав Аальмара й миттю відмовився від цього наміру. Пісні та сміх віддалилися й стихли, поглинуті снігом.

— Я не зможу пояснити тобі, — він тихо посміхнувся, — що це таке, коли сходяться на полі дві волі... Дві сили, що складаються з безлічі сил, ретельно вивірених, переплетених... Як б'є в обличчя вітер, як шалено летить кінь, яка це заворожлива гра — бій...

Тепер мовчала дівчинка. Дуже довго мовчала; один за одним гасли, догоряючи, смолоскипи. І розмірно порипувала дорога під кожним кроком. І пильно дивилися снігові зайці.

— Ти не переконаєш мене, — сказав Аальмар, зітхаючи. — А мені не вдасться переконати тебе... Але не в цьому річ...

Він замовк, начебто обірвав сам себе. Важко насупив брови. Стис її руку в хутряному рукаві:

— Я... Бачиш... Раз уже так вийшло... Я люблю тебе, мала, і я обіцяв виконати твоє бажання; знай же, що цей мій похід буде останнім. Тепер я повернуся назавжди.

Не вірячи своїм вухам, вона підняла до нього вражені, радісні очі. Він ніяково посміхався:

— Не думай, що так просто... Що мені так просто зважитись. Я думав про це й раніше, але все не вистачало... напевне, оцих твоїх слів. Я вибираю між дружиною і війною, я вибираю дружину; ми поєднаємося з тобою і житимемо нерозлучно. Завжди...

Вона схлипнула. Це ж треба — до чого тут сльози...

— До чого тут сльози? — запитав він, лагідно відстороняючи її від своїх грудей. — До чого?

Сніг пішов знову, і на щоках у неї танули сніжинки. Танули й скочувалися маленькими прозорими краплями.

* * *

— Мама звеліла, щоб ти попоїв.

Дівчинка дивилася серйозно й несхибно. На низькому барилі біля її ніг стояла миска. В ній парувала каша.

— Мама сказала, що коли ти не їстимеш, вона тебе вижене.

Ігар через силу кивнув:

— Я буду...

Дівчисько не йшло; навряд чи їй були знайомі штуки з таємним викиданням нелюбої їжі. Закопати ненависну кашу здатна сита, благополучна дитина, а ця дівчинка виросла в суворості; їй, напевне, й на думку не могло спасти, що Ігар збирається викинути їжу, — однак вона не йшла й дивилася так само суворо та вимогливо.

І він заходився їсти. Спочатку шматки лізли в горло із зусиллям, через «не можу», — а потім прокинувся голод, він доїв гарячу кашу до решти й облизав ложку:

— Дякую...

Дівчисько зосереджено кивнуло й мовчки віднесло спорожнілу миску в дім; Ігар клубком згорнувся на соломі й натяг ковдру — в повітці було тепло, але холод, який просто виснажував Ігара, гніздився десь у нього всередині. Від крижаного каменя в грудях не захистить ніяка ковдра...

У повітці потемнішало — біля дверей, затуляючи світло, стояла «молодша господиня» — хазяйчина сестра, вагітна, величезна, мов гора. Ігар із ввічливості ледь підняв голову.

— Лежи, — жінка кволо посміхнулася. — Чоловік вина от із льоху витяг... Тобі принести?

Ігар мовчки похитав головою. Від цього звичайного руху світ перед очима пішов обертом, захитався, ніби човен, і заспокоївся тільки за хвилину; жінка не йшла.

— Може тобі знахарку? Сестра непокоїться — уже раз підібрали тебе, то недобре, коли ти в нас просто у повітці вмреш...

— Я не помру, — сказав Ігар із натугою.

— Дивися, — застерегла жінка стурбовано. Помовчала й раптом посміхнулася:

— Ти от що... Молодий, гарний, оклигаєш, напевно... А кривишся, начебто тобі життя не миле. Недобре це...

Рука її лагідно пройшла по круглomu животі; Ігар вирішив, що промовчати — теж неввічливо.

— Добре... — вичавив він, пом'якшуючи свій захриплий голос. — Не буду...

Жінка знову посміхнулася, кивнула та відійшла від дверей; Ігар заплющив очі.

Йому залишилося жити дванадцять днів — у ніч, коли зірка. Хоча не зійде більше над обрієм, він умре разом із Ілазою. Це все, що він може для неї зробити. Дабат...

Він поворухнувся. Посмугована спина саднила, але цей біль уже не в змозі був допомогти йому. Той біль, що прийшов під батогом, на якийсь час здолав усі почуття, включаючи й сором, і тугу; тепер і сором, і туга повернулися з новою силою.

«Молодшу господиню» звали Тірі; звільнена від домашніх турбот — ондечки черево яке! — вона годинами просиджувала на сонечку, забавляючи Ігара старими казками та правдивими історіями з життя селища. І казки, й історії починалися з того, що хтось терпить кривди та страждає, але все це закінчується неодмінно щасливо; Ігар сидів, тулячись боком до стіни повітки, та вдавав, що йому цікаво. Недобре було кривдити милу щиру жінку, яка зовсім безкорисливо намагалася його втішити.

Далі Тірі замовкла, прислухаючись, очевидно, до того, що діється у неї всередині; подумала, з особливою обережністю підвелася з низького табурета, на якому сиділа:

— Ну... Піду я — прикрила очі долонею, подивилася на високе сонце. — Коли все по-доброму поведеться, то вночі, може

бути... У мене й первісток швиденько вискочив, — а цей, коли по-доброму, то мов корочок і вилетить...

Ігар сидів і дивився, як вона йде до будинку, ступаючи обережно й гордовито.

По-доброму не склалося.

Дівчинка, яка принесла Ігарові обід, здавалася збудженою і радісною — «У тітки почалося». Посеред подвір'я розвели багаття, і старша господиня урочисто кинула туди жертву добрим духам — пучок духмяних трав. Діти в захваті стрибали навколо, викрикуючи лічилки-заклинання та вдихаючи терпкий дим.

До вечора радість у будинку згасла, залишилося тільки збудження; у сутінках до воріт підкотив візок, який привіз владну високу бабу — найкращу на три села повитуху.

Ігар, якому раптом страшно й тужно зробилося в його самоті, сидів на кухні разом із дітьми старшої господині — всі вони по черзі нянькали сина Тірі, дворічне хлоп'я, чий братик чи сестра збиралися нині з'явитися на світ. Раз у раз забігав стурбований чоловік Тірі, голосно хлебтав із кухля воду, витирав вуса, обводив кухню невидючим поглядом і квапився геть. Згори, зі спальні, дедалі виразніше чувся стогін.

Коли чоловік укотре вже заскочив у кухню, він поманив Ігара пальцем:

— Ходи-но...

І коли той вийшов, прохально взяв його за лікоть:

— Ти... Страшно мені чогось. Вони, — малися на увазі старша господиня та її чоловік, — вони ж бо при ділі там, а мене вигнали... А мені страшно самому. Першого разу так не боявся... Тірі... вона...

Він замовк, шукаючи слів і одночасно вдивляючись Ігарові в обличчя — чи не думає сміятись?! Ігар не думав; чоловік Тірі перевів подих:

— Ти... своєму б я не сказав. Ти чужий, прийдеш-підеш... Побалакай зі мною... поки там... Щоб не так довго... Ось як тебе, приміром, звуть?

Ігар назвався.

— А мене Глабом, — чоловік Тірі тужно зітхнув. — Першенький наш хлопчик швидко народився... А це... може, дівчисько?

Ігар кивнув, погоджуючись; він нічого не знав про народжування дітей, зате чудово розумів, що Глаба необхідно підтримати.

Згори почувся не стогін уже — крик; Ігар відчув, як бігають по шкірі липкі бридкі сироти. Немудряца Тірі зі своїми добрими казками...

Глаб судомно здавив йому руку:

— Дружина... вона терпляча. Вона страх яка терпляча, їй якось на косовиці палець на нозі відрізало... Так вона ні слізочки не зронила, посміхалася навіть, матір свою заспокоювала... А...

Тірі закричала знову — голос здавався невпізнаним. Ігар болісно ковтнув.

— Чогось довго, — Глаб стискав і розтискав пальці. — Я... піду туди. Я запитаю, як...

Ігар пішов слідом.

Двері в спальню було відчинено. Повитуха говорила роздратовано й владно; старша господиня, здається, заперечувала. Щось зі стогоном намагалася сказати породілля; з кімнати вийшов похмурий, ніби хмара, старший хазяїн. Відіпхнув Глаба, який спробував пробратися всередину:

— Йди... Не до тебе...

Глаб скривився — вираз дитячої слабкості псував його мужні, гарні, загалом, риси:

— Що... не так? Не так?!

Хазяїн зціпив зуби:

— Значить... повитуху треба кликати, що на заїжджому дворі живе. Вона...

У кімнаті грюкнуло щось важке; найкраща на три села повитуха розчинила двері навстіж, так, що Ігар устиг побачити постіль, когось на ліжку та якісь ганчірки на підлозі... Повитуха взялася руками в боки, і підборіддя її, позначене великою родимкою, вперто задерлося:

— Я тобі покличу! Я тобі покличу її, прибуду! Я тобі дурна, значить?! Я кажу, доля веде, доля або матір виведе, або й дитину...

Глаб обома руками схопився за горло:

— Тірі... Дружину мені врятуйте, а вона потім іншого народить!

Із відчинених дверей почувся майже звірячий, стражденний крик. Ігар притулювся до стіни.

Святий Птаху... Ну як же все це живе поряд у одному світі? Цвинтарі, що кишать хробаками й жebraками, хтива метушня на віку саркофага, обтяжена тілами шибениця... Чому світ дотепер населений? Його так важко населяти, цей паскудний світ, так нестерпно важко... І власна Ігарова доля, якщо вдуматися, не настільки вже трагічна; все виправне, якщо це не смерть чи пологи...

— Проти долі не попреш, — холодно повідомила баба. — А ця приблуда, кажуть, уже сотню бабів заморила...

— Брешеш ти все! — не витримала господиня. — Коли не можеш, влади твоєї нема...

— Можу! — завелася повитуха. — Ось до цих пір, — і провела рукою по горлу, — можу, а далі вже доля...

Тірі закричала знову. Глаба пересмикнуло; хазяїн похмуро дивився вслід бабі, яка ввійшла в кімнату й зачинила за собою двері. Дружина його мовчки очікувала.

— Послати? — пошепки запитав хазяїн. — За повитухою...

Жінка вагалася. Ігар бачив, як пальці її бгають край фартушка, безжально висмикують білі нитки.

— Гірше не буде, — сказав чоловік пошепки. — Куди вже гірше... Тихше, Глабе, тихше... Коли він... уперек... у ній став... Куди вже гірше, в мене сестра отак...

Глаб заплакав.

— Уже пізно, напевне, — тихо припустила жінка. — Уже...

Чоловік знову зціпив зуби:

— Про неї... про ту повитуху, різне подекують... Кажуть, що вона...

— Чого ви чекаєте?! — закричав Ігар пошепки.

Про нього всі забули, його ніхто не помічав, а тепер він нарешті й собі спромігся на слово, виступив уперед, обурений і лихий:

— Чого чекаєте?! Я по неї піду! Я приведу її, зараз, а там будете вирішувати, пізно чи ні... І де яка баба що збрехала...

Чоловік насупився. Очі в нього холодно блиснули; жінка піднесла пошматований край фартушка до губів:

— Іди...

Із кухні вистромилася дитяча пичка — і злякано сховалася знову.

Він бив у замкнені двері, поки на збив кулаки, а потім заходився гамселити ногами, і коли зрештою сонний слуга відчинив йому, в опущеній руці мав сучкуватий ціпок:

— Здурів?!

Ігар пірнув під його руку, швидко озирнувся; у дальньому кінці коридору ляпав капцями вгодований чоловік у нічному ковпаку, зі свічкою. Ігар не без підстав прийняв його за власника заїзду.

— Мені повитуху, — сказав він швидко, ухиляючись від надміру запопадливого слуги. — Повитуха тут живе, а там... — він затнувся, бо з'ясувалося, що навіть не знає прізвища родини, яка дала йому притулок. Там... Тірі народжує.

— Моя дружина п'ятьох народила без усякої повитухи, — сухо повідомив власник. — Заклад поважний, ніч, люди сплять...

— Я вам шиї переламаю! — закричав Ігар запально і, швидше за все, марно. — Людина ж... дитина...

Власник поморщився:

— Ти, парубіку... Не кричав би. От краще не кричав би, щиро тобі кажу... Бо ж заклад поважний, а горлані, вони, знаєш...

— Хто мене кликав?

На сходах стояла жінка — поверх нічної сорочки на її плечі накинутий був плед. Маленька лампа освітлювала її обличчя знизу — тому воно здавалося фантастичним і таємничим, як у кам'яної химери.

— Тірі народжує, — сказав Ігар скоромовкою. — І дитина... впоперек. Тобто йде впоперек, і...

— Зрозуміло, — обличчя в жінки змінилося; вона трохи нижче опустила лампу, й тіні стрибнули. — Я зараз, почекай...

Ігар знов ухилився від слуги, вискочив надвір; у прориві між хмарами висів тьмянний, щербатий місяць, і це було єдине світло

в усьому світі; Ігар тужно подумав, що всі зусилля можуть виявитися марними. Пізно...

Жінка вийшла за хвилину; в руках мала тугий вузлик. Слуга роздратовано хряпнув дверима, які на півслові поглинули його брудну лайку.

— Далеко? — коротко запитала жінка.

— На західній... околиці, — з натугою вимовив Ігар. Йому хотілося вірити, що він не помилився.

— Кінь є? — жінка озирнулася, начебто в пошуках екіпажа.

Ігар розгубився:

— Н-нема... Я так, бігцем...

Жінка насупилася; Ігар злякався, що вона повернеться й піде назад, якщо коня немає...

— Давно? — уривчасто запитала жінка, Ігар не зрозумів:

— Що?

— Давно пологи почалися?

Ігар зам'явся:

— Здається... близько полудня...

— Нема коли запрягати... — жінка опустила голову, начебто розмірковуючи. — Перші?

— Другі...

— Чого ж ти стоїш?! — жінка щиро здивувалася. — Веди мерщій!

Вона вчепилася за його лікоть, і вони рушили — майже бігцем і майже в цілковитій темряві; на щастя, вулиця була пряма й без перехресть, тому Ігар сподівався, що не заблукає.

— Ти чоловік? — запитала жінка так само уривчасто; він спершу не розібрав:

— Що?

— Чоловік? Твоя дитина народиться?

— Ні... — він раптом відчув мало не ніяковість. — Я так... знайомий.

— Чому раніше не покликали? — у голосі її почулися крицеві нотки.

— Дурні тому що, — кинув Ігар із серцем. — Бабця в них там... Здорова така...

— Ясно, — відгукнулася жінка. Більше вони не розмовляли — берегли дихання; Ігар дедалі прискорював і без того швид-

ку ходу, але жінка, на його подив, не відставала й не скаржилася — хоч узяти з її рук важкий вузлик він здогадався тільки на півдорозі.

Будинок вони побачили здаля — у всіх вікнах горіли вогні, Ігар злякався, що почує плач і голосіння, як над небіжчиком, — але з будинку долинув той самий натужний, хрипкий крик Тірі. Й звідки в неї ще сила, щоб так волати?!

Багаття давно догоріло, але ще не зачало, й від нього сотався духмяний димок із запахом трав. На ганок вискочив Глаб — білий, із тремтячими руками:

— Сюди... Будь ласка, сюди...

Повитуха кивнула йому, прийняла з Ігарових рук свій вузлик і рішуче рушила вгору сходами.

Він не хотів іти слідом — і все-таки йшов; двері кімнати залишилися відчиненими, й у вузьку шпарину Ігар побачив, як баба з потемнілим обличчям грізно береться за боки. Його встигла вразити безглуздість сутички, яка мала відбутися — однак нічого не трапилось. Приведена ним жінка швидко оглянула кімнату, по-діловому кивнула бабі й відразу розв'язала свій вузлик та витягла звідтіля загорнуті в біле полотно інструменти. У баби ще просилося з язика якесь в'їдливе запитання, а нова повитуха вже тихо порядкувала, розпитувала про щось старшу господиню й випроводжала з якимось дорученням її чоловіка. Те залізне, що з'явилося з полотняного згортка, вразило бабу не менше, ніж Ігара, решту ж, здається, ще й налякало; старша господиня насупилася й хотіла щось сказати — однак новоприбула повитуха вже не звертала на неї уваги, і її холодна, спокійна та водночас доброзичлива впевненість миттю розставила все на свої місця.

Коли повитуха присіла на ліжко до породіллі, Ігар втратив її з поля зору. Двері протяжливо рипнули й зачинилися; за кілька хвилин найкраща повитуха на три села пішла — похмура, мов грозове небо, й збентежена. Ігар, якому більше не було чого робити, повернувся на кухню.

Молодші діти спали просто тут — на лавах; двоє старших дівчисьок, дванадцяти— й чотирнадцятирічна, сиділи пліч-о-пліч з міцно стиснутими губами й дивилися на вогник лампи. Ігар щиро поспівчував їм, створеним жінками й тому приреченим на такі без кінця повторювані муки...

Крики Тірі ненадовго стихли; Ігар знову підкрався до її дверей і почув шерех, тихе брязкання металу, перешіптування — і м'який глибокий голос повитухи:

— Десять білих голубів із далеких із полів... принесуть тобі дари, принесуть тобі дива, принесуть тобі гарну дитинку... Десять чорних лебедів, віднесуть лихі муки, віднесуть біль і хворість, повз нас, повз нас проносьте...

В Ігара запаморочилася голова; він пішов у кухню й до ранку просидів у кутку, обхопивши руками плечі та слухаючи дихання сонних малят. Тірі нагорі стогнала — то голосніше, то тихіше. Стукотіли по сходах чийсь кроки, щось приносили й відносили, повитуха говорила то тихо й владно, то півголосом приспівувала; Ігар так і не стулив очей.

На ранок очманілий від пережитого, хмільний від щастя Глаб сидів у головах напівживої Тірі й невтомно гладив, торкав, цілував її руку; старша господиня притискала до грудей згорток із племінником, а повитуха, страшно змарніла за ніч, щось довго й докладно їй пояснювала. Хазяїн відкликав Ігара вбік і серйозно зізнався:

— Ой, нап'юся сьогодні! Ой мамочко, як же ж нап'юся... І тебе напою, хлопче, бо ми начебто вже й поріднилися...

Ігар блідо посміхнувся.

Повитуха вийшла надвір; у руках, як і раніше, тримала тугий вузлик: Ігар здригнувся, коли згадав нічний шлях, щербатий місяць і світильники в усіх вікнах. Слідом за жінкою вийшов блідий, спухлий Глаб, вийшов і просто посеред подвір'я став навколішки:

— Пані... Життя моє візьми... Що хочеш, що забажаєш, усе віддам, рятівнице, дякую тобі...

Підійшла старша господиня; в її руці здригалася важка торбинка:

— Пані, дяка тобі... Ось...

Повитуха спокійно прийняла гроші, відрахувала з десятка монет, решту повернула з незворушним обличчям:

— Беру, скільки справа просить. Решта — не мені.

Господиня зібралася заперечити — але зустрілася з нею очима й відступила, збентежена:

— Пані, плата — це одне... Це саме собою. А що зробити тобі, щоб... віддячити? Може, чого бажаєш?

Повитуха якийсь час мовчала; Ігар з подивом розглядав тонкі чорні брови, м'які губи, оточені ледь помітним пушком, і темний клубок зібраного на потилиці волосся. Обличчя жінки, мирне й доброзичливе, здавалося проте землисто-сірим — Ігар з подивом зрозумів раптом, що вона ледь тримається на ногах. Насилу стоїть — але звично високо тримає голову, переможниця, що усвідомлює свою перемогу, чарівниця, горда своєю причетністю до дива, щаслива не менше, а може, й більше за цих змучених людей — але не виказує цього, спокійна та впевнена, тільки погляд...

— Одне прохання, — озвалась вона нарешті. — Я б раділа... якби хлоп'яті дали ім'я, яке скажу.

Глаб натхненно закивав; господиня теж кивнула, і слідом за нею милостиво кивнув хазяїн.

— Назвіть його, — темні очі жінки блиснули, — назвіть його Аальмаром. Це гарне ім'я, правда?

Щось здригнулося в її голосі — начебто ледь-ледь, єдиним дотиком зачепили глибоку й потужну струну. Ігар не міг дати назви почуттю, що раптом озвалось в її звичайних словах, але спину йому обсіпало морозом.

Вона пішла, вона й забула вже про Ігара, навіть не глянула в його бік; щасливий Глаб провів її за ворота.

Старший хазяїн напивсь, як обіцяв. У галасливому, трішки нервовому застіллі Ігар відчув себе раптом ледь не своїм — він так вчасно побіг до повитухи, що ніби прилучився до сімейних таємниць. Старший хазяїн і щасливий татусь Глаб щиро втаємничували його в тонкощі, яких він волів би й не знати — Тірі, виявляється, хворіла чимось жіночим, і та сама баба, найкраща на три села, обіцяла їй безплідність. Бабу не ляляли особливо, але й згадували неохоче; старша господиня по секрету повідала, що про ту повитуху, яка врятувала життя матері й дитині, подекують, буцімто вона відьма. Розчулений Глаб заявив, що порятунок дружини й синочка ладен прийняти хоч і від відьми; перед очима в Ігара стояло м'яке й разом із тим непохитне обличчя. «Десять білих голубів із далеких із полів...»

Він сидів серед упевнених, діловитих людей, які наново переживали свій жах і подальше щастя, а разом і вибудовували плани щодо придбання нової корови й перебудови курника. Він був вдячний їм за коротке забуття; дивна річ, але поспішаючи в темряві до повитухи, він ні про що інше не встигав уже думати — ні про Ілазу, ні про скрута, ні про скору смерть. Усе в світі правильно, думав він, злизуючи з ложки сир, рясно политий медом. Хто народився — умре... Спочатку я, а трохи пізніше — цей новий син Тірі, Аальмар...

Він відкинув цю думку, як неймовірно бридку.

Старша господиня тим часом зізнавалася, що молила про порятунок сестри всі відомі їй сили, особливо Святого Птаха, і Птах, імовірно, допоміг, а тому незабаром вона, старша господиня, вирушить до найближчого Гнізда (Глаб аж свиснув — у таку далечинь!) і подякує Птахові особисто. Старший хазяїн поблажливо посміхнувся — він, виявляється, ще тиждень тому приніс крадькома від усіх жертву породіллі-землі — закопав на родючому полі дерев'яну дощечку з випаленим на ній ім'ям — Тірі. Старша господиня засумнівалася, що така жертва має сенс — старший хазяїн насупився. Дружина його може вірити в що завгодно, й у Птаха теж — а він чоловік і давно знає, що нема надійнішого способу вберегти людину від напасті. Породілля-земля захищає не тільки вагітних, але й жінок взагалі — тому він має намір найближчим часом випалити на дощечці ім'я повитухи — Тіар — і закопати на найродючішому полі, за млином...

Ігар лив у його миску мед; світлий і густий, він стікав по білій купці сиру, заливав її тягучими хвилями, підіймався, загрожуючи вкрити вершечок, полився через край... Потік по столі — повільно, величаво, густим струмком...

Його схопили за руку:

— Ти чого?! Годі, поглянь, що накоїв...

Він дивився, як вони хлібом і долонями збирають зі стола медяну річечку. Глаб, п'яний від трьох ковтків яблучного вина, клявся по черзі віддячити відомим йому духам і богам; вуса в старшого хазяїна обвисли, мов дві медяні бурульки...

— Як її звуть? — перепитав Ігар пошепки.

Господиня здивовано насупилася:

— Кого?

Ігар мовчав.

— Що з тобою? — запитала господиня вже стурбовано.

— Перепив, — незлобливо припустив старший хазяїн. Ігар обернувся:

— Її ім'я... її ім'я, ти щойно називав...

— Тіар її звать, — старша господиня по черзі облизувала пальці, мов охайна кішка. — Пані Тіар, я ж кажу, що про неї теревенять, начебто вона...

Ігар дивився, як вона говорить, і не чув жодного слова.

Слуга впізнав його й недобре примружився:

— Що, знову породілля? Чи це в тебе пика зроду така перекошена?

Ігар прихилився до паркану. Постояв, стараючись вгамувати шалений стукіт серця; не можна квапитися. Не можна хвилюватися. Тепер — уся можлива незворушність, Птах чує його, Птах допоможе...

Слуга закопив губу:

— Чого витріщився? Кажи або вшивайся...

— Пані Тіар у себе? — запитав Ігар напрочуд спокійно. Навіть похвалив себе подумки: молодець...

Слуга почував за вухом. Знову глянув на Ігара — цього разу підозріливо:

— А в тебе до неї що?

Не можна закипати, сказав собі Ігар. Не можна дратуватися. Цьому нахабному дурневі не вдасться вивести його з рівноваги.

— У мене до неї справа, — промовив якомога лагідніше. — Дозволь пройти.

Слуга скривився:

— Відпочиває вона... Звеліла розбудити, тільки якщо на пологи покличуть. Ти на пологи її чи як?

Ігар відвернувся. Згадав землисто-сіре, змарніле обличчя — рятуючи Тірі й дитину, ця жінка стомилася мало не до неприємності.

— Я почекаю, — сказав він глухо. — Сяду під парканом і почекаю... Не проженеш?

Слуга поколупав у носі й нічого не сказав.

Ігар прихилився спиною до теплих дощок; сліди батога відразу про себе нагадали — поморщився, повернувся боком. Несподіваний перепочинок; він шукав так довго — почекає ще кілька годин...

Він поринув у сон глибоко й раптово, мов нирець. У його сні сірі з червоним плями ковзали по поверхні великої кулі — чи то дерев'яної, чи кістяної... Тіні й зблиски, він то посміхався, то переривчасто зітхав. Забуття, перепочинок...

Потім він — уві сні — відчув, що хтось поряд стоїть.

* * *

День видався по-осінньому милостивий і по-літньому теплий. Хоч як болісно було прати в крижаній воді, та ще й згинаючись у три погібелі, — але тижнями не міняти одяг ще болісніше, а гіршою за брудну білизну може бути, мабуть, тільки нова Ілазіна витівка...

Скінчила прання, акуратно розвісила свій зношений одяг на гіллі невисокої верби. Усе, що носила, все до нитки; сонце стояло високо й припікало на повну силу, тому лихоманку, яка біла оголену Ілазу, ніяк не можна було списати на холод.

Її план здавався настільки ж мерзенним, як і безнадійним. Це був не план навіть — невизначний задум, заснований тільки на чутому від матері твердженні, що всі істоти чоловічої статі насамперед хтиві. У першу чергу хтиві, а потім уже лихі чи добрі, підлі чи шляхетні...

Плаский камінь на березі струмка виявився теплим, як свіжа булка з печі. Ілаза придушила в собі раптову тугу за хлібом, влаштувалася на брилі в мальовничій позі спокусниці з дешевої картинки. Вона ніжилася, з ледачою грацією підставляючи лагідному сонечку обличчя й груди, боки й спину, — а думки тим часом оберталися по колу, мов циркове колесо із замкненою в ньому худою білочкою.

Нехай він не прийде. Нехай він не помітить її, адже часто траплялося, що за три або й чотири дні він не показувався жодного разу... Одяг висохне, вона зітхне з полегшенням і вбереть-

ся в чисте — в неї буде ще багато ночей, щоб лежати в сухому теплому листі й не думати про погане...

Але хто тоді її врятує?! Якщо вона не викрутиться, не придумає, не зважиться, не змусить себе здійснити найнеможливіший план — хто врятує її у хвилину, коли зірка Хота зникне за обрієм? Навряд чи на світі може бути щось гірше за смерть від скрутових лабет... або жала. У всякому разі, те, що вона задумала, нітрохи не гірше...

А якщо так — нема чого ховатися й умовляти долю: «Нехай він не прийде!» Навпаки, нехай приходить, вона чекає на нього, чекає...

Вона заплющила очі, але крізь повіки бачила червоне сонячне світло. Не можна тремтіти й вкриватися сиротами, як гола дівка, вигнана з лазні. Її тіло молоде й красиве — їй до снаги зробити його ще й жагучим. Нехай і через біль, через зусилля — треба, треба...

Вона спробувала згадати ту ніч на Вівтарі — але замість бажання знову прийшла лихоманка. Нічого не вдієш, у власній пам'яті нема з чого черпати потрібні барви й образи, доведеться вдавати пристрасть, доведеться згадати й дешеві картинки, й почуті десь розповіді, й руду веснянкувату покоївку, яка навіть пилкуку витирала, заклично вихиляючи стегнами...

Вона жодного уявлення не мала про те, що може бути далі. Наскільки хтиві скрути? Чи, точніше, наскільки скрут зберігає чоловічі якості, котрими був наділений свого часу? Як там казав цей бідолашний лицар... «Скрут — це чудовисько, на яке перетворюється людина... жертва зрадництва...»

Вона не вдумувалася в зміст цих слів. Для неї вони зараз значили тільки одне — скрут був людиною, чоловіком, а значить...

Зажди-зажди, зупинила сама себе. Жертва зрадництва... А зрадив його хто, якщо не Тіар?! Зрадництво може бути подружньою зрадою, вона зрадила його... Інакше бути не може, як інакше жінка може зрадити чоловіка? Значить...

Вона відчула чужу присутність, і думки, які й без того підтрибували на нерівній вузькій стежині, цілковито позбулися ладу. Не розумом, а самим лишень інстинктом вона зрозуміла, що подоба сором'язливості нині значно більш доречна за цілковиту безсоромність, а тому підхопилася, нібито в сум'ятті,

та покvapливо сховалася серед ріденького невисокого чагарника.

Той, що ховався в кронах, не квапився йти. Здригаючись, вона привітала себе з першою перемогою, — якби скрута зовсім не цікавили оголені жінки, він просто тихцем забрався б, навіть не вступаючи в розмову...

Хвилини йшли і йшли, гілля чагарника дряпало Ілазі боки, ноги й спина затерпли від незручної скорченої пози, а невидимий спостерігач не йшов і не подавав голосу. Занімів від жадання, похмуро подумала Ілаза й зважилася заговорити першою:

— Я... я знаю, що ви тут.

Мовчання. Ілаза гарячково намагалася зміркувати, що робити далі; м'язи ніг боліли зовсім уже нестерпно, вона набрала повні груди повітря й випросталася, розсовуючи чагарник молодими, зухвалими, високими грудьми:

— Я... я тепер знаю. Я знаю, що зробила з вами Тіар.

Зітхання — чи їй причулося? Чи дихають павуки взагалі? У них же нема легень...

— Непристойно підглядати й мовчати, — сказала Ілаза пошепки.

Сухий короткий смішок:

— А закликати й мовчати — пристойно?

Від образи в неї на мить перехопило подих. Вона князівна... Вона поєдналася зі своїм чоловіком на Вівтарі...

Спогад про шлюбну ніч цієї миті виявився неприємним. Вона зціпила зуби, втримуючи на обличчі трішки наївну доброзичливу посмішку, — вона не зрозуміла образи, надто безневинна, щоб зрозуміти таку гидоту...

Через це треба переступити. Через гидоту — теж. У неї є шанс, тому що тепер скрут поводить як чоловік.

...Як це все-таки може відбутися? Їй доведеться замружувати очі, затикати вуха й ніс? А може, від його пестошів вона просто вмере, й ця смерть буде навіть огиднішою за ту, призначену, котрої вона в такий спосіб прагне уникнути...

Зробила перший крок — не зупиняйся. Так учила мати...

Повільно, неквапом, ретельно стежачи за поставою, вона вибралася з чагарника на відкриту місцину. Волосся, що впало

на плечі, настирливо лоскотало шкіру, та Ілаза знала, що з розпущеним волоссям будь-яка жінка привабливіша.

Вона стала на пласкому камені, мов на помості. Крижаним ногам було приємно відчувати нагрітий камінь; усе її щойно випране ганчір'я тріпотіло на гіллі, мов прапорці.

— Я знаю більше, ніж ви думаєте, — сказала вона, стараючись, щоб голос не тремтів. — Я багато про що здогадалася. Ви самі себе спіймали в ці ваші... тенета. Бо помста єдиній жінці не може бути сенсом життя. На світі повнісінько жінок. І дуже гарних... І ви помститеся своїй Тіар куди більше, якщо... — на Ілазу раптом зійшло осяяння, й вона заговорила скоромовкою: — А хочете, я приведу вам... якщо не Тіар, то... кого хочете. Знайду й приведу. Десяток безневинних дівчиць... Моя мати легко зможе це влаштувати. Моя мати й Тіар зможе знайти, у моєї матері куди більше можливостей, ніж у одного бідолашного дурненького Ігара... Так, моя мати знайде вам Тіар, але... чи варто?

Вона посміхнулася. Посмішка далася їй із натугою, але й вийшла на славу, до певної міри кокетлива, настільки ж збентежена й рівно настільки манлива...

Рух у гіллі. Колихання сірого павутиння; Ілаза побачила, як липке полотнище розгортається в неї над головою, і мимоволі присіла, вжахнулася думки про ЦЕ, що відбудеться під ритмічне здригання тенет...

Полотнище зникло. У неї над головою знову було блакитне небо; полегкість виявилася сильнішою за розчарування. Вона ледь втрималася, щоб не виказати цього. Ледь зуміла стерти з обличчя страх; безсоромно провела долонею по власному крутому озадді:

— Я... не знаю, що таке справжня чоловіча сила. Ігар, самі розумієте, все-таки шмаркач...

Ігар бо тут до чого, сказало їй сумління. Сором отак споминати ім'я людини, яка, можливо, загинула, силкуючись врятувати тебе...

Ілаза затнулася; в павутині мовчали. Якби ж знаття, що в нього на думці! Якби в нього було обличчя, якби побачити вираз його очей... Ілазі траплялося ловити на собі масні пог-

ляди стражників. Кидали їх нишком, упевнені, що вона не помітить; ті хтиві очіці здавалися їй маленькими шматочками сала, вправленими під надбрівні дуги. Якби ж знаття, що скрут здатен відчувати що-небудь подібне... Хіба вона не жінка?! Хіба вона не впевнена у власній привабливості, хіба її оголене тіло — не прекрасне?!

— Повернись-но, — повільно сказали з гілля. Начебто читаючи її думки...

Вона стояла, тримаючи посмішку. Рука, тепер уже мимоволі, погладжувала й погладжувала круте стегно.

— Повернися, кажу... Я хочу розглянути як слід, що ж мені таке пропонують...

Вона щосили закусила губу. Вся кров кинулася в обличчя, а посмішка перетворилася на оскал. Мерзотник, чудовисько, тварюка...

Але жити ж бо вона хоче?!

Повільно, начебто ступаючи по товченому склу, вона повернулася на своєму камені. Коло, друге, третє... Як заведена дзиґа...

— Годі... Тобі, напевне, казали, що твої худі ноги гарні?

Почуваючись бійцем під час облоги, який уже засліплений киплячою смолою і втиканий стрілами, все-таки йде і йде на свій безнадійний приступ, Ілаза вичавила з себе грайливу посмішку.

— І ти вважаєш, що цицьки, які стирчать у небо, роблять тебе бажаною? Що твоє тугеньке озаддя здатне затулити собою всесвіт? Ти настільки досконала, що можеш торгувати собою і навіть просити таку високу ціну? Ти справді так вважаєш?

Ще кілька секунд Ілаза стояла, нестерпно виструнчена, мов сосна. По тому воля її зламалась і ноги підломились, мов сірники. Її приниження сягнуло найвищої точки, коли, ридаючи, вона повалилася на землю та зайшлася слізьми; той, що сидів у гіллі, споглядав її поразку недовго й без задоволення. Позначив свій відхід різким тріском переломленого сучка й станув серед мальовничих жовтавих крон.

РОЗДІЛ ДВАНADЦЯТИЙ

* * *

Її кімната виявилася тісною, вогкуватою, без особливого затишку; в маленькому каміні холол попіл. Він сидів на триногому табуреті й бачив себе ніби збоку — збентежений, дуже напружений і дуже щирий юнак проти доброзичливої, але доволі строгої жінки. Вона здавалася незмірно дорослішою за червоного від ніяковості парубійка, що йорзав на своєму табуреті, — але той інший, холодний і розважливий Ігар, який спостерігав за ними обома, був їй однолітком.

Він говорив палко й благально. Він заходив здаля, не знаючи, як підступитися до свого прохання: у родині він найстарший син, а всього дітлахів було п'ятеро, так троє померли в один рік від якоїсь зарази, залишилася одна сестра... Сестра згрішила через дурущі, а в рідному селищі, ох, як із цим строго; залицяльник її, капосник, утік, залишилася дівка з пузом, а їй бо всього п'ятнадцять. Мати її била-била, так дурне ж насіння не виб'еш; від сусідів сестру сховали, бо як хто пронюхає, то ганьба на всю родину ляже й за нього, Ігара, жодна пристойна дівчина не піде... Сховали дурну дівку в курені серед лісу, там і живе з глухонімою бабою, та тільки мати боїться сильно — хоч би сестра від пологів не померла... Вона, дурепа, мухомори якісь жерла, щоб із сорому загинути — ото ж тепер їй гіршає та гіршає, а за тиждень народжувати...

У цьому місці розповідь його було перервано. Повитуха на ймення Тіар суворо зсунула брови до перенісся:

— За тиждень?

Ігар зам'явся:

— Начебто... ніби так... вона така дурна ще, й порахувати не може, коли...

Тіар дивилася уважно й незворушно — Ігар не міг зрозуміти, як вона ставиться до сумної історії про дурепу сестру. Вірить чи ні, співчуває чи байдужа...

— Отож, — він провів пальцем по розсохлій дошці старого круглого столу. — Родити їй... а вона дівчисько, та ще й недуже... Хоч і дурепа, так сестра ж і гарна дівка, й мати її страх як любить... А якщо нашу тамтешню повитуху покликати — то роздзвонить по всій околиці, не приховаєш нічого... А... пані так митецько... — він затнувся, добираючи слова, але так і не дібрав. — А... Мати нічого не пожаліє, не поскупиться... А головне, — він підняв благальний погляд, — шкода ж дівчисько, померти може... Пані, будьте милосердні, поїдьмо зі мною, село називається Підчерев'я, а поряд ліс...

Тіар мовчала. Ігар обвів свою жалібну історію швидким уявним поглядом, оглянув, як горщик на гончарному колі. Де помилка? Де тріщинка? Чи він помилився з повитухою Тіар і вона не відгукнеться зараз, не поквапиться на допомогу, як поквапилась уночі до Тірі?

Жінка повільно схилила голову до плеча. У сонячному промені, який падав із вікна, волосся в неї заблищало, неначе мідний дзвін; Ігар мимоволі подався вперед, намагаючись розгледіти очі. Карі, темно-медяні, із зеленими зірочками біля зіниць; він придушив болісне бажання подивитися на її лопатку, і, щоб додати собі впевненості, промовив виразно, не відвертаючи погляду:

— Пані Тіар...

Вона підняла брови, очікуючи запитання.

Він повторив, впиваючись її ім'ям, наче музикою:

— Пані Ті— ар...

— Що? — запитала вона здивовано, і він кілька секунд заспокоював скажене серцебиття.

У вікні билася недоумкувата осіння муха.

— Поїдьмо зі мною, — промовив Ігар пошепки. — Будь ласка.

Вона ледь помітно всміхнулася:

— Добиратися скільки? До твоєї злочинниці?

Він судомно ковтнув:

— Якщо найняти візок... А ми обов'язково наймемо... То якраз тиждень шляху й буде.

Вона відкинулася на спинку рипучого стільця:

— Тиждень... Ти знаєш, як ці дівчиська постійно плутаються з термінами? Що, як твоїй сестричці не за тиждень народжувати, а, цілком можливо, за місяць? А я вже з однією жінкою домовилася поблизу, у неї не сьогодні-завтра перейми почнуться, що мені, покинути її? І ще одна, батько приїздив, із цього хугірця, як він там називається... Давай уже, якщо ти дійсно так у мене віриш — днів за п'ять або десять.

— Не можна, — сказав він швидко, відчуваючи, як зліва у грудях стискається холодний камінь. — Ну не можна ж. Тут у околиці повнісінько повитух, та баба, наприклад... Якщо доросла жінка народжує, заміжня, це ж інше... Її ж усі люблять, усі навколо неї... А там дівчисько, й саме-самісіньке, їй страшно...

Він раптом уявив собі Ілазу. Нібито Ілаза — його сестра, і хтозна, чи не живе в неї під серцем дитина, зачата на Вівтарі?!

Видно, ця думка відбилася в нього на обличчі, бо насуплені брови Тіар трішки розійшлися:

— Що з тобою?

Він знову ковтнув. Ілаза, самотня, в тенетах — носить його дитину... Чому йому раніше не спадало на думку...

Він заплакав.

Це було дивно — душа його роздвоїлася, мов пиріг під ножом. Ігар-перший бажав вилити в щирих риданнях тугу, й напругу, й страх, і жалощі до Ілази; Ігар-другий холодно стежив, щоб плач не виходив надто вже істеричним і відвертим — чоловік повинен соромитися сліз, ховати їх, намагатися втримати, тоді на жінку, яка сидить навпроти, це справить найбільше враження. Він грав і одночасно був щирим; якоїсь миті йому стало посправжньому соромно, він підвівся, навпомацки знайшов двері та вийшов, нишпорячи руками по стінах, як сліпий. Той самий всюдисущий слуга здивовано від нього сахнувся.

Він спустився з ганку й сів на колишньому місці, під парканом; Ігар-перший намагався стримати судомне схлипування, тим часом Ігар-другий продумував поведінку на той випадок, якщо Тіар все-таки відмовиться; зірці Хота залишилося сходити над обрієм десять ночей — а він, Ігар, ні перед чим тепер не зупиниться. А раптом це Птах послав йому осяяння й Ілаза дійсно вагітна?!

Тіар вийшла за кілька хвилин. Спокійна, навіть, здається, весела; постояла на ґанку, неуважно розглядаючи Ігара, що сидів у лопухах. По тому поманила його пальцем; він підвівся й наблизився, відчуючи, як холонуть долоні.

Вона поставила кілька запитань, на які він не знайшов, що відповісти — просто почервонів і сказав: «Не знаю».

— Що я й кажу, — підсумувала вона невдоволено. — Втім, гаразд... Вона наймати не треба — у мене таратайка є.

Він дивився на неї широко розплющеними очима. На обличчі в жінки лежав відблиск того світла, який так вразив його вранці після пологів Тірі.

У неї справді була таратайка — зовсім не дивно, їй же доводилося багато подорожувати й заробляла вона непогано. На дерев'яному сидінні місця вистачало саме на двох, величезні колеса оберталися величаво, ніби крила вітряків, а кінь носив горде ім'я Місяць.

Вийшли на світанку. Тіар і Місяць чудово розуміли одне одного; кінь не потребував ні віжок, не чекав, щоб його поганяли, а жінка натомість не жадала від нього зайвої жвавості. Ігар змусив себе стриматись: йому хотілося самому взяти віжки до рук. Йому праглося гнати Місяця галопом, так, щоб рипучий візок підстрибував на вибоях; Тіар навряд чи зрозуміла б його, а Місяць — тим більше, тому він просто сидів на кутику жорсткого сидіння й теревенив без угаву.

Балаканина заспокоювала. Балаканина допомагала відчутти себе впевненіше; усякий, хто бреше, повинен митецьки переплітати свою вигадку з правдою, тож він детально описував звичаї Підчерев'я, котре, за переказом, отримало свою назву тому, що прилаштувалося під черевом у Замку. Про Замок Ігар теж розповів — мигцем; згадав і Гніздо, описав зовнішність Отця Вищепоставленого, якого нібито бачив на майдані, а zarazом і поскаржився на кепську вдачу злиденного сліпого, який постійно сидить біля криниці. Сліпого він описав у таких деталях, що в Тіар не могло залишитися жодних сумнівів у правдивості його історії...

Якщо сумніви все-таки були.

Він не міг її зрозуміти. Зазвичай сяк-так визначав по обличчях людські почуття — а Тіар була загадкою; його морозом обсіпало від самої лише думки, що жінка, яка сидить із ним поряд, постійно стає ніби учасницею такої жахливої справи, як пологи. Ігар ні за які медяники не зважився б і близько підійти до породіллі, а Тіар втаємничена в усе це, приймає рішення, застосовує своє страшнувате дивовижне знаряддя — зараз вузлик дбайливо заховано у величезну скриню для поклажі... Для такої справи потрібна неабияка безжалісність. Тіар розумна й незворушна — вести її шляхом обману так само складно, як ходити по линві: важливо не зробити хибного кроку.

— А як звуть сестру? — запитала вона раптом, перебиваючи його просторікування.

Він продумав легенду до останньої рисочки, а тут зненацька розгубився. Про таку дрібницю, як ім'я сестри, йому навіть на думку не спало подбати.

— І... Ілаза.

Він не знайшов нічого кращого — будь-яке придумане ім'я вимовляється не так, як справжнє. Придумане ім'я можна ненароком забути — а так, розповідаючи про сестру, він може уявляти собі дружину...

Виверт виявився невдалим. Він заходився описувати Ілазу — її обличчя, її очі, її ходу та сукню, її манеру говорити — і, не в змозі спинитися, з жахом зрозумів, що розповідає про неї не так, як розповідають про сестер. У голосі його звучать нотки, недоречні в розповіді про родичку, — якщо тільки в тебе нема з нею кровозмісного зв'язку. Він затнувся й захекався, перегнувся через борт, ледь не вдарився головою об шпичю, яка швидко крутилася; візок нахилився. Місяць занепокоївся.

— Обережно, — сказала Тіар, коли він насмілився припинити свій надсадний кашель. — Ти нас перекинеш.

Більше вона нічого не сказала, і, щоб залагодити ніяковість, він заходився теревенити ще швидше та голосніше. У його історії з'явився тепер Вівтар.

Тіар знала про священний камінь — хто про нього не знає! Але Ігар по праву вважав себе знавцем куди більшим. Не бентежачись, що, можливо, повідомляє Тіар давно їй відомі речі, докладно описав історію Вівтаря — кажуть, він не тільки

укладає шлюби, але й раз на століття здатен вчинити справжнє диво. Втім, маленьке диво трапляється щоразу, коли закоханим вдається до нього дістатися — бо шлях до Вівтаря тяжкий. Якщо їхнє рішення поєднатися шлюбом недостатньо потужне, то вони або заблукають у дрімучому лісі, або повернуться назад, або й взагалі загинуть у одній із численних пасток (у цьому місці голос його здригнувся, але ж Тіар не могла знати, чому). Та якщо закохані вирішили об'єднатися всупереч долі й людям — тоді після двох днів шляху вони знаходять у лісі річку, мілку та бистру, а просто посеред неї лежить камінь, із першого погляду схожий на величезний млинець... Наречена обов'язково повинна бути незайманою; коли шлюб здійснюється, води річки здійснюються та заливають камінь, змиваючи її кров, і здається, що крижана річка тепла, неначе молоко...

Несподівано для себе він захопився. Його вразило: чому ніколи досі, в найчорніші хвилини, йому не спадало на думку звернутися до цього спогаду — такого світлого, такого щемкого, такого...

Він побачив, як Тіар на нього дивиться, і швидко відвернувся. Місяць біг собі та біг, підкови, розмірно вицокуючи, здіймали хмарину курави.

— Звідки ти знаєш? — запитала вона по нетривалій мовчанці. — Звідки ти все це знаєш?

Він покусав губи — начебто зважуючись на відвертість.

— Моя сестра, — сказав він пошепки, — я не хотів говорити... Вони поєдналися на Вівтарі з тим хлопцем, але це таємниця...

Тіар помовчала. Вітер шарпав китиці теплої хустки в неї на плечах.

— Хіба таке тримають у таємниці? — запитала вона повільно. — Ти ж сам щойно сказав... Люди визнають шлюби, скріплені Вівтарем, твоя сестра навіки пов'язана з цим, як ти кажеш, хлопцем... І вона законна дружина йому — навіщо тримати в таємниці її вагітність?

Якийсь час Ігар дивився на курний хвіст Місяця. У білого коника був просто розкішний, каштановий хвіст, і зараз він колихався від його рівного кроку.

— Він виявився негідником, — сказав Ігар глухо. — Це... темна історія, я не хотів би засмучувати пані... Але правда така, що... Ніхто не повинен знати, що вони чоловік і дружина. Ніколи...

Повз них пропливали стовбури невеличкого гайка; просто перед мордою здивованого Місяця дорогу перебіг заєць. Якщо не знаєш, що казати, — найкраще напустити туману.

Тіар мовчала. Вона вміла дуже виразно мовчати — у карих очах ледь помітно мерехтіли зелені зірочки. Людині, яка на «ти» з життям і смертю, краще не надокучати настільки примітивною неправдою.

Ігар залюбки дав би собі ляпасу, якби міг. Він напружено чекав від Тіар нового запитання чи докору — та жінка мовчала, підставляючи обличчя вітрові.

Ніч провели під відкритим небом, бо заїзду на шляху не трапилося. На щастя, ніч була сухою і ясною; Тіар, посміхаючись, заявила, що для неї ночівля під відкритим небом не дивина й не складнощі. Серед її поклажі виявилася пара теплих ковдр — одну вона попри всі протести запхала до рук Ігарові. Висипали зірки — Хота висіла над самим обрієм, Ігар дивився на неї до болю в очах і пошепки благав не поспішати. Він близько, він уже зовсім близько; хай Ілаза, яка теж зараз дивиться на призахідну зірку, не занепадає духом...

Він лежав на оберемку сіна, й колесо візка височіло над ним, мов чорний горбатий міст. Неподалік форкав Місяць — білі боки світилися в темряві, як і слід було сподіватися від коня з таким іменем. Тіар звично влаштувалася на сидінні й рівно дихала. Ігар зненацька запитав у себе: а навіщо їй це болісне мандрівне життя? Чому їй не осісти де-небудь, адже гарна повитуха завжди буде забезпеченою і шанованою? Невже тільки звичайні заздрощі повитух-колежанок, які підлаштовують капості та розпускають бридкі чутки, женуть її від селища до селища?

Він заплющив очі: тепер це не має значення. Хто така Тіар і чому вона блукає світом, чому самотня, чим так допекла скру-

тові — не йому, Ігару, відповідати на ці запитання. Тепер варто думати про Ілазу...

Заповітне ім'я, що колись змушувало Ігарове серце солодко стискатися, цього разу залишило його байдужим. Напевне, від втоми.

Вони знову рушили на світанку, і дуже незабаром Ігар виявив, що між ним і його супутницею височить щільна стіна неправди.

Усе це було. Все це вже було одного разу — тільки замість візочка повитухи був найманий віз, а його супутниця... була повією з портового борделю. І він теж брехав, нестерпно, щомиті — про будинок із п'ятьма сходинками ганку... Про ділянку землі, яку можна продати й купити молочну череду, й робити сир...

То була повія і брехуха, вона брехала у відповідь — але Ігар пам'ятає, що тоді його обман був тяжким. Як же, віз людину на люту смерть... А тепер поряд сидить жінка, у порівнянні з якою та «людина» здається просто морською свинкою. І що? Чому він, Ігар, не відчуває каяття, тільки страх перед помилкою, тільки побоювання виказати себе, не довести справи до завершення?

Пам'ятаючи про вчорашній конфуз, він цього разу мовчав — Тіар і не думала озиватися до нього, щоб розрядити напругу. Вона, як і раніше, правила своїм Місяцем, точніше, дозволяла Місяцю бігти, як йому біглося; Ігар усією шкірою відчував її мовчазне очікування. Він — на ливні брехні, й шлях його готовий перерватися при самім початку.

Нарешті він не витримав.

— Я брехав учора, — повідомив він, дивлячись убік.

— Я знаю, — спокійно відгукнулася Тіар.

Ігар облизав обвітрені губи:

— Я... Глаза не сестра мені. Вона мені дружина, й ми поєдналися на Вівтарі.

Тіар повільно повернула голову; зелені зірочки в карих очах розгорілися яскравіше:

— Виходить, вона чекає... на твою дитину?

Ігар кивнув, не підіймаючи очей.

— А... чому ти не біля неї? Чому ти залишив її та поїхав так далеко?

У голосі її почулися крижані ноти; Ігар втягнув голову в плечі:

— Я... До родичів своїх їздив. Батько... не зносить, коли хтось проти волі. Я думав, раз Вівтар поєднав, то вони нас із дружиною приймуть... А вони кажуть — де поєднав, там і живіть...

Він відхекався. Тіар дивилась, і він з острахом зрозумів раптом, що звичайної доброзичливості, яка живе в її очах навіть перед лицем відвертої неправди, тепер наче й не було:

— А навіщо ти придумав сестру?

Він хотів стати навколішки, але у візку це було зовсім неможливо, і він обмежився тим, що міцно притис обидві руки до серця:

— Простіть... Я хочу, щоб Ілаза благополучно розродилась... Я більше за життя цього хочу, ну простіть мені, я думав, що ви просто так не поїдете...

— «Думав, думав», — пробурмотіла вона, відвертаючись. — Виходить, вона не живе в курені посеред лісу? Не нудьгує в самоті? Про що ти ще, цікаво, «думав»?

— Я розповім усе... — почав Ігар, але цієї миті попереду на шляху, далеко, біля самого обр'ю, з'явилися шість вершників.

Його облило потом. Сорочка миттю прилипла до спини — хоч вершники могли бути ким завгодно: мандрівцями, гінцями, конярами...

Тіар подивилася запитливо. Глянула вперед — Місяць спокійно біг, вершники рухалися значно швидше, ось уже чується тупіт...

Тіар натягла віжки. Перевела на Ігара серйозні, карі без жодної прозелені очі:

— Знайди, будь ласка, згорток із сиром. Я його поклала нагорі, але він, напевне, провалився на дно...

Розшукувати щось у поклажі куди зручніше було їй самій — не запитуючи себе, навіщо посеред шляху Тіар знадобився сир, Ігар слухняно став коліньми на лаву, перевісився через спинку, відчинив скриню.

Тупіт наблизився; звичайно ж, передчуття його не обдурили.

Стражники оточили візок; старший чомно привітав Тіар, вона відповіла за своїм звичаєм доброзичливо та спокійно, а Ігар пірнув у скриню до половини, сховав бліде обличчя, щиро сподіваючись, що гостра дупа в потертих штанях не викаже його хвилювання.

— Я повитуха, — повідомила тим часом Тіар. — Мене викликали до породіллі, а хлопець показує дорогу... Знайшов?

Ігарова рука намацала в темних надрах вологу ганчірку з сиром.

— Не знайшов, — відгукнувся він приглушено. — Глибоко завалився, собака...

— У мене є особлива грамота, видана магістратом міста Прок, про те, що я маю право вільно займатися своїм ремеслом у всіх містах і селищах провінції... Панам показати?

— Нема необхідності.

У темряві дорожньої скрині Ігар стискав згорток із сиром, та так, що його пальці продавилися всередину.

— У цьому нема необхідності, пані... Щаслива путь.

Заіржав чийсь кінь, радісно відгукнувся Місяць. Тупотіння віддалилося; стискаючи нещасний сир, Ігар випростався. Від його блідості не лишилося й сліду — кров долила до голови, надаючи обличчю бурячкового відтінку.

— Но! — сказала Тіар Місяцю. Кінь труснув головою і рушив з місця.

Назустріч тяглися поля, обсиджені воронням; на узбіччі стояли берези, гіллясті й низькорослі, й Ігар похмуро подумав, що вони схожі на худих строкатих собак.

Тіар мовчала. Ігар обережно розгорнув згорток, відломив шматочок сиру й нерішуче простяг їй — вона мов і не помітила; Ігар зітхнув і запахав скибочку собі до рота.

— Мене розшукують, — повідомив він, із натугою пережовуючи сир і не відчуваючи смаку. — За мою голову обіцяють двісті сімдесят золотих монет.

Тіар примружилася, не відриваючи погляду від шляху; Ігар набрав повні груди повітря й розповів їй про Ілазину матінку, про самогубство сестри Ади, про втечу закоханих, про лють княгині та її жагу помсти. Він говорив натхненно, і навіть худа дівчина, та, що жила на цвинтарі й заробляла вмінням

відчувати неправду, засвідчила б зараз його цілковиту щирість.

Тіар схилила голову до плеча й уперше за цілий день глянула Ігарові просто у вічі; він затис у кулаці свій храмовий знак і запрягнувся Птахом. А разом і зізнався у втечі з Гнізда; зіниці Тіар ледь розширилися:

— Ну ти й... кручений. Навіщо ж було брехати?

Він потупився. Настільки знайоме слово в її вустах було йому неприємне.

* * *

Ілазі ввижався запах диму.

Цього літа звичайної посухи не трапилось, але за перший місяць осені не випало жодного дощу. Сонце пригрівало, не бажаючи слухатися ні календаря, ні здорового глузду, — а останні кілька днів лютував ще й вітер, та такий, що листя лягало на землю, тільки-но встигаючи зблякнути. Вітер вщухав на заході сонця й на світанку прокидався знову. Теплий вітер, гарячий вітер, ліс хвилюється і стогне, порохняві стовбури не витримують і теж лягають, підминаючи нові, які ще не встигли ввійти в силу...

Витримка й наполегливість. Щоб виховати в Ілази ці якості, її мати свого часу витратила чимало зусиль.

Отримала удар — стисни зуби. Упала — підводься і йди далі; подбай про себе сама, тому що більше ніхто на світі...

Вона схлипнула. Мати знала, що робила. Мати...

Купка сухого моху сягала вже Ілазиних колін. Мох горить, як солома, але для цього його має бути багато... Купка ретельно відібраних сухих гілочок. Паливо на багаття, матеріал для розпалювання, ці гілочки швидко прогорають, якщо не підкинути вогневі ситнішої поживи...

А там, попереду, порипує на вітрі сухостій. Кілька висохлих, неначе мумії, ялин зі згустками старої смоли на стовбурах. Гола, з незрозумілих причин загибла вільха, ріденька ліщина, а над усім цим — величезна сосна, жива й зелена, і в її темній кроні скрут сьогодні зжер куницю...

Колись Ілаза чула, що вогонь, коли дістанеться до лісу, не знає ні міри, ні пощади. Що стіна його постає зі швидкістю скаженого коня, поглинаючи все живе й залишаючи по собі голі обвуглені стовбури...

А завдана Ілазі кривда — чи знає міру? Чи відає жалощі? І чи не страшніше подібне приниження за десяток найжахливіших невідворотних смертей?

Мох спіймав запропоновану іскру, проковтнув жадібно й відразу ж спалахнув, дозволяючи вітрові нести куди схоче білий струмочок диму.

Ілаза тупо дивилась, як оживають, із тріском прокльовуються, жадібно тріпотять новонароджені язички. Стільки сили витрачено, щоб зібрати ці купи палива... А ось тепер вони зацвітають жовтим, а вона стоїть і дивиться, без радості й без остраху. Гори...

Вітер рвонув щосили, підхопив вогонь і зненацька розсіяв усі її сумніви. Ілаза вихопила гілку з уже розпаленого багаття й кинулася далі, туди, де тяжкою працею зібрано було купи сухого моху та смолистих ялинових гілок. Гори... Нехай цього лісу не буде.

Мох спалахував, ніби клоччя.

Полум'я, рознесене вітром, якимось дуже швидко дісталось до першої сухої ялини; Ілаза відсахнулася, так пекуче вдарило раптом їй у обличчя. Простенька думка про те, що вона сама згорить, і дуже швидко — ця думка тільки зараз набула для неї якогось змісту.

Вона не злякалася. Цієї миті їй здавалось, що вона взагалі не здатна відчувати ні болю, ні страху.

Нехай цього лісу не буде. Вона — лікар, милосердний і нещадний, розжареним інструментом випалює з землі цю виразку. Нехай зотліють прокляті тенета. Нехай присмажиться огидний скрут; нехай ті, хто потім прийде на попелище, згадають її добром...

Або нехай не згадають! Гори!

Вона металася, розкидаючи головешки, її розпирала жорстока радість знищення, вона була мов дівка-пломениця, котра, кажуть, шаленіє на пожежах. А потім перетворюється на жар, на вугіль... Нехай...

По тому їй просто в обличчя вдарив згусток диму — її легені заповнилися задущливою заклубоченою масою. Не в змозі дихати чи закричати, втерти їдкі сльози, вона побачила вгорі те саме блакитне небо з тією ж таки неодмінною білою хмаринкою, а на його тлі палала верхівка сосни, павутиння, охоплене полум'ям, хвилі полум'я, хвилі диму, горить, проклятий, горить...

Тільки тепер вона вирішила рятуватися, повернулася і побігла геть, як вона думала, від гігантського багаття, що на нього з її бажання перетворився ліс.

Чи то вітер змінив напрямок, чи сама Ілаза втратила уявлення про сторони світу й заблукала в саме лігвисько пожежі, — але тепер вогонь перепинив їй шлях. Вона повернула — вогонь перепинив іще раз. І ще. Вогонь був скрізь, Ілаза опинилася в центрі вогненного кільця...

І ледь усвідомила це, як відразу ж і зрозуміла, що прикро помилялася, вважаючи себе нечутливою до болю.

Вона закричала. Новий згусток диму затис їй рота, і, смикаючись від нестерпного болю, вона побажала швидше вмерти.

Блакитне небо зробилося брудно-сірим, затягнутим димовою завісою. Звідтіля, із завіси, з'явилися раптом тьмяні, білясті очі, які ніби жили самі по собі, і в цих крижаних кульках відбивалося полум'я.

Ілаза встигла подумати, що істота, яка зустрічає її в потойбічному світі, надто жахлива, щоб бути Птахом. Імовірно, це Кат, який живе у пеклі, він карає за гріхи...

На щастя, свідомість незабаром залишила її.

— ...і ти знову погодишся прийняти від мене допомогу? Може, твоя ненависть завадить тобі, й ти гордо відмовишся? Ні?

Всесвітня пожежа завершилася великою чорною залисиною в зеленій шкірі величезного лісу. Для птахів, які пролітають у небі, це довгаста чорна мітка, коротка жалобна стрічечка, і там, у хмарах, не чути гару, яким смердять тепер і трава, і струмок...

Ілазина героїчна смерть обернулася червоною розтрісканою шкірою на щоках, збудженими очима й обпаленим ліктем. Краще б вона справді вмерла, тому що біль від опіку виявився просто нестерпним.

— Ти не відмовишся, Глазо? Ні? Може, ти надто скривджена тим, що саме я тебе врятував?

Вона мовчала. Нехай він не здогадається, що вона плаче — сльози з-під спухлих повік і без того біжать без перестанку, вії злиплися бурульками, вона боїться розплющувати очі, але в темряві терпіти ще тяжче...

Дотик до її плеча. Не пручаючись, вона все-таки інстинктивно напружилася; біль від уколу здався їй чи не солодким.

Вона мовчала, намагаючись дихати якомога глибше й рівніше. Біль полишив не відразу, даючи їй змогу насолодитися кожною секундою свого звільнення.

Вона розліпила вії. Темне тіло, що нависало над нею, звично сахнулося в затінок; вона схлипнула й замружилася знову.

— Навіщо мені тягар іще й твоєї ненависті? — замислено сказали в неї над головою. — Навіщо я збираю ненависть, мов той збирач податків? Хіба мені мало того тягаря, який уже маю?

Здається, у голосі з гілля чулася невдавана гіркота. Втім, Глазі було байдуже.

— Я все одно вб'ю тебе, — видихнула вона крізь розтріскані губи.

— Добре, — відгукнувся він трішки згодом. — Тільки спершу давай залікуємо твій опік... Бо хто ж тоді рятуватиме тебе від болю?

— Я вб'ю тебе...

— Зірка Хота низько. Я міг бути з тобою добрішим, але міг бути й жорстокішим... А тепер зірка надто низько, Глазо, і не тримай на мене зла, бо невдовзі...

Його здавлений голос дедалі тихшав, поки нарешті й зовсім зійшов нанівець.

Вечір пах димом. У рожевому вечірньому небі тягся, мірно змахуючи крильми, пташиний ключ, який нагадував наконечник списа.

* * *

На роздоріжжі виявилось, що Тіар знає дороги куди краще за Ігара; вона без затримки перелічувала селища, якими про-

лягав шлях до великого лісу, й намагалася звернути праворуч, хоча Ігар упевнений був, що їхати потрібно ліворуч. Перехожий селянин розв'язав їхню суперечку — звичайно ж, на користь Тіар; Місяць, якого процес вибору шляху неабияк стомив, бадьоро затрюхикав далі. Ігар цілу дорогу тужно мовчав — здавалося, ніби його обізвали дурнем.

В обід зупинилися в селищі Річка; єдина його вулиця стрічкою тяглася вздовж берега вузької річечки, а на іншому боці мальовничо рябіли боками чорно-білі доглянуті корови. Заїжджий двір вікнами виходив на воду — по темній гладіні сумно пливло жовте листя.

Обідали за кошт Тіар — Ігар згоряв від сорому й клявся, що по прибутті на місце відшкодує всі збитки. Тіар слухала впіввуха; всі слуги, особливо жіноча половина, зверталися до неї тепло й шанобливо. Знайшлася навіть якась стара знайома, котра з гордістю продемонструвала шмаркатою хлопчиська літ п'яти, що йому Тіар свого часу допомогла з'явитися на світ; Ігарові хлопчисько здався винятково бридким, примхливим і сонним, але Тіар невдавано зраділа, обійняла малого й подарувала йому медяник.

Потім хтось зі служниць довго про щось нашіптував Тіар на вухо; вона посерйознішала, кілька разів кивнула. Прикликала дівчисько, що мило на подвір'ї посуд, дала дрібну монетку й звеліла побігти на млин і запитати, чи не потрібна повитуха.

Дівчисько бігало довго, а ледь повернулось, насилу відхекалося; Ігар зробив висновок, що цей млин не так уже й близько. Дівчисько облизало пересохлі губи й бадьоро доповіло:

— Звеліли передати, що повитухи не треба. По-перше, платити ніхто не буде, бо ця прибудуа вбога. По-друге, вона ще, певне, й коростява — хазяїн її випер у повітку, на сіно, і не треба було, каже, взагалі пускати. А тепер, каже, ось за свою добрість має розплачуватись — і на вулицю не викинеш, бо вона вже родити взялася...

Тіар підняла голову:

— Родити? Коли?

Дівчисько знизало плічми:

— Не знаю... Стогне в повітці, а чи давно — я не питала...

Тіар кивнула й підвелася:

— Дякую... Їдьмо, Ігаре.

— Куди? — запитав він безпорадно. — Ми ж... Поспішаємо...

Тіар так на нього глянула, що він прикусив язика.

Місяць, який ще тільки заходився коло свого обіду, був обурений. Тіар ляснула його по крупу та щось сердито сказала на вухо — похнюплений кінь узявся до звичної роботи. Ігар гарячково намагався зміркувати, чим загрожує цей несподіваний поворот, а Тіар уже розвертала Місяця хвостом до мети їхньої подорожі.

Млин стояв віддала — там, де закінчувалася єдина сільська вулиця. Щоб дістатися до нього, довелось повернути назад майже на півгодини шляху; Ігар щосили старався приховати роздратування. Якщо дорогою вони вишукуватимуть усіх можливих породіль, то до місця доберуться лише до весни...

Він хотів сказати про це Тіар — але вчасно стримався. Не забракло глузду зміркувати, що докорами справи не виправиш, а ось зіпсувати — можна...

Мірошник здивувався. Він же сказав посланому дівчиську, що повитухи не треба — платити ж бо хто буде?

Тіар вислухала його й кивнула:

— Я зрозуміла. Де?

— Вона коростява! — вигукнув здивований мірошник. — Точно коростява, я на ній бачив... На одну ніч пустив у повітку, пожалів бідолаху, — а вона, диви, родити тут зібралася!

— Нечуване нахабство, — серйозно підтвердила Тіар. — Дозвольте все-таки глянути на цю вашу повітку.

Мірошник вирячив очі:

— Та що ви з нею, приблудною, коростявою, безплатно морочитися будете?!

Тіар терпляче зітхнула:

— Що ж... Я ж не вчу вас, як молоти борошно, а ви не вчіть мене, як... Ну, загалом, нічому ви мене не навчите. Де?

Дружина мірошника, четверо наймитів і служниця зацікавлено розглядали дивну повитуху. Ігар не знав, куди подітися; йому хотілось наздогнати Тіар, рвонутися за плече й дати ляпасу: час біжить! Кожна секунда безглуздої розмови, кожна хвилина, проведена з приблудною породіллею, можуть коштувати потім Глазинового життя...

Тіар уже йшла до повітки в супроводі служниці й пари собак. Повітка виявилася добротною будівлею осторонь житла, всередині було, на Ігарове щастя, тихо. Він надто добре пам'ятав, як репетувала Тірі, й не бажав чути цього ще раз.

— А ти хто? — запитав у нього один із наймитів, кремезний хлопець із гарними дурнуватими очима. — При ній?

— При ній, — відгукнувся Ігар приречено.

Тіар вийшла з повітки. Обличчя її мало вже знайомий Ігарові зосереджений вираз — перед цим доброзичливим і крижаним поглядом відступила не так давно сварлива баба.

— Хто допомагати візьметься? — запитала вона неголосно. — Із жінок хто pomoже?

Служниця потупилася. Мірошничка насупилась:

— Ви, пані, корости не боїтесь, а я боюсь. І діти мої бояться...

Тіар швидко обернулася до неї:

— Самі ж народжували? Як же?

— Я народжувала при чоловікові, — відгукнулася мірошничка сухо. — Не в корості й не в чужій повітці.

— Нема в неї корости, — Тіар обернулася до служниці. — Підеш?

— Не велью, — похмуро заявив хазяїн. — От вона, добрість... На одну ніч пустив тільки... Ні на кого з моїх не розраховуйте, пані, де один запаршивіє, там і всі в корості. Не треба нам...

Тіар мовчала, дивлячись йому в очі. Мірошник крекнув, відвернувся й пішов у дім, однак з порогу ще докинув:

— Теж іще... Он, підмайстер у вас — його й беріть...

— Ігаре, — Тіар уже виймала з дорожньої скрині свій вузлик із приладдям. — Біжи на село, поклич кого-небудь... із жінок. Поясни, що до чого... Ні, не бери Місяця — він тебе не послухається! Бігцем...

Зворотний шлях вивергнув ізсередини всю відому йому лайку; коли запас вичерпався, він узявся придумувати нову. Перша ж зустрінена жінка — молодиця біля хвіртки — злякано відсахнулася від незнайомого хлопця, видно, п'яного, котрий підтюпцем біг вулицею та лаявся вголос.

— Агов, ти чого? — заволатала вона, коли спіймала на собі його прискіпливий погляд. — От зараз собаку спущу!

— У лайні я бачив вашого собаку, — сказав Ігар стомлено. — Там на млині народжує якась паршива приблуда, так пані повитуха, яка без грошей пологи приймє, вас на поміч кличе.

Молодиця витріщила очі:

— Мене?!

— Вас, — буркнув Ігар, відчуваючи, як підіймається в душі все разом — злість, роздратування, розпач. — Жінку яку-небудь...

Молодиця так ляснула хвїрткою, що паркан захитався:

— Не знаю нічого! Нічого не знаю, ні повитух, ні приблуд ніяких, а ти, коли отак жартуватимеш...

Ігар повернувся й пішов геть. Дві дівчини, яких зустрів біля сусідніх воріт, злякано завертіли головами:

— Ми — не... Боїмося...

Ігар вилаявся востаннє й потрюхикав назад.

Сонце, червоне, мов помідор, сідало за річку; пастухи збирали корів, із того берега чувся басовитий передзвїн бубонців та протяжливе й глибоке «м-му-у»...

— Там вона, — мірошник неприяно махнув рукою у бік повітки.

Там стогнали. Ігарові знову пригадалися пологи Тірі, багаття з духмяними травами, заплаканий Глаб, освітлені вікна у всьому домі... Він мерзлякувато повів плічми, проганяючи недобрий холодок, який струмував по спині.

— Тіар, — сказав він, не заглядаючи навіть усередину. — Не йде ніхто. Корости бояться. Всі.

Якийсь час було тихо; потім Ігар почув шерех соломи й тихий голос Тіар:

— Кричи, не соромся нікого. Що їм за діло? Кричи, не стримуйся... Давай...

Крик, який по тому почувся із повітки, змусив Ігара миттю зопріти й відскочити.

Тіар вийшла, витираючи руки якоюсь ганчіркою — Ігар із жахом помітив, що ганчірка стає червоною, навіть рудою якоюсь.

— Ти добре просив? — запитала вона заклопотано. — Не йдуть?

Ігар відвернувся. Помотав головою:

— Не йдуть.

Тіар покивала; на обличчі в неї не було й тіні обурення:

— Гарзд... Поможи мені сам, будь ласка.

Кілька довгих секунд він вірив, що недочув. Однак Тіар дивилася на нього несхибно — так само пильно й доброзичливо; він здригнувся й відступив на крок:

— Я?

— Це не складно, — вона не відвертала погляду, карого, із зеленими зірочками. — Я скажу, що робити. Треба пособити, Ігаре. Нічого не вдієш.

Він болісно ковтнув. Із жахом замотав головою:

— Ні. Я не можу. Я... боюся.

Губи в неї ледь здригнулися:

— І я боюся, Ігаре. Її вона боїться... І дитина, котра з неї зараз вибирається, боїться теж. То що ж робити?

...До річки спустилися в досвітньому мороці. Небо обклало хмарами, й не вдавалося розгледіти не те що зірки Хота, — місяця.

Ігар довго й запекло вмивався. Кидаючись у обличчя, крижана вода на якусь мить повертала його до життя; потім краплинки, що стікали в річку, ставали теплими, як його шкіра, й щоразу він протяжливо, переривчасто зітхав.

— Молодець, — сказала невидима в темряві Тіар. Він сіпнувся:

— Я?!

Вечір і півночі промайнули для нього у напівмаренні. Він, який колись відчував слабкість у колінах вже від самого тільки лементу породіллі, допомагав приймати дитину; в пам'яті залишилося дещо, але й цього вистачить...

Тіар розпоряджалася уривчасто й виразно. Він змінював якісь закривавлені ганчірки, тримав якісь інструменти, кудись лив якусь воду; кілька разів йому із зусиллями вдавалося не впасти непритомним. Він чудово пам'ятав це відчуття, коли перед очима густішає тоскна темрява й підгинаються коліна; як йому вдалося не гепнутись — залишиться таємницею.

Обличчя породіллі він не пам'ятав; якесь собі звичайне, доволі брудне обличчя з червоними від лопнутих жилок очима.

Він не розумів, як Тіар вдається говорити з нею так невдавано лагідно й ледь не по-материнському твердо: сам Ігар не міг ставитися до породіллі інакше, як із бридливими жалощами. Він боявся й мучився, зціплював зуби й боровся з непритомністю, та виконував те, що веліла Тіар, і відвертався при цьому, намагаючись не дивитися, заплющувати очі...

— Полюби його, — вмовляла породіллю Тіар. — Він же відчуває, як ти його не хочеш... Така злість... За що?! У чому він винен? Це ж... Полюби, це твоє, це все, що є в тебе на світі... Твій дім, твоє надбання... Полюби!

Породілля мукала, й по щоках у неї текли сльози.

А потім Ігар уперше в житті побачив справжнє немовлятко — не в ошатних пелюшках, як показують на оглядинах. Він на мить завмер із роззявленим ротом — істота в руках у Тіар волала. Пурпурова, схожа на неохайне звірятко — й водночас поза сумнівом людинка, з тонким волоссячком на тім'ячку, з віями на приплюснених повіках, із крихітними долоньками, які безладно стискалися й розтискалися...

— Дівчинка, — сказала Тіар щасливо. — Подивися, Ніто, яка дівчинка...

І, не боячись страшної синьої пуповини, яка спотворювала новонароджену істоту, вона показала її матері. Піднесла ближче, щось півголосом примовляючи — й Ігар завмер, коли побачив, як сіре невиразне обличчя волоцюжки перетворюється раптово, стаючи майже...

Він не знав слів. Він вийшов, хилитаючись; на темному подвір'ї, попри заборону господаря, знемагали від цікавості двоє наймитів і служниця:

— Ну?!

Він відсунув їх плечем і пішов геть, до ріки...

— Зле тобі було? — тихо запитала Тіар, і в її голосі він вловив незвичну теплоту.

— Я, напевне, не годжуся в підмайстри, — відгукнувся він глухо.

Тіар засміялася:

— Деякі чоловіки по десять дитлахів у власної дружини приймають — і нічого...

Він знову хлюпнув собі в обличчя крижаної води й нічого не відповів.

— Я думала, що мені й тебе доведеться приводити до тьми, — сказала вона з посмішкою. — На щастя, Ніта доволі швидко й легко розродилася.

— Легко?!

Якийсь час обоє мовчали.

— Тіар, — нарешті сказав він пошепки. — Я чогось не розумію. Чому в світі все відбувається так... Начебто люди ростуть на грушах?! Чому їх, як і раніше, багато, якщо... народити одного — гірше, ніж у камері для тортур? Як людина... тобто жінка... може прирікати себе на це, ще й радити?!

У темряві він побачив її очі. У них вигравав відблиск далекого вогню, але йому здалося, що це спалахнули нарешті зелені зірочки.

— Ти хлопчисько, — сказала вона незвично м'яко. — Але ти де в чому правий... Хто не знає, як життя приходить — той нічого не знає про життя, Ігаре. Якби вони... всі... — вона переривчасто зітхнула, — чоловіки, що пишаються своєю гарною блискучою зброєю... якби всі вони знали цю ціну не з чужих слів... — вона коротко посміхнулася. — Але це дурість. Нічого не змінилося б, Ігаре. Нічого, — він побачив, як зірочки в її очах здригнулися.

Йому згадалося селище Холмище, яке в просторіччі називалося Кровищем. Сита трава на полі давньої битви; дівчинка з дерев'яною прикрасою на шиї, яка стояла в отворі низьких дверей...

Йому страшенно схотілося вголос згадати Холмище й сказати Тіар, що її сестра пам'ятає її, непокоїться за неї. Йому так сильно й не на жарт схотілося зізнатися в цьому, що він злякався й боляче прикусив язика.

— Але щодо камери тортур — ти не правий, — вона зітхнула. — Нічого страшного в цьому нема. Все погане забувається так швидко... Інакше, твоя правда, світ вимер би. Якби жінки думали тільки про свої страждання...

— А ти народжувала? — запитав він перш, ніж устиг подумати.

Запала тиша; він виявив раптом, що бачить її силует. Світало, вже виднілися обриси млина й будинку, і повітки, поставленої оstonорнь, і стіни очерету...

— А я не народжувала, — сказала вона м'яко. — І не бентежся, ти не запитав нічого жахливого. У кожної людини своя доля...

— Я справді допоміг тобі сьогодні? — запитав він по нетривалій паузі. Дійсно... від мене була користь?

Тепер він міг бачити, як вона посміхається:

— Навіть дивно, як тобі це вдалося... Такому блідому, на межі непритомності... Але якби ти приймав пологи двічі на тиждень, як я, то дуже швидко зник би...

— Двічі на тиждень?!

— Інакше світ спорожніє, Ігаре.

Води не було видно — такий щільний стояв над рікою туман. Зате береги проглядали виразно, і у всій красі поставав млин; з маленького віконця вистромилося заспане, пом'яте обличчя служниці.

— Шкода, що це вітряк, — сказала раптом Тіар. — Я з дитинства обожаю вітряки... А тут що — вода в лотоках... — вона зітхнула. — Я думаю, вона навчиться любити цю дитину. Хоча й збиралася придушити її відразу по народженні.

— Та її саму треба придушити! — обурився він щиро.

Тіар опустила вії:

— Не варто. Не треба так казати. Її теж хтось у муках народив свого часу...

Біля дверей повітки з'юрмилися мірошник із дружиною, наймити, служниця, двійко собак та ще зо двоє дітлахів. Усі без винятку витягли шиї, і з цікавістю заглядали всередину.

Спати не довелося. Ігар боявся, що Тіар після важкої роботи зажадає відпочинку — але вона сама заговорила про те, щоб рушати негайно. Відпочив тільки Місяць, який жваво помахував хвостом; коли зійшло сонце й далеко позаду лишилося село, Тіар притримала коня:

— Ну ось що, Ігаре... Сонечко, тепло... й дуже хочеться помитися. Часу займе небагато, а... дуже хочеться. Почекай на мене тут, гаразд?

— Вода ж однаково холодна, — сказав він, розгублено дивлячись на річку. Тіар засміялася:

— Мені звично... Я швиденько. Раз — два... Почекай.

Обережно ступаючи, розводячи в боки очерети, Тіар заглибилася в їхні тріскотливі зарості. Місяць знайшов собі кущик соковитої, майже весняної трави й неквапом, із задоволенням його поскубував; Ігар сидів у візку, й настирлива думка, що мучила його з моменту знайомства з Тіар, потроху перетворювалася на манію.

Він зчепив пальці. Боляче стис; подивився на стіну очерету, на пустельний протилежний берег. Спідлоба глянув на Місяця — чи не запідозрив чого; потім зціпив зуби й поквапився до очеретів, де ще виднілася протоптана Тіар невпевнена стежинка.

Трикляті сухі стебла так і прагли голосно затріщати — на щастя, тут гуляв вітер, розгойдував голівки, наполовину коричневі, наполовину ватяно-білі, шелестів широким листям; Ігар скрадався мов злодій, обережно ставлячи ноги в грузьке багно. Коли під черевиками виразно захлюпотіла вода, на його шляху трапилася недбало кинута на стебла сукня.

Він зачався. Попереду між очеретів синіла вода; жіноче тіло здавалося сліпучо-білим у сонячному промінні. Йому схотілося замружитись.

Тіар стояла у воді майже по пояс; прозорі крапельки котилися в неї по спині, й родима пляма, крихітна й акуратна, здавалося печаткою посеред білого аркуша. Маленький темний ромб...

Він укусив себе за руку. На шкірі залишилося червоне півколо від стиснутих зубів. Нарешті. Нарешті...

Тіар з коротким зітханням пірнула у воду. Щось щасливо вигукнула, вистрибнула, розкидаючи бризки; висока зачіска на її голові похитнулася, ладна розвалитись, і Тіар підняла руки, кваплячись приборкати волосся, готове розсипатись.

Ігар дивився. Тепер йому здавалося, що цей маленький темний ромб він бачив і раніше. І не раз — якийсь звичний значок, саме по собі зрозуміло, що він там повинен бути... Як швидко він освоївся зі своєю удачею.

З пліч у Тіар стікали прозорі струмочки — не помічаючи холоду, вона прикрила очі долонею. Ігар мимоволі глянув на протилежний берег, куди несхибно дивилася вона; дві ще зелені

верби з ріденькою жовтизною в листі полоскали своє гілля, мов білизну. Їхні тіні, перекинуті корінням догори, тьмяно віддзеркалювались у матовому люстрі текучої води. Тіар чомусь посміхалася. Чи то вербам, а чи своїм думкам, яких Ігарові ніколи не збагнути.

По тому вона повернулася. Тепер стояла до нього обличчям, і він зрозумів, що Ілаза гарніша.

Не знати чому йому здумалося порівнювати — однак він визначив відразу, що в Ілази й груди вищі та кругліші, й стегна стрункіші. Шляхетному чоловікові слід було відвернутися й тихенько піти — але Ігар дивився, не в змозі відірвати погляду.

У рухах Тіар була нині та особлива лінива грація, котрої він колись не помічав. Здавалося, вона тримає на голові невидимий глечик — таким плавним і водночас вільним був кожен її крок, так високо несла вона гордовиту голову з вінцем волосся, що вилискувало міддю. Сонце грало на мокрій білій шкірі, оксамитовій і пружній, мов у дівчинки; Ігар усвідомив раптом, що Ілаза, якби виявилася поряд, безнадійно потьмяніла б — у ній не знайшлося б і частки цієї зрілої сили та впевненої краси. І це при тому, що лікті в Тіар загострі, а коліна, навпаки, повні й круглі, наче два маленькі місяці... Чи це, може, красиво?

Він спохопився. Якоїсь миті здалося, що Тіар помітила його, помітила крізь розхитані вітром стебла очерету; назад він не йшов — біг, хлюпотів болотом і потім гарячково відтирав черевки пучками сивої осінньої трави. Кінь у пошуках зелених стебел дозволив собі відтягти візок геть від шляху і тепер байдуже поводив вухами.

Раптово знесилений, він сів поряд, просто на землю. Тіар зараз вийде з очерету — і він брехатиме їй, що просто шукав на березі гнізда куріпки. Він буде тягти її вперед і брехати, брехати на кожному кроці...

Тіар з'явилася весела й жвава, без тіні підозри. Гримнула на коня, звеліла Ігарові залазити у візок; він сидів, не рухаючись і не підіймаючи голови.

Її тільця упала йому на коліна; він бачив, як її пелена торкається до трави. Трішечки зім'ята, ледь волога пелена з прилиплою стеблинкою.

— Ну?

Він зітхнув. Що, як вона все-таки нічого не помітила?! Що ж, і його каяття — неправда?

— Пробач, — сказав він, дивлячись униз. — Я не хотів, щоб це вийшло... так нерозумно й вульгарно.

Тіар переступила з ноги на ногу — край сукні колихнувся.

— А як ти хотів, щоб це вийшло?

Він підняв обличчя. Сонце висіло просто в неї над головою — він здивувався, бо її волосся, підсвічене ззаду, здавалося рудим. Він бачив тільки мідний ореол — але вперто дивився у вічі, приховані від нього сонцем:

— Пробач... Ти бачиш — я навіть не намагаюся брехати...

— Їдьмо, — сказала вона м'яко. — Ти, пригадується мені, поспішав.

* * *

За все її життя це було найдовше, найболісніше чекання.

Вона прислухалася до будь-якого шереху — їй ввижався далекий цокіт підків. Вона по кілька разів за день вибігала на шлях; Велика Фа косувала, але мовчки. Дівчинка чекала, сидючи над книжкою чи займаючись господарством; за зиму в домі народилося троє дітей, але навіть допомагаючи Великій Фа приймати пологи, вона ні на мить не розлучалася зі своїм чеканням. Чекання сиділо всередині, щільне й відчутне, мов стрижень.

Минула зима, весна прийшла; Аальмар повернувся, коли дерева стояли у цвіту, й багато хто вважав це доброю прикметою.

Як довго тривало чекання, — а зустріч вийшла якась недоладна; дівчинці здавалося, що вона повинна знайти якісь особливі слова — але слів не було, і тому вона сама собі здавалася незграбною і дурною. Аальмар, блідий і смертельно стомлений, насилу зміг вичавити посмішку; спокій і практичність Великої Фа тепер були особливо доречними. Швидко й упевнено приготовано було лазню, перину, відвари для поновлення сили й зілля для зігрівання крові; Велика Фа наглядала за всім сама, й дівчинка дивним чином відчувала свою непотрібність.

По лазні Аальмар ліг. Велика Фа сиділа біля його ліжка цілу годину, й навіть найпролазливішим служницям не вдалося підслухати, про що вони гомоніли. Виходячи зі спальні господаря, Фа з серйозним обличчям підкликала дівчинку до себе.

Стоячи посеред маленької задушливої кімнатки Фа, дівчинка усвідомила раптом, що подібне вже було з нею. Перші дні в чужому домі; безстороннє обличчя чужої баби: «Скільки весен ти пам'ятаєш?» — «Шість... Чи сім...» — «Навіщо ти брешеш? З вигляду тобі не менше десяти...»

Вона зіщулилась. За шість минулих років Велика Фа майже не змінилася, чого не скажеш про маленьку наречену, яку привезли сюди переляканим звірятком...

— Аальмар повернувся, — повідомила Велика Фа, нібито підбиваючи якийсь великий і значний підсумок. Дівчинка відчула, як нерівно забилося серце — у цих словах був іще й інший, прихований зміст. Аальмар повернувся. Навіки повернувся зі своєї війни; виходить, це правда. Він дотримав слова, він більше не поїде, ось про що вони говорили так довго з Великою Фа...

Баба була задоволена її кмітливістю, однак не дозволила своєму обличчю пом'якшати. Мить була надто вирішальна, тому вона суворо насупилася:

— Ти пам'ятаєш день, коли вперше зробилася нечистою? Це було два роки тому, чи не так?

Дівчинка потупилася, відчуючи, як вуха наливаються червоним. Того пам'ятного дня вона злякалася мало не до смерті й побігла зі слізьми до Ліль; та, посміюючись, відвела її до своєї матері, котра й пояснила дівчинці все, що їй належало знати... Порадила радіти своєму новому статусові — і, як тепер з'ясувалося, поквапилася втаємничити Велику Фа... Яка, втім, і без того все про всіх знає.

Баба дочекалася, поки вона впорається із ніяковістю, й поставила нове запитання; не підіймаючи голови, дівчинка кивнула. Так, звідтоді це повторюється регулярно, щомісяця...

— Роздягайся, — скомандувала баба.

Усе це вже було одного разу — але тоді, скидаючи одяг, вона не відчувала сорому. Тоді її тіло було худим і пласким, як у хлопчика, без єдиної волосинки — але звідтоді минуло шість років, і Ліль, її однолітка, вже заміжня...

Вона зціпила зуби й стерпіла дотики сухих холодних рук. Баба вивчила її згори донизу і, задоволена оглядом, доброзичливо кивнула:

— Ти цілком дозріла. Справді, я навіть не очікувала таких форм... Ти готова стати дружиною вже сьогодні. Найсуворіший закон не дорікне Аальмарові за покvapливість... Одягайся.

Помертвілими пальцями затягуючи шнурівку, дівчинка дивилась, як у темному кутку за каміном діловито снує павучок.

Вона чомусь не могла зрадіти. Напевне, через острах усього нового; яке нове усвідомлення: вона не дівчинка... Вона дівчина, тепер уже зовсім очевидячки... І вона обов'язково зрадіє завтра вранці, коли зійде сонце, коли Аальмар відпочине...

Чи вона така боягузка?!

Радість її мовчала, начебто зчавлена залізним обручем.

* * *

Мовчання в дорозі обтяжувало Ігара, однак Тіар не підтримувала розмови, а на колишню безперервну балаканину в нього забракло сили. У відчаї він замовк, дивлячись, як повільно повзе шлях, і в сум'ятті намагався зібрати думки докупи.

Ромб. Це головне, про це варто пам'ятати; не залишилося сумнівів і вагань — поряд сидить саме та жінка, заради якої він збивав ноги об каміння провінції Ррок. Заради якої ліз у лігвисько хвороби, у портовий дім розпусти, в цвинтарний склеп... Ромб. Дабат — хай буде так...

Заночували знову під відкритим небом, а ніч видалася холодна, й багаття незабаром згасло, бо серед поля його не було чим підтримувати. Попередня безсонна ніч виснажила обох — але холод не давав заснути, пробирався під тонку ковдру й діставав, здавалося, до самих кісток. Ігар лежав, згорнутий калачиком, і відігрівав диханням власні коліна; на візку крутилася Тіар.

По тому він почув, як вона встає — і заचाївся, вдаючи, що спить.

— Так не піде, — сказала вона в нього над самою головою. — Ми повинні берегти тепло.

Ігар відчув, як під боком у нього прилаштовують оберемок соломи. Тіар спритно спорудила подобу постелі та вляглася поряд; краєчок Ігарової ковдри було безцеремонно захоплено — зате й ковдра Тіар укривала тепер обох.

Від Тіар струмувало тепло. Ні про що інше не думаючи, він присунувся ближче; вона пахла димом і річкою, і осінніми очередами, й лікарським зіллям. Ігар блаженствував, зігріваючись, і відчував, що тремтіння Тіар теж потроху втихає. Яке щастя — бути в теплі й спати...

Її голова лежала на його передпліччі. Її тепла спина притискала до його грудей, дотик був м'яким і затишним, він сховав холодного носа в її густому волоссі й, засинаючи, відчув себе спокійним і захищеним. Як колись, у напівстертих спогадах раннього дитинства, біля майже забутої матері...

Тіар повернулася уві сні, звільняючи його затерплу руку. Тепер він відчував на особі її подих; ніс відігрівся. Під його стуленими повіками металися кольорові плями, він вислизав у сон, провалювався в солодку яму, де пахло лікарським зіллям...

Далі він здригнувся, ніби від поштовху.

Усередині їхнього з Тіар притулку було тепер по-справжньому тепло, навіть задушливо; жінка спала, він чув її спокійне дихання й відчував м'який пружний бік. Намагаючись змиркувати, що його збудило, Ігар прислухався; навколо панувала тиша, й навіть Місяць, що пасся віддала, не виказував своєї присутності жодним звуком.

Тоді він прислухався до себе. Затамував подих і замружив у темряві очі, намагаючись відігнати нав'язливе видіння — Тіар, оголена, входить у воду...

Видіння не минало. Він спробував відсунутися; жінка спала мирно й безтурботно, а він відчував її пружний бік і бачив при цьому, як річкова вода струмочками стікає по стегнах і колінах... По білій оксамитовій шкірі. Вона рівно дихала уві сні — а йому здавалося, що її дотик обпікає. Що щільна тканина її сукні стає прозорою, мов серпанок. Що він бачить, як мірно колихаються груди... І маленький пупок зморщився, ніби замружене око... Що варто лише простягти руку...

Він до крові закусив губу. Біль на мить упорався з марою — але тільки на мить, бо й із солоним присмаком у роті трикля-

та плоть дратівливо бажала, бажала, бажала... Її губи, оточені ледь помітним пушком... Запах диму й зілля... М'який бік, важкі груди, нестерпний дотик...

Він ледь стримав стогін. Боком, наче краб, вибрався з-під ковдр у досвітній холод. Рачки відповз убік; кінь здивовано форкнув.

Птаху, яке безчестя! Яка підлість і гидота, він бридкий самому собі... Його трусить від холоду й жадання, і та клятва, яку він приніс на Вівтарі, ні від чого, виявляється, не захищає...

Він до світанку блукав у темряві, стрибав, намагаючись зігрітися, і рахував кроки. І гнав, гнав від себе настирливий образ, і закликав спогади про Ілазу, порівнював і знову переконувався, що його дружина гарніша. Молодша й гарніша, тонша й легша...

Тіар прокинулася, коли розвиднілось. Акуратно склала ковдри до скрині; розпустила й ретельно розчесала темне з мідним полиском волосся, скоса глянула на тремтячого Ігара — та ні про що не спитала.

Під першими променями сонця він зігрівся й задрімав, скорчений на жорсткому сидінні; Місяць невтомно біг уперед, крізь сон Ігар чув, як Тіар розпитує когось про дорогу, про розгалуження шляхів, про Підчерев'я; у нього не було сили, щоб розтулити повіки. Й сновидінь теж не було.

Далі він прокинувся — трусити перестало. Сіпнувся, підняв голову, намагаючись зрозуміти, куди вони приїхали і котра тепер година; ні селища, ні заїзду, бодай самотньої хатини поблизу не було. Поле — вижате, гладеньке, й на самім краєчку вдалині ряд високих тополь, нерівний, ніби китиці на старій скатертині.

Тоді він запитливо глянув на Тіар. Вона відпустила віжки й замислено дивилася на стерню, де поблискували срібні ниточки тонесенького павутиння.

Він злякався. Мовчання, порожнє поле, очужіле обличчя жінки, сидить поряд...

— Ми скоро прибудемо, Ігаре, — промовила вона повільно. — Я розпитувала людей — два дні шляху від сили...

— Справді? — запитав він, намагаючись зобразити радість. —
Добре, як добре, сестра вже зачекалася...

Тіар повернула голову:

— Сестра?

Він похолов. Триклятий сон розм'якшив мозок. Трикляті
безсонні ночі...

— Глаза... Дружина.

Тіар підняла брови:

— Дружина чи сестра?

Він роздратовано труснув головою:

— Дружина... Ми поєдналися на Вівтарі.

Тіар не відводила погляду. Зелені зірочки здавалися Ігарові
недоступно холодними й недосяжно далекими — справжні зорі
небесні, колючі й байдужі.

— Ти забрехався, Ігаре. Ти постійно брешеш.

Він відчув, як стискується горло. І це тоді, коли він сказав
найчистішу правду...

— Я люблю її, — від зціпив зуби. — Я присягаюсь...

А чи любиш? — запитав невидимий спостерігач. А чи впев-
нений ти у своїх словах?

— Я люблю! — вигукнув він безпорадно. Тіар відвернулася.

Ігар дивився, як вітер шарпає тонке пасмо в неї на скроні. До
мети залишилося якихось два дні... Нехай Птах навчить його
бути сильним. Тому що він стомився, він безнадійно стомився, й
від колишньої рішучості не лишилося й половини...

— Ти знаєш, мені ж можна сказати, — вона дивилася на
нього знову, і зелені зірки потроху теплішали. — Мені дуже
багато чого можна сказати, ти не уявляєш, скільки таємниць я
отак ношу... Скажи мені, Ігаре. Я все чекала, що ти зробиш це
сам...

Він мовчав. Місяць переступав ногами, в'яло ганяючи хвос-
том млявих уже осінніх мух.

— Той тягар, що тебе гнітить, — Тіар дивилася, не відрива-
ючись. — Таємниця, що її ти приховуєш від мене. Мені шкода,
що ти не хочеш, не зважуєшся...

Він опустив очі. Зараз вона скаже — зізнайся, бо нікуди не
поїдемо. На її місці він сказав би саме так, — але ось що тоді
робити?

Тіар зітхнула. Відвернула погляд, подивилася вдаль — туди, де густо-синє небо стикалося з нерівним рядом тополь, а під ними спочивало поле, а вище, ледь помітні в синяві, тяглися ключем чорні птахи. Одна-єдина хмара сяяла круглими, весільно-білими боками.

— Ігаре... А ти коли-небудь бачив, як б'ються латники в пішій лаві?

Здивований, він мовчав.

— Два ряди пруть один на одного, й переможе той, у кого нерви міцніші... Бо коли вони зйдуться — це різанина, Ігаре. Біля нашого села... Убий мене, я не знаю, хто й із ким воював. Мені сто разів пояснювали — але я не пам'ятаю... Отож, біля села й трапилася ця... битва. Всі жителі заздалегідь розбіглися, худобу погнали з собою, а пожитки, які могли, закопали... А одному дівчиську було десять років, усього її майна було — лялька, Анісу звали... Вона теж закопала ляльку — в соломі... А потім не витримала, втекла від родичів і повернулася по неї, коли вже вдарили барабани...

Тіар замовкла, дивлячись крізь Ігара. Обличчя в неї дивно змінилося — вона розповідала про дівчинку, якою сама була колись, але розповідала так, начебто була її матір'ю; Ігар внутрішньо зіщулювався, уявив собі, як сходяться дві залізні стіни і як дитина кидається поміж них. Зелені зірочки в очах Тіар зникли, поглинуті величезними чорними зіницями, — якої ж сили було потрясіння, якщо спогад про нього й через десятиліття не думав мерхнути...

— ...і довга-довга мить. Мить долі, мить порятунку, знаєш, мені це запам'яталось, як біле сонце із чорними променями... Промені, начебто дим... — вона перевела подих. — Він, бачиш, не тільки життям ризикував, життя саме тоді нічого для нього не варте було... Він ризикував кар'єрою своєю проклятушою, результатом бою, адже ряди його війська могли розладнатися... Вони й розладналися, й збилися з кроку, але супротивник теж розгубився, тому сили знову зрівнялись; і серед порубаних трупів навпіл було й тих, і інших, це я добре пам'ятаю...

Чорний ключ над обрієм станув. Дві сороки сіли на стерню, вилаяли байдужого коня, обурено пересмикнули хвостами й полетіли далі. Ігар мовчав; перед очима в нього стояло давнє

видіння — дівчинка з дерев'яним намистом на порозі будинку... І зовсім поряд рубають курку на грубій колоді. Заляпана червоним сокира...

Тіар говорила; зіниці в неї заспокоїлися, карі очі знову зробилися зелено-карими:

— ...ніхто не чував про такий звичай. А це був стародавній звичай тамтешнього народу — вони брали в дім дівчинку й виховували, а потім женилися на ній... У нас на селі це вважали дикістю, але там, на його батьківщині, чинити інакше вважалося непристойним... А він...

Ігар слухав. Йому здавалося, що поле зачалося і теж слухає. Чоловік, який вирятував Тіар із поля бою, був втіленням мудрості й шляхетності; йому сумно згадалися похмурі погляди її родичів із села Кровище. Ах, звісно, вони ж і говорили про дивний звичай, вони говорили «він завів її...» І похмуро насуплені брови. І відвертають погляд, який...

Розповідь Тіар обірвалася так само раптово, як і почалась. Вона зненацька затнулася, взяла віжки й гримнула на Місяця. Коник зрушив таратайку з місця; Ігар дивився на свою супутницю, намагався вгадати, чому, коли вона була ще в дитинстві нареченою настільки чудового чоловіка, Тіар поневіряється тепер шляхами в самоті. Повитуха, яка ніколи не народжувала...

Він чекав, що вона продовжить розповідь — але вона дивилася вперед, на обрій, де губився шлях, де за два дні мало заманячіти страшне узлісся...

Ігар здригнувся. Потупився:

— А... що з ним потім сталося?

— Він умер, — відгукнулася Тіар незворушно.

— Його вбили на війні?

Звідкілясь збоку налетіла величезна безладна зграя вороня. На хвилину затулила собою небо й помчала геть із хрипким карканням та несподівано теплим вітром; ніби відроджувалося літо. Поверталось на кілька годин яскраве, тепле й шалене літо, літо на один день, вкладене, наче в раму, в холодні осінні ночі. Веселенька картинка в похмурому обрамленні...

Тіар мовчала. А навіщо вона взагалі розповіла мені все це, з тугою подумав Ігар. І сам же собі відповів: а кому їй розповідати?!

Тіар начебто вловила його сум'яття, раптом посміхнулася — світло й безтурботно. Як цей день.

Ігар дивився, не в змозі відірвати погляд; камінь, який усі ці дні лежав у нього на душі, здригнувся, ніби його зрушили. Наступної миті Ігар зрозумів, що каменя більше нема, а є сонце серед синього неба, Місяць між голоблями та ця жінка, що сидить так близько — навіть важко повірити.

Він глибоко вдихнув, щоб переповнитися осіннім повітрям по самі вінця. Простяг руку, щоб доторкнутися до її пальців — рука повернулася, так і не зважилась на зухвальство. Чи надмір повітря в легенях, чи надмір несподіваних почуттів — але голова його п'яно й солодко запаморочилась; Тіар дивилася, як і раніше, посміхаючись, і на Ігара зійшло відчуття спокою та захищеності, подібного він не знав з дитинства.

На його долоню, яка судомно вчепилася в дерев'яний бортик, лягла її рука. Це було настільки природно і спокійно, що Ігарові здалося, нібито він чує слова: усе буде добре. Усе буде гаразд, заспокойся, ти не самотній...

Горло в нього стислося від вдячності. Він схилився й на мить доторкнувся до її руки щокою. Тільки на мить — відразу випростався й злякано запитав поглядом: нічого?!

Вона посміхалася. Вона не образилася, як не ображається погожий день, коли милуються ним. Як не ображається осінь...

Він дивився на неї, начебто крізь завісу. Дивно, що він дожив до цього дня. Дивно, що це відбувається наяву; Птаху, йому ж нічого не треба, тільки нехай ці секунди тривають. Ще трішечки, Птаху...

Наступної миті павутинка, що летіла з теплим вітром, лягла Тіар на обличчя.

Вона засміялася. Блискуча сіточка здригалася на віях.

Тонке срібне мереживо, витончені ґрати...

— Що з тобою?!

Він сидів нерухомо, відчуваючи, як відливає від обличчя кров. Як підіймається зсередини грузлий, крижаний, убивчий

жах. Як тінь, чорніша за ніч, налягає на це сонце й на це обличчя, придавлює важким черевом, розмазує, чавить...

— Ігаре, що трапилось?!

Вона вже струснула павутинку. У її очах було невдаване занепокоєння:

— Тобі зле? Дати води?

Він хотів розтягти рота в посмішці — й не зміг.

Пополудні їм трапився колодязь, викопаний і обладнаний навмисно для подорожан; поки Тіар напувала Місяця, Ігар відійшов далі від шляху, туди, де в низовині мальовничо юрмилися берізки.

Краса гайка виявилася Ігарові байдужою. Він витяг із-за пазухи мотузку, викрадену з господарства Тіар.

Ніяких особливо урочистих думок не спадало. Взагалі ніяких — тільки суто технічні міркування: а як же без мила? А що поставити під ноги? А чи витримає ця гілляка?

Потім, коли вже закріпив петлю, змусив себе подумати. Негоже йти з життя, мов безмозка худобина; треба, принаймні, відзвітувати Птахові, чому зважуєшся на цей бридкий, за всіх часів зневажуваний вчинок...

— Іга-аре!

Тіар уже напоїла коня. Тіар оглядається в пошуках супутника; звабливий голос дивно напружений:

— Іга-аре!!!

Темний ромбик під правою лопаткою. Дівчинка з дерев'яним намистом; «Десять білих лебедів із далеких із полів...»

Ілаза. Вівтар. Скрут. Ілаза...

Він безтрепетно відштовхнув гнилий пеньок, який слугував за опору. Останньої секунди встиг подумати про Аду, — що вона відчувала?

Крижаний страх польоту в безодню — і біль.

Ада відчувала невимовний біль — Ігар закричав, і крик його змінився хрипінням. Тіло танцювало в петлі, дико бажаючи дихати — але гортань страшно зсудомило; Ігар зрозумів, що не витримає більше ні миті.

Ні...

По довгій болісній судомі наповзла пітьма.

«Десять білих лебедів із далеких із полів принесуть тобі дарів, принесуть тобі див, принесуть тобі...»

Він був справді здивований, тому що біль повернувся. Цього не може бути, це несправедливо, невже й після смерті доведеться страждати?!

— «... віднесіть лихі муки, повз нас, повз нас пронесіть...»

Він лежав на жорсткому. На вогкій землі; у височині над ним погойдувалося мереживо березового гілля — зелене з золотом... Підсвічене червоним...

Боліла шия. Він застогнав крізь зуби; на обличчя йому лягла гаряча долоня:

— Ігаре...

Він засмикався, намагаючись зітхнути. Вигнувся дугою, марно силкуючись проштовхнути в легені хоч трішки повітря; на його рот лягли її вологі губи, силоміць вдмухнули в нього осінній вітер, а руки боляче натисли на живіт, примушуючи вдихнути:

— Дихай...

Кілька хвилин він жив, підкоряючись ритмові її дихання. Плачучи від болю — й все-таки оживаючи, бо тіло обурено відкидало саму думку про можливу смерть. Яке норовливе життєлюбне тіло... Ада не хотіла жити... І її не було кому вишнати з петлі.

Бідолашна Ада. До чого ж паскудною була її смерть... Ні, йдучи з життя, варто придумати інший, спокійніший спосіб...

— Дихай!

Він знову застогнав.

Почуття — всі, які не біль — поверталися по черзі, знехотя; прийшла прохолода, бо сорочка на ньому була розкрита, й груди нили, безжально пом'яті дужими руками. Прийшов запах лісу й листя; прийшло відчуття мокрого — волосся злиплось, крижана вода стікала по обличчі, й мокра сорочка, й — що найнеприємніше — зовсім мокрі штани...

Відчуття її губів. Які вганяють у нього повітря, вдихають у нього життя. Скількох вона зустріла в цьому світі... Стоячи ніби на воротах... Впускаючи в світ... і його, Ігара, теж. Навряд чи хоч одна дитина... здатна зрозуміти, відчутти... як це — приходити в світ... повертатися...

Тіар повільно випросталася; тепер він дихав без її допомоги, дихав, долаючи біль у горлі. На губах холонув спогад про її дотик. Поцілунок...

— Повертайся, — сказала вона пошепки.

Він зрозумів, що не може говорити. А якщо й міг — промовчав би.

Він вирішив поки ні про що не думати. Десь там, попереду, на нього чекає неминуча туга — але поки що сили вистачає тільки на те, щоб милуватися грою березового мережива. Уже захід... скільки часу минуло?!

— Ну, ти й живучий, — сказала Тіар глухо. — Тихше, тихше... Дихай...

Він дивився на її змарніле, зосереджене обличчя. Скільки все-таки часу він був... на межі? Чи Птах не хотів брати його у свої золоті палати?!

— Я ж просила тебе, — прошепотіла вона докірливо. — Я ж просила зізнатися, сказати... А ти...

Вершечки беріз ніби відлітали високо, в синяву, яка потроху тьмяніла, з'єднувалися над головою стомленої пригніченої жінки; Ігар винувато опустив повіки.

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

* * *

До селища дісталися вже в сутінках і постукали в перші-ліпші ворота з проханням про нічліг. Їх впустили й навіть запросили до столу; Ігар, у якого шию було обв'язано шовковим

шарфом Тіар, не міг їсти й навіть пив із натугою, важко пропихаючи кожен ковток крізь розчавлене горло. Хазяї — старий із бабусею — зацікавлено на нього косували; Тіар постелили в кімнаті, Ігара послали спати на сінник із моральних, імовірно, міркувань.

Він довго лежав, утоплений в запашній перині, стискаючи в кулаці сухе суцвіття, яке відшукала в своєму вузлику Тіар. Звеліла пожувати перед сном — Ігар довго вагався, погладжуючи пальцем крихітні колючі стеблинки й нюхаючи зморщені кульки квіток. По тому поклав подарунок за щоку — і майже відразу поплав у густих, духмяних, медяних із прозеленню хвилях.

Йому було хороше та спокійно; на дні прозорого моря стояли ліси й простягалися поля, над якими він, Ігар, ширяв, наче хмара; над блискучою поверхнею витав запах квітів, і замість сонця в чистому небі сяяла одна-єдина зелена зірка...

Його збудило відчуття небезпеки, такої виразної, неначе кулак, яким б'ють по обличчю. На маленькому подвір'ї було повнісінько коней, і драбина, яка вела на сінник, рипіла під чийсь важким тілом.

— ...Імовірно, особлива грамота, видана магістратом міста Ррок, вас влаштує?

Тіар говорила холодно й виразно; у її голосі не було сум'яття, тільки незворушна впевненість у собі й своєму праві. З породіллями вона розмовляла так само твердо, але значно доброзичливіше.

На різкий рух його шия відповіла глухим бодем. Травичка Тіар подіяла чудово — він ще не встиг прокинутись, але вже прийняв єдине можливе рішення.

За мить розчинився в купі сіна. На поверхні залишився лише зім'ятий шовковий шарф; сходи рипнули особливо натужно, й на сіннику потемнішало.

— Агов!

Крізь плутанину сухих травинок Ігар ледь міг розгледіти кремену постать і високий військовий шолом.

— Аго-ов! Вилазь, паскудо, зараз вилами дістанемо!

Ігар мовчав. Від ударів його серця сінник, здавалося, здригався.

Чоловік у шоломі брудно вилаявся. Підхопив шарф; гукнув комусь униз:

— Вшився, начебто... Ганчірочка тільки валяється...

— Жодна миша не вишилася, — сухо відповів голос, від якого в Ігара по спині мороз побіг. — Вила візьми...

Ігар до крові закусив губу.

Щось сказала Тіар — глухо й обурено. Той самий голос — Ігар судомерно силкувався згадати, кому він належить — відгукнувся голосно й із приховуваним роздратуванням:

— Пані не завадило б знати, кого саме вона бажає прикрити своєю недоторканою особою... Безневинну доньку нашої володарки ось уже два місяці як викрадено; про те, де вона перебуває нині, чи де її, перепрошую, поховано, відомо єдиній людині. Цей чоловік мусить відповісти й за долю рятувального загону, посланого княгинєю проти якогось буцімто лісового чудовиська, котре тримає дівчину в полоні... За голову втікача, викрадача й осквернителя призначено суму, яку особисто я, втім, готовий знехтувати...

Знову зарипіли сходи. Ігар стиснувся в грудку.

— Агов! — гукнув чоловік у шоломі. — Вилазь, кому сказано!

— ...яку я готовий знехтувати, оскільки мій інтерес — не гроші... Однак решті гроші, як я зрозумів, потрібні?

Ігар згадав зацікавлені погляди старого й бабусі. Донесли?! Не може бути... Чи все-таки?

Чоловік у шоломі шморгнув носом; у руці в нього були вила з одним обламаним зубом. Не надто сильний замах...

Отець Розбивач сказав би повчально, що не слід стискатися в грудку — потрібно розслабити м'язи й зробити тіло вертким, немов крапелька сала на воді. Ігар безліч разів тупо уявляв собі таку крапельку; зараз навичка виявилася швидшою за розум.

Залізні зуби пройшли за палець від його живота — і все тому, що в мить удару він устиг майже невловимим рухом відхилитися. Пуп погрожував прилипнути до хребта, так сильно підтяглося й без того худе черево; чоловік у шоломі нічого не помітив і відразу тицьнув знову.

Цього разу удар припав би Ігарові у плече — якби він не вивернувся знову, мало не викрутив суглоба. Чоловік у шоломі розчаровано засопів і про всяк випадок натис на вила, занурюючи їх глибше; Ігар молився Птахові.

Третій, четвертий і п'ятий удари виявилися безпечними — ошоломлений вояка для порядку промацував кутки. Промацав, плюнув, гукнув униз:

— Не! Утік сволота, звеліть подвір'я обшукати...

У відповідь почувалася коротка лайка; Ігар, холонучи, згадав нарешті, який вигляд має власник цього голосу. Він білявий, у нього тонкі губи... Раніше він носив мідну сережку, але потім втратив її... разом із вухом, відсіченим безжальним Отцем Розбивачем. Там, біля воріт Гнізда, яке ненадовго дало притулок Чужому Пташеняті Ігарові...

Чоловік із вилами плюнув ще раз — темпераментно й люто. Зганяючи злість, тицьнув вилами просто перед собою — рвучко й сильно, цей удар легко перевершив незначні Ігарові вміння.

Тобто не цілком перевершив. Якби Ігар не ухилився, іржаві зуби обламаних вил проткнули б йому ногу разом із кісткою, а так мети досяг тільки крайній зуб, який ун'явся в м'язи Ігарової гомілки.

Світ почорнів.

Крик розпирав ізсередини, ліз із вух, погрожував порвати щоки; Ігар мовчав, і перед очима в нього пливли червоні плями.

— Нема нікого! — вигукнув чоловік у шоломі. — Самі вилазьте й шукайте... Тільки йому того й треба, поки шукати-мете, він і зовсім вшиється...

До Ігара його слова долинали, ніби крізь вату. Сходи рипіли під власником шолома, який спускався на подвір'я. Ігарова холоша зробилася мокрою і липкою; на щастя, коли перший поштовх болю відступив, виявилось, що він, як і раніше, може рухатися й міркувати.

— Дурень! — гаркнули вниз. — Лайно в тебе в голові, на вилах же кров!!!

Ігарові примарилося, що він чує здавлений зойк Тіар.

У отворі з'явилось до болю знайоме обличчя — в береті, ретельно натягнутому на вухо. На те місце, де вуху належить бути...

Ігар приготувався заздалегідь, тому штурхнув у це обличчя здоровою ногою. Вдало штурхнув, зганяючи весь біль і весь жах; штурхнув, до того ж, і грамотно, вклав у той удар вагу всього тіла, кинувся в пику білявому, як величезний злісний маятник.

Отець Розбивач був би задоволений.

На подвір'ї зчинилося щось неймовірне. Білявий без тьми лежав, ніби мішок біля підніжжя драбини; Ігарові очі, які звикли до півмороку, мимоволі приплющилися. Там, біля воріт Гнізда, було семеро, тут набагато більше, але нема коли рахувати...

Здоровенний камінь слугував за гніт для сіна. Хтось неабияк попрацював свого часу, аби витягти його сюди по драбині; тепер камінь здійснив зворотний шлях, причому значно швидше й легше. Два зойки злилися в один; двоє стражників, які вже дерлися нагору, приєдналися до проводиря.

Ігар гарячково озирнувся в пошуках Тіар. Вона стояла біля порога, притримуючи за руку заплакану бабусю; Ігарові здалося, що він зустрівся з Тіар очима. На мить...

Горло, про яке він зовсім забув, нагадало про себе різучим болем. Гарний боєць — із чорною жалобною смугою впоперек шиї...

Про що він думає?!

Він рвонув на себе драбину. Пожбурих униз діряве цебро, що трапилося під руку, — воно не повторило успіху каменя, зате здорово налякало нападників. Ігар судомно зціпив зуби, щосили відштовхнувся ногами, вхопився за драбину, як за тичку.

Вона, звичайно, зламалась — але не відразу; замість того, щоб красиво перелетіти на спину заздалегідь приміченого коня, Ігар зірвався в пилугу й закричав від болю в пораненій нозі. Хтось стрибнув йому на плечі — Ігар вивернувся, ніби в'юн, ударив нападника ліктем у зуби. Допомога зненацька прийшла від переляканого коня; хтось сахнувся від копит, які здійнялися в повітря, Ігар же вислизнув, проскочив під круглим сірим черевом і за мить наліг животом на добротне шкіряне сідло. Його схопили за ноги; кінь дико заіржав, Ігар зрозумів, що не втече.

— Не бийте! Не бийте його! — це Тіар.

Темрява. Кожен удар, ніби кривавий спалах; схилене обличчя, роз'юшене, з вибитими передніми зубами. Уже без берета — на місці вуха акуратний рубець:

— Не бийте його... Збережіть мені його цілим. Збережіть до часу... Нехай міцненький буде...

Ігар з тугою розгледів півку хтивості, під якою смикалися світлі очі:

— Щеня... Нарешті. Небо почуло мої молитви...

Білявий раптом підняв очі, й Ігар зрозумів, що він щиро, палко молиться. Дякує своєму доброму духові за благу справу.

— ...Ім'ям провінції Ррок!

Якщо на небі дійсно живе добрий дух із густою бородою та блакитними очима, то цей густий бас, поза сумнівом, належить йому. Тільки до чого тут провінція Ррок?

Перелякані хазяї тиснулися до ганку; на їхнє скромне подвір'я вдирався ще один загін — численніший за попередній. Вершники, які залишилися на вулиці, зазирали через паркан, як ляльки за ширму.

Ігар із натугою перевернувся на живіт і підняв важку голову; його відразу вперіщили по потилиці ратищем списа, і він на кілька хвилин знепритомнів, а коли отямився, став свідком брудних сварок посеред подвір'я.

— ...правителеві округи! — кричав ватажок новоприбулих, літній стражник із залізним значком на рукаві. — Оскільки в окрузі Требура злочинців ловлять люди володаря Корбора, а не якісь підозрілі найманці! Тут правосуддя, а не самосуд, лиходій належить владі разом із винагородою, котру призначено за його голову! А самозванців, які порядкують на чужій землі...

Корбор... Звідкись із Ігарової пам'яті зринуло хиже обличчя вродливої жінки. Корова в розарії... Ясновельможна. Цікаво, заморила вона нещасну дружину володаря? Чи все-таки ні?

Тим часом закривавлений білявець притискав хусточку до розбитого обличчя:

— Мені начхати на розумників, які прибігли на готове! Якби ви притягли його на аркані два дні тому — я доплатив би вам із власної кишені! А тепер хлопчисько мій і до одного місця мені ваш володар! Я взяв його, а не... правосуддя!

Новоприбулі стражники стали пліч-о-пліч. Під їхніми поглядами люди білявого теж збилися в купу; протистояння не обіцяло нічого доброго. Із-за спин і списів Ігар не міг розгледіти Тіар.

— Порядкуватимеш у себе вдома, — похмуро мовив власник густого баса, який виявився всього-на-всього чорнявим карликом праворуч від носія значка. — Спійманих на нашій землі злочинців слід перепроводжувати до в'язниці міста Требура, щоб там чинити розгляд...

— Начхати! — верескнув білявий; ватажок другого загону, в чій руці виявилася поцяткована печатками грамота, недобре примружився:

— Начхати на закони провінції Ррок?!

Видно, розум одноухого білявця скаламутився від отриманого удару, наступної радості та раптової несправедливості, що її змінила; розум білявця скаламутився, інакше він не вихоплював би шаблю та не замахувався на озброєного грамотою супротивника.

Зброя не допомогла йому. Руки в карлика були закороткі, однак батіг довгенький. Білявець засичав і ледь не впустив шаблі.

— Закон!!! — заревли бійці з міста Требура, які запізнилися на лови Ігара. З таким само успіхом вони могли б закричати: «Двісті сімдесят золотих! Негайно!»

Ігара схопили за комір. Він обм'як, наче мішок із борошном; діловитий стражник схилився над ним, бажаючи зручніше перехопити неживе тіло, отримав сильний удар головою в обличчя й повалився на Ігара.

Таким ударом пишався б сам Отець Розбивач; якийсь час Ігар відпочивав, прикриваючись тілом стражника від пристрастей, що бушували на подвір'ї. Дзенькали шаблі, коні здіймали куряву й солому, ганяли знавіснілі кури й голосила господиня; тягнучи на собі безтямного ворога, Ігар відповз до господарських прибудов. За дверцятами повіточки зі стінами у великих щілинах кричали замкнені кози, поряд у загорожі басовито порохкував величезний плямистий кабан. Рідкісної породи — волохатий, із китичками на гострих вухах.

— Де він?! Шмаркач той де?! Хто поволік його, га, зарази?! — гаркнули неподалік.

Сутичка перейшла в битву.

Загорожка заціпалася на кривий іржавий цвях. Ігар відштовхнув від себе стражника, який помалу приходив до тями, й проліз у смердючу щілину. Кабан занепокоївся.

— Ну, ти...

Ігар заговорив уперше звідтоді, як шию йому здавила мотузка.

— Ну, не бійся... Я така сама свиня...

І, ніби підтверджуючи ці слова, Ігарова рука безжально скопилася за звисле кабаняче причандалля.

Кабан заверещав.

Близьким родичем йому був лютий лісовий вепр; нещасний вилетів із загорожки й зчинив паніку серед і без того знервованих коней. Пробрався між копит, вирвався на вулицю, де до гамору битви додалися голоси всіх околишніх собак. Кабан мчав, не розбираючи дороги, але якимось незграбно та з натугою; запальні дворові пси, котрі уявили себе шляхетними гончаками на полюванні, гналися за ним гавкотливою зграєю. Місцеві жителі сахалися з дороги — і зі сторожкою цікавістю поспішали туди, де дзенькотіла криця. Якщо уважний спостерігач і розгледів їздця, що вчепився в жорстку щетину, то вже за мить йому зробилося не до того, бо ж озброєні вершники мали страшніший вигляд.

На околиці кабан звалився б, якби їздець не розтис зсудомлених рук. Собача зграя промчала повз нього, оточила кабана, вочевидь не знаючи, що з ним робити; знесилена людина відкотилася в рівчак і зачяїлася там на дні, уповаючи тільки на Птаха.

Цілий день селище лихоманило; на заході сонця два заго-ни, серед яких були поранені, полишили його та роз'їхалися в різні боки. Цікаві, що юрмилися навколо нещасливого подвір'я, розійшлися тільки як смеркло; і вже в темряві на дорогу виїхав візок, запряжений білим, ніби місяць, коником.

* * *

За кілька днів до весілля їй наснився страшний сон. Нібито вона повертається до Аальмарового дому, що став їй рідним, повертається здаля, заходить на подвір'я, а дім порожній і занедбаний. Ні людей, ані собак, ані бодай всюдисущих курей — розкидані безладно речі, святкові столи з давно зацвілою їжею, і всі кутки затягнуто густим білястим павутинням...

Сон виявився таким сильним і виразним, що вона вже й прокинулася, а все не могла впоратися із шаленим серцебиттям.

Був світанок. Сірий і кволий; о такій порі встають лише найпрацьовитіші або найбільш підневільні. Дівчина прислу-

халася — на кухні тихенько брязкали посудом та цюкала за будинком чиясь сокира.

Вона підійшла до вікна й відсунула важку фіранку.

Шовкове простирадло переливалося всіма відтінками червоного. Червоне простирадло було вивішено напоказ; на всьому подвір'ї не знайшлися б нічого розкішнішого і яскравішого. Червоне простирадло здавалося скалкою зимового неба на заході сонця, помилково закинutoю в сірий весняний світанок...

Дівчина переривчасто зітхнула. Підігнала змерзлі пальці босих ніг і повільно відійшла від вікна.

Весілля, яке справлялося в точній відповідності до традицій, було останнім часом рідкісною дивиною; наснажена Фа строго стежила, щоб усякого, навіть найдрібнішого звичаю неодмінно було дотримано.

Виготовити сукню для молодої за прадавньою традицією виявилось справою непростою і виснажливою; в пелену та в корсет вшивались і впліталися заворожені волосинки, та не просто так, а в суворо обумовленому порядку. Стоячи перед дзеркалом, дівчина здивовано розглядала себе, незнайому й строго, якусь очужило гарну, змінену небувалим вбранням.

Однак нічна сорочка, виготовлена знову ж таки відповідно до традицій, вразила дівчину куди більше. Візерунок на ній точно повторював малюнок-оберіг на весільній сукні; легка напівпрозора тканина розходилася ніби двома крильми, застібаючись лише на шиї. Їй не дозволили міряти сорочку — за обрядом, це вбрання надягається раз у житті, першої шлюбної ночі. Пропускаючи крізь пальці ковзку, лискучу тканину, вона силкувалася уявити, який вигляд це матиме на ній — плац-накидка на голе тіло з однією-єдиною застібкою біля горла...

Неквапно, ґрунтовно збивалися столи. На кухні й на подвір'ї клопоталися півтора десятка куховарок; гості почали з'їжджатися загодя, і з безлічі незнайомих облич дівчина впізнала тільки Гууна — зовсім уже старезного, майже сліпого. Дівчина привітала всіх з однаковою привітністю та з бездоганним знанням етикету, а старому раптом зраділа, як рідному — однак для нього вона була просто гарною незнайомою дівцею,

він давно забув сонну дитину, яку ніс колись, після давнього Заячого Весілля, на руках святковою зимовою вулицею...

У ніч перед єднанням вона не спала й хвилини. Боялася страшних снів, поновлювала в пам'яті напівстертий образ матері, згадувала рідну домівку й перші дні під дахом у майбутнього чоловіка — але про самого Аальмара думати остерігалася. Начебто думки про нього були заборонними, начебто ожили й владно зажадали поваги традиції і її власного роду: до весілля наречений не може торкатися до нареченої. До весілля наречений не може говорити з нареченою; якщо вони й були раніше знайомі, то перед весіллям про це варто забути...

Вона здивувалася: звідки в ній це знання? Чи в ранньому дитинстві вона несвідомо запам'ятала чиїсь слова? Чи ці слова промовляє голос крові, котрий, кажуть, прокидається в людині в найбільш напружені, найголовніші хвилини її життя?

На короткий час їй вдалося відволікти себе міркуваннями про щось відсторонене й приємне — пригадувався вчитель, неслухняне перу чорнило, її перша дитяча книжка, у якій тварини говорили, а люди поводились, як дурники. Вона безглуздо посміхнулася, дивлячись на вогник каганця; раптове усвідомлення, що назавтра має бути весілля, змусило її вкритися холодним потом.

Чому вона не вміє зрадіти? Чому поряд із нею немає матері, якій вона може чесно все розповісти й вислухати у відповідь розраду: так буває з кожною нареченою... Згадай, як ридала Ліль...

Але Ліль же йшла за незнайомця! За чужу людину з далекої країни, і залишала при цьому все, що знала й любила раніше; сльози Ліль зрозумілі й природні — але вона ж бо, дівчина, знає і любить Аальмара! І багато разів уявляла собі, як стане його нареченою, і заради цього жила під його дахом шість років... Звідки цей страх? Звідки занепокоєння, кепські сни? І сором, і відразу — усвідомлення своєї провини, бо за всіма людськими законами вона повинна бути щасливою самим лишень передчуттям...

У сірому світлі ранку до кімнати навшпиньки ввійшла Велика Фа. Дівчина, яка лежала із заплющеними очима, але без сну, здригнулася під своєю важкою ковдрою.

Фа зупинилася посеред кімнати, начебто не зважаючи наблизитися до ліжка. Від її натужного дихання здригалося полум'я вже не потрібної свічки, яку баба чи то забула, чи не хотіла задмухати. Дівчина лежала, не зважаючи поворухнутися й виказати себе.

— Віддаю тебе, — сказала Фа ледь чутно. І додала ще щось таким тихим шепотом, що дівчина й слова не змогла розібрати, а чула тільки власний пульс, який відлунював у вухах.

— Віддаю тебе... нехай любить... станеш... зрозумієш. Легких пологів... Трави під ноги... Зрозумієш. Зберігай тебе...

Дівчині здалося, що голос у баби незвично змінився. Що це інший, незнайомий голос, котрий ніяк не може належати Великій Фа; баба додала ще кілька невиразних слів і вийшла, причинила двері.

Наречена з головою пірнула під ковдру й тихо, без сліз, заплакала.

* * *

— ...Тихше.

Він і так стримувався з останніх сил. Ногу пекло, ніби вогнем.

— Якщо зілля не проникне в рану, ти можеш позбутись і ноги, й життя.

Її голос здавався сухим, як шелест паперу. Вона знову схилилася над його раною — і він вчепився обома руками в суху траву. Жовті кола, червоні тині... Дика думка, але їй, здається, подобається мучити його. Вона нібито мстить за щось.

— Все, — вона підняла голову. — Тепер перев'язка.

— Тіар...

— Що?

— Ти знаєш, де зірка Хота?

Осторонь від багаття блукав, світив білим боком, коник. Гілки затишно потріскували, запрошуючи розслабитися й довго мовчати, дивлячись у вогонь.

— Зірка Хота? Її не видно о цій порі року.

Він відчув, як по спині повзе тоскний холодок.

— Ні, видно... Над самим обрієм. Подивися.

Щось у його голосі змусило її уважно заглянути йому в очі.

— Подивися, Тіар. Будь ласка...

Вона підвелась. Якийсь час вдивлялася в темряву; здивовано кивнула:

— Так... Над самим обрієм.

І мовчки взялася до перев'язки. Відблиски вогню, домашні й затишні, не пом'якшували її обличчя; не господиня перед вогнищем, а незворушна мідна маска. Гарна й очужіла; тепер, коли біль трохи відступив, Ігар помітив нарешті суху складку в неї між брів.

— Тіар...

— Скажи мені, скільки місяців жінка виношує дитину? — вона дивилася у вогонь.

— Дев'ять, — озвався він, не замислюючись.

— Скажи мені, коли народить Ілаза, якщо ти викрав її два місяці тому? Чи ти поєднався на Вівтарі з вагітною жінкою? Га?

Ігар здолав біль і сів. Тіар повільно повернула голову, і він побачив, що в очах у неї стоїть ніч значно темніша за ту, яка обступила зараз багаття. Чорна похмура ніч.

Болісне роздратування, що наростало в ньому останні кілька годин, отримало новий поштовх. У голосі Тіар почувалася холодна зарозумілість:

— То куди ми їдемо? В кого приймати пологи, Ігаре?

Він обернувся до зірки Хота, що нависала над чорнотою. Над нерівно зазубреним чорним обрієм...

Над краєм далекого лісу.

Ігар здригнувся. Тіар перехопила його погляд, і складка між її брів поглибшала.

— Я зізнаюся, — промовив він глухо. — Але ти — ти зізнайся перша. Кого ти зрадила?

Очі в неї розширилися:

— Що?

— Не треба вдавати безневинну, — він зціпив зуби. — Це я можу хитрувати, викручуватися, брехати... Мені буде гидко — але я кручений, мене вже не зміниш. А ти... Не треба псувати того, що я про тебе знаю. Зізнайся, скажи: кого ти зрадила?

Вона мовчала. У її очах відбивався вогонь.

Ігар відчув, як його опановує злість. За минулі дні він не раз думав про цю жінку ледь не як про святу. Тим болючішою і повчальнішою буде неправда, яку вона скаже зараз...

А якщо ні? Якщо не збреше?!

— Кого, Тіар? — голос його здавався благальним.

— Нікого, — відгукнулася вона глухо. — Життям присягаюся, що нікого й ніколи не зраджувала.

Він проковтнув грузлу слину. Отак. Навіть краще... Так простіше.

— А ти брешеш, — сказав він мало не з задоволенням. — Зараз ти брешеш.

— Ти з'їхав з глузду? — запитала вона уривчасто.

Він підвівся. Нога боліла, але хіба це біль...

— Тіар... Ти зрадила один раз, але страшно. І тепер на тебе чекає скрут.

Він не хотів дивитись їй у вічі — але її погляд не відпускав. Зіниці здавалися застиглими краплями чорної смоли. Вона мовчала.

— Скрут, — він ледь перевів подих. — Скрут — це така істота... Це жертва зрадництва. Твого зрадництва, Тіар.

Губи в неї ворухнулися. Він швидше прочитав, ніж почув слово: ні.

— Так! — вигукнув він, навмисно себе заводячи. — Так!

Подальше пам'яталося невиразно; Тіар підхопилася й побігла.

Багаття залишилося збоку й позаду. Злякано захрипів Місяць. Біль у носі розрісся, заповнив усе тіло; він наздогнав жінку й повалив на землю.

— Ти божевільний, — видихнула вона йому в обличчя. — Злобливий і схиблений...

Їхні сили в сутичці виявилися майже рівними, бо Ігар був побитий і поранений, а Тіар боролася за своє життя. Він очманів від болю, зробився бездумною твариною, всі думки й почуття якої не підіймаються вище «вижити й перемогти»; нарешті, опір жінки послабшав, придушений його брутальним натиском. Він заломив їй лікті за спину, підняв, знесилену, з землі

та потяг назад — туди, де косував круглим оком переляканий, спантеличений коник.

* * *

Останній вечір перед завершенням терміну скрут із Глазою провели разом. Під знаком заходової зірки Хота їх ніби вабило одне до одного; жінка сиділа перед звичним уже маленьким багаттям і апатично вертіла над вогнем нанизані на паличку гриби. У гіллі в неї над головою мовчазно був присутній величезний, невидимий у півмороку павук.

— Ну до чого ж наївно, — промовила Глаза, дивлячись, як обвуглюються м'ясисті пористі капелюшки. — Ну до чого ж наївно й нерозумно... Який же дурень, якщо вже одного разу вислизнув від смерті, знову повертатиметься до неї?

Вона переривчасто зітхнула. Обпечена рука ще нагадувала про себе, але в грудях боліло дужче. Незнайомий біль, якого ніколи раніше не відчувала — ліворуч, збоку, тисне й пече...

— Звичайно ж, — вона блідо посміхнулася, — спочатку він думав, що зробить геройство і виконає... притягне цю вашу... Але подумайте самі — що таке провінція Ррок?! Людину можна шукати рік, два, все життя...

Ялинова лапа в неї над головою ледь здригнулась. Глаза знову зітхнула й пожбурила у вогонь повністю зіпсовані гриби:

— Я з самого початку припускала... Але ви ж бо, ви ж не наївна дитина, як ви серйозно могли розраховувати? Чоловік, мовляв, так сильно любить дружину... — вона коротко посміхнулася. — Не можна жадати від людей того, що вони не здатні зробити. Попросіть півника, нехай заради порядку курочки собі голову відрубає... Ах, не може? Негідник...

Вона рипуче зареготала. Неприємний вийшов сміх, прямо скажемо, мерзенний. Товариство скрута витягує з неї все найогидніше, приховане навіть від себе. Можливо, прожила б довге життя й не дізналася б про себе... цього. І, у всякому разі, не сміялася б так брідко. Ніколи, до самої смерті...

У гіллі над багаттям почувся шерех. Незвичне вухо могло б сплутати його з шумом вітру; Глаза ж тепер досвідчена, ох, яка досвідчена...

— Визнайте свою поразку, — вона опустила повіки, дивлячись, як розпливаються перед очима гриби, що догорають у багатті. — Визнайте, що вся ідея з самого початку була дурнуватою... Нежиттєвою. Одночасно наївною і жорстокою. Ви, звичайно ж, і самі не вірили? Чи вірили? Хоч трішечки? Зізнайтеся?

На якусь мить вона збадьорилася, ледь не розквітла — нібито вміння ущипливо глузувати вдихнуло в неї життя. Загострене чуття підказувало їй, що слова її ранять і вражають. Що вони зачіпають співрозмовника за живе — кожне слово, кожна інтонація — і тільки так, і тільки зараз вона може йому помститися.

Вона посміхнулася:

— Імовірно, ви добре думаєте про людей. Імовірно, ви так довго сиділи у вашому лісі... А можливо, ви й самі здатні на таку щирю, жертвну любов, яку зопалу приписали бідолашному Ігарові? Коли за кохану — у вогонь і у воду? З піснею на смерть? Ошуканець зазвичай підозрює в обмані всіх без винятку. Скнара гадає, що всі жадібні... Цинік упевнений у всезагальному цинізмі. А ви? Звідки ця ваша безглузда витівка? Подумати тільки — чудовисько, яке живиться кров'ю — і рожева наївність дитини, що наслухалася казок!

Гілля в неї над головою зашелестіло тепер уже виразно, й вона на мить злякалася, що винагородою за її міркування будуть липкі тенета, які розгортаються в повітрі.

— Ти думаєш, він не прийде? — глухо запитали з гілля. — Ти дійсно так думаєш — чи просто викаблучуєшся, намагаючись мене вразити?

Глаза дивилася у вогонь, який уже вгасав. Заворожлива картина. Колись вона думала, що червоні жаринки — це будиночки, в яких живуть жовті язички полум'я. Язичок визирне з будиночка, піде в гості до сусіда — і знову сховається, зникне, й тільки горить червоногарячим крихітне віконце...

— Відпустіть мене, — попросила вона пошепки. — Невже вам мало? Того, що ви зі мною виробляли? Дозвольте мені... пожити...

Від приниження горло в неї стиснулося, начебто здавлене холодною рукою.

— То він не прийде? — запитали з гілля так само глухо.

Ілаза повільно похитала головою:

— Ні. Він не прийде. І будь-який інший не прийшов би. Все це з самого початку було...

Ялинова лапа затріщала. Ілаза від жаху припала до землі; міцна гілка переломилася, мов соломинка, важко захиталася над багаттям, струшуючи лусочки шишок та інше сміття.

Сусіднє дерево пригнулося ледь не до землі; Ілаза, втиснута в килим із осипаної глици, бачила, як мотузки павутиння розлітаються навсібіч, обвиваються навколо гілок, викручують руки ялинам і з корінням вивертають кущі.

Вона боязко підняла голову й побачила, як із дерева на дерево перекидається ледь помітна в півморку безформна тінь. Судомно здригалися крони й золотим дощем сипалося потривожене листя; на всьому шляху скрута ламалося гілля та розривалося сіре павутиння. Ілазі ввижалося, що вона чує сухе шипіння, начебто хтось, ледь стримуючи крик болю, втягує повітря крізь стиснуті зуби. Потім, начебто бажаючи приєднатися до цього шаленства, налетів рвучкий вітер — і їй привиділося, що цілий ліс втягує повітря крізь зціплені зуби, стримуючи крик. Що дерева метаються, безпорадно здіймаючи до неба руки, силкуючись вирвати з землі незграбне коріння, бажаючи бігти світ за очі звідси...

Багаття, збуджене вітром, знову ожило. Забігали жовті язички, червоногарячим спалахнув жар; Ілаза здригнулася. У непевному світлі їй привидівся чоловік, який сидів навпроти неї. Наполовину безлистий кущ точно копіював розпачливу позу — чоловік згорбився і стиснув долонями опущену голову, Ілаза здригнулася — видіння було настільки виразним, що їй почувся стогін.

І стогін таки був. Глухий, він чувся здаля, чи то з неба, чи з-під землі; а може, то стогнав змучений скрутом ліс.

Адже не скрут, справді, примудрився настільки глухо застогнати, вкласти в цей звук стільки туги? Уже ж ніяк не скрут.

* * *

На ранок уже було видно ліс.

Тіар цього сподівався — проте все одно здригнувся, коли розгледів зубчасту смужку на обрії.

Місяць, якого дивом вдалося запрягти, слухався тільки жорстких наказів, які віддавалися з допомогою поведів; кінцем віжки він хльоскав коника по крупу. Інакше той іти не бажав — а батога в господарстві Тіар не знайшлося.

Він поганяв і поганяв; губи в нього обвітрилися й стали схожими на дві розтріскані, висушені пустелі. Душа його...

Душі не було. Порожня чорна діра, свист віжки, яка опускається на конячий круп, і краєчок лісу на обрії. Незвично широка, порожня лава. Й гнітюча присутність жінки...

...яка мовчить, зв'язана, запхана до багажної скрині.

Він розгойдувався, мов дерев'яна лялька, яку неможливо покласти на бік. Далі виявилось, що він ще й говорить — півголосом, невиразно й незрозуміло до кого звертаючись. Боротися з цим було марною справою, а тому він залишив усе, як було, та їхав далі, пропускаючи повз вуха власне бурмотіння.

...Скільки їх було? Жінок, яких він приймав за Тіар? «...ти знайдеш її, як у темряві знаходять маяк. Вона не схожа на інших жінок...»

Жодна з них не була схожа на інших. «Ясновельможна» з вдачею гадюки... Пінка, яка щиросердно раділа життю — без рук і без ніг... Портова шльондра, що мріяла купити будинок і торгувати сиром... Тініар, знівечена хворобою, котра носила колись перстеник із зеленим камінчиком... Польова царівна зі шрамом біля шиї, щаслива й божевільна... Цвинтарна принцеса, спогад про яку викликає напад пекучого сорому... Точніше, викликав досі. Поки йому ще було чим соромитися.

...А на що він розраховував? Він із самого початку знав, що й це теж буде. Що буде цей шлях із тополями на узбіччі та смуга лісу вдалині, й мовчазна жінка в замкненій скрині... Якби на місці Тіар була зараз портова повія чи ця бридка принцеса, а чи навіть божевільна Полівка... Що б він відчував? Те саме? Чи ні?

Йому стало зле, мусив злізти з візка та відійти вбік — але не зважився залишити норовливого коника. Тобто це з ним

кінь став норавливим, а з Тіар був шовковим... Чи ж він щось розуміє, дурний кінь?

Він перегнувся через бортик, і його знудило просто на дорозі. Болісно скоротилося горло зі слідом петлі; Тіар, навіщо ти це зробила. Навіщо...

Лихоманка дужчала; сонце сходило, як і вчора, й позавчора. Знову маленьке літо в обрамленні холодних ночей...

Цієї ночі зірка Хота не зійде над обрієм. Час її збіг.

Він марно спробував подумати про Ілазу; замість її милого, юного личка з пам'яті спливла страшна личина Скаля, людини з Печери, прихистку хвороби. Його дружину звали Камміа... Вона вмерла щасливою...

«Десять білих лебедів із далеких із полів принесуть тобі дарів, принесуть тобі дива...»

Він потрусив головою. Йому ввижається; у скрині тихо, мов у труні. У величезній багажній труні, прив'язаній до візка...

Він хотів заткнути їй рота й останньої миті не зважився. Він боявся, що вона кликатиме на допомогу, та вона жодного разу не крикнула. Мовчала, начебто зацімила враз.

Він прислухався до власної балаканини — здається, він говорив із уявним Отцем Дізнавачем. «Якби на місці Ілази була ваша сестра... Що б ви зробили?»

Ліс присунувся ближче. Тепер це не була просто зубчаста смуга на обрії; вдалині з'явилися дахи селища, й Ігар натяг віжки, розуміючи, що тепер уже бранці неодмінно треба заткнути рота. Об'їжджати селище надто довго, а заклик про допомогу на залюдненій вулиці... Голос, який долинає з багажної скрині...

Він уявив, як підіймає віко й зустрічається з нею очима. Його вже нудило знову; та він стримався й злобливо хльоснув коня.

...Це не Підчерев'я. Підчерев'я на захід... А трішки далі — Замок. Де сидить, розсилаючи загони ловців, його нездоланна теща... І можливо, саме зараз вона вислуховує доповідь одного, який позбувся тепер і передніх зубів...

Йому скрізь ввижались погляди. Лунко ляскали віконниці, брехали пси, перегукувалися дітлахи; мешканці визирали з вікон, із-за парканів, із воріт — візок тягнувся вулицями, ніби

примара. Білий кінь, рипучі колеса, сіре й нерухоме обличчя візника, якому не вісімнадцять років можна дати, а всі сорок...

Вулиці залишилися позаду, й Тіар не закричала, знову не покликала на допомогу. Він не відчував полегшення. Здається, йому погіршало.

Ліс стояв попереду зеленою стіною. Шлях теж погіршав; по узбіччю тяглися зарості колючих куців із ядучо-багряними ягодами, тісно притиснутими до гілочок. Іще за якийсь час обіч шляху виявився плаский камінь із ретельно видряпанам написом. Ігар притримав Місяця.

«Влада округу повідомляє... що всякий, хто промине даний рубіж, наражає на небезпеку своє життя... зупинися, подорожанине, подумай, бо не кожен, хто входить до цього лісу, повертається...»

Трохи нижче біліла намальована крейдою пика з величезними зубами. Ще нижче — автограф одного з нечисленних місцевих грамотіїв: «Даха з Підчерев'я — сука і повія». І варто було заради цього вчитися писати...

Камінь встановили тут зовсім недавно. Видно, турботливі місцеві власті налякані були зникненням Каренового загону. Ігар хльоснув Місяця; той роздратовано замотав головою, але не зробив і кроку. Він ударив коня щосили; тварина презирливо на нього озирнулася та з натугою зрушила візок з місця.

Цікаво, хто така ця Даха з Підчерев'я...

Повітря змінилося. Тепер це був вологий хвойний дух; із Глазою вони заходили не тут. Лець осторонь... Лежав туман, і в тумані пасся чийсь осідланий кінь...

...Чому Тіар виявилася саме вона? Адже повію тягти до скрута легше?!

А може, й ні. Ніхто не знає. Навіть Отець Дізнавач... Ігар-бо вже тяг повію. І по-дитячому зрадив, коли ошуканка виявилася всього-на-всього хитрою Вімою, котра зазіхала на чужу спадщину...

Ліс приступив упрутул. Сонце грало на червоних соснових стовбурах. Корабель із багатьма, багатьма щоглами...

Він намотав віжки на передок. Відійшов від шляху, продираючись крізь невисокий чагарник; став навколішки, точніше, на одне коліно, бо поранена нога нестерпно розболілася.

Святий Птаху, шепотів він, звертаючись до корабельних сосен. Святий Птаху, прийди, захисти мене. Я повинен врятувати свою дружину, інакше не буває, Птаху, хтось повинен умерти, щоб інший жив... Я ж не для себе стараюся, Птаху, ти можеш не впускати мене до своїх золотих палат, бо на мені бруд, я вбивця... Але її, Тіар, візьми до себе і поясни їй, будь ласка, що я не хотів...

Він обірвав молитву на півслові. Підвівся й повернувся до Місяця.

Кінь позадкував, вискалюючись і всім своїм виглядом демонструючи, до чого ж бридкий йому Ігар; він постояв на узбіччі, дивлячись то на ріденькі хмари, то на висохлі травинки під ногами.

Скриню було залишено незамкненою. Щоби під віко проникало повітря; найстрашніше для Ігара було зустрітися з нею очима, тому він дивився на її сукню. На міцно вшити в тканину оздобу з шнура.

Руки й ноги в неї затерпли; він перерізав мотузку, взяв її під пахи й витяг на сидіння. Посадив, як і раніше, дивлячись на мотузяний візерунок; повернувся й пішов геть, не розбираючи дороги, тільки болісно здригаючись, коли поранена нога спотикалася об камінь чи корінь.

Потім перед очима в нього стемніло; ще далі виявилось, що він сидить, скорчений, і чавить мурахи на тонкому стовбурі. Від бідолахи лишилася тільки чорна грудочка — але Ігар все чавив, чавив, чавив...

Відсмикнув руку. Підняв очі, побачив слизький камінь із напівкруглим білястим грибом, приліпленим збоку. Потупився знову. Мурахи, яких нітрохи не зворушила доля товариша, тією самою низкою тяглися по стовбурі тонкого деревця, приреченого на вічну самотність під боком у величезного дружнього лісу...

— Хто він?

Голос прийшов нізвідки. Ігар цілу секунду сидів, гадаючи, що зачався, поки зрозумів, що хтось стоїть у нього за спиною, і з гіркотою подумав: але ж я міг би вже три дні бути мертвим...

— Який він з вигляду? Який? Якщо скрут, то який з вигляду?

Крихітний павучок, схожий на зернятко з лапками, намагався приліпити свою нитку до шорсткуватого вологого стовбура. Навіщо їй тепер знати? Але головне, навіщо йому тепер обманювати?

— Він має вигляд величезного павука. Він сидить у тенетах і ссе кров із усього живого.

Отепер їй саме час піти. Ігар чекав, що вона піде й тоді можна буде зібрати рештки волі та змусити себе замислитися. Бо в її присутності вирішувати несила.

— Він сказав тобі моє ім'я?!

— Він сказав мені й про твою родиму пляму. А тепер іди.

Вона стояла. Здається, він чув, як шелестить під вітром тверда пелена її сукні; голос у неї був не набагато гучнішим:

— Скажи мені, звідки... скрути. Ти ж повинен знати...

— Я знаю, — він дивився на білястий гриб. — Людина, яку зрадила близька істота, обертається на чудовисько і...

— Зрадила?!

Він здригнувся від цього ледь чутного зойку. Від безгучного крику розпачу й болю. І придушив у собі бажання озирнутися:

— Це не я сказав. Так доносить легенда...

— Легенда...

Він почув, як повільно віддаляються її кроки. Зціпив зуби й озирнувся.

Вона йшла з витягнутими вперед руками, натикаючись на кущі, начебто сліпа. Пелена її сукні посипана була, мов зірками, колючими кульками сухого реп'яха.

— Тіар!

Вона спіткнулася й упала. Підвелася перш ніж він устиг добігти. Очі в неї були зовсім сухими й страшно чорними. Як прогорілий жар.

— О горе...

— Тіар...

— Ні...

Ноги в неї знову підігнулися. Він стояв поряд, не зважаючи до неї доторкнутися; що сильніша й мудріша людина, то страшніше дивитися на її розпач.

— Тіар... — сказав він пошепки. — Термін уже минув... Я повинен іти, щоб не спізнитися, Тіар... Тому що Ілаза...

Він став на коліна.

— Не слухай, що я скажу тобі... Я знав чоловіка, який добровільно розділив з коханою дружиною довгу й огидну смерть. Це була щаслива й шляхетна людина; зараз я піду, тому що там Глаза... Той чоловік умер із ім'ям дружини на вустах... А я... не з її ім'ям. З іншим... І якщо я брешу тобі, нехай Птах мене відкине геть від дверей золотих палат. Бо я... не вмю пояснити, але ти зрозумій. Зрозумій і не проклинай мене. Глаза, вона... тоді я уявив, що люблю... Тому що хотів любити. А тепер... прощай.

Він підвівся, не відчуваючи болю. Не оглядаючись, рушив до лісу; її голос зупинив його лише на мить:

— Я знаю, хто це. Хто — скрут. Тепер я знаю.

* * *

Дівчині дедалі більше здавалося, що всі ці пишні, гучні, громіздкі події відбуваються з кимось іншим.

Здавалося, що ніч, проведена без сну, наповнила її голову ватою. Здавалося, що вуха заліплено теплим воском, тому гамір загальних веселощів долинає ніби здаля. Тіло її жило, як маріонетка — коли потрібно, спина згиналася в поклони, коли потрібно, язик вимовляв належні слова, й посмішка на блідих губах з'являлася саме тоді, коли її всі з нетерпінням очікували. Поряд із нею, зовсім близько, був Аальмар — і, мабуть, уперше в житті його присутність була їй обтяжливою. Начебто вона в чомусь винна перед ним і тепер їй боляче дивитися йому в очі...

Щоразу, коли вона за традицією обходила гостей, схилялася перед нареченим і торкалася губами до пряжки його пояса. Пряжка була бронзова, і на ній зображено було лютого шуліку з кривим роззявленим дзьобом.

— Аальмаре...

— Мала, не турбуйся. Все добре. Тобі нелегко, я розумію, потерпи... Потім ще будемо згадувати цей день...

Від його м'якого голосу, від дбайливого дотику гарячої долоні їй чомусь хотілося плакати. Вона знову йшла уздовж столів, киваючи та посміхаючись, посміхаючись і киваючи, і їй

здавалося, що вона — воскова свічка, що замість голови в неї пекучий язичок полум'я, а замість шиї чорний гнотик, і розплавлений віск усе летється та летється й зараз зіпсує весільну сукню...

До неї долітали уривки розмов. По її обличчі, по грудях, по одязі ковзали прискіпливі погляди; їй здавалося, що загальна увага й цікавість вкривають її прозорою шкоринкою. Нібито вона метелик, залитий жовтавою смолою...

— Аальмаре...

— Уже скоро. Ще хвилинка — і попрощаєшся з гостями...

Вона, здається, зраділа. Їй подумалось: як би чудово зараз було прослизнути в свою кімнату, впасти на постіль, не роздягаючись, і накрити голову маленькою круглою подушкою...

Її дівочої кімнати більше нема. На неї чекає величезна спальня з високим, оповитим гірляндами ліжком. Мережану ковдру відкинуто, відкрито всім поглядам краєчок шовкового червоного простирадла, а біля підніжжя лежать принесені гостями дарунки — срібло й золото, стрічки й шовки, і безліч іще чогось. Очі бідолашної дівчини не в змозі розгледіти всього серед квітів...

Аальмар узяв її за руку. Весільний гамір у вухах посилювався й злився в одно, перетворився на рівномірний, якийсь неживий гул. Блищали, обертаючись до неї, захоплені очі — молоді й старі, знайомі й не дуже, затуманені вином, сповнені найсправжнісінького, розігрітого святом щастя. Звідкілясь збоку напливло обличчя Великої Фа — нарум'янене з нагоди небувалої події, схоже на черству житню скибку, густо вкриту рожевим кремом...

Дівчину ввели в дім — не Аальмар, як вона сподівалась, а Велика Фа в супроводі ще двох жінок. Перед каміном у вітальні на неї чекала балія з теплою водою; з примовками та піснями наречену мили й мастили квітковою олією, і вона дивилась, як стрибають зблиски світла на поверхні теплої води, як із її пліч збігають, здимають у балії бризки, прозорі піняві потічки.

Потім, уже в спальні, вона стояла перед горою подарунків і дивилась, як Аальмар у халаті вільного крою замикає двері та розгортає над нею квітчастий важкий килим.

Гомін весілля відразу поглухішав. Дівчина зрозуміла, навіщо й вікна, і двері спальні відгороджено від світу товстими килимами.

Аальмар обернувся до неї. Тепле світло тьмяних каганців зненацька зробило його обличчя старішим, ніж вона звикла бачити. Лець не однолітком Великої Фа...

Він посміхнувся, і мара зникла.

— Мала... А мене ж лець не вбили. Я не хотів тобі казати... в цьому останньому поході... здається, я повинен був умерти. І те, що вчинила зі мною доля...

Він зробив крок уперед. Вона побачила його очі зовсім поряд, запалені, з безліччю червоних жилок.

— Доля зберегла мене, мала, і я подумав, що це ти повертаєш мені борг. Ні, ми не будемо згадувати того поля... Та коли сокира не розпороча мені черева, тільки вдарила по руків'ї кинджала, якого я перед битвою не витяг із-за пояса... Коли це сталося, я згадав про тебе й зрозумів... що поки ти чекаєш на мене, я не зможу вмерти.

Дівчина слухала, не відриваючи погляду він його нервових, сплетених пальців.

— І ось це трапилось, моя дівчинко. Тепер я можу сказати тобі — дружино... Тепер я можу обійняти тебе як чоловік і як коханий. Тепер...

Він переривчасто зітхнув і відійшов до ліжка. Сів на круглий табурет, недбало відсунув убік щось, і те щось тоскно дзвякнуло, так само оповите стрічками й квітами.

— Почекай... Я повинен упоратися з власним серцем. Я боюся доторкнутись до тебе — начебто ти марево, яке може розтанути... Підійди до мене, дівчинко моя. Підійди.

Не чуючи під собою ніг, дівчина наблизилася. Під босі стопи лягали покійрно прохолодні, ніжні пелюстки; тут немає жодної троянди, подумала вона мимохідь. Троянда на весіллі — кепський знак... щоб не подрятатися об її шпичаки...

Вона думала, що коли залишиться наодинці з коханим Аальмаром, забуде темний острах, той, що не полишав її від самого оголошення про весілля. Вона вірила, що зможе нарешті відчути тепло й радість — але невиразне, інстинктивне, майже

звірине почуття небезпеки росло й росло, погрожуючи розірвати її зсередини.

— Аальмаре... — прошепотіла вона жалібно. — Я боюся...

Він посміхнувся так світло, що навіть страх її на мить побляк:

— Не бійся, дівчинко моя. Я швидше вмру, аніж змушу тебе страждати... Не бійся нічого. Ходи до мене.

Щось кольнуло її в босу ногу. Невже все-таки троянда?! Чи наймити, прибиваючи килими, недбало впустили цвях?

Аальмар дивиться на неї і посміхається. Добрий, ніжний, палко коханий чоловік... Захист від усіляких лих, надійна скеля посеред небезпечного моря... Він усе розуміє з півслова. Її Аальмар...

Звідки страх, звідки це темне... майже гидливість?! Відчуття небезпеки, напруга, сором...

Вона затнулася об чийсь подарунок, зупинилася перед ним, а він і далі сидів на табуреті. Їхні обличчя виявилися ледь не на одному рівні — він дивився все-таки трішки знизу вгору:

— Дівчинко...

Його руки обережно взяли за вишиті краї її нічної сорочки. Вона здригнулася; його долоня м'яко доторкнулася до її плеча:

— Не бійся... Пам'ятаєш... Той іграшковий млин, який крутився під вітром... Я так радів, коли ти тоді засміялася...

Він розгорнув легкі крила її сорочки. Повів доторкнувся до її голої, розігрітої недавнім миттям шкіри; вона здригнулася знову.

— Яка ти красуня... Пам'ятаєш ту сукню, яку ти так квапилася примірити... Я вже тоді знав, що ти будеш гарнішою за королеву, хоч у яким вбранні... хоч і без одягу взагалі...

Дівчина втрималася, щоб не закусити губу. Їй було... вона не могла зрозуміти. Соромно? Чого вона соромиться, адже Аальмар купав її в дитинстві, під час хвороби... І носив на руках... і...

Їй здалося, що зараз вона зрозуміє причину свого страху. Ось-ось, причина крутиться поряд, ось зараз...

Невиразний здогад вислизнув, як вислизає мило на дно діжки. Дівчинка почала тремтіти — спершу трішки, а по тому дедалі дужче.

Аальмар відпустив її сорочку, дозволяючи крилам вільно впасти. Обійняв її — не як наречений, а просто лагідно, як обіймав колись:

— Та ти зовсім змучилася... Відпочинь. Давай разом посидимо, подивимося на вогонь... Зараз я наллю тобі теплого відвару, Фа приготувала, турботлива Фа...

Обідок кукля ледь не обпік їй губи. Хотілося пити, але відвар здався їй надто терпким і гірким. Всі ліки такі, подумала вона мимохідь. Те, що лікує, гірке на смак. Те, що солодке, обертається потім хворобою...

Аальмар посадив її собі на коліна. Вона, як колись, відчула тепло його тіла; вона вже була розслабилася, поклала голову йому на плече — але відразу зрозуміла, що часи дитинства минули незворотно.

Аальмар був не таким, як колись. Він обіймав її не як звичайно; його теж трусило. Він говорив заспокійливі слова, які нічого не значили, — та дівчина розуміла, що він ледь стримується. Його долає пристрасть, його м'язи напружуються, і, притискаючись до нього боком, вона відчуває його пружну чоловічу плоть...

Вона рвонулася. Вивільнилася; відскочила в інший куток кімнати, уже зі слізьми намагаючись зрозуміти, що, що її тримає, що налягло чорним черевом, так, що холод пробирає до кісток і важко дихати...

Він дивився на неї здивовано і якимось безпорадно:

— Мала... Що з тобою, га? Скажи мені, я зроблю, що захочеш...

Якби вона знала, що з нею!

Долаючи тугу, вона змусила себе посміхнутися:

— Пробач...

Крок до нього назустріч. Ще крок; він підводиться й відкидає з ліжка ковдру. Червоне простирadlo, ловлячи відблиски світильників, здається океаном крові.

Дівчинка придушила нудоту. Звідки такі думки? Звідки?!

Вона йшла, безжально чавила квіти, які траплялися під ноги. Вирішила твердо — хоч би що вона відчувала, Аальмар не повинен про це дізнатися. З її боку це було б просто дико, мерзенно, нелюдяно...

Він скинув халат, і вона вперше в житті побачила його тіло. Аристократично тонке й водночас могутнє, тіло мандрівника і воїна, зі слідами шрамів, із рельєфно випнутими м'язами, з безволосою білою шкірою...

Тіло пристрасного чоловіка.

Дівчина сахнулася, наче її вдарили.

Те, що мучило її, заливало темною каламуттю, холодом і страхом, те, що перетворило очікування весілля на повільне катування — збилося раптом очевидним.

Тому що той, хто зараз простягає до неї руки, її чоловік, і він бажає по праву позбавити її цноти...

...Навіщо пригадується подвір'я, де кубляться кури, де вантажать віз, і на широкому обідку — прилиплий пташиний послід? Хрипкуватий голос чоловіка, що є її батьком — але зовсім чужий? Не можна пригадати обличчя... У її спогадах немає барв, самі лишень тіні, контури...

Аальмар...

...Віз рушає, з-під коліс спритно зринає рудий півень зі звислим набік гребенем...

Дівчина переривчасто схлинула.

Спогади... Тіні. Аальмар... У її свідомості він назавжди залишиться її справжнім батьком. Любим, обожнюваним, все-сильним і могутнім, владарем світу — але батьком, батьком, і те, що вони зараз збираються зробити...

Кровозмішення.

Коліна в неї здригнулись. Увесь жах, накопичений поколіннями її предків, увесь липкий кошмар кровозмісного зв'язку... З батьком — не можна, не можна! Небом заборонено, людьми, всіма повір'ями та легендами, заборонено самою природою — не можна!

— Малятко моє... Дівчинко моя...

Вона повільно сповзала на килим.

— Що з тобою?

— Не можна, — прохрипіла вона, ледь утримуючи притомність. — Ні, ні...

— Що з тобою?!

Крила її сорочки безвольно відкинулися. Аальмар схопив її, притискаючи оголеним тілом до свого оголеного тіла. Вона дико рвонулася, відштовхуючи його руками й ногами:

— Ні! Тільки не це! Відійди! Ні...

Вона впала на килим, і її знудило. Так природа проклинає кровозмішників, так вона мстить тим, хто спробує послухатися.

— Іди геть! — кричала вона, здригаючись у судомах. — Іди геть, не можна! Тільки не це! Не торкайся до мене!

— Тіар!!!

Крики й плач. Грюкіт і прокльони. І повільно, повільно хилиться підлога...

Валиться дім? Аби погребти їх обох під руїнами?

Дзенькіт розбитого скла. Скалки в неї на плечах, пащека спорожнілої чорної рами, світильник відбивається в чиїхось круглих очах...

Вікі. Він стояв під вікном! Він стояв і нібито чекав — і ось вона звалилася просто в його зацімілі, тремтячі руки.

— Тіар?!

І в зубчастому проламі вікна в неї над головою — спотворене судомою обличчя із непорушними очима.

Зривистий голос підлітка:

— Тіар, тебе... скривдили?!

Те, що трапилося потім, іноді приходило до неї у снах.

Нібито вона біжить рівниною, гнана вітром, божевільна, не годна зупинитися.

Начебто її наздоганяє й підхоплює хлопець із тремтячими руками. Важко гупає його серце, в нього зболені, неспокійні очі:

— Тіар...

І нібито за спиною в них, там, де був дім, розгорається чорне полум'я.

Хоча насправді ніякого полум'я не було...

Вона вже знову біжить. Вона ніколи не дізнається.

Чи..?

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

* * *

Він брів, накульгуючи, спотикаючись об корчі, торкаючи руками кору похмурих одутлих дерев, поглажуючи мох, який ріс на них; час від часу підкидав носком черевика опале листя, милу-

ючись штучним листопадом і залишаючи на жовтому осінньому килимі негарну борозну. Він ішов, ні на секунду не зупиняючись і ні на мить не замислюючись. Просто йшов і впізнавав місця.

А можливо, це місця впізнавали його; йому здавалося, що ялинове гілля викривально тицяє йому в груди, а береза, навпаки, заспокійливо киває верхівкою, горобина ж намагається прикрасити йому дорогу червоними гронами, від яких ні світла, ні тепла...

Він ішов довго, дуже довго — але ні на мить не допустив думки про те, що заблукав, збився з дороги. І винагородою за це став яр, котрий виповз звідкілясь із хащі та перепинив його скорботний шлях.

Ігар підняв голову. Високо в гіллі гоїдалося полотнище павутиння — старе-старе, пошарпане вітром, забуте.

— Я прийшов, — сказав він пошепки.

Полотнище байдуже гоїднулося. Заколихалося гілля; на голову Ігарові обсипалися три чи чотири зморщені листочки.

— Я прийшов, — сказав він голосніше. — Агов, ти... Я прийшов.

Далеко десь прорипіло віджиле дерево. Ліс скрегоче зубами, подумав Ігар.

Він рушив уперед, але не вниз, до дна яру, а навщось краєчком, начебто чогось очікуючи або щось розшукуючи. Нібито сподіваючись...

Спочатку причувся запах давнього гару. Давнього, але все одно їдкоого.

Далі попереду майнуло чорне.

Ігар спіткнувся й зупинився. Тут була пожежа; чорні кістяки ялин шпичаками стирчали в небо. Деревні вуглинки гарно зблискували в ріденьких, скороминущих сонячних променях. І листя, і хвоя перетворилися на попіл — тим страшнішими й величнішими здавалися полотнища сірого павутиння, що подекуди звисало з гілля, мов клапті поховального покрову.

Павутиння не горить?!

Ігарові стало зле, він присів просто на чорну землю. Ілаза... Ілазина доля... Невже він спізнився?!

Цьому пожарищу ніяк не менше кількох тижнів. Ні, ні... Чи Ілаза, навпаки, врятувалася? А скрут загинув?

— Глазо...

Ім'я пролунало дивно. Майже незнайомо, і, щоби позбутися мари, він покликав знову, тепер уже голосно:

— Глазо!

Тиша.

Він підвівся. Його обов'язок...

До кінця.

Він знайде її... Униз, до струмка, що біжить по дну яру. Чи варто говорити Глазі правду? Якщо вона, звичайно, жива... То чи варто пояснювати їй? Мабуть, ні. Нехай і для неї, і для скрута поясненням буде...

Йому не вдалося додумати до кінця.

Він ішов неквапно, мов людина, яка здійснює щоденну прогулянку. Цілковита бездумність скінчилась, але його змінені думки були надзвичайно розшарпаними й дивними. Перед очима чомусь час від часу виникало куряче яйце, що падає на мозаїчну підлогу. Саме на мозаїчну. Яйце ляпало, розтікалося жовто-білою калюшкою... Білі уламки шкаралупи вискалялися зубчастими краями... І все спочатку. Ляп...

Далі він пішов повільніше. А по тому й зовсім зупинився.

Глаза стояла на протилежному березі струмка. Світла її сукня давно зробилася брудно-сірою. Обличчя змарніло, подорослішало, якось невловимо змінилося...

Ляп. Розбилосся в його уяві настирливе біле яйце.

З Глазиного обличчя на нього дивилася мати її, княгиня. Він навіть злякався на мить — чи не чари, не мара, чи не вишукана помста...

— Глазо... — покликав він хрипко.

Жінка судомно ковтнула — та не зронила й слова.

— Глазо, я прийшов... тому що...

Вона мовчала й не рухалася. Ігар намацав кострубатий стовбур і сперся на нього, мов на ціпок:

— Глазо... Пробач. Я не знайшов її. Всю провінцію обійшов — нема Тіар... Вона вмерла, мабуть. Напевне вмерла...

Жінка на протилежному березі кліпнула. Ігарові здалося, що вона старша за нього років на десять.

— Я прийшов, ось... А більше нічого не можу зробити. Пробач, не можу...

Було б легше, якби вона заплакала. Або вибухнула прокльонами, або кинулася йому на шию, — але вона просто стояла й дивилась. Як нежива.

Він зціпив зуби, ступнув уперед. У струмок...

Холодна вода швидко нагадала той день, коли вони, гадаючи, що перемогли долю, йшли до каменя-вітваря. Наближались до нього з двох різних берегів... по коліна у річці... широкий і мілкий...

Спогад миттєво збляк, стиснувся, обм'як, ніби опалий з дерева листок. На його місце прорвалося щось інше, заборонене — Ігар зробив зусилля й загнав його в темні глибини пам'яті. Назавжди.

Досить, що ім'я її...

— Тіар, — хрипко сказала Ілаза, й це було перше її слово. — Де Тіар?

— Її нема...

— Не може бути, — Ілазин голос лунав рівно й глухо, так могла б говорити оживлена статуя. — Не може бути. Де вона.

— Її нема...

Тієї миті, коли до Ілази лишилося кілька кроків, він спиною відчув чужу присутність.

І на якийсь час Ілаза перестала існувати.

Повільно, мовби побоюючись ненароком звихнути шию, Ігар озирнувся.

Тіні не було видно — та Ігар знав, де вона. У густій кроні присадкуватого, ще зовсім зеленого дуба.

— Її нема, — повторив він утретє. — Я не знайшов її. Робіть зі мною, що хочете.

Йому відразу стало так легко! Все, що потрібно було зробити, зроблено, все, що потрібно було сказати, сказано. Зараз можна просто сісти на травичку й трішки відпочити.

Він посміхнувся. Бракувало тільки, щоб саме зараз його розібрав той ідіотський, невчасний сміх...

— Навіщо ж ти приперся? — сказала в нього за спиною Ілаза.

Нервовий сміх обірвався.

— Навіщо? — голос у неї затремтів. — Ти... ти нікчема. Ганчірка. Ти втяг мене... прирік мене... а тепер не зміг навіть...

навіть... — вона схлипнула, і це схлипування судомою пройшло по всьому її тілі.

Він хотів сказати їй щось. Він хотів підійти, обійняти — але не послухався язик і відмовили ноги.

— Ти... — Глазу трусило, вона входила в свою істерику, як ніж входить у масло. — Ти... навіщо ти прийшов сам?! Щоб я іще раз помилувалася твоєю шмаркатою пикою? Навіщо ти припхався, якщо не привів Тіар?! Слимак... Куди я дивилася, коли купилась на твої казки про любов... про шляхетність... Така вона, твоя велика любов?!

Ігар дивився туди, де серед темного дубового гілля губилася інша темрява, що мала погляд.

— Відпустіть її, — сказав він несподівано для себе. — Що дасть тепер її смерть? Бачить Птах, я зробив усе, що міг, — заради неї, своєї дружини... Якщо хочете мститися — мститься мені, вона ж бо в чому винна?

Глаза на мить примовкла, щоб відразу захлинутися презирством:

— Чого тепер варта твоя вдавана шляхетність? Чого варта твоя брехня, чого варта ця твоя поза? Хочеш умерти героїчно? Не вийде — сконаєш, мов той хробак! Мокриця! Тварюка остання!

Вона вишукувала найбридкішу, найстрашнішу лайку. Вона називала його найогиднішими прізвиськами; потім упала на землю й забилася в риданнях. Напевне, слід було напоїти її водою зі струмка, але Ігар не міг зрушити з місця.

— Не мовчіть, — пошепки сказав він темній дубовій кроні. — Робіть що-небудь... Узялися вбивати — вбивайте... Але ж Тіар від цього не з'явиться...

Тиша. Тільки віддалений шум вітру, постукування дятла та схлипування Ілази.

Нарешті вона затихла. Сіла на п'яти, ховаючи обличчя в долонях; невиразно прошепотіла крізь пальці:

— Ігаре, пробач...

Він мовчав.

— Ігаре... Я не можу, прости...

— Нічого, — сказав він, як і раніше, пошепки. — Потерпи...

Із дубової крони спостерігали. Погляд давив, неначе надгробок, — Ігар не міг зрозуміти, якими саме почуттями переповнено третього, мовчазного свідка подружньої сварки.

— Я виконав усе, що ви звелили, — почав Ігар, і голос його звучав напрочуд рівно й сухо. — Я обійшов усю провінцію Ррок, усі міста й містечка, селища й хутори... Я скрізь шукав жінку на ймення Тіар із темним волоссям і карими очима з прозеленню... і з плямою у вигляді ромба під правою лопаткою. Бачить Птах, на шляху мені траплялося багато схожих жінок, але жодна з них не була Тіар. Зірка Хота зайшла, шлях мій скінчено... Дабат.

— Дабат... — луною долинуло до його вух.

Він ще не усвідомив, чий саме голос чує, він відчув тугу, що підступала до горла.

Так буває уві сні, коли зриваєшся в прірву без дна...

— Дабат, — тепер йому здалося, що це шарудить осінні листя. — Хай буде так.

Тоді він схлипнув — і повернув голову.

Вона стояла теж на березі — ледь вище за течією. В опущеній руці був вузлик — той, із яким вона зазвичай поспішала на допомогу.

— Ні!

Уже на бігу він прокляв своє життя й нескінченну дурість долі.

— Ні! Втікай! Утікай, благаю... Заради Птаха...

Земля раптом кинулася йому в обличчя — заточився об корч і впав. Голова Тіар пливла над ним у сірому небі — точніше, це пливли хмари, й від цього темне волосся з мідним полиском здавалося куполом вежі, яка ширяє в небі.

Скрут теж бачив її — але мовчав. Мертво мовчав, не виказуючи себе ні звуком, ані порухом.

Ігар звівся на лікті. Обернувся до темної крони, видихнув крізь зуби:

— Якщо ти доторкнешся до неї... Якщо тільки доторкнешся...

— Іди, Ігаре, — озвалася жінка глухо. — Бери Глазу та іди... Усе, що тут відбудеться, стосується тільки...

— Я помру раніше за тебе, — сказав він хрипко. — Щоб дістатися до тебе, йому доведеться відкинути з дороги мій труп.

Тіар зробила крок до дуба.

Дивно, але скрут був ще й досі там. Втім, він такий прудкий, що його «там» і «тут» майже невіддільні...

Ігар став на її шляху.

Яке в неї змучене, сумне обличчя. Тепер на ньому виразно читаються її роки; напевно, вона встигла впустити в цей світ половину тих, хто нині живе. Та, що стоїть біля брами в життя...

— Відійди, Ігаре... Дякую тобі. Тепер відійди.

Ігар упав навколішки. Потім рачки; по кісточки в струмку стояла Ілаза. Знову бліда й мовчазна, мов нежива. Ось так...

Тіар ішла. Ігарові здавалося, що вона торкається трави тільки пеленою старенької темної сукні. Що ноги її пливуть над землею...

І тоді йому виразно побачилось, як на голову їй падає, нечутно розгортаючись, сіре павутиння. Стягує, згортає в кокон, тягне вгору. «Ти... уявляєш собі... Як саме скрут чинить зі своєю... з кривдником? Ти не зможеш такого уявити. Ніколи...»

— Тіар!

Вона озирнулася. Очі її говорили: стій! Наказ був настільки владним, що Ігар, який уже приготувався до стрибка, обм'як і знову осів на землю. А Тіар уже знову йшла. Назустріч своїй долі.

Ігар замружився. У чорній темряві миготіли червоні плями, дивитися на це було нестерпно, він не витримав і підняв повіки. Тіар не йшла більше — стояла, безпорадно вдивляючись у переплутані крони. Вона його не бачить. Вона теж його не бачить... Та чи розуміє, що чекає на неї?!

— В ім'я твоє...

Це вимовили її губи? Чи Ігара обдурив шелест жовтого листя?

— Аальмаре.

Ігар здригнувся. Здається, Ілаза сіпнула теж; увесь ліс здригнувся, гублячи останнє жовте листя.

Незнайоме ім'я вміщало в собі... те, чому Ігар не знайшов би назви. Але відчуття було таке, начебто він зазирнув у старий, незміряно глибокий, вподобаний примарами колодязь.

— Аальмаре... в ім'я твоє. Дванадцять немовлят я врятувала від неминучої смерті. Дванадцять хлопчиків на землі носять твоє ім'я...

Мовчання. Шелест листя й шелест струмка. Мертва тиша лісу без птахів.

— Аальмаре... Десять тисяч ночей... Я благала долю дозволити мені бути з тобою разом. Там, після... після... всього. Але доля зрозуміла мої молитви по-своєму...

Тиша.

— Аальмаре... Коли я насмілилася повернутись... коли я змогла вже... коли я вже вміла й хотіла тобі пояснити... Там було порожньо й страшно. І павутиння, павутиння... І мені сказали, що ти...

Ігар до крові закусив губу. Тіар вище підняла бліде обличчя:

— ...Що ти вмер, Аальмаре... Аальмаре. Як давно я не вимовляла вголос...

У темних кронах панувала безмовність. Тіар повільно повернула голову. Подивилася на Ілазу, що стояла у воді; невидючий погляд зупинився на Ігарові.

— Ідїть... Будь ласка. Я... не можу так... Я ж іще повинна сказати...

— Тіар... — простогнав він з колін.

Губи її ледь здригнулись, але погляд залишався несхибним. Йому, Ігарові, ніколи не вдасться її переконати — тим більше тепер, коли за спиною в Тіар стоїть її таємниця. Та, котру вона з такою гідністю носила в душі все життя. Тягар і тавро, таке само незнищенне, як родима пляма під правою лопаткою...

Ігар зрозумів раптом, що більше нічого не може зробити. Що він зайвий. Що дійсно повинен піти. Зараз.

На негнучких ногах він підійшов до Ілази. Простяг їй руку:

— Ходімо...

Вона вклала в його пальці крижану, зовсім дерев'яну долоню. Тихо й слухняно, мов дитина.

І вони пішли геть. Не озираючись і не дивлячись одне на одного.

А потім за їхніми спинами ледве чутно гойднувся ліс, Ігар все-таки озирнувся.

Тіар стояла навколїшки. Перед нею, на відстані простягнутої руки, під покровом танцю тіней стояв той.

Ілаза, яка теж озирнулася, глухо застогнала, затискаючи собі рота долонею.

Очі. Незрозуміло, як із такої відстані, в непевному танці тіні можливо було розгледіти його очі — але Ігар розгледів.

Чи то йому привиділося?

Ці очі не могли належати людині — але ось погляд...

У погляді було цілком людське, але незрозуміле Ігарові почуття.

Минуло кілька довгих секунд.

А потім усі сили Ігарової душі рвонулися до Тіар, бажаючи врятувати її — або розділити з нею долю; тепер вона озирнулася. Обличчя в неї було зосередженим, як під час тяжких пологів. Як тієї ночі, коли Ігар уперше побачив її.

Здається, він більше ніколи її не побачить.

* * *

— Шлюб, скріплений на Вівтарі, непорушний, — глухо сказала Глаза.

Вони стояли на узліссі. Дорога до людей, занедбана, мокра від роси, від узбіччя до узбіччя була затягнута туманом, і колючі кущі, вишикувані вздовж неї, ніби варта, здавалися потворними чорними статуями.

— Куди ти підеш? — запитав Ігар, дивлячись убік.

Глаза коротко зітхнула:

— До матері... Я піду до матері, Ігаре. Зрештою... — вона хотіла щось додати, але затнулася й замовкла. Носком черевика підчепила кущик жовтавої трави; сумно посміхнулася:

— Може, коли-небудь?..

— Так, — сказав він швидко. — Звичайно. Коли-небудь, коли все це забудеться...

Глаза відвернула погляд:

— Дорого я б заплатила, щоб... забути... Але не вийде, як ти думаєш, Ігаре?

— Не вийде, — підтвердив він тихо. — І в мене теж.

Глаза підчепила трав'яний кущик знову, так, що він нахилився, задер білясте коріння, оголюючи чорну, пухку землю під собою.

— Шкода... Але... але ж треба на щось сподіватися? Так?

— Так... Дивися!

Обоє задерли голови, вдивляючись у небо над лісом. Осяяний висхідним сонцем, там ширяв із розгорнутими крильми величезний білий птах.

Цей птах зміг би, напевне, вкрити собою селище; двоє, що дивилися в небо, розрізняли кожну пір'їнку в хвості, кожен вигин витонченої шиї і, здається, навіть уважний погляд...

Небесний птах, який склався з ранкових хмар, здригнувся — і станув під поривами вітру. Розпався на пластівці туману.

Обоє мовчали. Ігар зіціпив зуби, відчуваючи, як липкий тягар, який тис на груди так давно, що він забув і мислити себе вільним, — як цей гнітючий тягар відступає. Залишає по собі тендітний, змучений спокій.

* * *

Дівчинка стояла серед великого лісу, очі в неї здавалися чорними від неймовірно розширених зіниць.

А поряд із нею, на відстані простягнутої руки, стояв він.

Дівчинка багато років жила в подібні дорослої, навченої життям жінки, а він — він жив у подібні...

...про яку краще не згадувати. Яку страшно побачити, — але вона дивилась, і по її дорослому обличчю текли, наздоганяючи одна одну, великі сльозини.

Перед ними лежала річка — широка й мілка, дівчинці по коліна. На дні невиразно білили дрібні камінчики — а посеред потоку лежав іще один, величезний і плаский, виступаючи з води, мов жертвний стіл. Не дарма люди з давніх-давен прозвали його Вівтарем.

Світанок над річкою набирав сили, і якщо придивитись, можна було розгледіти на пласкому камені пеньочки згорілих свічок. Дві, три, чотири...

— Тіар.

І тоді дівчинка повернула до нього мокре, змінене часом, майже перелякане та майже щасливе обличчя.

Святий Птаху, допоможи їм.

Зміст

Пролог	3
Розділ перший.....	4
Розділ другий.....	38
Розділ третій.....	60
Розділ четвертий.....	81
Розділ п'ятий.....	107
Розділ шостий.....	126
Розділ сьомий.....	173
Розділ восьмий.....	216
Розділ дев'ятий.....	237
Розділ десятий.....	271
Розділ одинадцятий.....	291
Розділ дванадцятий.....	311
Розділ тринадцятий.....	346
Розділ чотирнадцятий.....	373

Літературно-художнє видання

Марина та Сергій Дяченки

СКРУТ

Роман-фентезі

Відповідальна за випуск *М. Салко*

Технічний редактор *О. Петік*

Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 22,32.

Обл.-вид. арк. 17,12.

Тираж 2000 прим.

Зам. № 203

ТОВ «Гамазин», 04071, м. Київ а/с 110
Телефон для оптових покупців: (044) 467-50-24

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2318 від 18.10.2005

www.greenpes.com

Надруковано у видавництві «Вперед»
96500, м. Саки, вул. Першотравнева, 14
тел.: 8 (0652) 510-916

«Світи Марини та Сергія Дяченків» сповнені незбагнених таємниць та нескінченних пригод і разом із тим запитань, відповіді на які ми шукаємо усе життя; емоцій, які підкорюють собі і викликають співпереживання; спогадів, які змушують знову і знову повертатись до себе. Тому їхні фантастичні герої так резонують із нами, реальними.

Для справжнього кохання немає перешкод. Та якщо на шляху закоханих постане смертельна загроза, а замість щастя на них чекатимуть важкі випробування, то це буде справжньою перевіркою почуттів... А може і підтвердженням того, що людська природа суперечлива і недосконала. Адже не випадково у старому лісі ховається від світу чудовисько – скрут. Кажуть, що він – втілення людської зради, яка перетворила колись безстрашного воїна на безжалісну потвору. Скрут вимагає помсти, а майбутні виконавці його волі вже самі прямують до небезпечного лігва.

ISBN 978-966-1515-25-2

9 789661 515252 >